

Studie a texty

Evangelické teologické fakulty

Studie a texty

Evangelické teologické fakulty

řídí Martin Prudký

Číslo 32 (2019/1–2)

Profese a spolužití za nepříznivých okolností

k desetiletí oboru Komunitní, krizová a pastorační práce – diakonika

Profese a spolužití za nepříznivých okolností

k desetiletí oboru
Komunitní, krizová a pastorační práce –
diakonika

Uspořádala Bohumila Baštecká

Recenzované články v tomto mimořádném dvojčísle:

Ondřej Fischer, Profesionalismus a/nebo bázeň a chvění? neboli
Profesionalismus jako zdroj životních jistot, s. 5–15.

Květoslava Princová, Kdo ochrání (jejich) lidskou důstojnost?, s. 17–27.

Karel Šimr, Co kdy jedny potká zlého, želí všichni jako svého: „Vzájemná
participace“ v kontextu teologie diakonie, s. 59–114.

Bohumila Baštecká, Na hranicích mlha aneb „nová my“ rozmanitých,
s. 83–114.

Alena Rousková, Rodinná odolnost z pohledu sanace rodiny, s. 115–142.

Ondřej Kolář, Může víra v Boha zdůvodnit důvěru v člověka?, s. 143–153.

Studie a texty Evangelické teologické fakulty

Řídí Martin Prudký

Vychází dvakrát ročně

Vydává Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

Adresa: UK ETE, pošt. př. 529, Černá 9, 115 55 Praha 1

<http://www.etf.cuni.cz/sat>

ISSN (print) 1802-6818

ISSN (on line) 1805-2762

Obsah

Předmluva: Diakonice je deset let!	ix
Obsah diakonického čísla Studíí a textů	ix
Metodologie diakonického čísla Studíí a textů	x
Formální postupy diakonického čísla Studíí a textů	xi
Poděkování	xi
I. PROFESE (A) POMÁHÁNÍ V SÍŤOVÉM SVĚTĚ	1
Úvodní slovo	3
I.1. Ondřej Fischer: Profesionalismus a/nebo bázeň a chvění? neboli Profesionalismus jako zdroj životních jistot	5
Úvod	8
I.1.1. Profesionalita a zacházení s ne/jistotou	10
I.1.2. Profesionalismus založený na ctnostech	12
Použitá literatura	14
I.2. Květoslava Princová: Kdo ochrání (jejich) lidskou důstojnost? .	17
I.2.1. Uprchlíci, česká xenofobie a české pomáhání	18
I.2.2. Povinnost pomáhat	19
I.2.3. Motivace pro pomáhání a úskalí pomoci v sekulárním světě	20
I.2.4. Náboženský základ lidských práv?	22
I.2.5. Odpověď studentům a závěr	24
Literární zdroje	25
Komentář teologa Karla Šimra	26
I.3. (Za) co můžou média: Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce při spolupráci s médii	29
I.3.1. Jitka Šestáková: Jak jsem se učila být novinářkou ve svobodě	31
Příloha: <i>Dialog</i> „Střední Evropa a Německo“ (ukázka rozhlasového pořadu Jitky Šestákové z roku 1993)	38
I.3.2. Tomáš Němeček: Funkce médií a jejich naplňování v naší české současnosti	41
I.3.3. Milan Kopecký: Případ Petra Zelenky pohledem regionálního novináře	45

1.3.4. Martina Götzová, Ondřej Sezima: Součinnost s médii při mimořádných událostech z pohledu hasičského záchranného sboru	49
1.3.5. Manifest Evropské federace obětí silničního provozu pro novináře	52
II. BŘEMENA JEDNI DRUHÝCH NESME	55
Úvodní slovo	57
II.1. Karel Šimr: Co kdy jedny potká zlého, želí všichni jako svého – „Vzájemná participace“ v kontextu teologie diakonie	59
Úvod	61
II.1.1. Od „svaté směny“ k „sociální figuře“ postiženého	62
II.1.2. Moderní organizovaná diakonie: na cestě ke spoluúčasti	65
II.1.3. Diakonie osvobození: lidská práva a spoluúčast	67
II.1.4. Spravedlnost, společenství a tělo Kristovo	70
II.1.5. Pomáhat s vědomím vlastní potřeby	71
II.1.6. Výzva ke změně smýšlení	74
Použitá literatura	76
Diskusní příspěvek teologa Petra Jandejska	79
II.2. Bohumila Baštecká: Na hranicích mlha aneb „nová my“ rozmanitých	83
Úvod	85
II.2.1. Jak jsme došli k „novým my“: PIT ČR	85
II.2.2. Jaké teorie „nových my“ nás potkaly	91
II.2.3. „Nová my“ vs. „My a oni“: hranice identit a (boj o) moc	98
II.2.4. „Nová my“ jako proměnlivá uskupení určená společným úkolem a společným závazkem vůči němu	100
II.2.5. „Nová my“ jako vize i cesta k ní	107
Použitá literatura	110
II.3. Alena Rousková: Rodinná odolnost z pohledu sanace rodiny	115
Úvod	117
II.3.1. Sanace rodiny a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	117
II.3.2. Odolnost rodiny	119
II.3.3. Příběh rodinné odolnosti	120
II.3.4. Odolnost konkrétní rodiny z pohledu konkrétní pracovníce sanace rodiny/sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi	132
II.3.5. Závěr a diskuse	135

III. MŮJ SOUSED ZABIJÁK: ZNOVU U/VĚŘIT	139
Úvodní slovo	141
III.1. Ondřej Kolář: Může víra v Boha zdůvodnit důvěru v člověka?	143
III.1.1. Krize důvěry	144
III.1.2. Pojem důvěry v teologii v kontextu společenských věd	146
III.1.3. Nedůvěra v Bibli	147
III.1.4. Teologické cesty k důvěře	148
III.1.5. Nedůvěra, strach a ostražitost z pohledu teologie	149
III.1.6. Důvěra stále obnovovaná	151
III.2. Beslan 2004	155
III.2.1. Oleg Alborov: Beslan 2014: deset let od teraktu	155
III.2.2. Vítězslav Vurst: Beslan jako učebnice křesťanské víry: Dobrá život nechrání před utrpením	159
III.2.3. Beslan jako učebnice (chyb) humanitární pomoci: Zpráva o projektu Smíření pro Beslan – Smíření pro Osetiji	162
III.3. Civilní ochrana a Frenštát po výbuchu	169
III.3.1. Šlo činu předejít?	170
III.3.2. Co jsme zažili	170
III.3.3. Jak toto vše zapadá do ochrany obyvatelstva? Je tam někde vůbec myšleno na souseda zabijáka?	171
III.3.4. Slovo závěrem: jsme sousedé	174
III.4. Vrah, matka a obnovu vztahů	175
III.4.1. Náš syn je vrah a psychopat, nikdy ale nepřestane být naším synem	176
III.4.2. Postoje obnovující justice a vztahy narušené trestným činem	192
Doslov	199

Předmluva: Diakonice je deset let!

Bohumila Baštecká, Karel Šimr, Anna Juráčková

Vážené dámy, vážení pánové, kolegyně a kolegové, přátelé,
po šesti letech předkládáme další diakonické číslo *Studií a textů*. V roce 2013 vyšlo číslo 2012/1 s názvem *Neštěstí a vina, odvaha a spolupráce*.

V roce 2019 jsme oslavili sto let Evangelické teologické fakulty a deset let Diakoniky neboli Komunitní krizové a pastorační práce. Diakonika se začala na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy učit jako navazující magisterský obor v roce 2009. Jmenovala se tehdy Křesťanská humanitární a pastorační práce a vznikala s představou sdíleného modulového studia ve spolupráci s několika severskými protestantskými teologickými fakultami zakončeného společným titulem. Tento záměr se postupem času vytratil, systematický rozvoj zaznamenal obor pouze v Praze.

Za deset let se Diakonika vyhranila jako mezioborová oblast bádání a praxe, která propojuje teologii s komunitní spoluprací za krizových podmínek. Jejím hlavním přínosem se stalo pojetí komunitní pastorace, neboli pastorace spolužití/m. Znamená vytvářet a pěstovat prostředí vzájemné péče při spolužití rozmanitých zájmových skupin i jednotlivců, hledat Boží jednání pro lidi a v lidech, odpovídat na ně a podílet se na něm jeho sdělováním a sdílením.

Vědomí, že lidské skupiny, společenství i jednotlivce oslovuje, proměňuje a uschopňuje Kristův osvobozující Duch, vytváří v Diakonice vzácnou sloučeninu svobody a pokory.

Do svobody akademického světa uzemněné pokorou kritické reflexe a týmové spolupráce vás chceme tímto vydáním *Studií a textů* pozvat.

Obsah diakonického čísla *Studií a textů*

Sborník se opět opírá převážně o přednášky z mezioborových (případně transdisciplinárních) konferencí, které Diakonika na ETF UK každoročně pořádá: v roce 2014 *Oběti podle z/Zákona*, 2015 konference *Můj souseď zabiják*, 2016 *Neštěstí a participace*, 2017 *Odolnost jako rozhodnutí*, 2018 *(Za) co můžou média? Nezařadili jsme výstupy konference z roku 2013 Sebevraždy všedního dne: Co my na to?, neboť sborník z této konference vyšel samostatně a je dostupný na stránkách PITu.¹*

¹ Viz: http://pitcr.cz/files/resourcesmodule/@random48304437af31d/1409257518_Sbornik_konference_sebevrazdy_2013.pdf

Konferenční vstupy z ETF jsme s ohledem na výročí beslanského teroristického útoku doplnili dvěma příspěvky vytvořenými pro seminář k Ceně Michala Veliška v roce 2014². Do budoucna chceme více spolupracovat s Jihočeskou univerzitou, zvláště její Teologickou fakultou. V předkládaném vydání *Studií* a textů v tomto kontextu vznikly příspěvky Karla Šimra a Bohumily Baštecké.

Jednotlivé bloky jsou uvedeny předmluvami editorky čísla Bohumily Baštecké.

Metodologie diakonického čísla *Studií* a textů

Diakonika propojuje teorii s praxí, akademický svět s žitou zkušeností. Svým mezioborovým a transdisciplinárním³ zaměřením představuje příležitost pro setkávání rozmanitých lidí a skupin, učí způsobům, jak se navzájem slyšet.

I v tomto čísle *Studií* a textů usilujeme o překračování hranic oborů i akademické obce. Proto se snažíme, aby na jedno téma nahlíželo více lidí z více perspektiv. Do budoucna bychom chtěli tento postup dodržovat důsledně.

V předchozím svazku jsme příspěvky dělili na tři skupiny – recenzované příspěvky akademické, nerecenzované příspěvky z praxe a osobní svědectví. V souladu s metodologií Diakoniky, tedy kvalitativním důrazem na reflexi kontextů a na sebereflektující předporozumění, nemají tyto skupiny ostré hranice. V souladu s požadavky akademického světa vyostřujeme hranice mezi recenzovanými příspěvky a příspěvky ostatními. Recenzovaných příspěvků je šest. Uvedeny jsou na straně IV před Obsahem. V textu jsou rozpoznatelné díky úvodnímu souhrnu v českém a anglickém jazyce.

Rozmlžené rozhraní mezi osobním a pracovním svědectvím a vědou odráží současný vývoj k sociálním vědám „z masa a kostí“, „uzemněným“ či „vtěleným“. Připomeňme, že i vědecké cíle jsou stanovovány lidmi na základě jejich zkušeností a nápadů. A výsledky vědy pak utvářejí pohled lidí na jejich zkušenost. Dovednost uvědomovat si propojenost

² Seminář k Ceně Michala Veliška 2014 *Jak čelit nejednoznačnosti (školy a násilná smrt)*. 3. prosince 2014, Rezidence primátora, Praha 1.

³ Transdisciplinarita znamená překračovat hranice (nejen) oborů ve vztahu k zapeklým otázkám dnešního světa, na něž nemůže odpovědět jeden pohled, jeden člověk nebo jedna odbornost. Vztahuje se k reálným problémům, vyžaduje, aby se středem jejich řešení stali lidé, kteří s nimi mají osobní zkušenost, a předpokládá, že připojit se může každý, v jehož zájmu je na danou otázku odpovědět nebo daný problém odstranit. Lidé, kteří se zajímají, jsou odkudkoli, nelze je zařazovat. A také je nelze vést či ovládat (jednou) odborností a spolu s tím odborným jazykem.

idejí s tělesností jejich nositelů nahlížíme jako základní oporu způsobilosti pro rozmanitost (neboli kulturní způsobilost). Znamená to, že osoba/vědec si uvědomuje, jaké zastává názory, a uvědomuje si též, kde vznikly, v jakých souvislostech. U souvislostí rozeznává jejich zakotvenost ve vlastním vývoji a jejich zakotvenost ve vývoji vlastního oboru. Uvědomuje si, že i jeho sdělení má svůj kontext – že ho kvůli něčemu přináší, s někým je přítom v dialogu, chce jím něčeho dosáhnout, někoho nějak oslovit. Zakotvení do souvislostí znamená též vnímat omezenost toho, co objevuje a tvrdí.⁴

V tomto vydání *Studíí* a textů jsme chtěli po autorech recenzovaných příspěvků, aby svá omezení osobními, historickými, oborovými atp. souvislostmi vyjádřili hned v úvodním souboru. Podařilo se to zčásti. Považovat vlastní omezenost za součást profesní sebedůvěry asi není snadné. Vnímat se jako příslušník menšiny, nepředpokládat, že si všichni rozumíme, asi také ne.

Mezi základní přínosy Diakoniky by měly patřit způsobilosti pro transdisciplinární spolupráci v rozmanitém světě. Najít odpovídající metodologii proto považujeme za společný úkol do příštích let. Toto hledání se zčásti odráží již v předkládaném čísle *Studíí* a textů.

Formální postupy diakonického čísla *Studíí* a textů

Čtenářem může být každý. Podmínkou budování přeshraničních společenství je srozumitelnost. Snažíme se o ni též formálním uspořádáním. Proto např. citace z Bible užíváme způsobem, který je pro teologické texty netypický. Citujeme plně bez zkratk.

Osobní, dobovou a případně oborovou zakotvenost textů připomínáme úvodním slovem k jednotlivým tematickým celkům a představením autorů v kontextu jejich příspěvků.

Poděkování

Chceme poděkovat některým z lidí, kteří se o životaschopnost Diakoniky a naplňování její vize zasloužili. Nelze vzpomenout všech, neboť Diakonika je vystavěna sítově a v sítích mívá vliv i pohyb motýlího křídla.

Především děkujeme lidem z Psychosociálního intervenčního týmu ČR, bez nichž by nevznikl obor Psychosociální krizová spolupráce, a tudíž

---

⁴ Stručně řečeno, způsobilost pro rozmanitost vyžaduje a předpokládá reflexivitu, kontextualitu a intersubjektivitu. Jenže také vyjasňování a užívání společně srozumitelného jazyka.

ani jeden z páteřních předmětů Diakoniky. Děkujeme spolupracovníkům z řad lidí zasažených neštěstími, kteří svoje osobní a pracovní zkušenosti předávají ve výuce Diakoniky, případně též v tomto vydání Studií a textů.

Děkujeme kolegům z Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy: za udržování a rozvíjení myšlenky reflektovaných mezioborových praxí socioložce Haně Janečkové, praktickým teologům Ladislavu Benešovi a Tabitě Landové, biblistům Janu Roskovcovi a Petru Slámovi; za spolupráci při skupinových diplomových seminářích a inspiraci při hledání transdisciplinární metodologie socioložce Petře Klvačové; za společné úsilí o vymezení komunitní pastorače a celé oblasti komunitní krizové a pastorační spolupráce Ladislavu Benešovi, Petru Slámovi, Tabitě Landové, Haně Janečkové, Petru Jandějskovi a Ondřeji Fischerovi, Ondřeji Kolářovi a Petru Gallusovi, Pavlu Keřkovskému a Jindřichu Halamovi.

Díky patří též starokatolickému duchovnímu Bendymu Růžičkovi, který již několik let propojuje činnost PITu s fakultou. Zobrazilo se to například ve vzniku otevřených bytových seminářů na ETF od roku 2019 a v první transdisciplinární konferenci ETF *Jsem starosta, třídím odpad, sázím stromy: Co mám dělat víc?* téhož roku.

listopad 2019

I. Profese (a) pomáhání v síťovém světě

Úvodní slovo

Říká se, že svět mediální se změnil v svět sítový. Kdokoli se může připojit, stát se zájmovou skupinou a v reálném čase ovlivňovat druhé. Změnilo se vlastnictví informací a rozložení moci. Mění se pohled na „veřejnost“ i na etiku¹.

Veřejnost je ve své různorodosti schopna leccčeho: nechat se ukolébávat populistickými řečmi o bezpečí či považovat profesionalitu za záruku bezchybnosti a bezrizikovosti. Zrovna tak je ale schopna se zorganizovat a pomáhat druhým tam, kde státy, vlády a profesionálové selhávají.

K této síťové veřejnosti, jejíž součástí jsme jako občané všichni, nadále promlouvají představitelé předchozího mediálního světa – novináři. Což jsou také občané se svou osobní zkušeností a občanskou a profesní zodpovědností a se svým vztahem k sítím.

Sítový svět se na rozdíl od světa mediálního zobrazuje v kruzích, které se navzájem prolínají. Nejde o komunikační přímky či „jednosměrky“ s představou informace výběrově zacílené na „cílovou“ skupinu. Obrazem síťové komunikace jsou kruhy na vodě, které se utvoří poté, co do vody někdo hodil kámen – něco se stalo. Událost aktivizuje kruhy – zájmové skupiny. Zájmy jednotlivců i skupin aktivizovaných jednou událostí bývají různé, a někdy si odporují. K tomu se řetězí další události, které aktivizují další lidi a skupiny. Ovlivňujeme se navzájem. A jsme společně v konfliktech.

Rámec tohoto oddílu, který by se mohl jmenovat též „O pravidlech, svobodě a zodpovědnosti“, tvoří recenzované články **profesního etika** Ondřeje Fischera a **humanitární etičky** Květy Princové s komentářem Karla Šimra. Navazují profesní zkušenosti konkrétních novinářů v souvislostech neštěstí či společenských zvrátů. Vyrovnávají se mj. s napětím mezi loajalitou k zaměstnavateli a osobní zodpovědností za věrnost zastávaným hodnotám.

Etické základy současné žurnalistiky, tedy to, co dělá profesi profesí, se Jitka Šestáková učila v roce 1990 od BBC². Stejně etiky se o šestnáct

¹ V roce 2010 jsme ukončili spolupráci řady lidí a oborů na standardech psychosociální krizové pomoci a spolupráce. Reakcí na měnící se svět bylo např. upozornění: „Informace uniknou vždycky, hlavně tehdy, když nemají. Proto se při dokumentování chováme tak, aby uniknout *mohly*.“ Standardy byly vytvářeny pro Hasičský záchranný sbor, což je státní hierarchický, nikoli síťový systém. Z nějakého důvodu došlo k nekonzultované opravě a z tiskárny HZS vyšla věta: „Proto se při dokumentování chováme tak, aby uniknout *nemohly*.“

² BBC – British Broadcasting Corporation – je rozhlasová a televizní společnost, která plní funkci veřejnoprávního vysílání ve Velké Británii. Byla založena roku 1922. Ústředí má v Londýně. (Zdroj: Wikipedie)

let později přidržoval Milan Kopecký, aby se nezpronevěřil svému poslání v kauze „heparinového vraha“. Svou představu etiky, tedy toho, co a jak je v situaci neštěstí dobré komunikovat, dodali též „novináři druhé strany“ – tiskoví mluvčí hasičského záchranného sboru Martina Götzová a Ondřej Sezima. Apel na úctu novinářů k důstojnosti a soukromí obětí silničního provozu přináší materiál Manifest pro novináře.

Práce novinářů je spojována se svobodou slova. Jitka Šestáková ve svém příspěvku připomíná, co znamenalo učit se svobodné žurnalistice v roce 1989. O generaci mladší Tomáš Němeček mluví o současné době a nutnosti novinářskou svobodu hájit. Oba na protest proti zaprodání médií novinářinu opustili.

I.1. Profesionalismus a/nebo bázeň a chvění? neboli Profesionalismus jako zdroj životních jistot¹

Ondřej Fischer²

Souhrn

Téma a jeho zakotvení: Téma profesionality a profesionalismu bývá obvykle spojováno s důrazem na účinné a účelné vykonávání příslušné profese. Setkáme se s ním v kontextu profesní etiky, etiky v podnikání či obchodní etiky a managementu. Pokud však vezmeme význam slov profesionál-profesionalita v hlubším kontextu, nelze uniknout obecnějším oblastem individuální a sociální etiky, které mají za společného jmenovatele mezilidské vztahy a postoje člověka k druhým a ke společnosti jako celku.

Předporozumění: Text je příspěvkem k úvahám o nepříjemných situacích, s nimiž se čas od času setkáváme například v souvislosti s hromadným neštěstím, s více či méně oprávněnými obavami o vlastní bezpečí či s nabouráním našich každodenních jistot, a zamýšlí se nad mezilidskými vztahy ve světle těchto zpochybnělí. Jde o vztahy mezi těmi, kdo si jsou vzájemně blízko, kdo jsou v určitém smyslu na sobě závislí. Například tvrzení, že tento můj soused je zabiják, dokumentuje zjevné rozladění, ztrátu důvěry, jistot, ohrožení – ať již oprávněné, nebo ne. První dojem z takového společenského stavu naznačuje překerní, nevíтанou situaci, jejíž řešení nepřijde nikdy dostatečně včas. Nabídka jistoty, důvěry a bezpečného řešení je vítána. Zůstává otázkou, zda je takováto nabídka oprávněná.

Cíle: Cílem článku je zvážit, nakolik mohou být nabídky jistoty a důvěry, které se v okamžicích ztráty bezpečných vztahů mohou objevit, skutečně hodnověrnými nabídkami. A v co je možno nekriticky vkládat důvěru v situacích, kdy jiné formy opory na první i druhý pohled chybí. Tuto otázku směřuji do konkrétních mezilidských vztahů, označovaných jako profesionální. Jsou právě tyto vztahy legitimním zdrojem jistot ve společnosti? Je důvěra, které se tyto profesionální vztahy ve společnosti těší, oprávněná a adekvátní?

¹ Tento článek byl podpořen programem Univerzitní výzkumná centra UK č. 204052. Inspirací k jeho vzniku byla konference Můj soused zabiják z 20. 11. 2015 na ETF UK.

² Ondřej Fischer, Ph.D. (nar. 1962) působí na Katedře teologické etiky ETF UK jako odborný asistent a na Vyšší odborné škole sociálně pedagogické a teologické JABOK jako učitel a vedoucí Katedry teologie a filosofie. Zajímá se především o etiku sociální práce a o profesní etiku se zaměřením na etiku ctností, spiritualitu a antropologii s uplatněním v pomáhajících profesích. Kontakt: fischer@etf.cuni.cz

Hlavní myšlenky: Předpokládám totiž, že alespoň v některých pojetích profesní etiky a především v obecně rozšířeném chápání profesionality se má za to, že professionalismus zvyšuje atmosféru důvěry ve společnosti. Způsob, jak tento pojem užíváme, a představa, kterou máme obvykle s pojmem profesionalita spojenou, také ilustruje, jak málo odvahy v životě prokazujeme, když svěřujeme řadu činností raději do rukou profesionála, i když to není nezbytně nutné. Svědčí o tom ostatně i rozvoj profesionalizace služeb, mnohdy vedený snahou vyloučit cokoliv, co by bylo ve společnosti chápáno jako nepříjemné a nejisté.

Domnívám se však, že nikoliv vyloučení nejistoty, ale naopak posílení základní důvěry navzdory všudypřítomným nejistotám každodenního života je podmínkou a předpokladem efektivního professionalismu. S odkazem na inspirativní myšlenky Søreny Kierkegaarda je profesionalita naopak představena v životodárném napětí mezi nárokem společnosti na záruky bezrizikových služeb na jedné straně, a nárokem na iniciativní a tvůrčí prostor zdravých vztahů na straně druhé. Obecně řečeno, v nejistotě například Kierkegaard vidí základ pro ryzí postoj křesťana. Pokusím se doložit, že i správná funkce profesionality ve společnosti určité riziko a míru nejistoty předpokládá. Posláním professionalismu je pak vůči této nejistotě nepostavit jistotu, ale určitou základní důvěru. Právě tu pak může společnosti professionalismus v jeho plném smyslu slova nabídnout, a to navzdory přetrvávajícím rizikům a nejistotám, jímž se náš každodenní svět, tedy ani profesionalita, stejně nemůže vyhnout.

Kritická reflexe: Tento přístup je otevřen řadě námitek. Již samo pojetí profese vzniká jako oborově vymezená společensky prospěšná činnost, jež se vyznačuje standardními výkony, předvídatelností a závazkem spolehlivosti a zodpovědnosti ze strany profesionálů vůči společnosti.³ Stav věcí, který takto chápáná profesionální činnost vede, např. že „všude nacházíme opakovaně totéž“⁴, lze snadno považovat za průvodní jev potvrzující očekávané jistoty, jimiž nás globalizovaná společnost ve svém úsilí o efektivitu a neproblematičnost zahrnuje.

Klíčová slova

professionalismus – profesní etika – čtenosti – nejistota

Summary

Professionalism and/or Fear and Trembling? Or Professionalism as a Source of Living Certainty and Security

Context of the Theme: In Professional Ethics, and especially when it comes to common understanding of professionalism, it is often expected that professional-

³ Například Robinson a Dowson profesionalitu spojují se závazkem spolehlivosti a např. profesionalitu lékařů váží na dosahování „bezpodmínečného zdraví“ člověka. Simon ROBINSON, Paul DOWSON (2012). *Business Ethics in Practice*. London: Chartered Institute of Personnel and Development. S. 155.

⁴ Konrad Paul LIESSMANN (2010.) *Hodnota člověka: filosoficko-politické eseje*. Břeclav: Malovaný kraj, Knihovna ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových „Vize 97“. S. 111.

ism contributes to mutual trust within society, including neighborhood, and that it is a stronghold of certainties within the current uncertainties of our society. This general opinion can be illustrated by the growth of professional services in all sorts of areas of communal and social activities. The downfall of this development seems to be the growing lack of our confidence in ourselves as capable and resilient individuals and members of a community.

Presuppositions: The starting point of this paper can be a claim that „my neighbor is a killer“, which may illustrate the general lack of trust among people. This lack of trust has also an impact on the way we use of the concept of professionalism.

Aims: The author of this paper argues that properly functioning professionalism in fact requires a certain amount of trust to be present within basic uncertainties of day to day life. Trust then becomes a basic trait of professionalism which enables the society to make most of the phenomenon of professionalism, in spite of the enduring uncertainties surrounding our lives.

Key points: The paper offers a claim, that full-fledged professionalism requires confidence and trust as its essence. That professionalism cannot bring certainties into our relationships, which tend to lack the basic courage to live with confidence in each other. Inspired by Søren Kierkegaard, the concept of professionalism is introduced in its life-giving tension between expectations laid by the society on professionals to work reliably with certainties and the need of free space for creativity we also expect from professionals. This creative space, however, is not conceivable without a certain space for risk and uncertainty. In this vein, similarly, Søren Kierkegaard sees a space for uncertainty in an attitude to life of a genuine Christian.

Critical reflection: The solution offered here can be questioned on several grounds, one of them being the very concept of profession. It has always been used as a feature drawing upon certain predictability of the professionals' actions, with reliability of actions the society could reasonably expect. This could be seen as an essential feature of our togetherness, which justifies our trust in the day to day course of things.

Keywords

Professionalism – Professional Ethics – Virtues – Uncertainty

Úvod

Dokud za námi někdo nepřijde s tvrzením, že jeho soused je zabiják, málokdy nás napadne, že by se něco takového mohlo týkat také nás samých. Nicméně zaseté semínko pochybnosti může záhy vyrůst v nedůvěru, na niž těžko hledat recept. A má to vůbec smysl? „Máme pěstovat důvěru, když stát se může cokoliv?“⁵ Jako kdyby z této otázky vyplývalo, že tam, kde se může stát cokoliv, pěstovat důvěru mezi lidmi dost dobře nelze. V tomto příspěvku se pokusím ukázat, že v určitém smyslu tato zjednodušená úvaha neplatí.

V řadě ohledů již žijeme s přesvědčením, že cokoliv se přece stát nemůže. Tím si však bereme šanci důvěru k sobě i druhým budovat. Na co je nám důvěra, když máme za to, že cokoliv se prostě stát nemůže – tedy přinejmenším ne ve fenomenologickém světě našeho uvažování a očekávání. Vždyť např. situaci totální ztracenosti téměř neznáme, resp. děláme vše proto, aby taková situace nenastala. Představa, že jsme odkázáni na život bez možnosti jakékoliv opory, např. ve smyslu přítele na telefonu, přesahuje horizont našeho rozumění.

Oprávněnost naznačeného tvrzení o naší neochotě či nepřipravenosti přijmout fakt, že stát se nám může cokoliv, mohu ilustrovat na způsobu, jakým mnohdy užíváme pojem profesionality. Míváme na mysli spíše jeho populárně chápanou verzi, vyjadřující charakteristický způsob jednání, které se týká účelové a oborově vymezené pracovní činnosti.⁶ Setkáme se s ní v nejobvyklejších situacích, když si ve veřejném prostoru něčeho žádáme, např. se chceme nechat odvézt na dovolenou, koupit si něco přes internet, studovat na škole, svěřit blízkého do péče apod. Zvažujeme, koho splněním našeho přání pověříme, tedy koho zavážeme k odpovědnosti za vyřízení „zakázky“, která vzešla z našeho přání, jehož naplnění jsme si vyjednali s příslušnými obchodníky či profesionály. Jedním z rysů takového pojetí professionalismismu je důraz na splnění našeho očekávání (například očekávání určité formy garance dobrého počasí na dovolené), a na jistotu, kterou se splněním této naší „zakázky“ spojujeme. K tomuto požadavku na jistotu patří mnohdy i pečlivá kalkulace možných rizik, jejichž výskyt, přiměřený jejich závažnosti, jsme ještě ochotni vzít na milost.

Způsob, jakým s těmito našimi „zakázkami“ nakládáme, prozrazuje snahu o stále větší garance, které nám poskytnou kýžený pocit jistoty –

⁵ Jedna z podotázek uváděných u tématu konference s názvem *Můj soused zabiják* konané 20. 11. 2015 na ETF UK.

⁶ Viz např. Chris BECKETT, Andrew MAYNARD (2005). *Values & ethics in social work: an introduction*. Thousand Oaks, Sage. S. 66.

ať již s ohledem na splnění předmětu naší „zakázky“, nebo s ohledem na způsob, jakým má být plněna. V pozadí tohoto nároku lze ale odlišit různá pojetí profesionalismu. Dnes rozšířené tzv. technicistní⁷ pojetí obnáší požadavek dodržování norem, pravidel a principů. Výraz profesionál, a jemu odpovídající kultura profesionalismu, jsou pak především nositeli specifických „garancí“, např. dodržení předepsaného postupu nebo soulad s konkrétními principy a pravidly.⁸ Pro technicistní pojetí profesionalismu je charakteristický způsob uvažování (tzv. *technical rationality*) nad empiricky prokazatelnými daty či fakty.⁹

Zůstaneme-li u tohoto pojetí, pak, přesně vzato, každá moje cesta ráno pro rohlíky do místního pekařství sice může znamenat cokoli, ale můj nereflekovaný, na efekt zaměřený způsob života tuto možnost z mého světa prakticky vylučuje. Prostě vím, že si dám k snídani kvalitní, nejlépe ještě teplé rohlíky. Položme si otázku, zda náš každodenní život musí, ve vztahu k profesionalitě, vždy probíhat v tomto nekritickém prostředí jistoty, resp. do jaké míry je náš požadavek po jistotách oprávněný. „Jak to, že dnes nedovezli rohlíky, když není kalamita?“, se mohu znepokojen ptát, a svou otázkou vyjádřím svůj podvědomý nárok na včasnou dodávku rohlíků, která k profesi pekařství prostě patří. Či si můžeme položit otázku odvážnější. Není to právě pojetí profesionalismu jako nároku na stálý opakovatelný výkon, které mi tyto lákavé jistoty vnucuje? Přece nemusím mít každé ráno teplé rohlíky, ale když mám pekařství za rohem, tak proč ne, a proč ne i dnes, jako kdykoliv jindy?

⁷ Viz např. Mírka NEČASOVÁ (2010). Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci. In: Ondřej FISCHER, René MILFAIT. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok. S. 80 a 81. Srov. např. Richard HUGMANN (2005). *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. S. 32.

⁸ Někteří dokonce definují profesní etiku jako pravidla, která určují jednání profesionálů (např. Allan E. BARSKY /2010/. *Ethics and values in social work*. Oxford: Oxford University Press, s. 5.). Např. tím, že jsou v rámci profese formulovány principy, které vymezují očekávaný směr jejich uvažování – viz např. Lester PARROTT (2006). *Values and ethics in social work practice*. Exeter: Learning Matters, s. 44–54. Příkladem jejich aplikace jsou např. ustanovení Etického kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR (<http://sspcr.xf.cz/code.html>), např. patrný principiální požadavek na vynakládání stejného úsilí v pomoci všem klientům (tzv. rovný přístup, par. 2.1.3.).

⁹ Srov. např. Joseph DUNNE (2011). Professional Wisdom in Practice. In: Liz BONDI, David CARR, Chris CLARK, Cecelia CLEGG. *Towards professional wisdom: practical deliberation in the people professions*. Farnham: Ashgate. S. 13–25, s. 15.

I.1.1. Profesionalita¹⁰ a zacházení s ne/jistotou

Skutečně platí, že profesionalita je nositelem jistot, které do ní např. výše uvedeným způsobem vkládáme? I když profesionalitu vymezujeme negativně, zpravidla tím, co se nesmí stát, aby byla naplněna legitimní očekávání společnosti¹¹, může být v tomto negativním pojetí obsažena i trocha iluze či dokonce zkreslení toho, co v sobě profesionalita také obnáší. Víme, jak působí hlas kapitána letu, který chvíli po startu poskytne cestujícím aktuální informace o letu, a především pak ve chvílích nenadálých situací je informuje např. o možných turbulencích či důvodech pro odklon letu z plánované trasy. Jeho hlas je ujištěním, že zde je někdo, kdo bdí nad spolehlivým plněním naší „zakázky“. Jak jinak asi působilo mlčení pilota letu č. 9525 společnosti Germanwings, které spolu s dalšími událostmi na palubě mohlo vést cestující k domněnce, že jejich pilot Andreas Lubitz je zabiják!¹²

Do té doby nevidané zpochybnění jistot, spojovaných s professionalismem, však dostává v reakcích na tuto událost jasnější kontury. Například se má za to, že tragédii nebylo možno zabránit díky zařízení, které znemožňuje vstup do pilotní kabiny zvenčí. V reakci na útoky z 11. září 2001 užívání tohoto zařízení mělo posílit jistoty profesionálních služeb poskytovaných leteckými společnostmi.¹³ Paradoxně je však v tomto případě tragicky zpochybnilo. Bezprostřední reakce na tuto událost byly v médiích několikrát uveřejňované hlasy pracovníků leteckých společností vyjadřujících naději, že tato událost nepovede k plošnému omezení zodpovědnosti pilotů komerčních letů, neboť letecké katastrofy se žádnému typu letadla nevyhýbají, byť i po této události došlo k úpravě bezpečnostních pravidel.¹⁴ Konečně na přehnané spojování jistot s profesionalitou zajímavě reaguje sdělení Evropské federace psychologických asociací tvrzením, že navzdory

¹⁰ Profesionalitu lze též vymezit jako zodpovědnost (osobní, odbornou, společenskou) spolu se zastávanými hodnotami dané profese. Pozn. editorky.

¹¹ Mezi studenty i praktiky pomáhajících oborů se setkáme s tvrzením, že jedním z charakteristických rysů profesionality je např. odstup od klienta, tedy potlačení emočních a osobních vlivů, nebo nepřekročení předepsaných strategií a principů ve smyslu pojetí profesní etiky založeného na principech, jako je např. Kantova etika, utilitarismus aj.

¹² Srov. např. s informací na https://en.wikipedia.org/wiki/Germanwings_Flight_9525#cite_note-152.

¹³ Předpokládáme, že přepravovat cestující v letadle nezajištěném proti násilnému vniknutí cestujících do pilotní kabiny by bylo považováno za neprofesionální.

¹⁴ Např. <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/215411000100324/obsah/389779-pad-letadla-germanwings>. Doporučení všem leteckým přepravcům o stálé přítomnosti nejméně dvou autorizovaných osob v kabině letadla následně vydala i Evropská agentura pro bezpečnost civilního letectví. (<http://www.wsj.com/articles/eu-considers-beefing-up-cockpit-rules-after-germanwings-plane-crash-1427455560>).

testování pilotů nemohou vyloučit život ohrožující události a duševní problémy pilotů, ani předvídat ojedinělé způsoby, jakými na ně budou piloti reagovat.¹⁵ Tyto tři příklady snad ilustrují problematičnost reakcí, které má společnost vůči očekávaným výstupům profesionální činnosti z hlediska jistot.

Je zde však příklad jiného způsobu zamýšlení se nad uplatněním jistot v profesionalismu a jeho chápání jako formy garance jistoty, který se týká spíše specifického způsobu uvažování běžného v praktické profesionální činnosti. Letu BA 038 do Londýna těsně před přistáním vysadily oba motory a vše nasvědčovalo tomu, že se letadlo zřítí do bytové zástavby před letištěm. Nakonec pilot přece jen zvládl dovést letoun až na hranu letiště a nouzově přistát.¹⁶ Podařilo se mu to jen díky tomu, že porušil v té době obecně platný předpis; zasunul totiž klapky křidel, které při přistávání musí být vždy vysunuté. Tak zvýšil rychlost letadla nutnou k překonání potřebné vzdálenosti. K tomuto spásnému kroku nepřispěly prosté znalosti pilota, ale jeho praktická racionální úvaha, typická pro technicky uvažujícího profesionála. Michael Luntley na základě tohoto případu ukazuje¹⁷, že samotné vědění, na kterém obvykle stavíme své tolik potřebné dávky jistoty, profesionalitu experta nezakládá. Vždyť to, že byl takovýto předpis pro určité situace zcela nevhodný, mohly objevit stovky pilotů a techniků mnohem dříve. Luntley se domnívá, že znalosti, jichž si u profesionála považujeme, jsou utvářeny až ve vztahu k situacím, kdy je prosté vědění konfrontované s potřebou konkrétního jednání. Pokud bychom měli spojovat profesionalitu s prostou znalostí předpisů, doslova s jejich „odříkáváním“ a s jejich pečlivým dodržováním, pak opomíjíme, že profesní moudrost¹⁸ nespočívá v prostých znalostech a v jejich neproblematickém

¹⁵ „However, it cannot forecast the life events and mental health problems occurring in the life of each individual pilot and the unique way he or she will cope with these.“ Cit. [www.efpa.eu/news/european-\(aviation\)-psychologists-react-to-crash-germanwings-flight-4u-9525-](http://www.efpa.eu/news/european-(aviation)-psychologists-react-to-crash-germanwings-flight-4u-9525-).

¹⁶ Viz např. https://en.wikipedia.org/wiki/British_Airways_Flight_38 a zprávu z vyšetřování této nehody <https://www.gov.uk/aaib-reports/1-2010-boeing-777-236er-g-ymmm-17-january-2008> nebo https://assets.publishing.service.gov.uk/media/551d5725e5274a142e00047f/Summary_AAR_1-2010_Boeing_777-236ER_G-YMMM_02-10.pdf.

¹⁷ Srov. Michael LUNTLEY (2011). Expertise – Initiation into Learning, not Knowing. In: Liz BONDI, David CARR, Chris CLARK, Cecelia CLEGG. S. 27–42, zejm. s. 29 a 39–42.

¹⁸ Výraz profesní moudrost bývá chápán jako uplatnění Aristotelovy ctnosti praktické moudrosti (*phronésis*) v kontextu praktické profesní činnosti. Aristotelés odlišuje tuto prakticky zaměřenou ctnost od intelektuální moudrosti (*sofia*). Praktickou moudrost – na rozdíl od intelektuální moudrosti – nelze „zapomenout“; vede k uplatnění znalostí v jednání směřujícím k dobrému životu. Srov. ARISTOTELÉS (2013). *Etika Nikomachova*, kap. VI. Dále např. Howard J. CURZER (2012). *Aristotle and the virtues*. Oxford: Oxford Uni-

užití. Pouze toho, kdo uplatňuje své praktické uvažování v jedinečném vztahu k nuancím konkrétního činu, lze považovat za profesionála, neboť jeho znalosti jsou založeny a odvozeny z činu, z jednání, z praxe, a tedy jim i v potřebném smyslu odpovídají. Profesionál pracuje s těmito znalostmi jinak, než jak jsou zapsány v předpisech či třeba i v etických kodexech. Nabízí se zde analogie s rolí uměleckého génia, jehož pohled míří dále, než prostá fakta a různá převzatá „vědění“. Profesionál tyto znalosti nahlíží již s ohledem na konkrétní zadání, a vždy s konkrétním aktuálním účelem a cílem. Ne obecné jistoty, spočívající ve zdánlivém vědění informací, ale konkrétní cíl konkrétního jednání, nahlížený skrze praktickou moudrost zkušeného tvůrčího pracovníka, lze považovat za klíčové dobro, které je pro hlubší pojetí professionalismismu rozhodující.

I.1.2. Profesionalismus založený na ctnostech

Tímto příkladem se dostávám k pojetí professionalismismu, u něhož jsou klíčovými prvky jak kvality pracovníka, tak i cíl, k němuž své profesní jednání směřuje. Viděno optikou etiky ctností¹⁹, tento cíl lze považovat za dobro. Jako v prvně zmíněném pojetí profesionality je patrný důraz na objektivně dostupné univerzální jistoty, u professionalismismu založeného na ctnostech se nároky na jistotu řeší nárokem na kvalitu profesionálů. Např. na jejich expertní znalosti, na zmíněnou profesní moudrost, odvahu, spravedlnost a jiné stabilní vlastnosti, které dotyčný dlouhodobě svým jednáním ve prospěch dobra projevuje. Lze ale garantovat profesionalitu takovýmto výčtem ctností a popisem ideálu dobra? Je takový professionalismismus vůbec myslitelný?²⁰

Pro odpověď zmíním pohled Søreny Kierkegaarda na biblický příběh Abraháma. Dánský filosof a teolog zvažuje v úvodu své knihy *Bázeň a chvění* možné scénáře Abrahámovy reakce na Hospodinovu výzvu, aby

---

versity Press, s. 310. A např. Sarah BANKS, Ann GALLAGHER (2009). *Ethics in professional life: virtues for health and social care*. London: Palgrave Macmillan, s. 85.

¹⁹ Etiku ctností můžeme chápat jako takový způsob popisu jednání, o němž se domníváme, že vede k dobru díky tomu, že jednajícím je dobrým, ctnostným člověkem. Ve vztahu k profesi viz např. Justin OAKLEY, Dean COCKING (2001). *Virtue ethics and professional roles*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁰ Jedná se o klíčovou otázku, která příslušnou odpovědí poukazuje na zvažované pojetí professionalismismu. Zda správnost profesionálního jednání může být dostatečně vymezena pouze za pomoci etiky ctností, či zda je třeba jednání vymežit například požadavkem na soulad s principy a povinnostmi, což by bylo třeba v případě klasického professionalismismu, inspirovaného Kantovou etikou. Banksová se domnívá, že je třeba oba zmíněné přístupy v pojetí professionalismismu zachovat. Srov. Sarah BANKS, Ann GALLAGHER (2009), s. 3, 213.

obětoval svého syna Izáka.²¹ „Profesionální“ otec by něco takového přece vůbec nepřipustil, řekneme si! Vždyť právě v Izákovi dal Hospodin Abrahamovi příslib potomstva! Kierkegaard chtěl zřejmě ukázat, že Abraháмова věrnost Hospodinu nebyla slepou poslušností, ale výsledkem bolestného zvažování, doprovázeného bázni a chvěním, nejistotou, která se vymykala obecným jistotám. Z pohledu společnosti byl Abrahám otcem zabijákem, z pohledu Kierkegaarda byl rytířem víry²². A přece je v tomto biblickém příběhu Abrahám člověku dodnes inspirací pro velké i malé činy, vyžadující základní lidskou víru právě tam, kde chybí byť jen náznak jakékoli jistoty. Abrahám byl připraven odložit ono společensko-etické prostředí opory, a v notné dávce nejistoty byly jeho činy projevem jeho víry. Tu můžeme chápat i ve smyslu, v němž Jaques Derrida vidí u vysokoškolského profesora jádro profesionality. „... (P)rofesor filosofie vyznává filosofii: avšak (ne) ... jen tak, že jest zaměstnán jako filosof, že filosofii praktikuje či vyučuje náležitým způsobem, nýbrž angažuje se veřejným slibem, zaslíbit se veřejně filosofii, oddat se filosofii, svědčit, bojovat za ni.“²³ Derrida tak poukazuje na souvislost mezi pojetím „profese“ a aktem víry, která někdy nachází své vyjádření ve výrazu „povolání“²⁴. Profesor je vyznavač, který svou prací a svým životem hlásá to, v co věří, a činí to, v čem je angažovaný svou prací a postoji.²⁵ I zde kritériem profesionality nejsou jenom profesorské znalosti, ale lidská kvalita, umožňující potřebné znalosti promítnout do jednání, jež je v jeho případě zároveň i jeho vyznáním.

Ustoupíme-li na závěr našeho uvažování od technicistního pojetí profesionalismu a přikloníme-li se k alternativnímu na ctnostech založenému pojetí, bude pak namístě se i v tomto – snad hlubším pojetí profesionalismu – ptát, zda právě pilot našeho letu není zabiják? Také současné události naznačují, že křehkosti života se vyhnout nelze a že omezování důvěry, potřebné pro efektivní a společensky přijatelnou funkci profesionalismu, není řešením. Je otázka, zda lze předejít případům hrubého zneužití profesionálního pověření jinak než moudrým a pečlivým budová-

²¹ Srov. Søren Aabye KIERKEGAARD (1993). *Bázeň a chvění: Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas. S. 15.

²² Srov. tamtéž, s. 32–45.

²³ Jacques DERRIDA (2001). Budoucnost profese. *Filosofický časopis*, 49 (6): 899–930. S. 902.

²⁴ Např. v angličtině se výraz „profession“, především ve spojení „profession of faith“ (vyznání víry) nebo „final profession“ (tzv. věčné sliby), užívá k označení aktu veřejného vyjádření víry.

²⁵ Derrida (2001, s. 902) tuto propojenost dokládá i poukazem na praxi vyznání hříšníků, která se v minulosti organizovala i s ohledem na profesní postavení hříšníka: „u vládců ohledně spravedlnosti, u rytířů ohledně loupeživosti, u obchodníků, funkcionářů, řemeslníků a dělníků ohledně krivopřísežnictví, podvodu, lži, krádeže atd., u měšťanů ohledně lichvy a zástav, u vesničanů ohledně závisti a krádeží atd.“

ním společnosti opírající se o komunity prodechnuté vzájemnou důvěrou, z nichž jednou mohou vzejít odborně i postojově kvalitní profesionálové. Zdá se, že prvním krokem na cestě k tomuto ideálu je si uvědomit, že také v profesionalitě, i v té z nejexponovanějších, v profesionalitě pilotů, lékařů, právníků či učitelů, se může stát cokoliv, a zkusit se smířit s myšlenkou, že i v ní nezbývá než ponechat místo pro bázeň a chvění.

Použitá literatura

- ARISTOTELÉS (2013). *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek.
- BANKS, Sarah, GALLAGHER, Ann (2009). *Ethics in professional life: virtues for health and social care*. London: Palgrave Macmillan.
- BARSKY, Allan Edward (2010). *Ethics and values in social work: an integrated approach for a comprehensive curriculum*. Oxford: Oxford University Press.
- BECKETT, Chris, MAYNARD, Andrew (2005). *Values & ethics in social work: an introduction*. Thousand Oaks: Sage.
- CARSON, David, BAIN, Andy (2008). *Professional risk and working with people: decision-making in health, social care and criminal justice*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- CURZER, Howard, J.(2012). *Aristotle and the virtues*. Oxford: Oxford University Press.
- DERRIDA, Jacques (2001). Budoucnost profese. *Filosofický časopis*, 49 (6): 899–930.
- DUNNE, Joseph (2011). Professional Wisdom in Practice. In: BONDI, Liz, CARR, David, CLARK, Chris, CLEGG, Cecelia. *Towards professional wisdom: practical deliberation in the people professions*. Farnham: Ashgate.
- HUGMAN, Richard (2005). *New Approaches in Ethics for the Caring Professions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- KIERKEGAARD, Søren Aabye (1993). Bázeň a chvění. *Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas.
- LIESSMANN, Konrad Paul (2010.) *Hodnota člověka: filosoficko-politické eseje*. Břeclav: Malovaný kraj. Knihovna ceny Nadace Dagmar a Václava Havlových „Vize 97“.
- LUNTLEY, Michael (2011). Expertise – Initiation into Learning, not Knowing. In: BONDI, Liz, CARR, David, CLARK, Chris, CLEGG, Cecelia. *Towards professional wisdom: practical deliberation in the people professions*. Farnham: Ashgate.

- NEČASOVÁ, Mirka (2010). Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci. In: FISCHER, Ondřej, MILFAIT, René. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok.
- OAKLEY, Justin, COCKING, Dean (2001). *Virtue ethics and professional roles*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PARROTT, Lester (2006). *Values and ethics in social work practice*. Exeter: Learning Matters.
- ROBINSON, Simon, DOWSON, Paul (2012). *Business Ethics in Practice*. London: Chartered Institute of Personnel and Development.

Internetové zdroje

- https://en.wikipedia.org/wiki/Germanwings_Flight_9525#cite_note-152. (17. 11. 2018)
- <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/215411000100324/obsah/389779-pad-letadla-germanwings>. (17. 11. 2018)
- <http://www.wsj.com/articles/eu-considers-beefing-up-cockpit-rules-after-germanwings-plane-crash-1427455560>. (17. 11. 2018)
- [http://www.efpa.eu/news/european-\(aviation\)-psychologists-react-to-crash-germanwings-flight-4u-9525](http://www.efpa.eu/news/european-(aviation)-psychologists-react-to-crash-germanwings-flight-4u-9525). (2. 2. 2019)
- https://en.wikipedia.org/wiki/British_Airways_Flight_38. (17. 11. 2018)
- <https://www.gov.uk/aaib-reports/1-2010-boeing-777-236er-g-ymmm-17-january-2008>. (17. 11. 2018)
- https://assets.publishing.service.gov.uk/media/551d5725e5274a142e00047f/Summary_AAR_1-2010_Boeing_777-236ER__G-YMMM_02-10.pdf (2. 2. 2019)

I.2. Kdo ochrání (jejich) lidskou důstojnost?¹

Květoslava Princová²

Souhrn

Téma a jeho zakotvení: Hlavním cílem humanitární pomoci je ochrana lidské důstojnosti. Téma souvisí s významem humanitární pomoci a jejím vývojem, kdy způsob pomoci ovlivnilo hlavně křesťanství a osvěcenství. Humanitární pomoc lze ukotvit v mnoha oborech. V tomto článku se snažím pohlízet na humanitární pomoc z hlediska etiky.

Předporozumění: Podnětem k napsání tohoto příspěvku byla migrační vlna 2015 a skutečnost, že mezi mladými Čechy, pomáhajícími na Balkáně, bylo hodně našich studentů.

Cílem příspěvku je odpovědět na otázky studentů ohledně ochrany lidských práv migrantů.

Hlavní myšlenky: Obrana lidských práv a lidské důstojnosti, kterou považují humanitární pracovníci za svůj hlavní úkol, se v dnešním globálním světě komplikuje, pokud je znavena náboženských, filozofických a etických ukotvení. Přes všechny problémy s jejich – v podstatě pouze dobrovolným – dodržováním jsou však lidská práva a lidská důstojnost spojené s hodnotami, na kterých se lze mezinárodně shodnout a jejichž dodržování lze sledovat.

Kritická reflexe: Problematika humanitární pomoci migrujícím lidem je složitější než humanitární pomoc lidem po přírodních katastrofách. Lidé se v důsledku přírodních katastrof dostávají do velkých existenčních problémů, avšak na rozdíl od migrantů někam patří, jsou součástí sociální sítě i nějakého politického systému, který má vůči nim určité povinnosti. Etické a politické problémy jsou v případě pomoci migrantům složitější. Diskuse zatím není uzavřená.

Klíčová slova

lidská práva – lidská důstojnost – migrace – humanitární pomoc

¹ Příspěvek byl v zárodečné podobě přednesen na konferenci ETF UK Neštěstí a participace dne 11. listopadu 2016.

² Květoslava Princová (nar. 1950) se na přelomu tisíciletí několik let věnovala humanitární pomoci do zahraničí na půdě České katolické charity. Působila jako manažerka humanitárních aktivit zejména v zemích bývalého Sovětského svazu a na Balkáně. Je spoluzakladatelkou oboru sociální a humanitární pomoci na CARITAS – VOŠ sociální v Olomouci a obdobného bakalářského a magisterského programu na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého. Doktorskou práci v oboru aplikovaná etika na téma rizik humanitární práce obhájila na Karlově univerzitě. V současné době působí externě na CMTF v Olomouci. Kontakt: kvetoslava.princova@upol.cz

Summary

Who will protect (their) human dignity?

Context of the theme: The main goal of humanitarian aid is the protection of human dignity. This theme relates to the evolution and the significance of humanitarian aid, influenced by Christianity and the Enlightenment. Humanitarian aid is a human activity anchored in many disciplines. In this article we will reflect humanitarian aid from the perspective of ethics.

Presupposition: The article is inspired by the fact that there were many students of our school helping in the Balkans during the migration wave to Europe in 2015.

The aims of the article strive to answer students' questions regarding protection of the human dignity of migrants.

Highlights: Humanitarian workers consider the defense of human rights and human dignity to be their main task in a contemporary global world. But support of human rights and human dignity is very complicated if we forget their religious, philosophical and ethical roots. There are many problems connected with respect for human rights. Nevertheless, values of human rights and human dignity remain something that can be internationally agreed upon and monitored despite the fact that respect for human right is only voluntary-based.

Critical reflection: Problems of humanitarian aid in a migration context are more complicated than aid to people affected by "usual" disasters who still are part of some social network and political system that carries responsibility and obligation to them. Ethical and political problems of the aid to migrants are still open to discussion in a contemporary world.

Keywords

Human rights – human dignity – migration – humanitarian aid

I.2.1. Uprchlíci, česká xenofobie a české pomáhání

Impulsem k napsání tohoto příspěvku byly nejdůležitější události roku 2015, tedy proudy uprchlíků, které zaplavily Evropu. V říjnu toho roku se konal v Praze Mezinárodní humanitární kongres, jehož hlavním tématem byla samozřejmě „uprchlická krize“, i když to dopředu plánováno nebylo a kongres se měl týkat jiných témat. V předvečer kongresu během neformálního setkání se mne kolegyně pracující v Bruselu ptala, co se to u nás děje, z čeho pramení ty xenofobní nálady? Já jsem určité neracionální obavy z případných příchozích přiznala, ale na „naši“ obranu jsem začala argumentovat mimo jiné tím, že mezi prvními, kteří pečovali a pečují o uprchlíky jako dobrovolníci při strastiplné cestě migrantů Balkánem, jsou mladí Češi. Vzhledem k tomu, že mezi těmi mladými Čechy, pomá-

hajícími na Balkáně bylo a je³ hodně našich studentů z CARITAS – Vyšší odborné školy sociální a z Cyrilometodějské fakulty Univerzity Palackého, kde působím, zajímala jsem se o tento fenomén podrobněji. Proč se tyto mladí lidé zvedli a odjeli se na vlastní oči přesvědčit, jak situace vypadá, a nabídnout pomocnou ruku? Říkali, že byli celou situací zděšeni, a to jak samotným faktem uprchlické vlny či nekonečného proudu lidí, tak reakcí velké části společnosti. Byl impulsem jejich akce humanitární imperativ, tedy příkaz pomáhat chránit lidskou důstojnost, který je základním principem humanitární práce? Nebo se snažili touto formou o znovunastolení důvěry v atmosféře pocitu ohrožení, která je obklopovala? Byla to určitě i zvědavost, a kromě ní to byla zřejmě snaha získat odpověď na zásadní otázky: *Kdo ochrání lidská práva těch migrujících, jejich důstojnost? Kdo má povinnost je chránit? Jak je možné, že to nikdo nedělá?*

I.2.2. Povinnost pomáhat

Humanitární pomoc je pomoc lidem, které postihlo hromadné neštěstí. Důležitým argumentem pro rozhodování o druhu a způsobu pomoci je zranitelnost té skupiny lidí, která byla zasažena. Společnosti, které jsou hodně zranitelné, to znamená, že nemají dostatek kapacit vytvářet preventivní programy a vypořádávat se s následky neštěstí, vyžadují humanitární pomoc.⁴ Tu mohou poskytovat skupiny dobrovolníků i velké mezinárodní organizace. Vzhledem k velkému množství hromadných neštěstí a jejich složitosti a rozmanitosti existují snahy o co největší profesionalitu v humanitární pomoci. Vytvářejí se pravidla správného poskytování humanitární pomoci. Tyto dokumenty deklarují nutnost ochrany lidské důstojnosti, tzv. „humanitární imperativ“. Humanitární charta⁵, nejdůležitější dokument z této oblasti, vychází především z lidskoprávních dokumentů a z humanitárního a uprchlického práva.

Vzhledem k rozmanitosti a komplikovanostem humanitární pomoci, působeným především narůstajícími vnitřními konflikty a migrací, není možné velmi často tato pravidla dodržovat a humanitární pracovníci se ocitají v dilematech, kdy žádné pravidlo není možné automaticky použít a nabízí se jen špatná, a ještě horší řešení. Bez pomoci etických teorií by rozhodování bylo nemožné.

³ Týká se listopadu 2015.

⁴ Květoslava PRINCOVÁ (2012). *Úvod do zahraniční pomoci s důrazem na etiku jejího poskytování*. CARITAS – VOŠ sociální Olomouc.

⁵ The Sphere Project (2018). *Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Assistance*. Geneva: Sphere Project. S. 28.

Podle mezinárodních úmluv i etiky humanitární pomoci platí *princip subsidiarity*. Jsou to samotné komunity, a hlavně vlastní státy, které mají povinnost pomáhat obnovit důstojnost lidí zasažených neštěstím, snížit jejich utrpení a zabránit dalším ztrátám na životech. Teprve, když sám stát na to nestačí, požádá mezinárodní společenství o pomoc. Mezinárodní společenství – společenství států a mezinárodních organizací (OSN a mezinárodní humanitární organizace) – přispěje formou humanitární pomoci. Humanitární pomoc, která se většinou uskutečňuje prostřednictvím humanitárních organizací, se řídí především *zásadou humanity*. Ať už Etický kodex Červeného kříže⁶ nebo Humanitární charta⁷ zdůrazňují vedle zásad nestrannosti, neutrality a nezávislosti hlavně *povinnost chránit lidskou důstojnost*. Jak je to vlastně s naplňováním této povinnosti a jak se to týká lidí na cestách, ke kterým ani státy žádnou povinnost necítí (pokud migranti zrovna v tom konkrétním státě nechtějí požádat o azyl)? Jakou roli v tom hrají humanitární organizace?

Ve svém příspěvku se budu snažit přiblížit problematické momenty humanitární pomoci. Podle Bohumily Baštecké⁸ má pomoc na dálku paralelu v tom, co se děje během pomoci „nablízko“. Pomoc bližnímu, tomu, který je fyzicky blízko, je pro většinu z nás jedním ze základních morálních imperativů. Pomoc lidem vzdáleným nebo přicházejícím z dálky už ale pro nás tak přirozená není a skrývá v sobě mnohá úskalí. Jak vnímají a prožívají pomoc pomáhající? Jaká je jejich motivace? Ve snaze najít odpověď jsem se inspirovala hlavně knihami *Sacred Aid*⁹ a *Christianity and Human Rights*¹⁰.

I.2.3. Motivace pro pomáhání a úskalí pomoci v sekulárním světě

V „theocentrickém“ světě, tedy přibližně do 16., 17. století, byla pomoc považována za povinnost vůči bližnímu a vůči Bohu (Caritas).¹¹ Počínaje osvěcencstvím začaly vznikat nenáboženské organizace, které motivaci pro

⁶ The Sphere Project (2018), s. 385.

⁷ The Sphere Project (2018), s. 28.

⁸ Bohumila BAŠTECKÁ (2013). Úvod. In: Bohumila BAŠTECKÁ a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada. S. 11.

⁹ Michael BARNETT, Janice G. STEIN (2012). *Sacred Aid. Faith and Humanitarianism*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁰ John WITTE, Frank S. ALEXANDER (Eds.) (2010, 2012). *Christianity and Human Rights. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹¹ Heinrich POMPEY (2011). Das Engagement für Arme im ausklingenden Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Přednáška na CMTF UP, 7. června 2011.

svoje pomáhání odvozovaly spíše od lásky k člověku (filantropie). Nicméně právě osvícenstvím započal opravdový rozvoj humanitární pomoci, zejména na dálku, do celého světa. Hlavními milníky tohoto rozvoje jsou vznik Červeného kříže, obě světové války a pád železné opony. Postupně vzniklo velké množství zprostředkujících organizací, protože pomoc na dálku, která se díky zrychlující se globalizaci čile rozvíjela, nelze většinou uskutečňovat přímo, od člověka k člověku.

Nelze vyčíslit, jaké obrovské množství životů humanitární organizace za tuto dobu zachránily – celkově je možné působení humanitárních organizací hodnotit pouze pozitivně. Tyto organizace si však často ukusují větší sousto, než jsou schopny zvládnout, s přesvědčením, že mohou a musí všechno zachránit. Odtud také pravděpodobně pramení i otázky studentů pokládané v úvodu.

Motivace pro pomáhání se tedy díky vývoji v oblasti přírodních věd a zejména díky osvícenství změnila, ale „božská pečeť“ se nevytratila a stále se v prostoru humanitární pomoci vyskytuje. Zbožšťuje se samotná pomoc a člověk potřebující pomoc se často stává jen objektem obsese pomáhat.¹² Humanitární organizace si uvědomují tuto svoji až „božskou“ moc, ale často s tímto nástrojem neumějí zacházet. Neuvědomují si, že tolik „moci“ jim vlastně nepřísluší. Přes všechny snahy o zesvětštění humanitární pomoci se postupně začal vytvářet jakýsi pomyslný „svatý“ humanitární prostor, kde se otázka povinnosti chránit lidský život a úsilí o snižování utrpení včetně obrany důstojnosti a dalších lidských práv vůbec nezpochybňuje. Přitom ne vždy mají humanitární pracovníci situaci zcela pod kontrolou. Samy humanitární zásady jsou pro pracovníky „svaté“. Humanitární pracovníci, často proti všem a někdy až demagogicky, trvají na prostoru bez politiky, na humanitární etice a altruismu. V praxi se však někdy dostávají do situací, kdy tyto ideály naplnit nemohou. Jsou nuceni rozhodovat se mezi dvěma zly a řeší těžká dilemata, což těm, které potkalo neštěstí, nepomůže a humanitární pracovníky to může zraňovat.

Typickým příkladem je situace z roku 1994 z občanské války ve Rwandě. V táborech v Zaire, kam se tehdy uchýlili uprchlíci obou etnik, se humanitární pracovníci rozhodovali, co dělat, zda zůstat, či odejít. Bylo velmi těžké rozlišit, kdo pomoc potřebuje a kdo ji jen zneužívá, protože kromě skutečně postižených rodin, zejména žen a dětí, si do tábora přicházeli odpočinout (nebo využívali jiných výhod tábora, včetně potravy) ti, kteří genocidu páchali. Pracovníci řešili dilema: zůstat a pomáhat těm, kteří

¹² Hugo SLIM (2009). *The Grammar of Aid. Introduction to Collaboration in Crises: Lessons in Community Participation from Oxfam International's Tsunami Research*. Oxford: Oxfam International.

pomoc opravdu potřebují, a přitom možná žít i jejich potenciální vrahy, nebo odejít a potřebné zanechat osudu i s jejich pronásledovateli? Tehdy z 250 humanitárních organizací odešly po zastavení šíření cholery pouze dvě – francouzská sekce Lékařů bez hranic a organizace IRC (*International Rescue Committee*). Zdůvodňovaly to tím, že dodržovat principy je pro ně zásadní a v těchto podmínkách není možno pracovat neutrálně a nestranně, protože poskytováním pomoci lidem páchajícím genocidu by je vlastně v jejich šíření zla podporovali a de facto jim stranili. Všichni ostatní pracovníci humanitárních organizací byli však nuceni vypít kalich hořkosti až do dna. Snažili se dodržovat principy zachování důstojnosti a snižování utrpení a pomáhat, ale zároveň si byli vědomi, že pomáhají páchat zlo těm, kteří z této pomoci také profitují.¹³

Do současné, často neřešitelné situace, se svět postupně dostává od 2. světové války. Díky mezinárodním smlouvám se setkáváme s nejlépe popsanou a vyloženou obranou lidských práv, ale ve skutečnosti dochází na mnoha místech k jejich nejhoršímu porušování. Proto se také humanitární pracovníci často dostávají do dilematických, eticky neřešitelných situací. Zde se také projevují limity sekulárního (světského) paradigmatu lidských práv. Mezinárodní nevládní organizace se snaží nahrazovat povinnosti států, které by samy měly své občany chránit, protože jsou k tomu vázány mezinárodními závazky. Nevládní organizace trvají na obraně lidských práv, to ale nic neznamená v situaci, kdy velké množství lidí v tzv. zhroutěných státech, které neplní své základní funkce, čelí bezpráví nejrůznějšího druhu, nejistotě a ztrátě bezpečí, hladu. Je právo na respekt k lidské důstojnosti, právo obdržet humanitární pomoc a ochranu, včetně dodržování lidských práv absolutní, když sama Humanitární charta upozorňuje, že nejsme vždy pány situace?¹⁴ Je ona povinnost pouze na humanitárních pracovnících?

I.2.4. Náboženský základ lidských práv?

Rozvoj myšlenky lidských práv, založených na lidské důstojnosti, zdaleka nezačal osvícenstvím, stejně jako potřeba pomáhat. Myšlenka lidských práv se vyvíjela v souladu s židovskou a křesťanskou tradicí. Z toho důvodu je podle autorů *Christianity and Human Rights* třeba, aby lidská práva byla ukotvena do náboženských souvislostí a náboženské zkušenosti.

¹³ Fiona TERRY (2002). *Condemned to Repeat?* Cornell University Press. S. 195.

¹⁴ The Sphere Project (2018). *Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Assistance*. Geneva: Sphere Project. S. 31.

Podle nich jsou lidská práva z velké části „moderním politickým ovocem starých náboženských praktik a víry“.¹⁵

Někteří autoři tvrdí, že při diskusi o hlubokých otázkách lidské důstojnosti, spravedlnosti, míru a společného dobra nám řeč práv mnoho nepomůže. Sekulární víra v individualismus a racionalismus, která je vlastní lidským právům, nemůže být směřována s vírou v lidskou důstojnost, kterou lze odvodit pouze ze skutečnosti, že člověk byl stvořen k obrazu Božímu. Náboženské zdroje lidských práv by tedy měly být více reflektovány.^{16,17}

Záleží ale na tom, zda a do jaké míry tak chceme v současném světě činit, zda je to oprávněné a zda je to vhodné. Podle Hilperta by hluboké teologicko-antropologické odůvodnění lidských práv znamenalo poukázat na nezaslouženost lidské existence. V mnoha lidskoprávních dokumentech se konstatuje, že „každému člověku je vlastní důstojnost, a to pouze na základě toho, že je člověkem, tedy bez nějakého výkonu či jiných předpokladů, které by musel vykázat, resp. předložit. Člověku se tedy přiznává určitá kvalita, která se nachází mimo konstatovatelnou skutečnost.“¹⁸ V sekulárním světě je lidská důstojnost považována za danost, která je deklarovaná, dále nezdůvodněná, právo darované předem a bez zásluh. Ovšem za lidskou důstojností, o kterou se opírá požadavek lidských práv, tuší vyšší autoritu i myslitelé, kteří se jinak nábožensky neprojevují. O tom svědčí i úvaha Václava Havla při příležitosti převzetí Ceny svobody ve Filadelfii v roce 1994: „Politici na mezinárodních fórech mohou tisíckrát opakovat, že základem nového světového pořádku musí být universální respekt k lidským právům, ale to nebude znamenat nic, pokud se tento imperativ neodvozuje z respektu k zázraku bytí, zázraku světa, přírody a naší existence. Jen ten, kdo se podřídí této autoritě stvoření, ten, který si bude vážit toho, že je jeho součástí a podílníkem, si může skutečně vážit sebe a svých bližních a ctít jejich práva.“¹⁹

Lidská důstojnost je tedy darovaná, daná bez zásluh. S lidskými právy je to ale poněkud jinak. Podle Jana Sokola „mi práva nedává žádná ‚příroda‘, nýbrž druzí lidé, moji spoluobčané. Jen oni mi je mohou zaručit a doslova ‚dát‘ – pokud to ovšem pokládají za svoji povinnost. Nic víc

¹⁵ John WITTE, Frank S. ALEXANDER (Eds.) (2010, 2012). *Christianity and Human Rights. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

¹⁶ John WITTE Jr., M. Christian GREEN (2012). *Religion and Human Rights: An Introduction*. (Preface, XIII) Oxford: Oxford University Press.

¹⁷ John WITTE, Frank S. ALEXANDER (Eds.) (2010, 2012).

¹⁸ Konrad HILPERT (2013). Teologické základy lidských práv. *Acta Universitatis Carolinae Theologica*, 3 (2): 35–48. S. 44.

¹⁹ Václav HAVEL (1994). The Need for Transcendence in the Postmodern World.

a nic méně.²⁰ Lidská práva tedy už nejsou onou „nezaslouženou daností“, jakou je lidská důstojnost. Proto je požadavek jejich dodržování velmi složitý. Zároveň však podle Sokola je „(m)yšlenka všeobecných lidských a občanských práv bez nadsázky jediný společný základ politického myšlení v současném světě, snad dokonce jediný možný.“²¹ Proto by bylo jejich prisvojování v rámci různých náboženských a teologických směrů problematické.

I.2.5. Odpověď studentům a závěr

V tomto příspěvku jsem se našim studentům snažila odpovědět na jejich otázky, které je trápily po návratu z Balkánu, kde se snažili poskytnout pomoc lidem utíkajícím před válkou, hladem, nebo jednoduše za lepším životem. Otázky zněly: „Kdo ochrání lidská práva těchto migrujících, jejich důstojnost? Kdo má povinnost je chránit? Jak je možné, že to nikdo nedělá?“

Dodržování lidských práv je velmi složitý a dlouhodobý proces a vyžaduje účinnou spolupráci mezinárodního společenství, což může být někdy problematické vzhledem k různým kulturním podmínkám v různých zemích, kdy některé státy odmítnou lidská práva respektovat. Můžeme vznášet požadavky a protesty, ale nemůžeme je donutit, protože tato práva nejsou přirozená, udělují si je lidé navzájem²². Státy také nejsou vždy ochotny lidská práva respektovat v případech, kdy se migrující vyskytují na jejich území nelegálně.

Naopak lidská důstojnost by měla být respektována každým člověkem a každým státem, tedy univerzálně. Je třeba, abychom udělali maximum pro její respektování a ochranu.

Je zřejmé, že humanitární pracovníci odvádějí dobrou práci, často s nasazením života, aby této povinnosti dostáli. Ne vždy se jim to daří, ne vždy jsou pány situace, ne vždy mají situaci pod kontrolou.²³ Pomáhat druhým lidem udržovat jejich lidskou důstojnost – ať už samotným respektem k nim, či poskytnutím vody, oděvu, jídla – přitom můžeme všichni. Záleží na odhodlání, odvaze, osobní zodpovědnosti.

²⁰ Jan SOKOL (2016). Jsou lidská práva přirozená? In: *Dluh života. Články, eseje, glosy*. Praha: FHS UK. S. 325.

²¹ Jan SOKOL (2016), s. 319.

²² Jan SOKOL (2016), s. 325.

²³ Hugo SLIM (2001). *Not Philanthropy But Rights. Rights-Based Humanitarianism and the Proper Politicisation of Humanitarian Philosophy in War*. Centre for Development and Emergency Practice. Oxford Brookes University.

Zdroj lidské důstojnosti je ale mimo naši kontrolu. Lidskou důstojnost nemůže zničit žádný stát a zároveň my ji nejsme schopni nikomu udělit, protože je darovaná bez ohledu na zásluhy. Ze strany humanitární pomoci je třeba považovat lidskou důstojnost za danost a uvědomit si, že to, co bychom v první řadě měli udělat, je tuto důstojnost **respektovat**. Takto je třeba vnímat i humanitární imperativ. Za prosazování lidských práv je možno se na mezinárodním poli zasazovat, v oblasti mezinárodního práva však existuje jen málo nástrojů, jak dodržování lidských práv vymáhat.

Pomoc vzdáleným lidem a zejména migrantům nás staví před etické i náboženské otázky, na které obtížně hledáme odpověď. Tím hůře se nacházejí odpovědi v oblasti práv.

Literární zdroje

- BARNETT, Michael, STEIN, Janice G. (2012). *Sacred Aid. Faith and Humanitarianism*. Oxford: Oxford University Press.
- BAŠTECKÁ, Bohumila (2013). Úvod. In: BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada.
- HAVEL, Václav (1994). *The Need for Transcendence in the Postmodern World*. Dostupné z: <http://www.worldtrans.org/whole/havelspeech.html>. (10. 8. 2018)
- HILPERT, Konrad (2013). Teologické základy lidských práv. *Acta Universitatis Carolinae Theologica*, 3 (2): 35–48.
- POMPEY, Heinrich (2011). *Das Engagement für Arme im ausklingenden Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. Přednáška: Rozdíl v pojetí pomoci napříč ekuménou. Univerzita Palackého v Olomouci – CMTF, 7. června 2011.
- PRINCOVÁ, Květoslava (2012). *Úvod do zahraniční pomoci s důrazem na etiku jejího poskytování*. CARITAS – VOŠ sociální Olomouc.
- SLIM, Hugo (2009). *The Grammar of Aid. Introduction to Collaboration in Crises: Lessons in Community Participation from Oxfam International's Tsunami Research*. Oxford: Oxfam International.
- SLIM, Hugo (2001). *Not Philanthropy But Rights. Rights-Based Humanitarianism and the Proper Politicisation of Humanitarian Philosophy in War*. Centre for Development and Emergency Practice. Oxford Brookes University. Dostupné z: <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/events-documents/3776.pdf> (27. 8. 2018)
- SOKOL, Jan (2016). Jsou lidská práva přirozená? In: *Dluh života. Články, eseje, glosy*. Praha: FHS UK.
- TERRY, Fiona (2002). *Condemned to Repeat?* Cornell University Press.

- The Sphere Project (2011). *Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Assistance*. Geneva: Sphere Project. Dostupné z: <http://www.spherehandbook.org/en/the-humanitarian-charter/>
- WITTE, John, ALEXANDER, Frank S. (Eds.) (2010, 2012). *Christianity and Human Rights. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WITTE, John, Jr., GREEN, M. Christian (2012). *Religion and Human Rights: An Introduction*. (Preface, XIII) Oxford: Oxford University Press.

Komentář k textu „Kdo ochrání (jejich) lidskou důstojnost“?

Karel Šimr²⁴

Jsem kolegyni Květoslavě Princové vděčný za její kladení otázek a otevřenost v diskusi inspirované zkušeností dobrovolníků, kteří se věnovali humanitární pomoci „lidem na cestě“ během uprchlické krize v roce 2015. O to více, že zde skutečně stojíme kolem hlubokého názorového příkopu, štěpícího společnost i církev.

Autorka si všímá moderního zbožštění pomoci a obsese pomáhat. Pomáhání, které se nejprve z tradičního náboženského odůvodnění vyvázalo, se tak stává jakýmsi náhražkovým „novým“ náboženstvím. Zároveň dochází k posunu, který z mého pohledu není vždy dostatečně reflektován: zatímco tradičně se náboženské zakotvení pomoci uskutečňovalo spíše v oblasti osobní motivace ve víře (pomáhám, protože jsem existenciálně zakusil Boží pomoc, případně se cítím vírou vázán eticky), dnes pomáhající často očekávají zkušenost transcendence skrze pomáhající jednání samotné (pomáhám, abych něco zakusil). Solidarita s lidmi v mezní životní situaci má přinést osobní sebepřesažení, uniknutí „šedi“ všedního života. Pomáhání tak už není věcnou „světskou“ odpovědí na zkušenost víry, ale stává se často samotným místem (hledání) náboženské zkušenosti, zážitkem posvátného.

---

²⁴ Mgr. Karel Šimr, Ph.D. (nar. 1975) vystudoval evangelickou teologii na ETF UK a působí jako evangelický farář. Zároveň se pohybuje v oblasti sociální práce, zejména krizové pomoci. Obě zaměření snoubí v působení na Jihočeské univerzitě, kde se zabývá teologickou reflexí diakonie. Občansky se angažuje v rámci Psychosociálního intervenčního týmu ČR, jehož je koordinátorem. Kontakt: SimrK@centrum.cz

Tento jev v sobě skrývá nebezpečí přetížení a významového posunu pomoci. Křesťanská tradice v sobě kromě motivačního potenciálu pro solidární jednání zahrnuje i neméně důležitý sekularizační, „odposvátňující“ a realistický aspekt. Ten vnímám například v podobenství o milosrdném Samařanu, zmiňovaném při hledání náboženských kořenů pomoci. K pomoci zde nedochází z náboženských důvodů, nýbrž paradoxně navzdory nim. Podnětem k prokázání milosrdenství je v Samařanově činu prázdná lidská pohnutí soucitem vůči nouzi druhého. Náboženství kněze a levity věc spíše komplikuje. Realističnost podobenství vidím v tom, že hovoří do situace bezprostřední nouze, která nás potká v mezilidském kontaktu. – Jím nabízené řešení problému těžko můžeme vztahovat na komplikované geopolitické problémy.

Roli hlubšího náboženského zakotvení pomoci vidím spíše v určité kultivaci postojů a desakralizaci pomoci jakožto „světské věci“, nikoli v oživování patosu pomáhání. Křesťanská víra nabízí pohled na situaci v širších souvislostech, které umožňují zvládnout bezprostřední „humanitární žal“: uznat, že lidské utrpení je možné pouze zmírnit, nikoli odstranit, a přijmout hříšnost člověka (včetně pomáhajícího) s dvojnácností dopadů i dobře míněné pomoci.

Otázky, které text klade, skutečně zůstávají otevřené a palčivé a komplexní odpovědi na ně zatím nemáme. Co snad můžeme dělat, je snažit se rozlišovat. Nepolitizovat náboženství a nesakralizovat lidské úsilí. Uznat oprávněnost a potřebnost individuální praxe milosrdenství i pragmatických politických programů, akcentujících zájmy většiny, a hledat způsob, jak mohou spolupracovat. Ctít důstojnost všech lidí za všech okolností jakožto jednoznačného imperativu a zároveň věcně diskutovat o tom, co to prakticky znamená. A ptát se, kdy je pomoc aktem milosrdenství, kterým máme reagovat na bezprostřední ohrožení druhého, ať už se do něj dostal z jakýchkoli důvodů, a kdy se stává prostředkem, s jehož pomocí řešíme vlastní agendu existenciální či politickou.

I.3. (Za) co můžou média: Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce při spolupráci s médii¹

Diakonika vznikala v době, kdy se dokončovaly standardy jednoho z jejich pilířů – psychosociální krizové pomoci a spolupráce jako nově ustavovaného komunitně orientovaného oboru². Pro psychosociální krizovou spolupráci je partnerství s médii zásadní. Hromadné sdělovací prostředky svým zájmem spolurozhodují o tom, kam se v souvislostech neštěstí obrátí pozornost lidí včetně jejich ochoty pomáhat. Média se mohou stát jak jediným advokátem pro oběť trestného činu, tak sama páchat trestný čin. Rozhodují do značné míry o vyznění události. Též na nich záleží, zda „lidé při pomoci nasazovali vlastní životy“, nebo zda „zasaženým nikdo nepomohl“. Z reality je obvykle možné si vybrat.

„Neštěstí prodává,“ říkají novináři. Psychologové s nimi souhlasí: V kontaktu s neštěstím si více uvědomujeme štěstí. A také se potřebujeme dozvědět, jak v podobné situaci postupovat, kdybychom se v ní octli sami. – Pravděpodobně proto lidé čtou či poslouchají o neštěstích. A proto potřebují od novinářů slyšet též o hrdinech.

Jednou z funkcí tradičních i elektronických sociálních sítí je pomáhání – sociální opora, která má i svoji složku informační. Média informováním pomáhají. To je znát zvláště v souvislostech neštěstí, kde potřebu informací vyjadřují všechny skupiny zasažených – zranění, pozůstalí, záchranáři atd. – a samozřejmě také novináři.

V roce 2010, kdy vyšly *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na proces a výsledek*, se ještě běžně mluvilo o novinářích v souvislostech neštěstí jako o „hynách“. Standardy pro nás znamenaly jednu z cest, jak to změnit. Upravovali jsme jimi spolupráci s médii pro přímý kontakt i pro koordinaci pomoci. Cílem standardu pro přímý kon-

¹ *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010). Ved. Bohumila Baštecká. Praha: MV–GR HZS ČR.

² Psychosociální krizová pomoc a spolupráce je souborem reakcí, činností (a služeb), které navozují v době trvání mimořádné události anebo krizové situace a v době zvládnání jejich důsledků v zasažených lidech, rodinách, obcích a organizacích přesvědčení „nejsme na to (a v tom) sami“, „i my můžeme pomoci druhým“, „společně to zvládneme“ a „na příště se připravíme“. (*Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* /2010/, s. 6.)

takt 4.9 *Informování a osvěta; komunikace s veřejností a médii* je stanovit postupy, které s ohledem na lidskou důstojnost a na snahu o začlenění a) zajistí čestné a pravdivé informování co nejvíce způsoby o neštěstí a o možnostech jeho zvládnutí, aby se posilovala vláda zasažených nad situací a jejich odvaha čelit dalším nepříznivým osudům; b) nastaví oboustranně výhodná pravidla při kontaktu s médii; c) nastaví pravidla pro zacházení s informačními a osvětovými materiály.³ Cílem koordinátorského standardu 5.4 *Spolupráce a komunikace s médii* je nastavit dobrou pozici pro spolupráci s médii na jedné straně a pro podporu práv a zájmů přímých zasažených na straně druhé; spolupracovat s pracovníky médií způsobem, který by též jim pomáhal zvládat důsledky mimořádných událostí; proaktivně a průběžně spolupracovat s médii při podpoře připravenosti na zvládnutí neštěstí a jejich důsledků.⁴

Po deseti letech od vydání Standardů můžeme v kruzích blízkých psychosociální krizové spolupráci pozorovat změnu ve směru většího uznání novinářské profese. Strategii mění i média spolu s proměnami doby. Dominantním diskursem (čili pohledem na věc, který se většinou přijímá) se od přelomu tisíciletí postupně stává odolnost namísto zranitelnosti. Novináři také už nechťejí jen „prodávat neštěstí“, objevuje se žurnalistika zaměřená na řešení.⁵

Oba úvodní příspěvky v tomto prvním bloku Studií a textů závisejí na mediální perspektivě, ač nabízejí především akademickou reflexi. Ondřej Fischer uvažuje o profesionalitě na základě zpráv o pilotovi, který svou sebevraždou zabil přes stovku lidí. Květa Princová použila mediální obrat „migrační vlna zaplavila Evropu“, i když místní zkušenost s vlnou a zaplavením byla – co se týče migrace – nulová. V navazující „mediální“ kapitole můžeme sledovat, jak se s dějinnými zvraty a konkrétními neštěstími vyrovnávají sami novináři. A také, jak si spolupráci s médii představují tiskoví mluvčí a oběti dopravních nehod. Výzvou zůstává důsledné sebe/pojímání novinářů jako jedné ze zasažených skupin ve společné síti vzniklé neštěstím.

³ Blíže viz: *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010), s. 22.

⁴ Blíže viz: *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010), s. 31.

⁵ Žurnalistika zaměřená na řešení (Solutions Journalism) se zabývá reakcemi na společenské problémy. „Pokračuje ve vyprávění příběhu tam, kde běžná žurnalistika obvykle končí – zabývá se totiž analýzou existujících odpovědí na určitý společenský problém. Nehledá dokonalé řešení, nýbrž zkoumá, jak se lidé s nesnázemi vypořádávají, co funguje a proč.“ Citace z: <http://toleducation.org/solutions-journalism/cs/co-je-sj/>

I.3.1. Jak jsem se učila být novinářkou ve svobodě⁶

Jitka Šestáková⁷

Budu se vracet do doby, která je už hodně hluboko, ale přesto je ve mně přítomná stále živě a silně jako pocit hlubokého uvolnění, vděčnosti a štěstí. Když nás v roce 1968 během jedné noci obsadila vojska Varšavské smlouvy, bylo mi třiadvacet. Když v červnu 1991 sovětská vojska odešla, bylo mi šestačtyřicet. Polovinu svého života jsem prožila v okupované zemi.

V srpnu 68 jsem se účastnila vysílání v rozhlase v Hradci Králové. Technici tak vynalézavě pospojovali vysílače, že nás bylo slyšet až v Africe. Na podzim v pátém roce fakulty jsem začala pracovat v publicistické redakci literárního vysílání Československého rozhlasu, v lednu 1970 jsem odešla. Na rozdíl od kolegů, kteří začali být brutálně vyhazováni, ve studiu v Hradci téměř všichni, mi končila elévská smlouva a já ani můj zaměstnavatel jsme neměli zájem ji prodloužit. V sedmdesátých letech jsem novinářinu nedělala vůbec, v osmdesátých jen občas externě nějaký rozhlasový dokument na zcela soukromá témata, v roce 1988 cestopisný cyklus dokumentů k 70. výročí vzniku republiky.

Náš čas i svět

Do rozhlasu jsem se vrátila po dvaceti letech v květnu 1990. Nastoupila jsem do redakce vzdělávání, říkalo se jí Kleiblův⁸ Titanic. Byli do ní shromážděni redaktoři ze zrušených redakcí – např. marxismu-leninismu. Měli jsme přiděleny vysílací časy. Do pátečního odpoledne jsem navrhla pořad, který se jmenoval *Náš čas i svět*, s podtitulem Dokumentární revue

⁶ Příspěvek byl přednesen na konferenci ETF UK (Za) co můžou média? dne 9. listopadu 2018.

⁷ PhDr. Jitka Šestáková (nar. 1945) vystudovala Fakultu osvěty a novinářství, která se v průběhu studia změnila na Fakultu sociálních věd a publicistiky, specializace tisk a rozhlas. Zaměstnaná byla v Československém rozhlase od podzimu 1968 do ledna 1970. Vrátila se v roce 1990 a v zaměstnaneckém poměru zůstala do roku 1995. Mezitím pracovala jako novinářka na volné noze a jako redaktorka v redakci literatury faktu nakladatelství Orbis, změněného na Panoramu, a starala se o děti. Po roce 1989 kromě interní i externí práce v rozhlase občas publikovala v Lidových novinách a Respektu. Nyní je v důchodu, žije v Dobrušce, kde se zajímá o komunální politiku. Je sympatizantkou Psychosociálního intervenčního týmu. Vydala knížku 1989: *Praha na konci listopadu*. Kontakt: sestakova.J@seznam.cz

⁸ Redaktor Josef Kleibl (nar. 1931) byl v roce 1960 jmenován vedoucím Redakce vědy a techniky pro mládež. Mimo jiné založil a vysílal týdeník vědy a techniky pro mládež Meteor. Od 1. dubna 1990 byl jmenován šéfredaktorem nové Hlavní redakce vzdělávání. V říjnu 1993 z rozhlasu odešel. Podle: https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Kleibl

redakce AZ. Poprvé se vysílal v den prvních svobodných voleb 8. června 1990. Komu u nás bylo méně než dvaasedesát, svobodné volby nezažil. Vyhrálo je Občanské fórum, poznamenala je aféra s Bartončkem, předsedou Lidové strany. Těsně před volbami oznámili v televizi Pavel Rychetský, Jiří Křížan a Jan Ruml, že Bartončík spolupracoval s StB⁹ – podle svědectví jakéhosi příslušníka StB Machatého. Nelíbilo se mi to. Připadalo mi to účelové, manipulativní a zneužívající možnost přístupu do média. Napadený neměl možnost se bránit. Potom byl nějaký konflikt v Radiofóru s filosofem Ivanem Svitákem a ředitel Pavlíček mu zakázal přístup do rozhlasu. Dýchlo z toho na mě, že to nebude s tím novinářstvím ani teď jen tak.

(Česká sekce) BBC a skutečná pluralita

Pořad *Náš čas i svět* neměl být politický pořad. Chtěla jsem v něm zaznamenávat změny, které ve společnosti probíhají, a v těch změnách pomáhat. Ale začínala jsem se sama sebe ptát, jak vlastně? Jak informovat v prudce se měnící společnosti, aby to nebylo hlásání vlastních pravd a názorů? – Dovolím si ocitovat ze svých poznámek z té doby.

Píšu a vysílám, o čem jsem přesvědčena, že by mělo být řečeno nahlas a přitom si neustále kladu otázku – odkud toto právo vlastně беру? Mohu veřejně říkat věci, protože jsem tady zaměstnaná? Protože to chci dělat? Ale ta instituce je státní a má velký vliv! Stojíme v situaci, která je naprosto nová. Ve společnosti, která se osvobozuje a stále víc se diferencuje. Vznikají v ní konflikty jako naprostá přirozenost, ale jak o nich informovat? Podle čeho? Myslím si, že spíš máme víc prostoru, než na co svou zkušeností a novinářskou vyzrálostí stačíme, protože jsme neměli, kde se to naučit. Za komunismu to bylo polární – být pro něco, anebo proti něčemu – ale to je teď jinak! Skutečnost se valí jako lavina, mění se politickým režimem počínaje úplně všechno, dění je pluralitní... Jaká je pravda v případě Bartončík? – Rychetského? Křížanova? Havlova? Bartončíkova? Estébáka Machatého? Měli bychom být za svou práci voláni k odpovědnosti – ale kým?

A pak se na nástěnce v hale objevila informace, že se bude konat seminář s novinářkou z BBC. Přišlo nás z celého rozhlasu pět. Za základní informace, které jsem potřebovala, vděčím právě této schůzce: Novinář je zástupce veřejnosti. Za tuto veřejnost má a musí klást otázky politikům, odborníkům, institucím, účastníkům konfliktů. Má ale postupovat fair – což slovník překládá jako čestně, slušně, spravedlivě. Natáčí-li re-

⁹ Státní bezpečnost vznikla roku 1945 a zanikla v roce 1990. Na rozdíl od Veřejné bezpečnosti (která v současnosti odpovídá Policii ČR) to byla policie tajná, politická.

daktor s někým, musí toho někoho upozornit, že je natáčen, a pak může uveřejnit všechno, co natočil. Odmítne-li dotázaný odpovědět, má zveřejnit i odmítnutí.

Novinářský kodex BBC, jak jsem později viděla, je pořádně tlustá kniha. Také ta paní říkala, že na všechna místa v BBC, protože jde o prestižní instituci, se musí konat konkurzy, i na místa techniků. A také, že novináři velmi často pracují pro BBC jen na smlouvy na určité pořady, nejsou zaměstnání, což umožňuje snazší obměnu programu.

Potom se ještě na Staroměstském náměstí objevil autobus české sekce BBC. Pořádala expedici po republice, aby se setkala se svými posluchači, s nimiž byla celá léta spojena jen rozhlasovými vlnami. Jiřího Hodače jsem se vyptala na základní pravidla novinářské profese opravdu důkladně. Hlavně – co opravňuje novináře k tomu, aby v komentáři uváděl svoje přesvědčení? Podle praxe BBC, jejíž nezávislost založila Magna Charta od britské královny, je třeba především odlišit zprávu od komentáře! Zpravodajství má být vyvážené, uvádět stanoviska obou nebo všech stran zúčastněných v konfliktu. V komentáři jde naopak o osobní stanovisko komentátora, ale politické přesvědčení nebo členství v politické straně je jeho zcela soukromou věcí a nemělo by se v jeho komentování projevovat.

Když jsem se připravovala na tuto konferenci, našla jsem kazetu se záznamem ze Sociologického sjezdu z roku 1992, kde se v bloku *Média* vzrušeně diskutovalo právě o tom, že u nás informace a zprávy nejsou odlišovány od komentářů a že naši novináři převážně píšou jen komentáře a své názory. A ještě Jiří Hodač říkal, že jde-li o konflikt na vládní úrovni, má novinář požádat o stanovisko i člena stínového vládního kabinetu. Což ovšem byl v létě roku 1990 úkol nesplnitelný.

Tato setkání mi pomohla a cítila jsem se jistější. A pak přišel do redakce dopis od posluchače. Psal v něm: *Já jako občan posluchač chci více slyšet, co si myslí mí spoluobčané, nejrůznějšími odborníky počínaje a těmi nejprostšími konče. A velmi málo mě zajímají názory a postoje zaměstnanců rozhlasu, byť nesli hrdý titul moderátor. Mě zajímá skutečná pluralita názorů, pluralita v celé své šíři, jak pulzuje lidmi. Ne ta upravená zaměstnanci massmédií a podle názoru „chlebodárce“. V této podobě mi totiž není předkládána pluralita názorů, ale pluralita projevů, omílajících příliš totožné názory.* Dopis jsem si opsala a pověsila na poličku. A obávám se, že náš veřejnoprávní rozhlas je tomuto posluchači i po třiceti letech ještě stále dlužen.

Dialogy

Pořad *Náš čas i svět* měl od počátku dvě části. První tvořily rozhovory, reportáže, dokumenty s konkrétními aktéry dění a ve druhé části byla jakási příloha – reflexe probíhajícího dění z nadhledu nebo spíš hlubšího pohledu konkrétní vědní disciplíny. O tuto část jsem požádala sociologa Josefa Alana¹⁰, který se v té době vracel na obnovenou Fakultu sociálních věd Univerzity Karlovy. Chtěla jsem, aby posluchači dostali informace, které by jim pomáhaly lépe se v měnící se situaci orientovat.

Přemýšlela jsem, jak to udělat, aby to bylo co nejrozhlasovější. Aby to nebyl jen výklad nebo jakási přednáška. Kromě pořadu *Náš čas i svět* jsem natáčela i velké dokumenty – např. s Viktorem Fischlem, autorem Hovorů s Janem Masarykem, při jeho prvním návratu do republiky po čtyřiceti letech. Natáčela jsem také diskusní pořady. Jednou se stalo, že na natáčení diskuse dva účastníci nepřišli, protože se zdrželi na fakultě. Tak si začali povídat ti dva, co byli ve studiu, doktor Alan a profesor Veselovský, tématem byla agrese. A bylo to na světě! Ta nejrozhlasovější a nejpřirozenější forma, klasický tvar známý vlastně od pradávna. Dialog. Společné přemýšlení dvou lidí, kteří mají rovnocenné postavení ve své vědní disciplíně a probírají téma do hloubky. Nikoli běžný novinářský rozhovor. Aktivní role průvodce se velmi dobře ujal Josef Alan a *Dialogy* jsme začali natáčet. Zpočátku putovaly po různých časech a pořadech. Nakonec se vysílaly jako samostatný pořad na Vltavě ve čtvrtek v 19 hodin. Bohužel bez reprízy. Některé z *Dialogů* se reprízovaly na stanici Praha.

V letech 1991–1993 tak vznikly např. dialogy Josefa Alana s Vojtěchem Ceplem (Vláda práva nebo právní stát?), Václavem Bělohradským (Demokracie jako rozptýlená moc), Karlem Hvizďalou (O úloze tisku), s Markem Boguszakem (O výzkumu veřejného mínění), s Jacquesem Rupnikem (My a Evropa), s Pavlem Tigridem (Jak se vejít do dějin?), Dušanem Třeštíkem (Jak vypadají postmoderní dějiny?), s Milanem Haunerem (Rusko mezi Evropou a Asií), s Lubomírem Mlčochem (Jak jsme daleko od socialismu?), Janem Stráským (O byrokracii), s Martinem Bútorou (Kry našich osudů neboli Jak žijeme v našich diskontinuitních dějinách). A vzniklo mnoho dalších. Z přepisu dialogů, které natáčel Josef Alan, vydalo Sociologické nakladatelství v roce 1995 publikaci *Dialogy o občanské společnosti*.

¹⁰ Josef Alan (nar. 1938) byl v r. 1994 jmenován profesorem sociologie na fakultě sociálních věd UK. Podílel se na vzniku časopisu *Biograf*, orientovaného na kvalitativní metodologické paradigma. V roce 1991 založil společně s režisérkou Helenou Třeštíkovou a dramaturgyní Alenou Müllerovou nadaci *Film & Sociologie*, která se zabývá tvorbou dokumentárních filmů se společenskou tematikou. Zdroj: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Alan_Josef.

Zavalení svobodou, zaplavení konflikty

Ocitli jsme se ve svobodě náhle. Od zbití studentů na Národní třídě po ustavení vlády Národního porozumění 10. prosince 1989 uplynuly tři týdny. 29. listopadu odhlasoval parlament, plný komunistických poslanců, změnu Ústavy – zrušení vedoucí úlohy Komunistické strany Československa. Události se valily jako lavina a společnost byla velmi rychle zaplavena konflikty. Spory se Slovenskem, majetkové otázky, rehabilitace vězňů, kteří strávili léta v žalářích a ani po návratu nemohli vést slušnou existenci, spolupráce se Státní bezpečností, spory o změnu školského systému.

Narážely na sebe různé zkušenosti a osudy lidí z různých dob totalitního režimu. Reformní komunisté z šedesátých let, kteří se v padesátých letech podíleli na potlačení demokratických sil a vyhazovali tehdy své kolegy a profesory z fakult a sami pak byli obdobně postiženi za normalizace, se na různých konferencích nebo akcích potkávali s těmi, kterým v padesátých letech ublížili. Do země se vraceli lidé po dvaceti, po čtyřiceti letech. S těmi jsem natáčela často, protože měli zkušenosti se životem ve svobodné společnosti. Např. moje spolužačka z fakulty, žijící v Holandsku, mi v rozhovoru představovala knihu o svépomocných skupinách, které lidé sami zakládají pro řešení svých problémů, Nic takového jsme tehdy u nás neznali. Mluvila i o gamblerství a říkala, uvidíš, to tady také bude – netrvalo to ani moc dlouho.

Uvádět nové pořady v programovém schématu nebylo snadné. Setrvačnost z předlistopadových dob byla velká, bylo téměř nemožné odvysílat něco aktuálně. Stále se jelo podle plánu, vysílaly se pouze pořady, které měly svůj „chlívek“ ve schématu. Postupně se to přece jenom zlepšovalo. Situace uvnitř média – Československého a od roku 1993 už jen Českého rozhlasu – ve kterém se toto všechno odehrávalo, byla komplikovaná, stejně turbulentní a konfliktní jako v celé společnosti. Vystřídalo se několik ředitelů, osmašedesátníci (redaktoři vyhození po roce 1968, kteří se vrátili) bojovali s těmi, co nastoupili na jejich místa za normalizace. Šéfredaktory zajímal tento boj víc než program.

„Hlavně pohodu“

Rozhlas se začal měnit ze státní instituce na médium veřejnoprávní, což vyžadovalo nový zákon. A také poměrně rychle vznikl podvojný mediální systém. Vedle veřejnoprávních institucí začaly vysílat rozhlas a televize soukromé. Probíhalo to také v konfliktech a velkých diskusích. Vznik soukromých rozhlasů vyvolal uvnitř veřejnoprávního rozhlasu pocit ohrožení. Přestože jeho existence byla zajištěna poplatky, začal se chovat konkurenčně až podnikatelsky. Věnoval se sebepropagaci a zejména

se začal přizpůsobovat soukromým rozhlasům programem. „Hlavně pohodu“, znělo ústřední heslo. Když se tyto tendence objevily, začali jsme do redakce zvat na poslechy našich pořadů šéfredaktora, programového ředitele, členy rozhlasové Rady a chtěli s nimi o tomto směřování diskutovat. I o pořadech, které vysíláme. Marně. Nikdy nikdo z pozvaných nepřišel.

Základním problémem této instituce je, že jsou v ní lidé zaměstnáni. To znamená, že spory o to, jaký by se měl vysílat program, jsou zároveň sporem o živobytí. O co oprít argumentaci, když veřejnoprávní rozhlas nemůže zkrachovat, protože ho podle zákona musí lidé platit, ať ho poslouchají, nebo ne? Povinnosti veřejnoprávního média uvedené v zákoně jsou formulovány obecně. Nelze určit, čím a jak mají být tyto úkoly naplněny.

A k tomu ještě v rozhlasu vznikla nová vnitřní organizace – programová centra. Byla ustavena místo redakcí a jejich šéfové dostali na své pořady finance přímo. Dopolední vysílací čas zabral *Host do domu*, což byly hlavně redaktorky předlistopadového *Vysílání pro ženy*. Odpolední časy, kde jsme vysílali naše pořady, dostala přiděleny redakce zábavy. Naše redakce měla pracovat nabídkovým systémem, leč o naše pořady nebyl v těchto centrech zájem. Opravdu se do tohoto vysílání nehodily. Na stanici Vltava dostal publicistiku na starost normalizační redaktor. *Dialogy* vůbec neznal. Přesto, že se vysílaly už třetí rok, přesto, že jsem o každém z nich psala do Věstníku články. Při nejbližším propouštění jsem dostala návrh na výpověď. V době smluvených schůzek u programového i generálního ředitele nebyl nikdo přítomen, na otázku, zda mou práci opravdu rozhlas nepotřebuje, nikdo neodpověděl. Tak jsem odešla.

Veřejnoprávní mediální produkt

Podle mého názoru má veřejnoprávní médium vypadat úplně jinak, než u nás vypadá. Měla by to být otevřená instituce, jak o tom psal onen posluchač už v roce 1990. Měl by to být komunikační prostředek pro celou společnost a měl by pro svůj program a vysílání využívat potenciálu zkušeností, znalostí, myšlenek, které v této společnosti existují. Vysílací časy by měly mít redakční rady, jejichž členy by byli i lidé mimo rozhlas. Ti by společně se zaměstnanci média rozhodovali, jaký program bude médium vysílat. Redaktoři by byli spíš dramaturgy, kteří by svou profesionální zkušeností pomáhali tento program zprostředkovat. To by byl demokratický komunikační veřejnoprávní prostředek.

Dnes jsou to bašty managementu, zaměstnanců a na ně navázaných zájmových skupin. – Proč je vysílání Radiožurnálu po každých třech minutách přerušeno hudbou, a to jen nějakým typem hudby? Bez ohledu na to,

kdo o čem mluví, co chce sdělit? – Proč rozhlas informuje jen o některých knihách, když jich vycházejí tisíce?

To, **co médium vysílá či jinak produkuje, je vždy mediální výrobek, není to realita.** Jak tento výrobek vzniká, je závislé na mnoha neviditelných tlacích a také například na formátu. Což je dopředu daná struktura pořadu, která určuje, jak dlouhý čas bude jakému obsahu věnován. Někdy se říká, že je to diktát, někdy, že je to ochrana.

Takovýchto diktátů a ochran je ve svobodné době kolem médií kupodivu hodně.

Na cestě: od autoritativních výkladů k činům svobodných rozhodnutí

Před týdnem jsme oslavili sto let od vzniku Československa. Pro malou ilustraci toho, z jakého propadu jsme se po desítkách let totalitního režimu vraceli ke svobodné existenci, bych chtěla uvést jeden příklad.

Po návratu do rozhlasu jsem na podzim 1990 napsala a natočila pro stanici Vltava dokument, který se jmenoval *Jak se o vzniku republiky učila moje maminka, můj bratr, já a moje děti?*

Každých dvacet let, s protektorem ještě častěji, byla tato událost vykládána jinak. Autoritativně vykládána jinak! Nejvíce zdeformovaná a vzdálená od reality byla učebnice *Dějepis pro 3. ročník gymnázia*, schválená ministerstvem školství dne 16. ledna 1986. Vznik samostatného československého státu byl v této učebnici zařazen do kapitoly „Světodějný význam Velké říjnové socialistické revoluce – počátek procesu socialistických revolucí a přechodu společnosti od kapitalismu k socialismu“.

Kapitola má 50 stran, z toho podkapitola o vzniku naší republiky má strany tři a začíná slovy „Velká říjnová socialistická revoluce silně ovlivnila také průběh událostí v Rakousko-Uhersku“.

28. říjnu 1918 je věnován jeden odstavec a ten uzavírá věta: „Národně osvobozenecý boj Čechů a Slováků v době války narůstal postupně v národní a demokratickou revoluci a pod vlivem Velké říjnové revoluce vyústil v říjnu 1918 ve vznik společného státu Československé republiky“.

Myslím, že od tohoto bodu propadu jsme během polistopadových let přes všechny problémy urazili obrovskou a obdivuhodnou cestu. Vzniká každým činem svobodného rozhodnutí a svobodného myšlení. Velmi si toho vážím a jsem šťastná, že jsem se této cesty mohla a mohu účastnit.

Příloha: *Dialog* „Střední Evropa a Německo“ (ukázka rozhlasového pořadu Jitky Šestákové z roku 1993)¹¹

Dialog historiků Otto Urbana z Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a profesora Milana Haunera, který žil v exilu ve Velké Británii a Spojených státech, se věnuje tématu Střední Evropa a Německo.

Minuta 8.04

Německo a historie (Hauner, Urban v roce 1993)

Je současné Německo schopno vrátit se k těm předimperiálním tradicím, k těm humanistickým tradicím před sjednocením? Anebo jsou tendence, že by mohlo navazovat na to imperiální?

Známe odpověď – jinak bychom neseděli tady. To je odpověď, kterou by měl mít napsanou na první stránce svého politického plánu každý státník v Evropě, zejména ve střední Evropě.

Historie je otevřená, my ji tvoříme. My historici máme snad tu výhodu před jinými profesemi, že známe minulost a že se pokoušíme o interpretaci, která samozřejmě není nějak uzákoněná, že je správná nebo definitivní. Nemáme na to patent.

Lze se jaksí přiblížit optimálnímu vývoji právě takovou otevřenou diskusí, jakou my tu vedeme. Můžeme si projet ten rejstřík, který dává předpoklady ke staré německé expanzi.

Minuta 16.37

Nacionalismus (Hauner, Urban v roce 1993)

Základní problém evropský, který pak následuje do degenerujících světových válek – to znamená problém nacionalismu, vytváření národů v Evropě – trošku nás nasměroval do této choulostivé oblasti.

Já jsem si všiml z tvého vyprávění, že jsi nedávno navštívil Budapešť a zároveň v Praze ses zúčastnil oslav 28. října a ta dvě města symbolizují opačné výsledky – úplně kontrastní výsledky. V Budapešti se nedá se říct slavilo – připomínal se ZÁNIK jejich říše, státu, s kterou Maďarsko spojovalo svou velikou historii. U nás se slavil POČÁTEK nového státu, nové naděje. Víím a jsem zvědav, že dneska se koná konference, která je spon-

---

¹¹ Z 30minutového rozhlasového pořadu vybíráme přeepsané ukázky označené místem v rozhovoru (minutáží). Přeepsané slovo je oproti původnímu mluvenému upravené do více vázané a souvislé podoby.

zorována z Vídně, rakouskými historiky, kde snad bude vytvořena nebo i prodiskutována třetí koncepce, neutrální. Mohl bys k tomu něco říct?

Já především k tomu slavení. Co je sympatické svým způsobem a co podněcuje k zamyšlení, je skutečnost, že tady se vlastně nikde – ani v Praze, ani Budapešti ani v té Vídni, která byla přenesena do Prahy – nic neslavilo. Respektive jakési oslavování bylo vždycky spojeno s jakýmsi velice umírněným a opatrným rozmyslem. Rozhodně nešlo – ať už v českém případě nebo maďarském nebo rakouském případě – nešlo a nemůže jít o jakési oslavování ve stylu nebo ve smyslu tradice vypjatého nacionálně nebo ideologicky chápaného patetického oslavování různých světských svátků – svátků tedy profánních.

V souvislosti s tím můžeme říct, že do roku 1914 se slavily buď konkrétní osobnosti nebo se slavily císařské nebo královské narozeniny, ale svátky – v tom smyslu vzniku států nebo zániku – až v moderní době.

Je logické – a v tom je trošičku určitý posun, ale ne naprosto jednoznačný kontrast – v tom, že v Praze se vzpomínalo 75. výročí vzniku Československa, které dnes už ovšem neexistuje. Vzpomínalo se uvážlivě, věcně – v odborných historických kruzích věcně – na té konferenci, kterou jsi měl na mysli. V Budapešti zase uvážlivě, i když trošičku tklivě s malinko jiným akcentem, se vzpomínal zánik, pětasedmdesát let zániku. Já bych zdůraznil VZNIK A ZÁNİK. Neslavilo se ani jedno ani druhé moc ideologicky. Ale možná právě taková ta složitost osudu a protikladnost vedla nebo podněcuje k určitému zamyšlení nad hlubším smyslem celého dění. Mimo jiné i k tomu, že dnes není možné nazírat nejen na události před pětasedmdesáti lety – jakkoli byly významné – z nějakého českého nebo maďarského nebo rakouského hlediska nebo německého. Všechna tato tak zvaná hlediska zakotvená nebo zafixovaná v úzce národním nebo úzce státním smyslu z hlediska určitého teritoria, vedou dříve nebo později při nejlepší vůli k politologickému a politickému ideologickému zneužití a stanou se přímo argumentem v nejrůznějších zpravidla ne úplně nejšťastnějších argumentacích.

Minuta 24.00

Zhroucení evropské civilizace v 1914 (Hauer, Urban v roce 1993)

Vrátím se ještě k problematice první světové války a k té eskalaci jakési zášti a vystupňování toho konfliktu a napětí vůbec v celé Evropě. Říkáme, že v první světové válce nikdo nevyhrál, v podstatě prohráli všichni. Prohrála evropská civilizace jako taková. Protože ten pozitivní nebo pozitivistický obraz 19. století o volné evoluci o naplňování – to je trošičku

tragédie liberalismu, který má před sebou ještě budoucnost. On byl na konci 19. století odepsán, ale když vezmeme heslo nebo základní motto liberalismu Co nejvíce štěstí pro co nejvíce lidí, tak devatenácté století zdánlivě v tohle ústí. Ano, že budeme řešit národnostní sociální otázky nejrůznější a další otázky krok za krokem postupně v rámci daného určitého právního a státního politického systému.

Tahle představa jakéhosi umírněného pokroku v mezích zákona abych tak řekl, ta se najednou hroutí v roce 1914, a tato evropská civilizace se představuje sama sobě a celému světu jako něco, co naprosto zpochybní ty pozitivní hodnoty. – Já se pak nedivím tomu odporu mimoevropských civilizací – asijských, afrických a jiných, Gándhímu a ostatním – že prostě poukážou na to, tahleta Evropa nás chce civilizovat tímto způsobem? Tento civilizační model se má stát globálním modelem? – To je obrovsky složitá otázka.

Čtyři roky systematického devastování nejen materiálního, ale i duchovního. V první světové válce jsou už v podstatě zafixovány zakořeněny všechny predispozice nebo dispozice příštích totalitních režimů: státní intervence do ekonomiky, řízená migrace /.../ všechno najdeme tam – až do takových detailů, jako je letní čas!

Minuta 26.41

Nulový bod (Hauner, Urban v roce 1993)

Nechci tady rozehrávat struny zániku civilizace. Nechci hovořit jednostranně pesimisticky. Ale skutečnost, že po této válce ještě stejná generace za dvacet let zažije za krátkou dobu – dneska s odstupem času to vidíme stále víc, že těch dvacet let je úžasně krátká doba – zažije znovu válku ještě brutálnější a drastičtější, která překonává Osvětlení a jinými všemi možnými přesuny obyvatelstva, potom vyhnáním, odsunem – překonává i představy první války. No to je skutečně nulový bod – /.../ rok 1945 je nulový bod Německa. To je obrovské poselství – respektive výzva určitá, která myslím staví pro nás dneska otázku takto. Já si myslím, že dnes v době zase velkých změn je zapotřebí, aby v Evropě se žilo po dvě generace normálně bez velkých krizí, bez velkých konfliktů, které mentálně morálně zničí tu sociální skutečnost. Podívej se na dnešní Jugoslávii – já mám obavu, že se vnitřně nenajde normální způsob života. – Kdybych měl vzít to, co se dnes děje v Jugoslávii, na celou Evropu, pak bych musel být velice skeptický.

Ale to je – v Sarajevu to začalo v roce 1914. Doufejme, doufejme, že se historie neopakuje.

I.3.2. Funkce médií a jejich naplňování v naší české současnosti¹²

Tomáš Němeček¹³

V červnu 2013 jsem dal po dvaceti letech práce v médiích výpověď. Bylo to týž den, kdy naše vydavatelství odkoupil holding Agrofert patřící tehdy nastupujícímu politikovi Andreji Babišovi. Od té doby média už pět let sleduji zvenčí.

Funkce médií je stále stejná: spočívá v tom, čemu angloamerická terminologie říká *agenda-setting*, tedy *nastolování agendy*. Média neumějí ovlivnit, co si budete myslet; ale umějí ovlivnit, o čem budete přemýšlet.¹⁴

Zajímavou reflexi vlastní novinářské práce publikoval nedávno (v říjnu 2018) můj vrstevník Robert Čásenský, dlouholetý šéfredaktor MF Dnes. I on po převzetí deníku v roce 2013 odešel a následně založil měsíčník Reportér, který řídí dodnes. Při ohlédnutí zpět poznamenává, že nemalá část novinářů zcyničtěla a okorala, přinejmenším ve srovnání s 90. lety, a že nastolovala agendu způsobem, který přispěl k pozdějšímu nástupu Babišova hnutí. „Někdy kolem roku 2003 až 2005 se ve většině redakcí rozmohlo to, že jsme politiky popisovali tak trochu jako hlupáčky. Byl to oblíbený přístup, který zpětně viděno nebyl úplně spravedlivý. (...) Tím, že jsme my jako média dehonestovali tuhle profesi, tak se na ni změnil pohled velké části veřejnosti: že politik je pitomec. A tak když zvolíme někoho, kdo není politik, nikdy nic nevedl a nikdy se o nic nestaral, vyráběl rohlíky

¹² Příspěvek byl přednesen na konferenci ETF UK (Za) co můžou média? dne 9. listopadu 2018.

¹³ Mgr. et Mgr. Tomáš Němeček (nar. 1973) je právník a novinář. Pracoval v Respektu, Hospodářských novinách a Lidových novinách, je držitelem všech novinářských cen v ČR. Z médií odešel v roce 2013, v současnosti je advokátem. Kontakt: Nemecek@akrhc.cz

¹⁴ Pozn. editorky: „Nastolování agendy“ ve smyslu „schopnosti vytvářet témata“ je podle McQuaila domněnka o účinku médií, která se zkoumá od 40. let minulého století v souvislostech předvolebních kampaní. Není dodnes prokázána. McQuail se přiklání k tomu, že média přispívají ke sblížení tří základních souborů témat (priority médií, priority veřejnosti, priority politiků), „což je ovšem něco jiného než nastolování toho, či onoho z nich“. (Denis McQUAIL /1999/. *Úvod do masové komunikace*. Praha: Portál. S. 389.) Na úrovni teorií se vztah médií a společnosti (tedy funkce médií) podle McQuaila zkoumá ve třech velkých oblastech: do jaké míry mohou média potírat nebo posilovat dominantní toky moci a vlivu ve společnosti (sociální kontrola); jak si média „vykládají zvolené či dané poslání a jak se s ním vyrovnávají, zvláště v podmínkách proměňujících se technologie a zápasu o zdroje a podporu“; význam, který mají média pro příjemce při získávání společenských zkušeností (socializace). (Viz Denis McQUAIL /1999/. *Úvod do masové komunikace*. Praha: Portál. S. 91–92 a další.)

nebo je herec, tak to bude lepší. Ale ukazuje se, že i politika je řemeslo jako každé jiné.“

S postřehem Roberta Čásenského souhlasím; jen mám za to, že počátky tohoto přístupu sahají ještě hlouběji. Stačí se podívat do dlouhodobých průzkumů prestiže povolání, které od 90. let provádí Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd.¹⁵ V čele se už léta stabilně drží svatá trojice lékař-vědec-učitel, následována soudcem. U dna tabulky je dlouhodobě kněz a na posledním místě se střídají poslanec a uklízečka. Tak dlouho jsme pohrdali sněmovnou, až v ní získali většinu ti, kdo pohrdají demokracií.

Průzkum CVVM však stojí za pozornost i kvůli největším vzestupům a pádům. Pokud během let některé povolání opravdu výrazně stouplu v očích veřejnosti, pak policista a voják: z 20. a 22. místa v roce 2004 na 10. a 12. v zatím posledním průzkumu z roku 2016 (v absolutních číslech skočili na stobodové škále v průměru o deset bodů). A pokud některé povolání ve stejném období mimořádně kleslo, pak novinář: z 12. na 21. místo, v absolutních číslech o třináct bodů.

Příčin propadu je bezesporu víc. Pokud novináře dlouhodobě uráží prezident i předseda vlády, nepochybně to má svůj vliv. Klesající prestiž souvisí i s propadem ekonomických výsledků médií. Klesá sledovanost televize i rádia, především se ale drasticky propadá trh tištěných médií. U deníků to v roce 2018 bylo každoročně o 7–10 %, například u *MF Dnes* o 11 % (meziroční srovnání v květnu 2018). Deník, který ještě na konci 90. let prodával přes 300 tisíc výtisků denně, je dnes na 120 tisících prodaných výtisků, přičemž přichází o předplatitele rychlostí o 12 % meziročně. *Lidové noviny*, tradiční deník české inteligence, mají 16 tisíc předplatitelů, i u nich je meziroční propad o desetinu.

Hlavní příčina je však v technologické proměně a nástupu sociálních sítí, které přispívají k iluzi, že novináře už k ničemu nepotřebujeme. Analytici amerického Business Insideru ukazují, že v roce 2015 „konzumovali“ čtenáři 40 % informací prostřednictvím počítačů nebo chytrých telefonů (v roce 2000 to byla jen 3 %). Jen desetina Američanů ve věkové skupině 16–24 let uvedla v roce 2013 televizi jako svůj informační zdroj – tištěná média nikdo z nich. I ve věkové skupině 25–34 let televize prohrávala se smartphony, jako dominantní zdroj se držela pouze u skupin starších 45 let. To nás čeká také.

---

¹⁵ CVVM předkládá respondentům seznam 26 povolání, které mají seřadit podle prestiže tak, že přidělí 99 bodů tomu, jehož si váží nejvíce, 1 bod tomu, jehož si váží nejméně, a ostatní seřadit mezi nimi.

Leckdo před tímto vývojem varuje. Za všechny lze uvést amerického publicistu Nicholase Carra. V roce 2008 se proslavil článkem v měsíčníku *The Atlantic* „Is Google Making Us Stupid?“ (Hloupneme z Googlu?), který o dva roky později rozpracoval do knihy *The Shallows* (Mělčiny). Carr argumentuje, že internet nás vrací k přirozenému stavu roztěkanosti. Čtení na internetu podle něj přináší nižší porozumění než čtení tištěných médií a návyk na rychlé přeskokování oslabuje koncentraci. Carr argumentuje, že mozek se přizpůsobí nejen dobrým, ale i špatným návykům: zvykne si surfovat, přelétávat stránky a povrchně je skenovat.

Z tohoto vývoje neplyne, že jsou tradiční média na odpis, naopak, jejich význam může narůstat. Sociální sítě se samy od sebe nenaplní: v roce 2015 zaznamenal Facebook meziroční pokles primárního obsahu (tedy obsahu vytvářeného přímo účastníky sítě – jejich vlastními texty, obrázky a videi) o 21 %, ačkoli celková úroveň sdílení zůstala stejná. Jinými slovy, účastníci častěji sdíleli odkazy na cizí články, fotky a videa. A na počátku informačního řetězce nezdědka stála tradiční média, protože jen ona mají profesionály placené za to, aby dlouhodobě tvořili a hledali informace a aby je následně protřídili a poutavě zpracovali.

Proto nemusí být vůbec špatná strategie, pokud miliardáři kupují upadající mediální domy. Získávají tím vliv na primární tvorbu obsahu. O své motivaci promluvil v českých poměrech nejotevřeněji spolujitel finanční skupiny Penta Marek Dospiva (pravidelně řazený mezi deset nejbohatších Čechů). Když Penta ovládla vydavatelství Vltava Labe Press, vlastníci sít českých a moravských regionálních Deníků, Dospiva v dubnu 2015 vysvětlil koupi takto: „Všichni chceme bydlet tady, v Česku a na Slovensku, proto chceme zlepšovat prostředí, ve kterém žijeme. Mezi retailovými firmami a médii můžeme využít synergií, ať už v reklamě, anebo v určité osvětě. Třetí důvod vy novináři nazýváte atomovým kufříkem, štítem. Nebudu chodit kolem horké kaše. To, že média vlastníme, nám dává jistotu, že pro kohokoli bude horší nás iracionálně napadat. To *iracionálně* bych podtrhl.“ O prvních dvou důvodech (touze zlepšit prostředí v zemi a o „synergickém“ využití pro své podnikání) mluví kdekdo, ale nemějme iluze: všichni noví kupci myslí i na ten třetí důvod. Přirovnání médií k atomové zbrani je výstižná metafora: atomové bomby slouží právě k tomu, aby nebyly použity, protože možnost vzájemného zničení má vést k vzájemnému odstrašení. Jenže média neměla nikdy sloužit jako zbraň hromadného ničení.

Když jsem v akademickém roce 2016/2017 jednorázově vedl kurz „Úloha novináře v demokratické společnosti“ pro mladé žurnalisty na pražské Fakultě sociálních věd UK, zadal jsem zkusmo společný semest-

rální projekt. Byl zaměřen na zkoumání mediálního obsahu v MF Dnes, Lidových novinách a ostatních médiích vydavatelství MAFRA, jež nepřímo vlastní Andrej Babiš. Jde totiž o nejlivnější soukromá média a zároveň jediná, která kontroluje aktivní politik. Studenti žurnalistiky měli za úkol zjistit, zda dochází ke zkreslování ve prospěch Andreje Babiše a jeho politické strany, případně v neprospěch jeho konkurence. Za tím účelem porovnávali každý den obsah těchto médií s kontrolním vzorkem. Měli se zaměřit na výskyt anonymních zdrojů, na rámování zpráv, na jejich řazení či naopak absenci, na jazykové prostředky a komentářové hodnotící nebo spekulativní prvky ve zpravodajských textech. Každý týden byli zároveň instruováni, že i negativní zjištění je akademicky korektní výsledek (tedy i zjištění, že žádné zkreslování nezaznamenali). Na závěr každého semestru konfrontovali svá zjištění v diskusi s redaktory MF Dnes a Lidových novin.

Výsledky byly překvapivé i pro mě. Ukázaly to, co bylo patrné až při dlouhodobém každodenním sledování: tedy že o resortech řízených hnutím ANO zde vycházely stabilně pozitivní zprávy (přičemž každá z nich byla sama o sobě v rámci novinářského standardu), kdežto o tehdejšími premiérovi Bohuslavu Sobotkovi a jeho politických spojencích v ČSSD neutrální nebo negativní. Studenti doložili nadužívání anonymních zdrojů a spekulativních výroků ve zpravodajství nebo dvojí metr při hodnocení (ministři za ANO z něj vycházeli vždy lépe než ministři za ČSSD). Detailní výsledky jsou dostupné na facebookové stránce předmětu www.facebook.com/ulohanovinarevdemokratickespolecnosti.

Média umějí ovlivnit, o čem budete přemýšlet – anebo nebudete, protože vám příslušné téma vůbec nenastolí k debatě. Plnění této funkce jim ztěžují jejich vlastní chyby, jejich klesající prestiž, jejich ekonomické prohrávání s novými technologiemi. A jejich majitelé, pokud v médiích vidí zbraně.

Přeji novinářům úspěch a pořad jim jejich práci trochu závidím. Jen ji mají od roku 2013 čím dál těžší.

I.3.3. Případ Petra Zelenky¹⁶ pohledem regionálního novináře¹⁷

Milan Kopecký¹⁸

Regionální novinář se poctivě a s vědomím všech zásad své práce pohybuje v terénu a je do jisté míry limitován událostmi či fakty, na které může narazit. Většina takových jsou lokální záležitosti, drobné kauzy, které nemají na chod větších celků žádný vliv. I přesto jsou pro obyvatele dané obce či města důležité. O lokálních médiích, jak je tomu u stanic Českého rozhlasu, se říká *Rádio vašeho kraje*. Sám spíše používám výraz *Rádio vašeho srdce*. Každý redaktor s typickým mikrofonem je jednak novinář, ale také posel stanice, která soutěží o místo na slunci, resp. ve zmíněných srdcích posluchačů.

Z mimořádných událostí je přítomen u tragické dopravní nehody, požáru, octne se u zkrachovalé továrny, ze které vycházejí plačící propuštění dělníci a před mikrofony emotivně řeší existenciální otázky svoje a svých rodin.

Není to cynické

Aniž bych chtěl, aby to vyznělo jakkoli cynicky, takový novinář touží po něčem větším, touží psát na první stránky novin, mluvit v prestižních časech v rozhlase a televizi. Velké případy ale nelze naplánovat.

Nepřipraven se z minuty na minutu octne před případem, který ho emočně doslova nakopne. Poprvé v životě vidí opravdové zástupy novinářů, desítky mikrofonů a zpočátku ještě netuší, co to všechno bude znamenat. V hlavě si ale modeluje svůj první novinářský výstup. *Mou „výhodou“ je rozhlas, který vysílá nonstop, a tak je možné uskutečnit takový výstup prakticky ihned, což zvyšuje onen emoční tlak*. Po celou dobu si v hlavě modeluje příběh celého případu, přemýšlí jako novinář, ale

¹⁶ Petr Zelenka (nar. 1976) je bývalý zdravotník z Jihlavy odsouzený za 7 vražd a 10 pokusů o vraždu, které spáchal od května do září 2006 na ARO havlíčkobrodské nemocnice podáváním silných dávek heparinu pacientům v bezvědomí. V této souvislosti bývá označován jako „heparinový vrah“. Zdroj: Wikipedie.

¹⁷ Příspěvek byl přednesen na konferenci ETF UK (Za) co můžou média? dne 9. listopadu 2018.

¹⁸ Bc. Milan Kopecký (nar. 1975) se narodil v Humpolci a od roku 2003 pracuje v Českém rozhlasu. 11 let zastával pozici redaktora Českého rozhlasu v Havlíčkově Brodě, od roku 2014 se zabývá webem a sociálními médii rovněž v barvách Rozhlasu. Vystudoval sociální a masovou komunikaci na Univerzitě Jana Amose Komenského. Školil v oblasti vztahu médií a mimořádných událostí a v oblasti mediální gramotnosti. Kontakt: milan.kopecky@centrum.cz.

současně jako člověk, který mohl být v kůži pacientů ohrožených zaměstnancem nemocnice. Odpoutání je z profesního pohledu nutné, skutečnost ale může být posunutá.

Novinář a lékař

K případu došlo v nemocnici, v prostředí bílých plášťů – sester a lékařů, tedy lidí požívajících určitou společenskou prestiž. Regionální novinář, mnohými přezdívan jako pisálek, teď musí do tohoto prostředí vstoupit, musí se ptát vážených lékařů, nakonec to je jeho práce. Tady záleží na míře sebevědomí každého novináře, jak obstojí. Pocit jakési společenské nadřazenosti ale musí jít pryč – objednávka od zaměstnavatele (editora, vedoucího apod.) zní jasně: Zelenku chci v každých zprávách, hledej rodiny obětí, zeptej se sester, sežeň doktora, který s ním sloužil, hledej v tom příběhy a emoce, zeptej se policajtů, jestli pustí něco víc. A v tomto duchu, s připočtením intelektu, informačních repertoárů a rozhledu novináře, se odehrává samotná práce.

Zátěž je to enormní. Velké kauzy vyžadují velké nasazení, soustředění, hledání souvislostí, sekundárních příběhů a emocí.

Až po pár dnech mu dochází, že tohle není velká kauza, tohle je obrovská kauza, zároveň obrovská pracovní příležitost a v neposlední řadě obrovská zkušenost, která je pro další práci nesmírně důležitá. Opravdu jen po pár dnech se otupují vnitřní hrany v hlavě novináře před lékaři a sestrami. Za předpokladu, že pracuje pro seriózní médium, říká/píše ověřené skutečnosti, nefabuluje a nezlehčuje fakta, má v podstatě dveře otevřené. Vlastní zkušenost: *Pane redaktore, přijďte, probereme to, ale přijďte sám. Neberte s sebou nikoho z těch novin, z těch novin atd.*

Po letech chci – vlastně poprvé – poděkovat všem, kteří byli tenkrát vstřícní. Nehodili všechny novináře do jednoho pytle, i když to mohli udělat.

Konkurence

Konkurence je přítomna ve všech sférách lidského konání, v oblasti médií taktéž. O případ se zajímají všechna česká média a řada zahraničních, o provinčním městě uprostřed republiky se píše všude. Nelze pochopitelně vyjmout bulvár, soukromé televize, jiná méně seriózní, eticky neukotvená média.

Záběr z ranní porady – editor říká: *V Blesku píšou, že ... V Šípu píšou, že ... V Deníku píšou, že ...* a sype na pořad ještě seriózního novináře řadu těžko ověřitelných skutečností. Na odpověď se nezmůže. Nepůjde ale do nemocnice žádat oficiální cestou o lékařské zprávy údajného pachatele,

kterého policejní komando prý při zatýkání zranilo. Neoznačí za vinika celého případu primáře oddělení, který sám navíc ani nečelí trestnímu stíhání. Některá média to v honbě za senzací udělala. Sám si je ale vědom etických pravidel, své postupy pro jistotu konzultuje s centrální redakcí v Praze.

Etika

To je podle mého názoru jeden z nejdůležitějších rozměrů celého případu. Etický kodex¹⁹ nabádá citlivě pracovat s lidským utrpením, kodex nabádá k presumpci nevin, kodex několikrát nabádá k ověřování faktů, je-li to v dané situaci možné. Novinář si čte kodex každý den několikrát, přemýšlí a zároveň vidí svého posluchače, který chce také určité „pikantnosti“ ze zákulisí slyšet. Volí proto metodu, která je v danou chvíli jediná možná. Příklad: ... *v dnešním Deníku se objevila část lékařské dokumentace Petra Zelenky, kterého policie při zatýkání zranila, a bylo nutné ošetření v havlíčkobrodské nemocnici. Jak nám ale řekl ten a ten z managementu nemocnice, špitál nic takového oficiálně nevydal a článek budou zkoumat orgány činné v trestním řízení, neb existuje podezření z vynášení utajených lékařských zpráv.*

Tento postup zvolí ještě několikrát (i u jiných médií). Snaží se nikoho přítom nenzývát vrahem, snaží se ověřovat informace, hledá různé příběhy.

Pracovní nasazení

Případ se vyvíjí v základních obrysech asi měsíc. Postupně přicházejí nové skutečnosti, objevují se lidé, kterým domnělý vrah zabil příbuzné, rodiče, známé, nebo se o to pokusil. Kněz, pracovník pohřební služby, učitel, dělník. Pracovní nasazení je obrovské. Město uprostřed republiky je daleko od centrály, nejsou tam ani pořádně podmínky pro práci většího počtu novinářů. Regionální novinář ale od prvního dne jede posílen svým vlastním adrenalinem, v noci neklidně spí, denně zpracovává velké množství materiálu. Ne hned, ale postupně si uvědomuje, k jak velkému případu se dostal.

Kdyby se případ stal dnes

Za dvanáct let postoupila informační společnost ke komunikaci v kyberprostoru. Existují sociální média, která se stala zásadním prostorem lidské

¹⁹ Kodex Českého rozhlasu, dostupný z: <https://rada.rozhlas.cz/kodex-ceskeho-rozhlasu-7722382>.

komunikace. Existuje také mnohem větší počet elektronických médií než před deseti lety. Případ by – předpokládám – ovládl Facebook a spol. se všemi riziky, která to nese. V prostředí sociálních médií až k nekonečnu stoupá počet novinářů. Všichni zainteresovaní, tedy ti, kteří mají aktivní účet, jsou novináři. A mohou to být právě oni, kteří přinášejí nové a nové skutečnosti. Zatímco před dvanácti lety to byla skutečná média, která informovala o případu, tak dnes to mohou být všichni. Takto rozměrný případ by byl bezpochyby „náchylný“ k různým konspiračním teoriím, které se šíří právě tak rychle, jak je k tomu ochotní lidé sdílejí a tím šíří po světě. Ze sociální sítě se pak stává chobotnice, která se roztahuje právě v závislosti na počtu těch zaručených informátorů. Dovolím si říci, že zdroj zvaný JPP – tedy jedna paní povídala – by v tomto případě měl pohotovost. Nepřetržitou.

Uvedu několik příkladů, co by umožnily dnešní sítě: vynášení polopravd; mohutné sdílení takových podkladů ve velkých skupinách; šíření hoaxů, tedy podvodných zpráv – „kachen“; široký prostor pro kultivovanou či spíše méně kultivovanou diskusi; patrně mnohem větší záběr veřejnosti, především mladších lidí; zároveň ale možnost postižené organizace bránit se v přímém přenosu (např. v diskusích, dále možnost vydávat své vlastní zprávy stejnou cestou).

Je – opět to neříkám cynicky – určitým štěstím, že se takový případ v tak malém městě stal v době, kdy sociální média ještě neopanovala celou společnost napříč generacemi. Komu by to především uškodilo, by byla sama nemocnice, která jako systém nic nezpůsobila. I po letech je jisté, že šlo o fatální, tragické selhání jednotlivce.

1.3.4. Součinnost s médii při mimořádných událostech z pohledu hasičského záchranného sboru²⁰

Martina Götzová²¹, Ondřej Sezima²²

Seznámíme Vás s komunikací s veřejností při mimořádných událostech z pohledu hasičského záchranného sboru, konkrétně z pohledu tiskových mluvčí HZS.

Proč při mimořádných událostech komunikovat

Důvodem je povinnost HZS informovat, právo veřejnosti na informace a jistě též vytváření pozitivního obrazu HZS.

- **Povinnost HZS:** Subjekty, které mají podle zákona povinnost poskytovat informace vztahující se k jejich působnosti, jsou státní orgány a orgány územní samosprávy a veřejné instituce hospodařící s veřejnými prostředky.
- **Právo veřejnosti na informace:** Laickou veřejnost zastupují novináři, kteří mají právo a příležitost klást otázky, hledat vyvážené zpravodajství a žádat odpovědi.
- **Vytváření pozitivního obrazu:** Každá instituce/organizace chce dosáhnout úspěšné existence. V praxi zachází s informacemi a pojmy tak, aby organizace byla vnímána okolím jako důvěryhodná a posilovalo se pochopení mezi institucí a veřejností.

Veřejnost posuzuje organizaci podle toho, jak se zachovala v krizové situaci. V této souvislosti má HZS ČR pro oblast vztahů s veřejností (PR – public relations) svoje specifické výhody:

²⁰ Příspěvek byl přednesen na konferenci ETF UK (Za) co můžou média? dne 9. listopadu 2018.

²¹ Por. Mgr. Martina Götzová (nar. 1989) vystudovala žurnalistiku a politologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Pracuje jako tisková mluvčí Hasičského záchranného sboru Královéhradeckého kraje, kde má na starosti každodenní komunikaci s novináři. Protože se mimořádné události nedějí jen v pracovní době, je to komunikace 24 hodin denně. Před působením u hasičů zastávala funkci tiskové mluvčí Královéhradeckého kraje. Kontakt: martina.gotzova@hkk.izscr.cz.

²² Mjr. PhDr. Ondřej Sezima (nar. 1980) vystudoval psychologii na Masarykově univerzitě v Brně. Od roku 2005 pracuje jako psycholog Hasičského záchranného sboru Královéhradeckého kraje. Má více než deset let praktických zkušeností s krizovou intervencí a psychologickým poradenstvím poskytovaným lidem v náročných životních situacích. Příležitostně lektoruje v rámci dalšího vzdělávání vedoucích pracovníků, sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách. Kontakt: ondrej.sezima@hkk.izscr.cz.

- na zvládání vnějších krizových situací se systematicky připravuje, což je zároveň organizačním posláním sboru;
- jedná se o záchranářskou profesi s obecně dobrým veřejným kreditem.

Cíle komunikace z pohledu hasičského záchranného sboru

Stanovujeme si cíle za naši stranu. Výsledně však závisíme na tom, jak naše sdělení média uchopí.

Chceme:

- **Informovat** o povaze mimořádné události, o možných rizicích, o činnosti hasičů;
- **Instruovat**, to znamená veřejnost varovat, uklidňovat, doporučit jí konkrétní chování za daných okolností.
- **Podpořit důvěru ve veřejné činitele**: mimořádná událost je řešena systémově (integrováním záchranným systémem) a koordinovaně, na místě zasahují síly a prostředky v dostatečném počtu. Neovlivníme však následnou mediální prezentaci, která může naše sdělení uchopit dvojnásobem.
- Vyvolat strach a fascinaci (bulvarizace); výsledkem je negativní podmiňování veřejnosti, naučená neschopnost.
- Mobilizovat; výsledkem je pozitivní podmiňování, edukace, podpora odolnosti, podpora občanské svépomoci.

Proč je spolupráce hasičského záchranného sboru s médii při mimořádné události důležitá

Informace se dnes šíří rychlostí datového připojení v mobilu. Včasnou proaktivní komunikací předcházíme dezinformacím a dezinterpretacím.

Při mimořádné události se předpokládá účast novinářů na místě ve velmi krátkém čase. Přítomnost novinářů může být prospěšná pro další informování veřejnosti. Vzájemná spolupráce může být prospěšná oběma stranám.

Zásady komunikace s představiteli médií na místě mimořádné události

Při mimořádné události se osvědčilo mít a dodržovat pravidla pro obě strany – novináře i tiskové mluvčí:

- Vymezit stanoviště pro informování sdělovacích prostředků.
- Řídit příjezd a přístup novinářů do vyčleněného prostoru poblíž mimořádné události.
- Vyžadovat zřetelné označení zástupců sdělovacích prostředků na místě.

- Pověřit za hasičský záchranný sbor mluvčí pro sdělovací prostředky (přednostně tiskový mluvčí, dále velitel zásahu, řídicí důstojník, krajský ředitel).
- Systematicky (např. v pravidelných časových intervalech) sdělovat objektivní a ověřené informace o průběhu mimořádné události a úkonech a činnostech zasahujících jednotek hasičů. To konkrétně znamená místo a druh události, počty a druhy nasazených sil a prostředků, počty evakuovaných a zachráněných osob, počty zraněných, usmrčených a pohřešovaných osob, časy včetně postupů a hlavního úsilí jednotek, výše uchráněných hodnot, pokud je známa.
- Nepředávat informace týkající se osobních nebo průmyslových údajů postižených fyzických a právnických osob, výrobního a státního tajemství. Zvláštní pozornost věnovat citlivým informacím (např. informacím o ztrátách na životech).
- Nekomentovat úkoly a činnosti jiných zasahujících složek integrovaného záchranného systému. Nevyjadřovat se ke zranění osob (to je v gesci zdravotnické záchranné služby) nebo např. k příčině dopravní nehody (v gesci Policie ČR) apod.
- Pokud to situace dovolí, umožnit prohlídku objektu nebo místa události, za předchozího souhlasu majitele, uživatele nebo správce objektu.
- Předávané informace lze doplnit dle možnosti o videozáznam, fotografii (kromě záběrů mrtvých nebo zraněných osob) nebo situační náčrty za předchozího souhlasu majitele, uživatele nebo správce objektu.

Pokud jde o důležité a závažné informace (zejména s ohledem na varování obyvatelstva) lze na médiích požadovat **zveřejnění přesného znění zprávy**²³.

Povzbuzení na závěr

Domníváme se, že méně je leckdy více. I krátká informace je pro novináře informací. A to nejdůležitější: jsme přesvědčeni, že novináři nám nechtějí škodit. – Oni potřebují nás a my potřebujeme je.

---

²³ Viz zákon o integrovaném záchranném systému č. 239/2000 Sb., § 32: „Každý, kdo provozuje hromadné informační prostředky, včetně televizního a rozhlasového vysílání, je povinen bez náhrady nákladů na základě žádosti operačního a informačního střediska integrovaného záchranného systému neprodleně a bez úpravy obsahu a smyslu uveřejnit tísňové informace potřebné pro záchranné a likvidační práce.“

1.3.5. Manifest Evropské federace obětí silničního provozu pro novináře²⁴

Mělo by být apelováno na média, aby se jejich zástupci v maximální možné míře věnovali tématům spojeným se zviditelňováním nové silničně-bezpečnostní kultury.

Média by měla zveřejňovat správné a ucelené informace a upozorňovat pravidelně a často na dopravní nehody a jejich oběti a měla by rovněž motivovat účastníky silničního provozu k zodpovědnému řízení.

Média by měla apelovat na veřejnost tak, aby si byla vědoma dalekosáhlých následků a utrpení obětí dopravních nehod a nezapomínala na vážně zraněné oběti stejně jako na následky, které si nesou viníci.

Média by měla informovat o hmotných škodách při dopravních nehodách, jejich příčinách a o tom, jaký mají vliv na přátele a rodiny.

Statistiky neštěstí by měly být zveřejňovány pravidelně a takovým způsobem, který budí pozornost.

Je nezbytné ověřovat informace (jméno, místo apod.) a také požádat o souhlas rodiny s publikováním fotografií z nehody a respektovat právo na soukromí rodiny.

Při rozhovoru s oběťmi je třeba mít na paměti, že je velmi těžké zvládnout takto bolestivé životní okamžiky, což znamená, že novinář by měl k těmto lidem přistupovat maximálně citlivě. Je rovněž vhodné poskytnout výsledný novinářský útvar k autorizaci před publikováním.

Mělo by být apelováno na média, aby se jejich zástupci účastnili programů celoživotního vzdělávání, které se týká silniční bezpečnosti, a získávali informace týkající se práv a povinností vyplývajících z porušení práva.

²⁴ Manifest Evropské federace obětí silničního provozu (FEVR – European Federation of Road Traffic Victims) s názvem Manifesto for Journalists vypracovali členové FEVR k příležitosti mezinárodního evropského fóra s názvem Road Safety, Road Victims and Mass Media, které se konalo 28. 9. 2018 v Barceloně s cílem upozornit média a jejich pracovníky na respektování důstojnosti a soukromí obětí. (Viz <https://fevr.org/manifesto/>) Do češtiny ho přeložily spolupracovnice Českého sdružení obětí dopravních nehod. S PITem za ČSODN dlouhodobě spolupracuje Jana Neusarová:

Mgr. Jana Neusarová, Ph.D. (nar. 1982) působí na Katedře andragogiky a na Katedře bezpečnostních studií a jako vedoucí Centra praxí Univerzity Jana Amose Komenského v Praze. Od roku 2004 je členkou Českého sdružení obětí dopravních nehod, kde se systematicky věnuje problematice dopravních nehod a jejich následků, včetně podpory práv a zájmů obětí. Od roku 2015 se zabývá koordinací preventivních dopravně-bezpečnostních projektů pro veřejnost, například mezioborového projektu pro mládež s názvem Dožij se dvaceti. Roku 2018 se stala členkou Evropské federace obětí silničního provozu. Kontakty: neusarova.jana@ujak.cz, jana.neusarova@seznam.cz.

Inzerenti by měli být motivováni k účasti na silničně bezpečnostních kampaních a nepropagovat rychlost a sílu vozů. Měli by varovat před nebezpečím a možnými následky pro zranitelné účastníky silničního provozu.

Pro všechny:

Uživatelé sociálních médií by měli ctít soukromí a nezveřejňovat fotografie z místa nehody.

Při informování o nehodě by měla být užívána spíše slova jako „kolize“ nebo „havárie“ místo „nehoda“, neboť dopravní nehoda není osudová (tzn. není nevyhnutelná).

Všichni by měli považovat násilí na silnicích za společenský problém, který je roven jakýmkoliv jiným formám násilí. Jedině tak může dojít ke zvýšení povědomí o velkém negativním vlivu na společnost, který dopravní nehody mají.

II. Břemena jedni druhých nesme

Úvodní slovo

Transdisciplinární spolupráce, k níž se lidé sejdou, aby vyřešili společný problém či otázku, předpokládá rovnost a vzájemnost. Připojit se může každý. To mj. znamená neopírat vlastní hodnotu o snižování druhých a soudržnost vlastní skupiny o společného nepřitele. Spíše vždy znovu s nadějí vnímat, že lidé a svět včetně mě jsou nebo mohou být v pořádku. Z psychologického hlediska jde o životu prospěšné iluze či přesvědčení, z perspektivy teologické o připomínku dvojího přikázání lásky neboli vzta-hového trojúhelníku, v němž člověk má milovat Boha a milovat druhého jako sám sebe a kde každý jednotlivý vztah je vázán na druhý.

Tento oddíl přináší základní přesvědčení a východiska Diakoniky a jejích aplikace: důraz na spolupráci více než na pomoc, důraz na odolnost více než na zranitelnost, důraz na spolužití rozmanitých více než na společenství stejných. A samozřejmě důraz na příležitost obsaženou v životní nepřízni. Oddíl obsahuje tři recenzované příspěvky: původní studii od *teologa* a koordinátora Psychosociálního intervenčního týmu Karla Šimra, autoetnografickou reflexi od *psycholožky* a spoluzakladatelky Psychosociálního intervenčního týmu Bohumily Baštecké a kazuistiku od *absolventky Diakoniky* Aleny Rouskové.

Břemena můžeme splunést i v akademickém světě

Díky spolupráci si čím dál více uvědomujeme naše vlastní omezení. Jedinec zahlédne jen část vyvíjejícího se společenského kontextu, zatímco jedinci ve spolupráci si mohou troufat na (aspoň částečný) nadhled. Karel Šimr se ve svém příspěvku odvolává na Sundermeierův pojem konviven-*cence* (spolužití), kterým se u nás zabývá Ondřej Kolář. Bohumila Baštecká připomíná ve své kapitole Illichův pojem *conviviality* (rovnovážné spolužití¹) spolu s tím, že autor – inspirátor mj. latinskoamerické teologie osvobození – odkazoval na španělské a francouzské významy pojmu (tedy *convivencia*, *convivance*), nikoli na angličtinu.

Domluvili jsme se a Ondřej Kolář se pustil do pátrání. Úspěšně: Zmínky o Illichovi u Sundermeiera našel ve stati *Konviven-*cence* jako základní struk-tura ekumenické existence dnes* z roku 1986. Byla uveřejněna v jeho knize *Konvivenz und Differenz* (Erlangen, 1995). O Illichovi se Sundermeier zmiňuje v souvislosti s ekologickým aspektem konviven-*cence* (s. 62): „Konviven-*cence* se musí uplatnit také jakožto ukazatel cesty a model v otáz-

¹ Přesněji *conviviality* jako „jedincova svoboda naplňovaná v osobní spoluzávislosti“, *conviviality* jako vnitřní etická hodnota. Viz Ivan ILLICH (1973). *Tools for conviviality*. New York: Harper & Row. S. 18.

kách životního prostředí, techniky a ekologické výchovy, má-li nabídnout obsáhlou novou orientaci.“ – Následuje odkaz na Illichovu knihu *Selbstbegrenzung – Eine politische Kritik der Technik* (1975). Na dalších dvou stranách cituje tutéž Illichovu knihu či k ní odkazuje v kritice „autonomie techniky“, která nahrazuje lidskou autonomii a ničí prostředí člověka. „Zákon růstu produkce a konzumu se orientuje na vlastnění, společnost založená na konvivenci se orientuje na bytí, na společenství mezi lidmi navzájem a mezi lidmi a přírodou. Technika se má podřídit konviviálně chápané humanitě.“

II.1. Co kdy jedny potká zlého, želí všichni jako svého¹ – „Vzájemná participace“ v kontextu teologie diakonie²

Karel Šimr³

Souhrn

Předporozumění: Článek předkládám jako teolog, který usiluje o nahlédnutí tématu participace z perspektivy svého oboru. Uvádím danou problematiku do souvislosti diakonické teologie, která reflektuje solidární praxi v kontextu evangelia a táže se po identitě diakonie v rámci rozmanitých přístupů k pomáhajícímu jednání.

Téma a jeho zakotvení: Participace z hlediska pomoci a spolupráce po neštěstích je v českém kontextu zakotvena v oboru Psychosociální krizová spolupráce a v jeho standardech (*Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* z roku 2010) a reflektována v rámci interdisciplinárního studia Diakoniky, které se započalo na UK ETF v roce 2009. Perspektiva pomoci a spolupráce po neštěstích tvoří východisko následujících úvah. Opírá se o jev tzv. sdílené zasaženosti. Tím se liší například od globálního kontextu materiální chudoby.

Cíl příspěvku: Popsat křesťanské souvislosti dnes zdůrazňovaného požadavku participace; poukázat na to, jak dosavadní teologickou reflexi tématu mohou obohatit poznatky psychosociální krizové spolupráce.

Hlavní myšlenky: Hlavní přínos příspěvku představuje důraz na „vzájemnou participaci“. V takto pojatém chápání pojmu nejde jen o zvýšení možností účasti „zasažených“ na věcech, které se jich týkají, ale také o „změnu smýšlení“ většiny. Participace jedněch na životě společnosti a participace druhých na zkušenosti první skupiny existují ve vzájemném vztahu. Teologická reflexe, která na základě biblické tradice dává tomuto přístupu hlubší zakotvení, tak představuje významný přínos pro praxi solidárního jednání ve společnosti.

Kritická reflexe: Načrtnuté souvislosti představují výzvu pro hlubší zkoumání vztahu sociálně politické perspektivy a individuální motivace stejně jako pro inter-

¹ Píseň *V sítí tomto pravme sobě*, Evangelický zpěvník (1979). Praha: Synodní rada ČCE. S. 563.

² Článek je výstupem projektu specifického výzkumu GAJU č. 157/2016/H.

³ Mgr. Karel Šimr, Ph.D. (nar. 1975) je evangelický farář a odborný asistent na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zabývá se teorií diakonie, diakonickou teologií a spiritualitou. Původní profesí je sociální pracovník, občansky se dlouhodobě podílí na činnosti Psychosociálního intervenčního týmu ČR. Kontakt: SimrK@centrum.cz

akci diakonické teologie a reflexe problematiky lidských práv a sociální pomoci. Jako zásadní pro další zkoumání považují otázku, zda a nakolik je možné teologickou skutečnost participace ve smyslu účasti na Kristu a společenství ve víře přenášet do politického života společnosti, neboť plně začleňující společnost zůstává v křesťanském pohledu pro lidskou hříšnost utopii.

Klíčová slova

diakonie – participace / účast – začlenění – sociální pomoc – sdílená zasaženost

Summary

Whatever Evil Ever Befalls Some, All Bemoan As Their Own: “Mutual participation” in the context of diaconia theology

Presupposition: The paper deals with the issue of participation in the context of diaconia theology. Solidarity in practice is reflected from the gospel perspective. My question – as theologian – concerns the identity of diaconia in the array of different approaches to helping.

Context of the theme: Participation in the Czech context of disaster crisis aid and cooperation is confirmed in the discipline Psychosocial Crisis Cooperation and its standards from 2010 and it is reflected interdisciplinary within the frames of the Diaconica study that started at Charles University – Protestant Theological Faculty in 2009. The perspective of crisis aid and cooperation including so called shared impact is the thought basis of the following text. The phenomenon of shared impact makes a difference e.g. between the disaster psychosocial crisis cooperation and the social aid in the global context of material poverty.

The aims of the article: To describe the emphasized concept of participation in Christian contexts; to point out some of the ideas of psychosocial crisis cooperation that may enrich existing theological reflection of the concept.

Highlights: „Mutual participation“ is highlighted as the main contribution of the article. There are two routes of participation in such an understanding of the concept. One way is to raise the chance of people affected by the incident to participate in things that matter. The other way is to change the majority mindset. There is a mutual relationship between participation in community life of people affected by the event and participation in their experience by the majority group. The concept of mutual participation – while theologically reflected and biblically anchored – thus significantly contributes to the practice of solidary actions in a society.

Critical reflection: The concepts of mutual participation and shared impact in theological context invite to the deeper exploration of the relationship between the socio-political perspective and individual motivation as well as to the interaction of diaconal theology and reflection on human rights and social aid.

The essential question also remains for further exploration: Whether and to what extent is appropriate to transfer the theological reality of participation (in the sense of participation in Christ and in communion in faith) to the political life

of the society? For it is a utopia in Christian understanding to try to achieve fully inclusive society, considering the fact of human sinfulness.

Keywords

diaconia – participation – inclusion – social aid – shared impact

Úvod

Participace ve smyslu účasti lidí na politickém životě a rozhodovacích procesech je neodmyslitelně spjata s životem demokratické společnosti a tvoří jeden z principů státní sociální politiky. Od druhé poloviny 20. stol. můžeme také v sociální práci v západním světě pozorovat rostoucí důraz na uplatňování této strategie, související s důrazem na začlenění a snahou posílit společenskou soudržnost.⁴

Zdá se, že vzhledem k málo rozvinuté občanské společnosti⁵ se v českém kontextu tato idea prosazuje pozvolna. Zřetelně se však k participaci hlásí mladá mezioborová disciplína Psychosociální krizová pomoc a spolupráce, která je od roku 2009 vyučována v magisterském programu „Komunitní krizová a pastorační práce – diakonika“ na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy.⁶

V tomto příspěvku se chceme pokusit o teologickou reflexi⁷ postoje „všeobecné – sdílené – zasaženosti“⁸, který tvoří jeden z pilířů zmíněné disciplíny a z nějž plyne potřeba promyšlet participaci „obousměrně“. Z jedné strany mají ti, kdo jsou zasaženi nepříznivou životní událostí

⁴ Nastolením paradigmatu inkluze (začlenění, zahrnutí) dochází k překonání staršího konceptu integrace (přičlenění, scelení). Inkluze vychází z bezprostřední příslušnosti jedince ke společnosti, zatímco model integrace předpokládá existenci dvou skupin, menšiny a většiny, přičemž menšina se má většině – s její pomocí – přizpůsobit.

⁵ Pojem občanské společnosti má široké souvislosti, které zde dále nerozvádím. Pro účely této studie ho v souladu s převažujícím současným užitím chápeme jako „meziprostor mezi státem a privátní oblastí“. Johannes EURICH (2018). Gemeinde diakonie. Theologische Anmerkungen zu einem weichen Begriff. In: Johannes EURICH, Dorothea SCHWEIZER. *Diakoniewissenschaft in Forschung und Lehre*. DWI Jahrbuch 2016–2017. Heidelberg: Diakoniewissenschaftliches Institut der Universität Heidelberg. S. 45.

⁶ Význam participace je spolu s partnerstvím definován ve *Standardech psychosociální krizové pomoci a spolupráce* takto: „V pomáhajících týmech, při plánování a vyhodnocování pomoci atp. by měli být (též) lidé, „o které jde“ = lidé přímo zasažení událostí nebo lidé z obce, která byla zasažena událostí. Nemělo by docházet k expertnímu a mocenskému rozhodování „o nás bez nás.“ *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010). Ved. Bohumila Baštecká. Praha: MV – GR HZS ČR. S. 8.

⁷ Vycházíme přitom převážně z protestantské perspektivy.

⁸ Bohumila BAŠTECKÁ a kol. (2013). *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada. S. 12.

a tak ohrožení společenským vyloučením, získat účast na životě společnosti. Na druhé straně ale také může být důležitým úkolem a příležitostí společenství participovat na jejich zkušenosti. V běžné řeči hovoříme o projevení spoluúčasti, sounáležitosti, solidarity. Zároveň toto dělení na přímé zasažené a „ostatní“ není nijak statické, může se další událostí vzá-
pětí proměnit.

Cesta k soudržnější společnosti v této perspektivě nevede přes moderní snahu „dát svět do pořádku“ (například v rámci systému sociální pomoci), která směřuje k odsunutí nepříjemných skutečností mimo zorné pole společnosti a k přesunutí jejich řešení na zvláštní „agentury“. Cesta k soudržnosti vede spíše přes přijetí skutečnosti lidské zranitelnosti.

II.1.1. Od „svaté směny“ k „sociální figuře“⁹ postiženého

Soudobý participační akcent můžeme chápat jako protiváhu k novověkému paternalistickému a hierarchicky orientovanému přístupu k pomoci, z něhož se vytratilo vědomí vzájemnosti.

Vzájemnost hrála zásadní roli v pojetí pomoci v přehledných kmenových společenstvích archaických kultur.¹⁰ I v rozvrstvené společnosti křesťanského středověku¹¹ můžeme ještě najít prvky vzájemnosti: v rámci paradigmatu „svaté směny“, v níž bohatí věnují chudým almužnu a ti se za ně „na oplátku“ modlí.¹² Směna vychází z představy, že modlitba chudého má k Bohu blíže, že v chudém se setkávám s Kristem.¹³

Tato představa se začíná drolit na přelomu 14. a 15. století, kdy sociální odpovědnost především ve městech přijímá – stále ještě na všeobecně křesťanských základech, ovšem s novými humanistickými důrazy – svět-

⁹ Pojem „figura“ stejně jako „nálepka“ zachycuje označení vytvořené někým jiným, než je nositel. Oproti nálepce zdůrazňuje, jak se na označení váže status.

¹⁰ Niklas LUHMANN (1973). *Formen des Helfens im Wandelgesellschaftlicher Bedingungen*. In: Hans-Uwe OTTO, Siegfried SCHNEIDER (Eds.). *Gesellschaftliche Perspektiven der Sozialarbeit*. Erster Halb band. Berlin: Neuwied. S. 21–43.

¹¹ Více k vývoji pomáhajícího jednání viz Niklas LUHMANN (1973), s. 21–43.

¹² Tato „reciproční“ teorie je ovšem formulována již v Pastýři Hermově, starokřesťanském spisu z poloviny 2. stol. Viz *Spisy apoštolských otců* (1986). Praha: Kalich. S. 300–301.

¹³ Vnímání Boží přítomnosti v chudém a skrze něho je symbolicky vyjadřováno například názvem špitálů, vznikajících při katedrálách a kostelích: *maison Dieu* (dům Boží). Je tak připomenuto, že s Kristem přítomným v liturgii je možné se setkat také v přilehlé nemocnici v osobě nemocného. Viz Hynek ŠMERDA (2010). *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: Nakladatelství JIH. S. 99.

ská vrchnost, což vede k systematizaci a pedagogizaci péče o chudé např. v podobě omezení žebroty.¹⁴

Zásadní vliv na proměny v chápání sociální pomoci souvisí s nástupem reformace, jejím učením o ospravedlnění a odmítnutím záslužnosti lidských skutků před Bohem. Pomoc je desakralizována, zbavena posvátnosti, a stává se racionální světskou záležitostí, která nemá smysl sama v sobě, ale pouze jako prostředek ke zlepšení situace potřebných, tedy – viděno optikou většinové společnosti – začlenění chudých a odstranění příčin nouze. Důraz na ospravedlnění z milosti skrze víru získává ve vztahu k nouzi dvojitý význam: Na jedné straně garantuje všem stejnou hodnotu před Bohem bez ohledu na to, čím se mohou prokázat, na druhou stranu ovšem chudý ztrácí své výsadní postavení a stává se objektem pomoci, případně převýchovy.¹⁵ V důsledku toho probíhá pomoc jednosměrně shora dolů, rozděluje lidi na její poskytovatele a příjemce, pomáhající se stává subjektem, potřebný objektem.

Rozdělení lidí na ty, kdo odpovídají či neodpovídají sdíleným normám, je ještě více posíleno nástupem osvícenství. Johannes Eurich připomíná, že právě osvícenství konstruuje normy, jako je krása, výkonnost či tělesná integrita, které společenské vědomí do značné míry určují dodnes. Zároveň staví do komplikované situace ty, kdo se od nich odchyľují. „Je třeba se zde ptát, zda nálepkováním, způsobeným sociální regulací, a s tím spojeným tříděním není vlastně moderní fenomén ‚postižení‘ teprve konstituován.“¹⁶ Integrace jde tak ruku v ruce s exkluzí, vyloučením. Moderní společnost s výdobytkem sociálního zabezpečení, jehož podoby se v Evropě 19. století rozvíjejí v důsledku průmyslové revoluce, na jedné straně člověku zasaženému ranami osudu zaručuje sociální zabezpečení a základní práva, na druhé straně ovšem podle Euricha vytváří „sociální figury“ člověka s postižením, příjemce sociální pomoci apod. Stát, který vlivem rozkladu přirozených struktur pomoci (rodinných, obecních, farních) přebírá starost o potřebné, tedy neschopné práce, působí svými normující-

¹⁴ Gerhard K. SCHÄFER, Volker HERMANN (2006). Geschichtliche Entwicklungen der Diakonie von der Alten Kirche bis zur Gegenwart im Überblick. In: Volker HERMANN, Martin HORSTMANN (Eds.). *Studienbuch Diakonie*. Band 1. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag. S. 146–147.

¹⁵ Fritz LIENHARD (2006). Von der Betreuungsdiakonie zur Befähigungsdiakonie. In: Fritz LIENHARD, Heinz SCHMIDT. *Das Geschenk der Solidarität. Chancen und Herausforderungen der Diakonie in Frankreich und Deutschland*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. S. 138.

¹⁶ Johannes EURICH (2006). Befähigung, Teilhabe und Nächstenliebe. Fortentwicklung und Kritik der Hilfe für Menschen mit Behinderung. In: Fritz LIENHARD, Heinz SCHMIDT. *Das Geschenk der Solidarität. Chancen und Herausforderungen der Diakonie in Frankreich und Deutschland*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. S. 163.

cími a direktivními strukturami diskriminujícím způsobem. „Společenské vyčlenění lidí s postižením nemůže být tímto způsobem překonáno.“¹⁷

Zvláštní zodpovědnost za problémy inkluze v moderní společnosti přebírá podle sociologa Dierka Baeckera sociální pomoc či sociální práce, chápaná ve smyslu teorie sociálních systémů jako jeden z dílčích systémů společnosti.¹⁸ Sociální pomoc ovšem čelí hned třem podezřením: motivace (že prospívá spíše pomáhajícímu, než tomu, komu se pomáhá), stigmatizace (že slouží spíše udržování potřebnosti než jejímu překonání) a efektivity (že spíše brání potenciálům svépomoci, než by je podporovala).¹⁹

Sociální práce místo snahy o normu věnuje svůj zájem odchylce. A tak nejprve vytváří svou klientelu, aby se jí poté mohla ujmout. Napjaté postavení sociální práce spočívá podle Baeckera v tom, že se místo začlenění do základních dílčích systémů společnosti (jako je právo, ekonomika, vzdělání, politika apod.) spokojuje se zástupnou inkluzí do sebe samé. Jinak totiž riskuje, že ve společnosti ztratí své opodstatnění a „rozpustí“ se v ní.²⁰

Také Michel Foucault viděl přímou souvislost mezi moderním sociálním státem a společenským vydělením lidí s postižením. Pedagogickou, zdravotnickou a sociální činnost spojoval s normalizační funkcí trestání.²¹ S ní souvisí rovněž fenomén zkoušky (v nemocnicích např. vizita) jakožto rituální projev ukázněvaní. Příznakem zpředměťování člověka se stává například písemná dokumentace, která v podobě vedení spisů pojímá lidskou individualitu jako „případ“.²² Foucault v této souvislosti hovoří o obrácení politické osy individualizace, která začíná nabírat „sestupnou“ tendenci: V některých společnostech (například feudálních) znamená jedinec a jeho individualita tím více, v čím vyšší sféře moci se pohybuje (a čím významnější je jeho rodokmen, hrdinské skutky, které vykonal apod.). Zato v kontextu ukázněvaní jsou více individualizováni ti, na kterých se vykonává moc, a to prostřednictvím dohlížení, pozorování, srovnávání s odchylkami.²³ Disciplinace, kterou je možné nejprve pozorovat

¹⁷ Johannes EURICH (2006), s. 164–165.

¹⁸ Dirk BAECKER (1994). Soziale Hilfe als Funktionssystem der Gesellschaft. *Zeitschrift für Soziologie*, 2: 93–110.

¹⁹ Dirk BAECKER (1994), s. 93.

²⁰ Tamtéž, s. 102–103.

²¹ „Nepřetržitě trestání, které prochází všemi body a kontroluje všechny instance disciplinárních institucí, porovnává, diferencuje, hierarchizuje, homogenizuje a vylučuje. Jedním slovem – *normalizuje*.“ Michel FOUCAULT (2000). *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin. S. 260.

²² Michel FOUCAULT (2000), s. 270.

²³ Tamtéž, s. 272.

v zařízeních ústavního typu, se postupem času „deinstitucionalizuje“, své mechanismy rozšiřuje do celé společnosti a projevuje se též v oblasti „terénních“ služeb. Podle Foucaulta právě nábožensky motivované charitativní instituce hrály významnou roli ve vytváření „ohnisek kontroly“ a disciplinace společnosti, kterou později převzal stát.²⁴

II.1.2. Moderní organizovaná diakonie: na cestě ke spoluúčasti

Další vývoj můžeme dokumentovat právě na podobách křesťanské charitativní práce. Moderní organizovaná diakonie²⁵ vzniká v německém prostoru v polovině 19. století v důsledku průmyslové revoluce a zhoršující se sociální situace německého obyvatelstva. Zmírnit nejen sociální, ale i duchovní nouzi chce prostřednictvím „vnitřní misie“ vznikající na spolkovém základě teolog Johann H. Wichern.

Zatímco ve Wichernově působení jde o skutečnost osobně bezprostřední zachraňující a pečující lásky, při obnově diakonické práce po 2. světové válce je položen důraz na celospolečenský význam diakonie. Ta nabývá vedle přímé pomoci též významu sociálně politického. Pro nové paradigma je užíván symbolický pojem „Wichern II“.²⁶ Zhruba od poloviny 20. stol. pak začíná být více promyšlena podoba diakonie, která klade důraz na prostředí života lidí, neformální sítě, občanskou angažovanost a spolupráci. „Wichern III“ se stává heslem pro komunitně orientovanou diakonickou práci, v níž participace hraje rozhodující roli.²⁷

Česká situace vykazuje s německou řadu podobností, ovšem i některé významné rozdíly. Najdeme zde ozvuky německé diakonie 19. stol. (např. v podobě hnutí prvorepublikových diakonek), avšak také mnohem silnější důraz na sborovou diakonii, který zobrazuje odlišný historický vývoj. V dobách, kdy se na západ od našich hranic rozvíjelo začlenění diakonie do

²⁴ Michel FOUCAULT (2000), s. 295–297.

²⁵ Pojem diakonie se v evangelických církvích stal označením pro charitativní práci, pomáhající jednání v křesťanském kontextu, praxi milosrdenství. V katolické tradici se v této souvislosti hovoří spíše o charitě. Nicméně termín diakonie v teologické reflexi posláním církve zdomácněl v obou prostředích. Viz například přístup klasika katolické nauky o charitě Herberta Haslingera: Herbert HASLINGER (2009). *Diakonie. Grundlagen für die soziale Arbeit der Kirche*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh. S. 19.

²⁶ Pojem programově užil Eugen Gerstenmaier, iniciátor a první ředitel Evangelického pomocného díla vzniklého po 2. světové válce. Viz Eugen GERSTENMAIER (1953). „Wichern zwei“. Zum Verhältnis von Diakonie und Sozialpolitik. In: Herbert KRIMM (Ed.). *Das diakonische Amt der Kirche*. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk. S. 467nn.

²⁷ Viz Volker HERMANN, Martin HORSTMANN (2010). *Wichern drei – gemeinwesendiakonische Impulse*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlagsgesellschaft.

struktur sociálního státu, bylo možné diakonii u nás rozvíjet pouze v rámci církevních sborů směrem „dovnitř“ (např. křesťanská služba v Českobratrské církvi evangelické). Dodnes u nás nejsou církve a jejich působení vnímány jako celospolečensky prospěšné instituce (třebaže právě charitativní práce je veřejností poměrně přejně přijímána).

Obecně můžeme konstatovat, že proměňující se podoby diakonické práce církví korespondují s vývojem společnosti a strukturou zajištění sociální pomoci v ní. „Wichern I“ je reakcí na zhroutení předindustriální patriarchální struktury, v níž „ti nahoře“ měli odpovědnost za „ty dole“, například mistr nebo hospodář za ty, kdo u něj pracují. Jak připomíná Arthur Rich, tato solidarita fungující na principu osobně-charitativním v rámci hierarchické společnosti přestává v době průmyslové revoluce fungovat a nemohou ji zcela nahradit ani jednotlivé pomáhající aktivity. Proto na významu nabývá sociálně politický rozměr sociální odpovědnosti v rámci sociálního státu, který garantuje základní jistoty jako podporu v nezaměstnanosti či důchodové pojištění. V tomto rámci nově hledá své místo i křesťanská charitativní a diakonická práce („Wichern II“).²⁸ Ovšem diakonie musí v prostředí sociálního státu hrát také kritickou roli, protože i v prostředí moderní liberální demokracie hrozí nebezpečí, že bude člověk redukován na objekt poskytování služeb a výplaty dávek. Diakonii proto patří odkazem k Božímu království úkol relativizovat dané pořádky.²⁹ Nezastupitelnou roli v tomto úkolu hraje křesťanská obec jako alternativní společenství a zároveň součást místní komunity („Wichern III“).

Změna paradigmatu se projevila i v řadě oficiálních dokumentů. Ve zprávě teologické pracovní skupiny Eurodiaconia „Být a jednat“ (Brusel, 2004) je zřetelně vyjádřen cíl, „aby člověk byl subjektem, a ne objektem pomoci“³⁰, a je zpochybněna rétorika pomáhání: „Považujeme za přiměřenější říkat, že diakonie lidem slouží, místo pomáhá.“³¹ V čem je rozdíl mezi všeobecným pojmem pomoci a specificky křesťanským chápáním služby, tedy diakonie?

I když zde nemůžeme rozvinout celou významovou škálu, která se pojí k užití pojmu „diakonein“ v Novém zákoně, připomeňme alespoň jeden pro naši souvislost důležitý text z Lukášova evangelia: „Řekl jim: Králové panují nad národy, a ti, kdo jsou u moci, dávají si říkat dobrodinci. Avšak

²⁸ Arthur RICH (1962). Diakonie und Sozialstaat. In: Heinz-Dietrich WENDLAND, Arthur RICH, Herbert KRIMM. *Christos Diakonos: Ursprung und Auftrag der Kirche*. Zürich: EVZ – Verlag, S. 41–43.

²⁹ Arthur RICH (1962), s. 48.

³⁰ Zpráva teologické pracovní skupiny Eurodiaconie (2006). *Být a jednat. Diakonie a církev*. Praha: Diakonie ČCE. S. 38.

³¹ Tamtéž, s. 39.

vy ne tak: Kdo mezi vámi je největší, buď jako poslední, a kdo je v čele, buď jako ten, který slouží.³² Ježíšova diakonie a z ní vycházející služba jeho učedníků je zde postavena do přímého kontrastu k dobročinnosti, tedy k pomáhání shora dolů, mocných vůči bezmocným.

II.1.3. Diakonie osvobození: lidská práva a spoluúčast

Dokument Světové rady církví „Teologické perspektivy k diakonii v 21. století“³³ si dává za program nově určit diakonii z pohledu těch, kteří „bývají v mnoha případech tradičně nahlíženi jako příjemci či objekty diakonické práce církví“. Diakonii chápe jako „cestu, jak žít víru a naději ve společenství, jako svědectví o tom, co Bůh vykonal v Ježíši Kristu“. Dokument zdůrazňuje, že instituce, vzniklé v akčním rádiu církví, nemohou nahradit diakonický úkol samotných křesťanských společenství. Zvláštní význam jako aktérů (nikoli jen příjemců!) diakonie je zde přiznán lidem ze společnosti vyčleněným, protože právě jejich existence dosvědčuje hříšnost struktur světa a volá společnost k proměně. Diakonie je zde nahlížena z perspektivy globálního Jihu, je diakonií osvobození, která nezahrnuje jen pečující, ale také prorocký, ba politický rozměr. Tendence k nahlížení věcí z perspektivy lidí, kteří dosud byli často vnímáni pouze jako objekty péče těch silných a bohatých, se pojí s důrazem teologie osvobození s jejím požadavkem přednostní „opce pro chudé“.³⁴

Teologie osvobození se v latinskoamerickém prostředí rozvíjí od 70. let 20. stol. v mnohém inspirována evropskou politickou teologií (Johann B. Metz, Jürgen Moltmann, Dorothee Sölle) s jejím vynětím křesťanské víry ze soukromé oblasti a důrazem na společenský kontext.³⁵

Podle teologů osvobození je třeba vnímat skutečnost (a číst Biblii³⁶) očima chudých. Místo evropské „pomáhající“ charity, která je považo-

³² Bible. *Lukáš 22, 25–26*.

³³ Theologische Perspektiven zur Diakonie im 21. Jahrhundert. Dostupné na: <https://www.oikoumene.org/de/resources/documents/programmes/unity-mission-evangelism-and-spirituality/just-and-inclusive-communities/theological-perspectives-on-diakonia-in-21st-century>.

³⁴ Opce je druh smlouvy, „předkupní právo“. Opce pro chudé můžeme chápat jako přednostní rozhodování ve prospěch chudých. Počátky jeho užití nacházíme ve vyjádřeních 2. generálního shromáždění latinskoamerických biskupů v Medellínu v roce 1968.

³⁵ Bruno KERN (2013). *Theologie der Befreiung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag. S. 14–16.

³⁶ Kjell NORDSTOKKE (2011). *Liberating Diaconia*. Trondheim: Tapisk Akademisk Forlag. S. 58.

vána za pouhou léčbu symptomů, požadují diakonii „osvobozující“, která povede ke změně struktur. Řečeno jazykem podobenství o milosrdném Samařanu: nikoli rozvoj služeb pro přepadané na cestě do Jericha, nýbrž skoncování s loupežením.

Teologie osvobození následně ovlivnila evropské teologické myšlení. Shodné důrazy nacházíme na evangelické straně u Jürgena Moltmanna s jeho konceptem diakonie v horizontu Božího království.³⁷ Zdůrazňuje, že diakonie se nemůže spokojit se sociálně angažovanými společenskými aktivitami, ale musí mít svůj základ ve společenství, v překonávání bariér mezi lidmi a mezi lidmi a Bohem: „Vidím jen jedno východisko: diakonizaci sboru a to, aby se diakonie stala sborem.“³⁸ Na katolické straně považuje Hermann Steinkamp za potřebné doplnit klasickou „charitativní“ diakonii církve diakonií „politicko-prorockou“, jejímž cílem není jen zmírnění nepříznivé situace jednotlivce, ale též úsilí o společenskou spravedlnost.³⁹

Pojátkem s požadavky teologie osvobození je v evropských podmínkách zejména program diakonizace církve, resp. sboru, důraz na solidaritu, vzájemnost a participaci. Právě v principu participace nachází základní výraz sociální spravedlnosti ve společnosti evangelický teolog Heinrich Bedford-Strohm. V opci pro chudé podle něj nejde o charitativní ani politické upřednostňování chudých, ale o umožnění spoluúčasti: „Opce pro chudé nachází teprve tam svůj smysl, kde jednání *pro* chudé zahrnuje jednání s chudými a konečně jednání *samotných* chudých.“⁴⁰

Teologické úvahy tak zde stojí v souvislosti s vývojem v oblasti lidskoprávní. Dokladem toho je na rovině právní přelomový dokument OSN s širokým celosvětovým dosahem „Úmluva o právech osob se zdravotním postižením“, přijatý jejím Valným shromážděním 13. prosince 2006⁴¹. Změny v oblasti právní následně vyvíjejí tlak na uskutečnění naznačených

³⁷ Jürgen MOLTSMANN (1984). *Diakonie im Horizont des Reiches Gottes. Schritte zum Diakonentum aller Gläubigen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.

³⁸ Jürgen MOLTSMANN (1984), s. 36.

³⁹ Hermann STEINKAMP (2012). *Diakonie statt Pastoral*. Münster: LIT Verlag.

⁴⁰ Cit. dle Christine GLOBIG (2014). „Option für die Armen“ als „Gerechte Teilhabe“. Zu den Eigentümlichkeiten einer protestantischen Rezeption. In: Julia BLANC, Maria BRINKSCHMIDT, Christoph KRAUSS, Wolf-Gero REICHERT (Eds.). *Armgemacht – ausgebeutet – ausgegrenzt? Die „Option für die Armen“ und ihre Bedeutung für die Christliche Sozialethik*. Münster: Aschendorff Verlag. S. 198–199.

⁴¹ Úmluva u nás vešla v platnost 28. října 2009 (viz Sbíрку mezinárodních smluv č. 10/2010, částka 4, s. 66). Dostupná např. na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/28419/Umluva_o_pravech_osob_se_ZP.pdf.

principů v oblasti sociální politiky a sociální práce, případně zdravotnictví.⁴²

V tomto společenském trendu, tedy v důrazu na lidská a občanská práva lidí, vidí Johannes Eurich příležitost k překonání výše popsaného osvícenského modelu občanských svobod, který měl ambivalentní důsledky: na jedné straně možnost demokratického vývoje států, na druhé straně trend „normalizace“ lidí, kteří své svobody pro svůj handicap nemohou v rámci vlastního sebeurčení uplatnit.⁴³

Hnutí lidských a občanských práv tak v sekulární oblasti ve shodě s teologickými důrazy vede k tomu, aby lidé, kteří neodpovídají sociálně konstruovaným společenským normám, neměli pouze „nárok na pomoc“, ale především „nárok na účast“. Žádoucí pak též je, aby norma z hlediska výkonu plně funkčního člověka byla opuštěna ve prospěch normy rovnoprávnosti⁴⁴, v níž je i „zraněný“ život „akceptován jako platná životní forma“⁴⁵ a byly vytvořeny podmínky pro to, aby každý mohl přinést do společného pole svá obdarování.

Otázkou a výzvou zůstává, co to znamená pro moderní sociální stát, který má své kořeny v ideji společenské smlouvy, a co pro diakonickou práci církvi, v praxi spojenou se sociálními službami, rozdělujícími lidi na poskytovatele a příjemce.

Pro zodpovězení druhé části otázky se musíme nyní hlouběji ponořit do teologických souvislostí, které jsou pro sebeporozumění diakonie rozhodující. Nejprve se pokusíme najít biblické základy myšlenky participace, poté se seznámíme s možností jejich teologického rozvinutí ve vztahu k diakonii. Na závěr dokumentují myšlenku „obrácené – vzájemné účasti“ na konkrétním biblickém textu.

---

⁴² Zde pouze konstatuji, že důrazy teologie osvobození a západního lidskoprávního hnutí se v mnohém podobají. Jejich shody a rozdíly – stejně jako způsoby adaptace teologie osvobození v západní Evropě – by vyžadovaly samostatné zkoumání.

⁴³ Johannes EURICH (2006). Befähigung, Teilhabe und Nächstenliebe. Fortentwicklung und Kritik der Hilfe für Menschen mit Behinderung. In: Fritz LIENHARD, Heinz SCHMIDT. *Das Geschenk der Solidarität. Chancen und Herausforderungen der Diakonie in Frankreich und Deutschland*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. S. 161–162.

⁴⁴ Johannes EURICH (2006), s. 168.

⁴⁵ Tamtéž, s. 167.

II.1.4. Spravedlnost, společenství a tělo Kristovo

Teologický základ pro princip participace nalezneme již ve starozákonním pojetí spravedlnosti.⁴⁶ Biblická spravedlnost na rozdíl od světské se neměří vzhledem k absolutním normám (jako jsou příkázání, zákon či idea práva), nýbrž relativně – ve vztazích v rámci společenství. Spravedlnost ve smyslu věrnosti společenství má odpovídat nárokům těchto vztahů. Normou úspěchu je pak fungující vzájemnost. Biblická antropologie chápe člověka jako bytost určenou pro společenství s druhými. Vyloučení člověka ze společenství této antropologii odporuje. Boží pozornost se zaměřuje na ty, kteří by byli vyloučeni z možnosti vzájemnosti. Tato „opce pro slabé“ však nemá vést k jednostrannému pojetí pomoci, nýbrž k pokání celého společenství. „Situace chudých se stává kritériem toho, zda se ve společnosti zdařilo uskutečnění spravedlnosti.“⁴⁷

V evangeliích k myšlence participace odkazují Ježíšova uzdravování, která kromě tělesného rozměru zahrnují rovněž obnovení účasti uzdravených na společenském a náboženském životě. Novozákonním ekvivalentem pro latinské participatio ve smyslu spoluúčasti je řecký pojem koinonia.⁴⁸ Ten znamená společenství či obecnství, ale zároveň „účasť na něčem“. Nový zákon spojuje dvojitý význam koinonie. Je to „účasť na něčem společném“ a „společenství s druhými“.⁴⁹ Je zde rozměr z lidské strany pasivní, který zrcadlí aktivní Boží účast na lidském osudu v Kristu⁵⁰ a je základem díla spásy. A rozměr aktivní, který na tuto skutečnost odpovídá projevením účasti druhým slovem nebo činem.⁵¹ Konkrétněji řečeno:

⁴⁶ Viz např. Johannes EURICH (2006), s. 167–171, s odkazy na starozákonní biblisty Winfrieda Thiela a Klause Kocha.

⁴⁷ Johannes EURICH (2006), s. 171.

⁴⁸ Za připomenutí této spojitosti vděčím teologovi Petru Janděskovi. Vyslovil ji na konferenci Neštěstí a participace, která se konala 11. 11. 2016 na ETF UK v Praze.

⁴⁹ Klemens ARMBRUSTER (2009). Diakonia – realisierte Koinonia. Zur ekklesialen Verortung von Diakonia und Diakonat. In: Klemens ARMBRUSTER, Matthias MÜHL (Eds.) (2009). *Bereit wozu? Geweiht für was? Zur Diskussion um den Ständigen Diakonat*. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder. S. 304–305.

⁵⁰ Boží participace na lidském údělu jako základ spásy člověka je zdůrazněna zejména ve starocírkevním modelu spásy, který klade důraz na vtělení Ježíše Krista, na Boží sestoupení „shora dolů“ k člověku.

⁵¹ Pokus o diferencovanější chápání latinského *participatio* najdeme v němčině, která rozlišuje pojmy „Teilhabe“ a „Teilnahme“. Jakkoli jejich rozlišení není jednoznačně stanoveno, naznačuje v kontextu sociálních věd pasivní a aktivní rozměr participace. Práva a možnosti, která občané mají (Teilhabe), mohou a nemusí jimi být také přijímána a uplatněna (Teilnahme). Viz Günter HEIDEN (2014). *„Nichts über uns ohne uns!“ – Von der Alibi Beteiligung zur Mitentscheidung! Eine Handreichung zur Umsetzung des Gebotes der „Partizipation“ der UN-Behindertenrechtskonvention*. Berlin: NETZWERK ARTIKEL 3 e.V. S. 6–7. Toto napětí mezi pasivním a aktivním rozměrem participace dobře odpovídá

z účasti na Kristu, která je podstatou křesťanského života a která může být přijata pouze jako dar, plyne účast na druhých a s druhými, která se projevuje solidaritou. Explicitně to vyjadřuje autor Skutků apoštolských: „Všichni, kteří uvěřili, byli pospolu a měli všechno společné.“⁵²

Oba rozměry účasti jako společenství s Kristem a s druhými nachází své vyjádření v Pavlově obrazu církve jako těla Kristova, jednoho organismu s mnoha funkcemi a údy, v němž každý má své nezastupitelné místo: „Trpí-li jeden úd, trpí spolu s ním všechny. A dochází-li slávy jeden úd, všechny se radují spolu s ním. Vy jste tělo Kristovo, a každý z vás je jedním z jeho údů.“⁵³ Společenství církve není podle Pavla shlukem jedinců, ale jedinou korporativní osobou: „Vy všichni jste jedno (přiměřeněji přeloženo: jeden) v Kristu Ježíši.“⁵⁴ Z toho logicky plyne, že trpí-li jeden úd, mají na jeho utrpení podíl všichni, a raduje-li se jeden, mají důvod k radosti i ostatní. Obrazy, které Písmo užívá specificky o církvi, nemůžeme pochopitelně vztáhnout na celou společnost. Ale můžeme je – podobně jako Ježíšova uzdravování, syčení zástupů a vymítání démonů – chápat jako eschatologická znamení, odkazující k Božímu království, které má církev a její diakonie v tomto světě dosvědčovat.

Pro naše promyšlení participativního přístupu k diakonii bude důležité právě ono rozpoznání, že lidská solidarita je hlouběji zakotvena v předem dané skutečnosti, že bytí zde předchází jednání. S K. Armbrusterem pak můžeme diakonii definovat jako „péči o zdařilé společenství“.⁵⁵ Podobně v oblasti misiologie užívá evangelický teolog Theo Sundermeier termín *konvivence*.⁵⁶

II.1.5. Pomáhat s vědomím vlastní potřebnosti

Jak jsme viděli, důraz na participaci v teologické reflexi ve 20. století souzněl zejména s akcenty teologie osvobození. Je-li východiskem našeho uvažování perspektiva psychosociální krizové spolupráce, musíme k tomuto teologickému směru zaujmout diferencovaný postoj.

---

i křesťanskému pojetí, v němž je pokřtěným darována účast na spáse v Kristu a na společenství Božího lidu zdarma v pasivním přijetí vírou, a zároveň tento dar (Gabe) zakládá rovněž úkol (Aufgabe) se na této skutečnosti podílet aktivně svým smýšlením a jednáním.

⁵² Bible. *Skutky 2,44*. S. 1621.

⁵³ Bible. *1. Korintským 12,26–27*. S. 1694–1695.

⁵⁴ Bible. *Galatským 3,28*. S. 1716.

⁵⁵ Klemens ARMBRUSTER (2009), s. 346.

⁵⁶ Do Sundermeierovy teologie české čtenáře uvádí Ondřej KOLÁŘ (2015). Hermeneutická misiologie Theo Sundermeiera. In: *Misiologické fórum*, 4: 16–23.

Psychosociální krizové spolupráci odpovídá komunitní kontext přednostní „opce pro chudé“, která je často zkreslována „charitativním“ přístupem jednostranné pomoci. Avšak důraz, který klade teologie osvobození především na ekonomické stránky života a řešení problémů, může být pro psychosociální krizovou spolupráci omezující. Existují i jiné typy chudoby než hmotná – např. právě situace dopadů neštěstí, v nichž jsou jednotlivci spolu se společnostmi konfrontováni nikoli se společenskou nespravedlností, ale s nepřízní a nespravedlností „osudu“, s ranami „shůry“.

Tuto nouzi nelze zcela odstranit žádnými strukturálními opatřeními. Úsilí o prevenci, jakkoli samo o sobě důležité, ve skutečnosti vede často k vytváření politicky motivovaných falešných iluzí a vyčlenění těch, které mimořádné události zasáhly (ať už jako oběti nebo viníky). „Prorocký“ hlas, který je možné zaslechnout v důrazech psychosociální krizové spolupráce, volá spíše k připravenosti.

„Vzájemná“ participace v tomto případě znamená ochotu společnosti vnímat spoluzasazenost a vlastní zranitelnost, připomíná omezenost možností pomoci a akcentuje význam „pouhé“ souzáležitosti a vnímavosti pro duchovní rozměr. Ostatně to paradoxně může vést k větší odolnosti a připravenosti čelit dalším hrozbám.

Zdá se, že pro současné chápání diakonie hraje velkou roli novozákonní obraz církve jako Kristova těla, který můžeme chápat jako specifický přínos křesťanství pro postoj k pomoci a spolupráci.

Uvedená metafora hraje důležitou roli např. v teologii solidární diakonie Ulricha Bacha, který zároveň jako člověk s postižením ztělesňuje změnu perspektivy. Bach zdůrazňuje, že v organismu Kristova těla neplatí dělení na poskytovatele a příjemce, ale všichni se potřebují navzájem bez ohledu na své schopnosti, zdraví, úspěch apod. Diakonie je tělo Kristovo v akci. „Naše činy se tedy neuskutečňují ve struktuře ‚pro‘ (jeden dělá něco pro druhé; jeden je stále dárce, druhý je vždy jen příjemce; jeden je subjekt, druhý objekt), nýbrž ve struktuře ‚s‘ (děláme něco pro sebe navzájem, každý z nás je současně dárce i příjemce; všichni jsou spojeni ve společenství).“⁵⁷ Stručně řečeno: nejde o proexistenci (bytí pro druhé), nýbrž o koexistenci (bytí s druhými). Spoluúčast nezačíná aktivitou a angažovaností, nýbrž spolubytím a přijetím. Praktickým dopadem pro postoj toho, kdo se na diakonii podílí, je otevřenost diakonii Kristově a ochota také přijmout diakonii druhých.

---

⁵⁷ Ulrich BACH (1980). *Boden unter den Füßen hat keiner: Plädoyer für eine solidarische Diakonie*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht. S. 203.

V souvislosti s Bachovou teologií bych rád připomněl českého filozofa Jana Patočku, který zhruba ve stejné době rozvíjel u nás své úvahy o solidaritě otřesených.⁵⁸ Patočka vychází z mezní zkušenosti válečné fronty, jak ji reflektuje například teolog Teilhard de Chardin, která zakládá solidaritu otřesených, těch, kdo zakusili relativitu všednosti, kdo byli otřeseni ve své víře v „den“, „život“ a „mír“. Tento prožitek není vnímán pouze jako ztráta a negativní skutečnost, ale odhaluje se v něm cosi výsostně pozitivního, osvobozený „život na vrcholu“ jako protiklad strachem ochromeného „pouhého života“, který zůstává orientován podle měřítek každodennosti. Přijetí konečnosti věcí vede k metanoi, změně smýšlení. A co je pro naše téma důležité, touto zkušeností je překonán protiklad mezi nepřáteli, bojujícími na opačné straně fronty: „Nepřítel je spoluúčastník téže situace, je spoluobjevitel absolutní svobody, je ten, s kým je možná shoda v protikladu, spoluúčastník otřesení dne, míru a života bez tohoto vrcholu.“

I ti, kdo stojí na opačné straně „fronty pomáhání“, mohou a mají být v základní existenciální zkušenosti člověka jakožto člověka „spoluúčastníky“.

Praktický teolog Fritz Lienhard tento důraz vkládá do samotné definice diakonie, kterou chápe jako specifický postoj vůči zlu a utrpení, přičemž jeho předpokladem je přijetí vlastní zranitelnosti: „Neboť jen ten, kdo přijímá vlastní slabost, může přijímat slabé s větší bratrskostí, s větší přirozeností a zřetelněji, a tak měnit postoj vůči nouzi.“⁵⁹

Přijatá slabost tvoří podle Lienharda spolu s pragmatismem dva základní rysy diakonie. Oba dokumentuje na příkladu podobenství o milosrdném Samařanovi. Na první pohled bychom tento text přiřadili spíše k onomu „paternalistickému“ typu pomoci shora dolů, od mocných k bezmocným, od subjektu pomoci, kterým je „samaritán“, k objektu, kterým je bezejmenný zraněný člověk u cesty.⁶⁰ Ovšem při bližším pohledu zjistíme, že se i zde uplatňuje princip participace. Lienhard připomíná známou skutečnost, že Ježíš v tomto podobenství zásadně obrací otázku po bližním.⁶¹ Nemáme se ptát, kdo je můj bližní, kde jsou hranice naší solidarity, ale komu se já mohu a mám bližním stát. Není tedy zcela adekvátní mluvit o lásce k bližnímu, ale spíše o bliženecké lásce.

⁵⁸ Jan PATOČKA (1990). *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia. S. 127–143.

⁵⁹ Fritz LIENHARD (2006), s. 111.

⁶⁰ Tato skutečnost je ovšem situačně daná reálnou situací zraněného. Proaktivní pomoc, která potřeby druhého nezjišťuje, ale předpokládá, je zakotvena i v konceptu prvních občanských pomoci. Viz *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010), s. 44 – 48.

⁶¹ Fritz LIENHARD (2006), s. 108 – 110.

Pointa transpozice užití pojmu bližní z potřebného na pomáhajícího znamená, že pomáhající je ztotožněn se zraněným a slabým, je postaven do jeho situace – stává se sám oním bližním! To má v kontextu podobenství velmi konkrétní souvislosti. Kněz a levita se snaží za pomoci náboženského instrumentária od situace přepadeného distancovat, uchovat kultickou čistotu a uhájit své právo na existenci, do níž slabost a porušenost nepatří. Samařan jako cizinec, jako člověk, který je v ohrožení na své cestě ve velmi podobné situaci jako onen zraněný, si uvědomuje, že to, co se stalo, se týká i jeho, on sám mohl být v kůži ležícího u cesty. Patří k němu, i když je momentálně v jiné situaci. Nepomáhá z pozice síly a nadhledu, nýbrž na základě uvědomění a přijetí vlastní křehkosti a zranitelnosti. Participace je zde chápána z pohledu „pomáhajícího“ jako přijetí účasti na utrpení druhého člověka. Tento přístup, chápáný primárně nikoli jako jednostranná pomoc, ale jako účast na situaci druhého, otevírá cestu také k plnohodnotné participaci těch, kdo byli zasaženi neštěstím, na životě společenství. K takové participaci, v níž mohou uplatnit svoji perspektivu.

II.1.6. Výzva ke změně smýšlení

Perspektivu podobenství o milosrdném Samařanovi na závěr doplňme úvahou nad jiným evangelijským textem, na němž můžeme myšlenku „vzájemné či obrácené participace“ dokumentovat – nad oddílem, nadepsaným v ekumenickém překladu (v protikladu k jejímu vyznění) „O Božích trestech“.⁶² Pro promýšlení teologických souvislostí psychosociální krizové pomoci a spolupráce není bez významu, že se jedná o text, v němž Ježíš explicitně mluví o situaci neštěstí, a také proto bývá nezřídka užíván při bohoslužbách po neštěstích⁶³.

Právě tehdy k němu přišli někteří se zprávou o Galilejcích, jejichž krev smísil Pilát s krví jejich obětí. On jim na to řekl: „Myslíte, že tito Galilejci byli větší hříšníci než ti ostatní, že to museli vytrpět? Ne, pravím vám, ale nebudete-li činit pokání, všichni podobně zahynete. Nebo myslíte, že oněch osmnáct, na které padla věž v Siloe a zabila je, byli větší viníci než ostatní

---

⁶² Bible. *Lukáš 13,1–5*.

⁶³ Viz například kázání Vítězslava Vursta při ekumenické bohoslužbě za usmíření a obnovu důvěry, která se konala 4. ledna 2007 v kostele sv. Rodiny v Havlíčkově Brodě, přesně měsíc a den po zveřejnění šokujících informací o vraždách v místní nemocnici (případ tzv. „heparinového vraha“, viz příspěvek Milana Kopecského). Dostupné na: <http://www.coena.cz/liturgika/kasualie/bohoslužby-po-nestestich/ekumenicka-bohoslužba-za-usmireni-a-obnovu-duvery/>.

obyvatelé Jeruzaléma? Ne, pravím vám, ale nebudete-li činit pokání, všichni právě tak zahynete.“

Lidé jsou zasaženi zprávami o události, při níž římský místodržící Pilát podle textu nechal povraždit Galilejce v jeruzalémském chrámu během obětování. Odpověď na nevyřčenou otázku Proč? nacházejí posluchači zřejmě v představě těch vrstev starozákonní literatury, podle jejichž teologie je neblahý úděl člověka chápán jako Boží trest, který má vést k nápravě. Ježíš připomíná ještě jinou událost, která na rozdíl od té první nebyla způsobena lidským úmyslem – pád věže v Siloe s osmnácti mrtvými. Otázka Proč? je tak vyhocena. Zatímco v prvním případě šlo o problém lidské ne/spravedlnosti, ve druhém případě vstupuje na scénu ještě výraznější otázka po roli Boží prozřetelnosti. Ježíšova odpověď na úvahy posluchačů zní odmítavě. Oběti těchto událostí nebyli většími hříšníky než ostatní. Nejde o Boží trest. Kauzální představa vztahu viny a lidského údělu je odmítnuta. Ovšem Ježíš místo ní nabízí představu teleologickou: To, co se stalo, nemá žádný jednoduše vysvětlitelný smysl samo v sobě, např. z osobního příběhu jednotlivce. Pozitivní smysl ovšem událost může získat tím, že povede k obrácení druhých.

Jakkoli v tomto textu můžeme slyšet narážku na pád Jeruzaléma roku 70 po Kristu⁶⁴, tedy na historickou skutečnost, která se adresátů evangelia bezprostředně týkala, poselství je hlubší a nadčasové. Ježíš sice nenabízí žádnou jednoznačnou odpověď na otázku původu zla, ale odmítá souvislost života a údělu člověka chápat individualizovaně. Není přípustné dělení na „my“ a „oni“ – my, kdo jsme na tom dobře, a ti, kdo měli smůlu nebo si dokonce Boží trest sami zasloužili.

To, co se děje, se děje v určitém smyslu nám všem. Skutečnost neštěstí není problém, který je třeba odstranit a vyřešit, pokud možno tak, aby to příliš neobtěžovalo šťastné a úspěšné. Je to výzva k obrácení, k metanoi, změně smýšlení. Neštěstí, které konkrétně zasahuje někoho vedle mne, se týká i mne, je příležitostí skrze ně něco podstatného slyšet, litovat vlastních vin, pochopit, co je v životě nosné a co nikoli, nově a pravdivěji uspořádat své hodnoty a životní orientaci.

Změna smýšlení v Ježíšově smyslu zahrnuje obrácení k Bohu i vnímavost pro bližního, vnitřní proměnu před Boží tváří i solidární jednání. Ježíš dokonce vůbec nemluví o smyslu, který by neštěstí mohlo mít pro přímé zasažené (a tímto jeho přístupem bychom se měli řídit i my), ale velmi důrazně a směle hovoří o tom, jaký smysl má mít pro „vzdálené“. Nebo ještě

⁶⁴ Paul-Gerhard MÜLLER (1998). *Evangelium sv. Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. S. 120.

jinak: Ruší rozdělení na zasažené a nezasazené a volá po sdílené zasaženosti, po „vzájemné participaci“ – účasti těch, kterým se momentálně nic zlého neděje, na osudu „obětí“.

Použitá literatura

- ARMBRUSTER, Klemens (2009). Diakonia – realisierte Koinonia. Zur eklesialen Verortung von Diakonia und Diakonat. In: ARMBRUSTER, Klemens, MÜHL, Matthias. Eds. (2009). *Bereit wozu? Geweiht für was? Zur Diskussion um den Ständigen Diakonat*. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder.
- BACH, Ulrich (1980). *Boden unter den Füßen hat keiner: Plädoyer für eine solidarische Diakonie*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. (2013). *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada.
- BAECKER, Dirk (1994). Soziale Hilfe als Funktionssystem der Gesellschaft. *Zeitschrift für Soziologie*, 2: 93–110.
- Bible. *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. (2001). Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost.
- EURICH, Johannes (2006). Befähigung, Teilhabe und Nächstenliebe. Fortentwicklung und Kritik der Hilfe für Menschen mit Behinderung. In: LIENHARD, Fritz, SCHMIDT, Heinz. *Das Geschenk der Solidarität. Chancen und Herausforderungen der Diakonie in Frankreich und Deutschland*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- EURICH, Johannes (2018). Gemeindediakonie. Theologische Anmerkungen zu einem weichen Begriff. In: EURICH, Johannes, SCHWEIZER, Dorothea. *Diakoniewissenschaft in Forschung und Lehre*. DWI Jahrbuch 2016–2017. Heidelberg: Diakoniewissenschaftliches Institut der Universität Heidelberg.
- Evangelický zpěvník (1979). Praha: Synodní rada ČCE.
- FOUCAULT, Michel (2000). *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.
- GERSTENMAIER, Eugen (1953). „Wichern zwei“. Zum Verhältnis von Diakonie und Sozialpolitik. In: Krimm, Herbert (Ed.). *Das diakonische Amt der Kirche*. Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk.
- GLOBIG, Christine (2014). „Option für die Armen“ als „Gerechte Teilhabe“. Zu den Eigentümlichkeiten einer protestantischen Rezeption. In: BLANC, Julia, BRINKSCHMIDT, Maria, KRAUSS, Christoph, REICHERT, Wolf-Gero (Eds.). *Armgemacht – ausgebeutet – ausgegrenzt? Die „Option für die Armen“ und ihre Bedeutung für die Christliche Sozialethik*. Münster: Aschendorff Verlag.

- HASLINGER, Herbert (2009). *Diakonie. Grundlagen für die soziale Arbeit der Kirche*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- HEIDEN, Günter (2014). „Nichts über uns ohne uns!“ – Von der Alibi Beteiligung zur Mitentscheidung! Eine Handreichung zur Umsetzung des Gebotes der „Partizipation“ der UN-Behindertenrechtskonvention. Berlin: NETZWERK ARTIKEL 3 e.V. S. 6–7. Dostupné na: <http://www.nw3.de/attachments/article/115/>
- HERMANN, Volker, HORSTMANN, Martin (2010). *Wichern drei – gemeinsamen diakonische Impulse*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlagsgesellschaft.
- KERN, Bruno (2013). *Theologie der Befreiung*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag.
- KOLÁŘ, Ondřej (2015). Hermeneutická misiologie Theo Sundermeiera. In: *Misiologické fórum*, 4: 16–23.
- LIENHARD, Fritz (2006). Von der Betreuungsdiakonie zur Befähigungsdiakonie. In: LIENHARD, Fritz, SCHMIDT, Heinz. *Das Geschenk der Solidarität. Chancen und Herausforderungen der Diakonie in Frankreich und Deutschland*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- LUHMANN, Niklas (1973). Formen des Helfens im Wandelgesellschaftlicher Bedingungen. In: OTTO, Hans-Uwe, SCHNEIDER, Siegfried. (Eds.) *Gesellschaftliche Perspektiven der Sozialarbeit*. Erster Halband. Berlin: Neuwied.
- MOLTMANN, Jürgen (1984). *Diakonie im Horizont des Reiches Gottes. Schritte zum Diakonentum aller Gläubigen*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- MÜLLER, Paul-Gerhard (1998). *Evangelium sv. Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- NORDSTOKKE, Kjell (2011). *Liberating Diaconia*. Trondheim: Tapisk Akademisk Forlag.
- PATOČKA, Jan (1990). *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Academia.
- RICH, Arthur (1962). Diakonie und Sozialstaat. In: WENDLAND, Heinz-Dietrich, RICH, Arthur, KRIMM, Herbert. *Christos Diakonos: Ursprung und Auftrag der Kirche*. Zürich: EVZ – Verlag.
- SCHÄFER, Gerhard K., HERMANN, Volker (2006). Geschichtliche Entwicklungen der Diakonie von der Alten Kirche bis zur Gegenwart. Überblick. In: HERMANN, Volker, HORSTMANN, Martin. (Eds.) *Studienbuch Diakonik*. Band 1. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Spisy apoštolských otců* (1986). Praha: Kalich.

- Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010). Ved.: Bohumila Baštecká. Praha: MV – GŘ HZS ČR. Dostupné např. z: www.hzscr.cz/soubor/standardy-pskps-prosinec2010-pdf
- STEINKAMP, Hermann (2012). *Diakonie statt Pastoral*. Münster: LIT Verlag.
- ŠMERDA, Hynek (2010). *Křesťanská charita v běhu věků*. České Budějovice: Nakladatelství JIH.
- Zpráva teologické pracovní skupiny Eurodiakonie (2006). *Být a jednat. Diakonie a církve*. Praha: Diakonie ČCE.

Internetové zdroje

- Theologische Perspektiven zur Diakonie im 21. Jahrhundert*. Dostupné na: <https://www.oikoumene.org/de/resources/documents/programmes/unity-mission-evangelism-and-spirituality/just-and-inclusive-communities/theological-perspectives-on-diakonia-in-21st-century>.
- Úmluva o právech osob se zdravotním postižením. Dostupná např. na: https://www.mpsv.cz/files/clanky/28419/Umluva_o_pravech_osob_se_ZP.pdf
- www.coena.cz/liturgika/kasualie/bohosluzby-po-nestestich/ekumenicka-bohosluzba-za-usmireni-a-obnovu-duvery/
- www.oikoumene.org/de/resources/documents/programmes/unity-mission-evangelism-and-spirituality/just-and-inclusive-communities/theological-perspectives-on-diakonia-in-21st-century
- www.netzwerk-artikel-3.de/

Diskusní příspěvek k článku Karla Šimra „Co kdy jedny potká zlého, želí všichni jako svého: ‘Vzájemná participace’ v kontextu teologie diakonie“

Petr Jandejsek⁶⁵

Teolog Karel Šimr předkládá text, ve kterém rozvíjí pro křesťansky orientované pomáhání inovativní přístup. Ten se vyznačuje sdílenou zasažeností, resp. vzájemnou participací. Na základě kritiky slabín starších modelů pomáhání a opřen o biblické texty vybízí autor článku ke změně smýšlení v Ježíšově smyslu, které „zahrnuje obrácení k Bohu i vnímavost pro bližního, k vnitřní proměně před Boží tváří i k solidárnímu jednání“.

Text Karla Šimra je čtivý, informativní, a zároveň v některých ohledech provokativní. V této glose bych se chtěl vrátit především k některým jeho interpretacím moderní sociální práce a sociálních služeb a také k teologii osvobození. Spíš než o polemiku mi jde o doplnění míst, která – jistě z řady oprávněných důvodů – zůstala v původním textu jen naznačená.

Kritika systémů sociální pomoci a sociální práce jako nástrojů kontroly a ovládání, zde opřená o práce Dierka Baeckera a Michela Foucaulta, trefně adresuje nejen dílčí slabiny daných systémů, ale zpochybňuje jejich význam jako takových. Přes své sympatie k hermeneutice podezření se ale obávám, že se zde neprávem rozšiřuje kritika části na kritiku celku. Demokraticky a univerzálně zamýšlený cíl sociálního státu umožnit každému občanu vést lidsky důstojný život by neměl být rychle smeten jako překonaný. Návrh pomáhání Karla Šimra založený na společenství, „korporativní osobě“, ponechává stranou zahrnutí „všech“ potřebných (jistě, ani státní systém pomoci nebude v tomto ohledu nikdy úplný), a navíc jde do značné míry o pomáhání fakultativní. Šimrův návrh mi dává dobrý smysl, pokud mu rozumím jako novému způsobu či stylu, jak křesťansky pomáhat, ale méně jako nový systém pomoci. Tím sice návrh zřejmě ani nechce být, ale svým vyhraněním se vůči staršímu systému se implicitně staví na jeho místo.

⁶⁵ Mgr. Petr Jandejsek, M. A., Ph.D. (nar. 1975) vystudoval sociální práci a teologii na Univerzitě Karlově a na Anglia Ruskin University. Doktorské studium na téma *Christologie zdola?* absolvoval na Evangelické teologické fakultě UK. Vyučuje systematickou teologii na Vyšší odborné škole sociálně pedagogické a teologické Jabok a v oboru Pastorační a sociální práce na Evangelické teologické fakultě UK. Na ETF UK se rovněž podílí na výuce v oboru Komunitní krizová a pastorační práce – diakonika a je ředitelem Institutu ekumenických studií v Praze. Lektorsky a publikačně se kromě teologie věnuje lidským právům v sociální práci a otázkám viny a smíření. Kontakt: jandejsek@etf.cuni.cz.

Ještě ale o krok zpět. Baeckerova a Foucaultova kritika cílící na systémy pomoci je, zdá se mi, vlastně až kritikou druhotnou, a v tom smyslu nedostatečnou. Nemá být první kritice podroben systém, který lidi do stavu nouze uvádí? Baecker si přeje jejich začlenění do systémů práva, ekonomiky, vzdělání a politiky. Co když ale právě tyto systémy vyloučení působí, jako např. u nás právní systém exekucí⁶⁶ či vzdělávací systém zaměřený na neexistující průmysl⁶⁷? Foucaultem správně postihnutá objektivace jedinečného člověka sociálním státem je až druhotná. Tu první působí nastavení základních systémů společnosti. Papež František je označuje výrazem kultura „spotřebuj a zahod“ (skartační kultura).⁶⁸

Na stejné vlně bych nakonec ještě rád podotkl, že „Wichern II“ („sociálně politický rozměr sociální odpovědnosti v rámci sociálního státu, který garantuje základní jistoty“) a „Wichern III“ („diakonie musí v prostředí sociálního státu hrát také kritickou roli“) lze snad chápat komplementárně. Patří k výdobytkům moderní liberální demokracie, jinak v mnohém po právu podrobené kritice, že umožňuje církvi rozvíjet společná „sekulární“ partnerství se státními i nestátními institucemi a že ponechává prostor pro kritiku. Pokud se církevní diakonie přikloní pouze k roli prorocko-kritické a zřekne se role partnera („partáka“) státu, je to nakonec ochuzující pro stát i církev.⁶⁹

Druhá část glosy se věnuje teologii osvobození. Máme tendenci o ní uvažovat v jednotném čísle a spojovat ji s tématy jejich zakladatelů v 60. a 70. letech 20. století. Tím samozřejmě zdaleka nepostihujeme její vývoj a současnou pluralitu. V každém případě podněty, které Karel Šimr nabízí (např. vzít v potaz také jiné typy chudoby než hmotnou, slyšet „prorocký hlas“ jako volání k připravenosti), si jistě zaslouží pozornost teologů a teoložek osvobození.

Vztah teologie osvobození k lidským právům je ambivalentní. Zejména v prvních dekádách se na lidská práva hledělo jako na konstrukt spjatý

⁶⁶ Filip SÝKORA: „České exekuce nemají na Západě obdobu. Ideál je zbavit se všech dluhů za tři roky, říká odborník“ [online]. URL: <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/ideal-je-oddluzeni-na-nulu-za-tri-roky-tvrdi-odbornik-ceske/> [cit. 21. 09. 2018].

⁶⁷ Bohumil KARTOUS: „V reprodukci chudoby skrze vzdělávání jsme mistři světa“ [online]. URL: <https://a2larm.cz/2018/06/v-reprodukcii-chudoby-skrze-vzdelavani-jsme-mistri-sveta> [cit. 21. 09. 2018].

⁶⁸ Papež František (2013). *Radost evangelia. (Evangelii Gaudium.) Apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*. Bod 53. Dostupné např. z: https://www.paulinky.cz/_d/01/struct/Radost-evangelia.pdf

⁶⁹ Na poli křesťanské sociální práce se často otevírají diskuse o identitě. Byl jsem účastníkem řady těchto diskusí, při kterých původně autenticky míněná proklamace „my pomáháme jinak než stát“ vedla nakonec ke křečovitému a neplodnému hledání vlastní jedinečnosti a odlišnosti „za každou cenu“.

s režimem, který působí chudobu, útlak a na ubohých mu nezáleží. „Až na pár výjimek se žádný soud, národní či mezinárodní, nebude zabývat stížností ohledně hladu,“ psal v 70. letech Juan Luis Segundo.⁷⁰ Neomezené právo na soukromé vlastnictví se chápalo jako kořen systémového násilí. V 90. letech se ovšem i teologie osvobození postupně přiklání k využívání lidsko-právního jazyka. I nadále však potřeby chudých představují prioritu před právy bohatých. Základním právem je právo na život. Lidsko-právní diskurs se nesmí idealizovat, naopak je třeba kriticky zkoumat jeho vliv v konkrétním kontextu.⁷¹

Pokud Karel Šimr odmítá pouze „charitativní“ přístup jednostranné pomoci, potom nachází v teologii osvobození spojence.⁷² Když odmítá její jednostranné zaměření na ekonomickou stránku a řešení, pak je potřeba se podívat, zda to skutečně teologii osvobození odpovídá. Jedním z jejich uznávaných přínosů je důsledné vyjít z kontextu, a ten je v Latinské Americe prostě a zřetelně poznamenán socioekonomickou chudobou. Náš kontext je oproti tomu jiný. Ale i teologové osvobození píší nejpozději od 80. let o integrálním osvobození, snad i pod vlivem dvou instrukcí vydaných Kongregací pro nauku víry v letech 1984 a 1986. Clodovis Boff uvádí, že utiskovaní mají mnohé tváře, jsou to děti, mladiství, domorodci, zemědělci, dělníci, nedostatečně zaměstnaní a nezaměstnaní, marginalizovaní, senioři. Přesto podle něj „socioekonomická forma útisku podmiňuje tím či oním způsobem všechny ostatní“.⁷³

Karlu Šimrovi jde o to, aby ukázal, že „existují i jiné typy chudoby než hmotná – např. právě situace dopadů neštěstí“. Jím míněné typy chudoby zřejmě opravdu zatím nejsou předním zájmem teologie osvobození a představují pro ni terén k prozkoumání. V dané souvislosti bychom ovšem našli texty, ve kterých se teologové osvobození táží, jak odlišně

⁷⁰ Juan Luis SEGUNDO (1978). Human Rights, Evangelization, and Ideology. In: *Signs of the Times: Theological Reflections* (1993). Maryknoll, N.Y.: Orbis, 53–66. S. 61. Zde cit. podle: Mark ENGLER (2000). Toward the “Rights of the Poor”: Human Rights in Liberation Theology. *Journal of Religious Ethics*, 28 (3): 339–65. S. 345.

⁷¹ Mark ENGLER (2000), s. 359–360.

⁷² Odmítnutí paternalismu a asistencialismu zaznělo např. při přednášce Leonarda BOFFA „De Medellín a Laudato Si“ na konferenci v San Salvadoru, 31. 8. 2018. Online dostupné na URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fXQ9qNjVwpo&t=18s> [cit. 21. 09. 2018].

⁷³ Clodovis BOFF (1996). Methodology of the Theology of Liberation. In: Jon SOBRINO, Ignacio ELLACURÍA (Eds.). *Systematic Theology. Perspectives from Liberation Theology*. London: SCM, 1–21. S. 12. Novější typy teologie osvobození budou vztahovat marxistickou hermeneutiku podezření nejen na socioekonomický status, ale také např. na gender. Viz např. Marcella Maria ALTHAUS-REID (2007). Demythologising liberation theology: reflections on power, poverty and sexuality. In: Christopher ROWLAND. *The Cambridge Companion to Liberation Theology*. Cambridge: CUP, 123–136.

dopadá neštěstí na bohaté a chudé,⁷⁴ v čem se liší podmínky života po neštěstí pro muže a ženy atd. Teologové osvobození by se ale jistě také hlásili k potřebě komunitní sounáležitosti a k Bachově struktuře „s“ („děláme něco pro sebe navzájem, každý z nás je současně dárce i příjemce“), která s teologií osvobození dobře souzní.

„Skutečnost neštěstí není problém, který je třeba odstranit a vyřešit, pokud možno tak, aby to příliš neobtěžovalo šťastné a úspěšné. Je to výzva k obrácení, k metanoii, změně smýšlení,“ píše v závěru svého textu Karel Šimr. I když je pravdou, že teologie osvobození hovoří o neštěstí spíš jako o zaviněné nespravedlnosti, o útisku a násilí, a o tom, jak je odstranit, základní aspekty reakce popisované Karlem Šimrem jsou v ní přítomné. Enrique Dussel uvažuje o obrácení jako o porušení totalitního systému světa. Totalitní svět je světem dominance jednoho nad druhým, světem hříchu. Naopak při obnově vztahu rovnosti a vzájemnosti se objevuje společné „my“, které se podle Dussela dějinně konkrétně projevuje jako společenství.

---

⁷⁴ Jon SOBRINO (2004). *Where is God? Earthquake, Terrorism, Barbarity, and Hope*. Maryknoll, NY: Orbis Books.

II.2. Na hranicích mlha aneb „nová my“ rozmanitých¹

Bohumila Baštecká²

Souhrn

Předporozumění: Dovednost vytvářet „nová my“ je pro absolventy Diakoniky (Komunitní krizové a pastorační práce) povinná. Kolega teolog Karel Šimr se mě v souvislosti s tím zeptal, kde se „nová my“ vzala. Uvědomila jsem si, že jsem toto pojetí v posledních letech porůznu potkávala jako nazrávající odpověď na tříštění společnosti.

Sebevymezování menšin a představy o začleňování zvýrazňují zájmy jedné skupiny lidí vůči druhé skupině lidí. Tento vývoj přinesl dobro spravedlnosti a rovnosti: slyšet mohou být i slabé hlasy a moc může být kontrolována („nerozhodujte o nás bez nás“). Na druhou stranu se ukazuje, že sebevymezujících se skupin a identit může být téměř nekonečně mnoho. Obraz společnosti se tříští a závazek vůči společnému – sebezpřekračujícímu blahu – přestává být zřetelný. Přesto máme zkušenost, že stačí přírodní katastrofa, aby se vytvořila náhodná uskupení vyjadřující společnými činy sílu solidarity.

Považuji jev „nových my“ za hodný prozkoumání.

Téma a jeho zakotvení: Jedna z otázek současného světa zní: Jak spolu všichni budeme žít? V odpovědi na ni vybírám ze zkoumání vnitroskupinových a meziskupinových vztahů z pozice sociální psychologie v kontextu sociálně ekologického paradigmatu a jeho praktických aplikací (rovnovážné spoluzítí, myšlení na všechny, transdisciplinarita). Zárodky těchto přístupů nacházíme vesměs v 70. letech minulého století.

Cíle příspěvku: Přiblížit pojetí „nových my“ v souvislostech Psychosociální krizové spolupráce a Komunitní krizové a pastorační práce – Diakoniky. Sledovat

---

¹ Příspěvek vznikl na ETF UK v rámci programu Progres Q01. V zárodečné podobě byl přednesen na mezinárodní konferenci *Institucionalizace a deformalizace v diakonické, charitativní a sociální práci* pořádané Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích dne 19. 10. 2018.

² PhDr. Bohumila Baštecká, Ph.D. (nar. 1955) je klinická psycholožka. Společně s lidmi z Psychosociálního intervenčního týmu ČR a později též z Evangelické teologické fakulty UK nesla a vytvářela vizi pro vznikající mezioborovou oblast bádání a praxe propojující teologii s komunitní spoluprací za krizových podmínek – Diakoniku a pro ustavující se obor Psychosociální krizová pomoc a spolupráce, který se stal jedním z pilířů Diakoniky. Znamenalo to v první řadě změnit v myslích lidí ustálené spojování neštěstí s psychologií. B. Baštecká proto změnila vlastní profesní identitu na terénní krizovou pracovníci. Při psaní tohoto příspěvku si s úlevou uvědomovala, že nový obor a teologicko-komunitní krizový meziobor už vznikly. A že se může vrátit ke své původní profesi a přispívat k transdisciplinárním vizím Diakoniky z psychologické pozice. Kontakt: bastecka@etf.cuni.cz.

(jazykové) podmínky pro tvorbu „nových my“ v uskupeních a společenstvích současnosti. Promyšlet rozmlžené hranice, ameboidní rozhraní a překračování hranic u živých systémů.

Hlavní myšlenky: Řízený vznik nových my neboli vytvoření sdíleného závazku a sdíleného jazyka ve sdíleném prostoru se může opřít např. o teorii sociální identity nebo o teorii transdisciplinarit. Potřeba či touha vytvářet (proměnlivá) uskupení s výrazným vědomím vzájemnosti přináší nová zadání. Týkají se např. rozložení moci, které se zobrazuje v jazyce, a povahy sjednocujících úkolů.

Kritická reflexe: Transdisciplinarita má v současnosti spíše podobu nové naděje, jak řešit téměř neřešitelné společenské problémy. Možná proto se o jejich přínosech zatím méně pochybuje. Důvodů pro tvorbu „nových my“ (ve smyslu „situačních my“) je v praxi řada. Teorie by těmto společenským potřebám pravděpodobně pomohla vyjasněním témat „začlenění vs. vzájemnost“, „patření a identita vs. politiky příslušnosti a identit“, „dvojitá identita jako stabilizující odpověď na rozmanitost vs. dvojitá identita jako riziko pro stabilitu společnosti“. Zůstává též výzva ke zkoumání hranic (tedy i vlastnictví /moci/) a povahy rozhraní mezi živými systémy včetně hranic a rozhraní v našich vlastních hlavách.

Klíčová slova

nová my – transdisciplinarita – politiky identit – společná vnitroskupinová identita – myšlení na všechny – vzájemnost – patření – dvojitá identita

Summary

There is a fog at common borders or “New we” of diverse ones

Presuppositions: The competence to build “new we” is obligatory for Diaconica (Community crisis and pastoral work) graduates. Co-teacher and theologian Karel Šimr asked me where we could see the origins of the concept. I realized that there were several roots emerging in last few years as probable response to fragmentation of the society.

Identity politics and sometimes also inclusion ideas emphasize the interests of one group against the interests of the other group. This development brought the good of justice and equity: also the weak voices can be heard and distribution of power can be controlled. There are no more decisions “about us without us”. But: the number of self-identifying groups and identities seems to be unending. The image of the society is fragmentizing. The commitment to common self-transcending welfare weakens. However, we know that the power of e.g. natural catastrophe is sufficient enough to create accidental groupings that express the power of human solidarity via common actions.

I consider the “new we” phenomenon worthy of exploring.

The context of the theme: One of the questions of the contemporary world is: How shall we all live together? Following the answers I choose several thoughts from social psychology context (inter- and intra-group relationships, social identity theory) and social ecological paradigm context (conviviality, universal design,

transdisciplinarity). The origins of these concepts can be found in seventies of the last century.

The aims of the article: To familiarize with the “new we” concept in the context of Psychosocial crisis co-operation and Diaconica – Community crisis and pastoral work. To trace (language) conditions for creating “new we” in contemporary groupings and communities. To think over fuzzy borders, amoeboid interfaces or crossing lines in living systems.

Highlights: Establishing “new we” or creating shared commitment and shared language in shared time and space can have theoretical support in social identity theories and in transdisciplinarity theory. The need and desire to create (accidental amoeboid) groupings with strong sense of mutuality and fuzzy borders brings new assignments and questions. They address e.g. appropriate distribution of power that is reflected in language and the adequate nature of integrating tasks.

Critical reflection: Transdisciplinarity today probably presents new hope in solving almost unsolvable societal problems. This may be why there are only scarce doubts about its usefulness in literature.

Practical reasons for creating “new we” (“situational we”) are evident. Theoretical reflection may serve to these societal needs e.g. by exploring and explaining several related topics: “inclusion vs. mutuality”, “belonging and identity vs. politics of belonging and identity”, “dual identity as stabilizing response to diversity vs. dual identity as a risk for societal stability”.

Also the appeal to explore borders (i.e. ownership /of power/) and the interfaces between living systems remains – including borders and interfaces in our own minds.

Keywords

new we – transdisciplinarity – identity politics – common ingroup identity – universal design – mutuality – belonging – dual identity

Úvod

Baví mě pozorovat, jak se vynořují odpovědi na společenské otazníky. Zdá se, že odpovědi jsou obsaženy právě v problémech, které otázky vyvolaly. „Novou nadějí“ dnes už možná není (jen) stálá příslušnost ke komunitě, k obci, nýbrž (též) proměnlivá uskupení vytvářená vědomím společného úkolu.

II.2.1. Jak jsme došli k „novým my“: PIT ČR

„Vytváření nových my“ je dnes závaznou položkou v profilu studenta, který absoluuje na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy mezioborové propojení teologie a komunitní spolupráce za krizových podmínek –

Diakoniku (Komunitní krizovou a pastorační práci). Cesta k tomuto požadavku začala při moravských povodních v roce 1997 a následném projektu (1998) Světové rady církví pro jedenáct postkomunistických zemí *Připravenost náboženských společností, veřejných organizací a státních institucí společně čelit katastrofám všeho druhu*³. Pokračovala přes východočeské povodně v 1998 a vznik Psychosociálního intervenčního týmu ČR.

Psychosociální intervenční tým ČR

Psychosociální intervenční tým ČR vznikl v roce 2000 díky spolupráci s Hlavním úřadem civilní ochrany Ministerstva obrany, převedeným po uzákonění Hasičského záchranného sboru pod Generální ředitelství HZS Ministerstva vnitra. Spolupráci umožnila setkání při moravských povodních, při projektu *Připravenost náboženských společností...* a hned vzápětí při východočeských povodních 1998.

Zdeněk Procházka z HÚCO a posléze GŘ HZS si představoval, že ve spolupráci s Vítězslavem Vurstem (tehdy) z Adry a Bohumilou Bašteckou vyškolí z duchovních různých církví „dvě stě malých psychologů“ pro užití v situacích katastrof. Nápad byl dobrý svou přímocarostí a hospodárností. Republika v té době měla čerstvou zkušenost s rozsáhlými (1997) a bleskovými (1998) povodněmi. Církevní síť se nemusela vytvářet. Existovala a představovala ohromný zdroj lidí a budov otevřených k nezištné pomoci. V sousedním Německu byly církve zvyklé takto fungovat.

Slabiny nápadu pramenily z nedocnění realití. Duchovní jsou profesionální. Proč z nich dělat psychologizující amatéry a znehodnocovat jak je, tak psychology? Pravděpodobně proto, že svébytnost duchovního působení byla v ČR málokomu zřejmá. Silové složky (Policie ČR a později HZS) měly tehdy zkušenost se skvělou organizátorkou psycholožkou Marií Sotolářovou, která u obou složek integrovaného záchranného systému zaváděla saskou psychologizující představu krizové pomoci policistům a hasičům. Co tedy jiného než psychologie se dá zoufalým lidem nabídnout, aby byli méně zoufalí?

Druhým zranitelným místem v představě o malých psychologích byl jejich počet. Slávek Vurst odhadoval, že duchovních otevřených pro tento druh spolupráce s mimocírkevními lidmi najde v republice tak čtyřicet. Měl pravdu. Jednobarevný byl pouze první běh výcviku pro PIT. Od druhého běhu do výcviku přicházeli sociální pracovníci církevních organizací, psychologové, studenti, zdravotníci a lidé dalších profesí a zájmů.

³ O tomto projektu se zmiňuji např. v Manuálu psychosociální krizové pomoci a spolupráce, který vznikl v r. 2008 při vytváření standardů oboru. Dostupný na: pitcr.cz/files/.../1253735769_Manual_Standardy_PsKP_tisk.doc.

Objevovali jsme v PITu kouzlo mezilidské vzájemnosti a mezioborové spolupráce. Učili se odolnosti od lidí přímo zasažených povodněmi i dalšími neštěstími a spolupracovali s nimi. Seznamovali se s možnostmi uznání a rituálů, dvou položek, které podle belgického kolegy Erica de Soira stačí na zvládnutí psychosociálních dopadů neštěstí. Nahrazovali jsme „pomoc“ „spoluprací“ a navrhovali komunitní intervence.

Pět let jsme vytvářeli ve spolupráci s GRŘ HZS *Standardy psychosociální pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Vyšly v roce 2010. O rok dříve jsme Psychosociální krizovou pomoc a spolupráci začali učit na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy a pořádat mezioborové konference zaměřené na oblast neštěstí. O rok později vydala Světová zdravotnická organizace příručku První psychická pomoc. Předpokládá – podobně jako Standardy – že do role pomáhajícího se může dostat každý.

Z psychosociálního intervenčního týmu se stalo myšlenkové hnutí. Zdůrazňovalo **rovnost a vzájemnost spolu se sdílenou zasažeností⁴ a péčí o (společenské a mezilidské) prostředí**. Z něho vyrostla Psychosociální krizová spolupráce a z velké části též Diakonika.

PIT ve spolupráci s ostatními: Každý z nás může pomoci – i proto, že pomáhání pomáhá zvláště těm, kteří pomáhají

Vize PITu znamená navazující spolunesení dopadů události spoluzasaženými v čase.⁵ PIT se proto zaměřuje na komunitní intervence⁶, které patří do základny pyramidy humanitárního a krizového pomáhání⁷. Nevy-

⁴ Jev sdílené zasaženosti se pro nás vynořil při zkoumáních, která předcházela tvorbě standardů psychosociální krizové pomoci a spolupráce. Bylo nápadné, jak různé zasažené skupiny – od pozůstalých po hasiče – měly v odpovídajících časech po události shodné potřeby. Psychologicky lze sdílenou zasaženost objasnit povahou společenského mozku. V tomto příspěvku se jím více nezabývám.

⁵ Dominantní myšlenkové schéma dnes – jak se zdá podle stereotypizovaného mediálního obrazu – naopak předpokládá, že na místo neštěstí přijedou „výškolení odborníci“ pomáhat „zasaženým lidem“.

⁶ Komunitní intervence znamenají mj. povzbudit to, co už v komunitě je, a smířit to, co dopady události rozdělily. PIT se zaměřuje na obřady, které mají moc událost připomínat různým skupinám zasažených a smířovat je. Komunitní přístup je však znát i v jednání s jednotlivci. Například ve škole, kde zahynul žák, jsou a budou učitelé. Lidé z PITu přivolaní do školy, aby si promluvili se zasaženou třídou, by měli vyjednávat. Dobrým výsledkem pro ně by bylo mluvit s učiteli tak, aby učitelé dostali kuráž mluvit se třídou.

⁷ Mezinárodní standard pro duševní zdraví při katastrofách a hromadných neštěstích vychází z „pyramidy mnoha úrovně služeb a opor“. První dvě nejširší úrovně pyramidy tvoří zvýšení společenské vnímavosti u stávajících služeb a systémů a posílení obecních a rodinných opor. Viz Sphere Association (2018). *The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response*. 4th edition. Geneva, Switzerland. S. 341.

tváří další systémové „složky“ s ostrými hranicemi vůči dalším zasaženým. Expertní znalost mají v tomto pojetí především lidé, kteří událost zažili – přímí zasažení. Pomáhat po jejich boku může kdokoli, například tím, že zůstane klidný.

Každý z nás může pomoci je jedno ze čtyř tvrzení, kterými lze poměřovat účinnost a účelnost psychosociální krizové spolupráce. Pokud byla spolupráce při a po neštěstí v pořádku, vzbudila v zúčastněných lidech přesvědčení, že *na to a v tom nejsme sami, společně to zvládneme, každý z nás může pomoci a na příště se připravíme*. Tato čtyři tvrzení tvoří „šifrovací mřížku“⁸ psychosociální krizové pomoci a spolupráce. Označují její kýžený výsledek.

Psychosociální pomoc a spolupráce vychází z pojetí člověka, který musel neštěstí zvládat od nepaměti. Námí zastávaná antropologie podpořená zkoumáním stresu mj. tvrdí, že „pomáhání pomáhá zvláště těm, kteří pomáhají“. Můžeme se proto ptát, proč „vyškolení“ pomáhající nedopřejí trochu dobra pomáhání také přímým zasaženým. Dodá jim „vyškolení“ pocit moci, zvládnání, tedy kontroly nad sebou a silami, které jsou ze své povahy nezvladatelné a nekontrolovatelné? Nebo jde o kompetitivní podobu altruismu⁹, kdy pomáhání zajišťuje pomáhajícímu lepší místo ve skupině, než má příjemce pomoci?

Podobné otázky nás napadaly nejen při vytváření standardů. Náhled přinášelo psaní dvou učebnic psychosociální krizové spolupráce a nutnost v akademickém prostředí kriticky reflektovat, co to vlastně děláme, když děláme, a proč vlastně věříme tomu, čemu věříme. Věděli jsme například, že sousloví „ti lidé“ (nejčastěji ve spojení „jak pomoci těm lidem“ nebo „co ti lidi po takové události prožívají“) pro nás označuje zlo vyloučení.¹⁰ Postupně jsme si uvědomovali, že sama představa začleňování má toto zlo všité do své podstaty.

Pojmenovávali jsme proměnu dobových nálad v souvislostech neštěstí od přelomu tisíciletí. Souzněli jsme s ní: neštěstí a jejich dopad se nemají individualizovat, patologizovat a psychologizovat. Věděli jsme, že se napojujeme na sociálně ekologické paradigma a perspektivu odolnosti. Až loni (2018) se ozřejmilo, že (myšlenková) praxe PITu (a tudíž posléze Diakoniky) od počátku sleduje též představu transdisciplinarity.

⁸ Autorem označení, které se široce vžilo, je evangelický duchovní Karel Šimr, Ph.D.

⁹ Louise BARRETT, Robin DUNBAR, John LYCETT (2007). *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál. S. 112.

¹⁰ Přijela jsem v době moravských povodní do Olomouce ze suchých Čech. Olomoucký novinář se mě jako experta – psycholožky – ptal: „Jak se ti zaplavení lidé cítí?“ – „Vy nejste zaplavený?“ zeptala jsem se. „Jsem,“ odpověděl.

Dvě perspektivy a profil absolventa Diakoniky: sociálně ekologické paradigma, odolnost a komunitní pastorec

Na jednu ze základních antropologických otázek Kdo je člověk? odpovídá psychosociální krizová spolupráce v duchu sociálně-ekologického paradigmatu a perspektivy odolnosti. Poukazuje na společenství (komunitu) jako „jednotku přežití“ a na vzájemnou závislost lidí v jejich společenském a prostorovém „ekosystému“ (což je např. společenská vrstva a společenskou vrstvou umožněné bydlení), aniž opomíjí svébytnost člověka při zvládání nároků prostředí. Jednoduše řečeno razí heslo: Starejme se o (společenské, mezilidské) *prostředí*, to už se postará o člověka, aby zvládl postarat se sám o sebe.¹¹

Sociálně-ekologické paradigma patří do rodiny systémových teorií o žitém světě, o něž se opírá např. sociální či humanitární práce a také komunitní psychologie (která se – podobně jako psychologie environmentální – v České republice nerozvinula). Vznikalo mj. ve zdravotnictví od 80. let minulého století. V roce 1974 vyšla tzv. Lalondova zpráva¹² *Nový pohled na zdraví Kanadčanů*. Přinesla pojetí zdravotního pole, upozornila na vliv životního stylu a prostředí na zdraví a nemoc a připojila se k narůstajícímu zájmu o sociální (ne)rovnost jako základní společenský faktor určující zdraví. Sociálně-ekologický přístup ke zdraví potvrdila Ottawská charta podpory zdraví z roku 1986. „Zdraví je zdrojem každodenního žití, nikoli cílem života.¹³ [...] Základními podmínkami a zdroji zdraví jsou mír, bydlení, vzdělání, jídlo, příjem, stabilní ekosystém, udržitelné zdroje, sociální spravedlnost, rovnost.“¹⁴ Provázanost zdraví, místa a práv dnes uznává řada zemí. Projevuje se to například rozšířením pohledu na zdravotní analýzy a intervence z individuální úrovně na úroveň komunální politiky a komunitních akcí.¹⁵

V téže době se v ekologii a v dalších vědách vyvíjelo pojetí *odolnosti*, které posléze navázalo na představu udržitelného rozvoje. Klasická definice Crawforda S. Hollinga, která odlišuje resilienci od stability a vymezuje

¹¹ Podobně uvažuje např. přístup *Housing first* (Nejprve bydlení).

¹² Marc LALONDE (1981). *A new perspective on the health of Canadians. A working document*. Ottawa, April 1974. Government of Canada, Minister of Supply and Services, 1981.

¹³ Změna v pojmání zdraví se např. v oblasti duševního zdraví projevuje odklonem od boje s příznaky. Důležitější než nepřítomnost příznaků choroby je přítomnost naděje (*recovery* přístup), příznaky je možné uznat (např. hnutí *Hearing Voices*).

¹⁴ *Ottawa Charter for Health Promotion* (1986). First International Conference on Health Promotion, Ottawa, 21 November 1986. World Health Organization. S. 1.

¹⁵ Emily SKINNER, Jeffrey R. MASUDA (2013). Right to a healthy city? Examining the relationship between urban space and health inequity by Aboriginal youth artist-activists in Winnipeg. *Social Science & Medicine*, 91: 210–218. S. 211.

odolnost jako schopnost systému vstřebat změny, je z roku 1973. Psychologie se v paradigmatickém posunu k odolnosti vyvíjela odděleně od ostatních disciplín¹⁶. Nyní se v přehledech o zkoumání odolnosti již řadí po jejich bok. Je to pravděpodobně působeno nezbytností spolupracovat přes hranice oborů a zároveň obecně (ač leckdy nevyjádřeně) přijímanou systémovou perspektivou. „I když má pojetí systémové odolnosti kořeny v ekologii, zabývá se něčím, co obecně platí pro každý pravděpodobnostní vyvíjející se systém – účinkem struktur z oblasti stability na dynamiku systému.“¹⁷ Za slibné pole budoucího zkoumání považují někteří¹⁸ „propojení psychické odolnosti se sociální a naopak“. Odolnost komunit a států se v prvním desetiletí nového tisíciletí stala politickým požadavkem. V roce 2007 vyhlásilo 168 členských států OSN odolnost proti katastrofám za prioritu na úrovni vládní i obecní.¹⁹

V souvislostech sociálně-ekologického paradigmatu a v perspektivě odolnosti se od roku 2009 vyvíjelo též naše pojetí Diakoniky jako Komunitní krizové a pastorační práce. Představa spoluzávislosti lidí ve společném prostoru včetně jejich schopnosti zvládat v tomto prostoru nepřízeň osudu přinesla (pro mnohé neobvyklý) důraz na *komunitní pastorační*²⁰. Absolvent Diakoniky s možnou identitou komunitního krizového pastoračního pracovníka má výslednou způsobilost vytvářet a pastoračně doprovázet společenství v (nechtěných) změnách. K tomu se potřebuje naučit řadu věcí – například v souvislosti se způsobilostí pro rozmanitost „překonávat předsudky a vytvářet ‚nová my‘“.

Co tedy ta „nová my“ znamenají?

¹⁶ Michael BOLLIG (2014). Resilience – Analytical Tool, Bridging Concept or Development Goal? Anthropological Perspectives on the Use of a Border Object. *Zeitschrift für Ethnologie*, 139: 253–279, s. 273;

Henrik THORÉN (2014). Resilience as a Unifying Concept. *International Studies in the Philosophy of Science*, 28 (3): 303–324, s. 317.

¹⁷ Perrings (1998), citován v Henrik THORÉN (2014), s. 304.

¹⁸ Michael BOLLIG (2014), s. 269.

¹⁹ Michael BOLLIG (2014), s. 270. Srovnej: National Research Council (2012). *Disaster Resilience: A National Imperative*. Washington, DC: The National Academies Press. S. 18.

²⁰ Komunitní pastorační (pastorační společenství) pro nás znamená vytvářet a pěstovat prostředí vzájemné péče při spoluzávislosti rozmanitých zájmových skupin i jednotlivců. Teologickým východiskem komunitní pastorační práce je Boží jednání pro lidi a v lidech, kdy Kristův osvobozující Duch oslovuje, proměňuje a uschopňuje skupiny, společenství i jednotlivce. Komunitní pastorační práce pak znamená toto Boží jednání rozpoznávat, odpovídat na ně a podílet se na něm jeho sdělováním a sdílením. (Teologickou část definice komunitní pastorační práce zformulovali teologové Ladislav Beneš a Petr Sláma. V diskusi přispěli teologové Tabita Landová a Karel Šimr.)

II.2.2. Jaké teorie „nových my“ nás potkaly

Při pobytu v Heidelbergu v roce 2009 jsem slyšela Kaiu Schultz prezentovat počáteční podobu její doktorské práce o sdílení městského prostoru.²¹ Sledovala pohyb lidí na náměstí. Zjistila mimo jiné, že posedávající narkomany ostatní obloukem obcházejí. Vyloučení dostalo konkrétní podobu, dalo se měřit centimetrem. Bavily jsme se pak o její skepsi vůči projektům pro drogově závislé. Jedním ale byla nadšená. Spočíval v tom, že narkoman dostal práci (např. zametat chodník). Vydržel ji dělat tak dlouho, jak vydržel, třeba tři hodiny. A dostal zapláceno. Nikdo nezjišťoval, zda je pod vlivem drogy či ne, a na co peníze použije. Nevadilo, že nejspíš na další dávku. Podstatné bylo, že lidé se přiblížili. Například se ptali zametajícího na cestu. Předpokládali, že člověk, který zametá chodník, je místní a ve městě se vyzná.

Byla to pro mě silná inspirace. Srovnatelnou přinesl můj „objev roku“ 2013: nenápadný článek Pennera, Gaertnera, Dovidia a spolupracovníků se stal podnětem pro pojmenování „nová my“. Pojednával o zlepšení výsledků rasově nesourodých kontaktů ve zdravotnickém kontextu. Další objev tohoto druhu mě potkal až v roce 2018, kdy jsem se v teorii i praxi seznámovala s transdisciplinarností. Ta směr „nových my“ potvrdila a nabídla pro něj další myšlenkové opory.

„Nová my“ a model společné vnitroskupinové identity

V článku pro všeobecné lékaře se Penner, Gaertner, Dovidio a spolupracovníci²² zaměřili na situaci, kdy afroamerického pacienta s nízkým příjmem léčí rasově (a příjmově) odlišný lékař (v souvislostech severoamerické zdravotní péče o lidi s nízkými příjmy nejčastěji Asijec). Důvěra pacientů byla původně nízká, což se projevovalo na nevalné léčebné adherenci. V experimentální skupině, kde se obě strany učily být týmem, došlo ke zvýšení důvěry a adherence.

²¹ Viz Kaia S. ROENS DAL (2018). *Calling Bodies in Lived Space. Spatial Explorations on the Concept of Calling in a Public Urban Space*. Vandenhoeck & Ruprecht.

²² Louis A. PENNER, Samuel L. GAERTNER, John F. DOVIDIO et al. (2013). A Social Psychological Approach to Improving the Outcomes of Racially Discordant Medical Interactions. *Journal of General Internal Medicine*, 28 (9): 1143–1149.

Tabulka 1

Týmové pokyny pro lékaře a pacienty²³

1. Pamatujte, že jste tým. Za to, co se dnes stane, odpovídáte oba.
2. Snažte se, co to jde, odpovídat na otázky co nejúplněji.
3. Snažte se, co to jde, abyste se ujistili, že vám druhý rozumí.
4. Když druhému nerozumíte, řekněte to. Opravdu.
5. Pečlivě jeden druhého poslouchajte a snažte se porozumět, jak se na věc dívá váš protějšek.
6. Snažte se nacházet věci, na kterých se spolu shodnete.
7. Když s něčím nesouhlasíte, dejte to najevo uctivě a snažte se porozumět, jak se na věc dívá druhý.
8. Na každém dnešním rozhodnutí byste se měli podílet oba.
9. Oba sdílíte odpovědnost za jakékoli dnešní rozhodnutí.
10. Vaše odpovědnost jako dobrého člena týmu dneškem nekončí. Oba máte povinnost i nadále naplňovat plán péče, na němž jste se dnes dohodli.

V této – pro mě okouzující – podobě jsem se poprvé setkala s modelem společné vnitroskupinové identity Johna F. Dovidia a Samuela L. Gaertnera. „Aha zážitkem“ pro mě byla volba jazyka, který nečiní rozdíl mezi stranami. Nerozlišuje na „my“, „vy“, „oni“. Volba jazyka, který vytváří společenství, a dovednost takový jazyk užívat, se pro mě stala inspirací a kontrolkou při tvorbě „nových my“.

Autoři svoje pojetí společné vnitroskupinové identity představili již v roce 1993. Navazují v něm na sociálně-psychologickou teorii sociální identity H. Tajfela a J. Turnera ze sedmdesátých let, podle níž jedinci odvozují velkou část své sebeúcty z patření ke skupině.²⁴ Obě teorie se zabývají především meziskupinovou (např. rasovou) předpojatostí. Dovidio a Gaertner se domnívají, že tento druh předpojatosti lze změnit, když „se vnímání skupinových hranic členy skupiny změní z „nás‘ a „jich“ na více začleňující „my““²⁵.

²³ Louis A. PENNER, Samuel L. GAERTNER, John F. DOVIDIO et al. (2013), s. 1145.

²⁴ Viz např. Rolf VAN DICK, Valeria CIAMPA, Shuang LIANG (2018): Shared identity in organizational stress and change. *Current Opinion in Psychology*, 23: 20–25. S. 20. A také Monika ČERNÁ (2018). *Mladiství muži ve výkonu trestu odnětí svobody a podpora sebeúcty*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova – Evangelická teologická fakulta. S. 29: „Výzkum s adolescenty v Nizozemí tuto teorii potvrdil. Respondenti zvýšili svoji sebeúctu prostřednictvím vazby s delikventními vrstevníky a kriminálním jednáním.“ Z tohoto pohledu není důležité, zda patříš do skupiny zloduchů či dobroduchů. Důležité je patřit.

²⁵ Samuel L. GAERTNER, John F. DOVIDIO, Phyllis ANASTASIO et al. (1993). The Common Ingroup Identity Model: Recategorization and the Reduction of Intergroup Bias. *European Review of Social Psychology*, 4 (1): 1–26. S. 1.

Má-li absolvent Diakoniky vytvářet „nová my“, je důležité, aby netřídil lidi na „my“ a „oni“. A zároveň vnímal, že třídění může být zdrojem sebeúcty. „Lidé reagují setrvale příznivěji na lidi, o kterých se domnívají, že patří do stejné skupiny s nimi, nikoli do jiných skupin. To tvoří psychologický základ pro předsudky, stereotypizování a diskriminaci.“²⁶

„Nová my“ a transdisciplinarita

Než jsem se stačila plně zorientovat v rozdílech mezi týmy multidisciplinárními a interprofesními, zavalily mě v roce 2018 informace o transdisciplinaritě. Vybírala jsem je ze zdravotnických souvislostí, neboť jsem potřebovala odpovědi na otázky související s reformou psychiatrie. Obdobný vývoj samozřejmě najdeme též v jiných oblastech.

---

²⁶ John F. DOVIDIO, Samuel L. GAERTNER, Tamar SAGUY (2007). Another view of “we”: Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity. *European Review of Social Psychology*, 18: 296–330. S. 297.

Tabulka 2

Multi-, inter-, trans ve zdravotnictví: stále více spolu²⁷

TÝMY	MULTI-DISCIPLINÁRNÍ	INTER-PROFESNÍ	TRANS-DISCIPLINÁRNÍ
VYMEZENÍ	Spolupráce nezávislých odborníků a jejich expertíz. Často „ad hoc“. Méně týmové identity a důvěry.	Spolupráce odborníků, kteří na sobě závisejí. Každý člen týmu je stejně důležitý, vedení je sdílené.	Spolupráce všech angažovaných ve věci. Zaměření na reálné potíže. Společná formulace cílů a plánu, společné rozhodování, obdobně jako péče zaměřená na pacienta. Proti fragmentaci péče.
ČLENOVÉ	Představitelé jednotlivých oborů	Představitelé jednotlivých oborů a „kolegové se zkušeností“	Pacienti, jejich blízcí, představitelé obce a jednotlivých oborů
KOMUNIKACE	Vertikální; pokusy ji standardizovat; nezalost stylů druhých	Laterální; vyjednávání Otevřená, pružná, uctívá, reálná	Horizontální Integrující, spolupracující, konzistentní, průběžná

²⁷ Elisa Giulia LIBERATI, Mara GORLI, Giuseppe SCARATTI (2016). Invisible walls within multidisciplinary teams: Disciplinary boundaries and their effects on integrated care. *Social Science & Medicine*, 150: 31–39; Angela MURPHY, John McDONALD (2004). Power, status and marginalisation: Rural social workers and evidence-based practice in multidisciplinary teams. *Australian Social Work*, 57 (2): 127–136; Carlos J. RACEDO AFRICANO, Alice GALLO DE MORAES, Nathan J. SMISCHNEY (2015). Perspectives on a Multidisciplinary Team Approach to Implementation of Planned Emergent Use Research. *Medical Science Monitor*, 21: 2794–2800; Rosalind RAINE, Caoimhe NIC A' BHÁIRD et al. (2015). Use of a formal consensus development technique to produce recommendations for improving the effectiveness of adult mental health multidisciplinary team meetings. *BMC Psychiatry*, 15: 143–155; Dale SHEEHAN, Linda ROBERTSON, Tica ORMOND (2007). Comparison of language used and patterns of communication in interprofessional and multidisciplinary teams. *Journal of Interprofessional Care*, 21 (1): 17–30; Vanessa VAN BEWER (2017). Transdisciplinarity in Health Care: A Concept Analysis. *Nursing Forum*, 52 (4): 339–347; Bobbie Ann A. WHITE, Angela EKLUND et al. (2018). Facilitators and barriers to ad hoc team performance. *PROC (Baylor University Medical Center)*, 31 (3): 380–384; Francis E. WINTON, Robert ROBINSON (2005). The multidisciplinary team and the non-pharmacological treatment of schizophrenia. *Psychiatry*, 4 (11): 43–45.

JAZYK + NEJDŮL.	Odborný+ jasný	Sdílené jazykové postupy	Začleňující, roz/hovorový
SLOVO	Jednota	Začlenění	Vzájemnost
MOC/DŮVĚRA	Zdravotnická hierarchie, společenské bariéry, rozdíly v typu vzdělání; MOC plynoucí z HRANIC	Sdílené dovednosti zplošťují hierarchii moci; někdy boje o místo na slunci; zplnoMOCnění	Metafora rodiny, vzájemná závislost, důvěra a/nebo úcta, MOC PACIENTA i ostatních, vzájemné ocenění
KONFLIKTY	Různost cílů a očekávání – konflikt hodnot, konflikt moci	Různost rozhodnutí o léčbě – konflikt rolí	Překrývající se role, zodpovědnosti a vlastnictví informací – konflikty spolužití
ČAS	Šetření časem	Čas nutný pro komunikování	Přídátý čas nutný pro koordinaci a průběžné pěstování týmu včetně vyjednávání

Vývoj od multidisciplinarity přes interprofesnost k transdisciplinaritě²⁸ zachycuje mj. rozhodnutí pro vzájemnost a rovnost. Znamená, že (někdy) je užitečné rozpustit osobní, odborné, resortní, generační atd. hranice a věnovat dostatečný čas pro řešení složitého úkolu ze skutečného života. Procesem sdílení se hledají společné významy, nahlíží se užívání moci a jazyka, mnohočetné souvislosti a zájmy. Odborné členy týmu nutí transdisciplinarita ke spolubytí v rovnosti. „Obecně souhlasí s kolektivní zodpovědností za celkovou práci týmu a s tím, že rozmlžené oborové hranice jsou zapotřebí ke zvýšení jejich vlastních dovedností spolu s chvilkami pokory, kdy plní méně odborné leč nezbytné úkoly.“²⁹

Transdisciplinarita se využívá tam, kde je nutné získat jednotnou představu o realitě, která je příliš složitá (ekologie včetně sociální, zemědělství, udržitelný rozvoj). Podobně též ve zdravotnictví tam, kde jde o složitě („zapeklité“) situace či děje: raná péče, programy přechodu pro mládež s komplexními zdravotními a sociálními znevýhodněními ze školy do života, komunitní péče o lidi po vážných duševních onemocněních,

²⁸ Vývoj od multikulturalismu k inter- a trans-kulturalitě přináší obdobná zdůvodnění. Zde se jím nezabývám.

²⁹ Mary R. CICCARELLI, Erin B. GLADSTONE, Eprise A. J. ARMSTRONG RICHARDSON (2015), s. 665.

komplexní rehabilitace, zvládání bolesti. To vše spolu s participativním výzkumem.³⁰

Aktivní součástí (mnohdy středobodem) transdisciplinárního postupu jsou lidé, jejichž problém se řeší. Osobní zkušenost je stejně důležitá jako odbornost. Objeví se otázka či problém, a spolu s tím se objeví lidé, v jejichž zájmu je na otázku odpovědět nebo problém odstranit. Nelze je vést či ovládat (jednou) odborností a spolu s tím odborným jazykem.

Lidé, kteří se zajímají, jsou odkudkoli, nedají se zařadit do „cílových skupin“. Cílové skupiny předpokládají, že někdo (aktér) něco (třeba pomoc) na někoho (nějakého příjemce) cílí. U transdisciplinarit jde spíše o „zájmové skupiny“ (stakeholders)³¹. Stakeholders jsou „ti, kteří se zajímají nebo které věc zajímá“ stejně jako „ti, o jejichž problém jde a je v jejich zájmu ho vyřešit“. Aktéry jsou všichni a pomoc je vzájemná. Grafickým znázorněním by cílové skupiny představovala šipka, kdežto zájmové skupiny kruh.

Zájmové skupiny se blíží „skupinám zasažených“. Tímto označením si vypomáháme u návrhů pomoci po neštěstích s vědomím, že zasažení jsme všichni. Neštěstí samo je jako kámen hozený do vody a skupiny zasažených si lze představit jako kruhy na vodě, které se rozbíhají od vhozeného kamene (epicentra). Jednotlivé skupiny mají různé zájmy (např. stavitelé zříceného mostu a pozůstalí po obětech ze zříceného mostu). Jsou však provázány stejným neštěstím a nutností se k němu vztáhnout. Návrhy pomoci a spolupráce mají myslet pokud možno na potřeby všech skupin zasažených v kontextu celku.

Transdisciplinarita jako pojem se objevila v letech 1970–1972. Pro praxi ožila až v devadesátých letech, což Bernstein vysvětluje mj. koncem studené války.³² Pojem je přičítán psychologu Jeanu Piagetovi. Jeho pojetí odborností „bez pevných hranic mezi nimi“ rozpracoval v 1972 astrofyzik Erich Jantsch a přidal vizi univerzity budoucnosti, která bude vzdělávat, zkoumat a sloužit.³³ Pravděpodobně nezávisle na něm v téže době uveřejnil

³⁰ Viz např.: Jay H. BERNSTEIN (2015). Transdisciplinarity: A review of its origins, development, and current issues. *Journal of Research Practice*, 11 (1): Article R1; Mary R. CICCARELLI, Erin B. GLADSTONE, Eprise A. J. ARMSTRONG RICHARDSON (2015). Implementation of a Transdisciplinary Team for the Transition Support of Medically and Socially Complex Youth. *Journal of Pediatric Nursing*, 30: 661–667; Robert M. GORDON, John R. CORCORAN et al. (2014). A Transdisciplinary Team Approach to Pain Management in Inpatient Health Care Settings. *Pain Management Nursing*, 15 (1): 426–435; Vanessa VAN BEWER (2017). Transdisciplinarity in Health Care: A Concept Analysis. *Nursing Forum*, 52 (4): 339–347.

³¹ Teorie stakeholders se považuje za specifickou etickou teorií managementu. Zde se jí blíže nezabývám.

³² Jay H. BERNSTEIN (2015), s. 4.

³³ Jay H. BERNSTEIN (2015), s. 2.

svoji disertační práci o transdisciplinárním zkoumání ve vědách o člověku Američan Jack Mahan.³⁴ Doufal, že transdisciplinarita nejen překročí hranice, ale také propojí zkoumání a znalosti s vnímavostí vůči souvislostem a nevyjádřeným předpokladům a také vůči důstojnosti člověka, aby mohla zjištěné uplatnit pro dobro jednotlivců a společnosti.

Tytéž důrazy transdisciplinarita přináší dnes: řešení skutečných „zel“³⁵ světa či reálných problémů, uznání složitosti reality a nutnosti nahlížet ji z mnoha stran a spolu s tím rovnost mezi objektem a subjektem zkoumání.

V kontextu zdravotnickém jsou zásady transdisciplinární spolupráce zčásti známy z „péče zaměřené na pacienta“. Totéž konstatuje citovaný článek Pennera, Gaertnera, Dovidia a spol. (2013) o spolupráci lékařů a pacientů v rasově nesourodých párech: lékaři nevnímali vytváření týmu s pacientem jako něco výrazně nového, neboť už byli trénováni v péči zaměřené na pacienta.

Péče zaměřená na člověka (zde na pacienta) znamená, že součástí léčebného týmu složeného z řady odborností je pacient a jeho neformální sociální opora (rodina, přátelé atp.) a že rozhodování je sdílené: v popředí jsou pacientovy hodnoty a preference, jeho vůle a práva.³⁶ Zavzetí pacienta a jeho podpůrného systému do plánování péče citlivé k jeho vůli a preferencím se může „v dnešním zdravotnickém systému jevit jako ambiciózní“. Jenže opak vede k neúčelnosti a neúčinnosti léčby, špatné komunikaci a slabé adherenci.³⁷

Požadavek na vnímavost vůči souvislostem a vůči vlastnímu předporozumění včetně stereotypů zaznívá z více stran; nejen transdisciplinarita vyžaduje uznání rozmanitosti a myšlení na všechny.

---

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Někteří anglicky píšící autoři používají při popisu potíží, na které se transdisciplinarita zaměřuje, označení „wicked“.

³⁶ Péče zaměřená na člověka je náročná vyjednáváním v souvislostech rozmanitosti, tedy vyžaduje čas a trpělivost všech zúčastněných: „Rozdíly mezi pacienty a jejich podmínkami se dále znásobí, když se do věci zapojí celá pacientova rodina, protože každý do vyjednávání vnáší svoje vlastní znalosti, zkušenosti a očekávání.“ National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2019). *Strengthening the connection between health professions education and practice: Proceedings of a joint workshop*. Washington, DC: The National Academies Press. S. 24.

³⁷ Robert M. GORDON, John R. CORCORAN et al. (2014), s. 432.

II.2.3. „Nová my“ vs. „My a oni“: hranice identit a (boj o) moc

Pojetí, o nichž jsem se zmiňovala, spojuje důraz na *rovnost* (sociální spravedlnost) a přesun zájmu od jedince na širší systém či na *prostředí*. Znamená to mimo jiné, že volí hodnotící pohled: rovnost a sociální spravedlnost označují kýžený stav, jsou hodnotami. Promítají se do politických rozhodnutí stejně jako představa o spoluzávislosti lidí či o jejich odolnosti.

Téměř u každého tématu jsme zatím narazili na pojem *hranice*. Vesměs jako na něco, co je třeba překonávat a rozpouštět, neboť to vede především vlastní hlavou. Slova jako „trans-/přes“ pak nabízejí naději, že námi vytvořené hranice překročíme a „vzepřeme se tak dvojkové soustavě, která nám zatemňuje mozek“³⁸.

Jenže sebevymežující hranice menšin vznikaly v minulých desetiletích právě ve jménu dosahování rovnosti. A důraz na rozmanitost přinesl též pozicionalitu – nutnost vymezit vlastní pozici, neboť už nepředpokládáme, že je sdílená.

Být a patřit vs. politiky bytí a patření (politiky identit a příslušnosti)

„Patřit“ může znamenat být někde doma a mít k někomu vztah. Potřeba mít někde „svoje místo“ nás vrací například k významu kolektivní identity³⁹, z níž jedinec čerpá velkou část sebeúcty. Tedy jde o *společenské místo*, které se provazuje s místem reálným.

Na rozdíl od příslušnosti (někam patřit) se politika příslušnosti týká etických a hodnotových systémů, které dělí svět na „nás“ a „je“. Tato *hranice je vedena v představách*, „protože příslušníci i toho nejmenšího národa nikdy nepoznají většinu ze svých spolupříslušníků, nesetkají se s nimi, dokonce o nich ani neuslyší“⁴⁰. Národní „my“ je tudíž představa, kterou si jedinci tvoří ve své mysli. Nemají s tímto „my“ žitou zkušenost.

³⁸ Marjorie F. ORELLANA (2017). Solidarity, Transculturality, Educational Anthropology, and (the Modest Goal of) Transforming the World. *Anthropology and Education Quarterly*, 48 (3): 210–220. S. 210.

³⁹ O Tajfelové a Turnerové teorii sociální identity jsme se zmiňovali v souvislosti s modelem společné vnitroskupinové identity Dovidia a Gaertnera. Na Tajfela se odvolává též Yuval-Davisová. Srovnej: Nira YUVAL-DAVIS (2006). Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, 40 (3): 197–214.

⁴⁰ B. Anderson v Nira YUVAL-DAVIS (2006), s. 204. Co se stane, když se z příslušnosti stane politika, ilustrují Lenneisová a Agergaardová (2018, s. 710) na rozhodnutí městského zastupitelstva zrušit genderově oddělené hodiny plavání ve veřejném bazénu. Srovnej: Verena LENNEIS, Sine AGERGAARD (2018). Enacting and resisting the politics of belonging through leisure. The debate about gender-segregated swimming sessions targeting Muslim women in Denmark. *Leisure Studies*, 37 (6): 706–720.

Upozorňováním na politiky příslušnosti se Yuval-Davisová a ostatní vyrovnávají též s politikami identity, které se rozvíjely od sedmdesátých let, aby byl slyšet hlas utlačovaných. Politika identity znamená vytvořit novou hranici kolektivní příslušnosti a získat moc a postavení ve společném společenském prostoru. Yuval-Davisová zpochybňuje takto vytvářené kategoriální hranice na příkladu žen: „Být ženou znamená něco jiného, když jste ze střední vrstvy, nebo z vrstvy dělnické, z vládnoucí většiny, nebo z rasově odlišné menšiny, žijete ve městě, nebo na vesnici, jste mladá, nebo stará, heterosexuální, nebo lesba.“⁴¹ O jakou podobu „ženství“ tedy jde, když ženy usilují o svá práva? Tato otázka upozorňuje na další charakteristiku vázanou k boji o uznání a moc nějaké skupiny – na intersekcionalitu⁴².

Skupiny, které chtěly být slyšet, opisovaly tematicky antidiskriminační výčet Listiny základních práv a svobod⁴³. Práva žen, práva etnických menšin, práva homosexuálů, práva lidí s postižením.⁴⁴ V dalším vývoji se původní skupiny začaly dělit a štěpit. Výrazným příkladem je skupina vymezená menšinou sexuální identitou, tedy původně LG – lesby a gayové. Časem se přidali bisexuálové a transgenderové (LGBT). Dnešní zkratka už čítá (leckdy) sedm písmen (LGBTQIA), Q a A mají několik výkladů, a Q (pro *queer* nebo *questioning*) zařazuje lidi, kteří nechtějí být zařazováni.

Menšiny, moc a dvojí identita

Působí to, jako by jedině většinový člověk měl dostatek velkorysosti, aby nebojoval o každý znak své osoby a její příslušnosti. Jenže velkorysost může být zároveň přezíravostí. „Navzdory značným důkazům o rasové diskriminaci se asi 80 % bílých /Američanů/ domnívá, že černí mají stejnou možnost získat práci, vzdělání a bydlení /jako oni/.“⁴⁵

⁴¹ Nira YUVAL-DAVIS (2006), s. 200.

⁴² Intersekcionalitou se zde více nezabývám. Toto pojetí přinesl před třiceti lety feminismus jako intersekcionalitu útlaku. Dnes jde pravděpodobně o další nezbytnou perspektivu, kterou je třeba ve světě rozmanitosti poměřovat naše vzájemná vidění, předpoklady a zjištění. Stanoví, že různé formy znevýhodnění jsou ve vzájemném vztahu, násobí se. Lze předpokládat, že různé formy zvýhodnění též.

⁴³ Práva se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry atd.

⁴⁴ Proti stigmatizaci postižením se vymezilo hnutí *People first* (*Nejprve lidé*), jemuž se skutečně podařilo způsobit změnu: brzy po Sametové revoluci se v ČR z „invalidů“ stali „lidé/osoby se zdravotním postižením“. V současné době náš jazyk – opět se zpožděním – ovlivňují politiky identit. Označení „na základě identity“ si volí lidé s postižením sami a jako takoví už nechtějí být např. „lidmi s poruchou autistického spektra“, nýbrž „autisty“. (Na tento vývoj v oblasti autismu mě upozornil Štěpán Hejzlar z organizace Nautis.)

⁴⁵ John F. DOVIDIO, Samuel L. GAERTNER, Tamar SAGUY (2007). Another view of “we”: Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity. *European Review of Social Psychology*, 18: 296–330. S. 311.

Menšiny se od většiny liší např. velikostí, postavením a mocí. Různý *podíl na moci* pravděpodobně rozhoduje o tom, že se především liší vnímáním a hodnocením téže reality. Příslušníci většiny chtějí být u menšiny oblíbeni, příslušníci menšiny chtějí, aby je většina respektovala. Většinová společnost by ráda zachovala stávající stav, menšina chce změnu.⁴⁶

Odlíšné vnímání společné žité skutečnosti („syťý hladovému nevěří“ a hladový syťému asi také v leccěms ne) a tudíž odlišnost zájmů jednotlivých lidí a skupin nás (zde lidi z okruhu psychosociální krizové spolupráce) vrací k *uznání* jako základnímu postoji pomáhání. Autory modelu společné skupinové identity vede totéž ke zkoumání *dvojí identity*. Zdá se, že u skupin s menším podílem na moci může uchování si obojí identity přispět v některých situacích k pevnějšímu společnému „my“ než společná nadřazená identita. Vzdát se původní identity je ohrožující. Tímto postojem se Dovidio a Gaertner odlišují od jiných autorů, kteří dvojí identitu (imigrantů) zobrazují obvykle jako zdroj nevíтанého konfliktu.

Ti i oni se však společně odvolávají na práce psychologa Johna W. Berryho z devadesátých let minulého století, které se týkají vztahu kultur v pluralistických společnostech. Na základě dvou souřadnic (Jsou zvyky kultur a jejich identita důležité natolik, aby byly uchovávané? – Jsou pozitivní vztahy se širší společností důležité natolik, aby se o ně usilovalo?) lze popsat čtyři strategie meziskupinových vztahů: integraci, separaci, asimilaci, marginalizaci.

Při úvahách o dvojí identitě se jako rozhodující ukazuje vliv *společenského klimatu*. Pozitivní dvojí identitě se lépe daří ve společnosti, která má „kulturní ideál“ dvojí identity například proto, že si váží plurality.⁴⁷

II.2.4. „Nová my“ jako proměnlivá uskupení určená společným úkolem a společným závazkem vůči němu

Migrace za novým domovem nasvěcuje otázky příslušnosti, identity, společenského místa, moci atp. dramaticky a „nová my“ se mohou zdát nedosažitelná. Tento článek se zabývá spíše situačními „novými my“, jak je známe z transdisciplinarity i kontextu neštěstí jako události s určitelnými dopady. Doufáme však, že přinese inspiraci též pro vzorce dějů s řadou se řetězících událostí.

Připomeňme si, jak se rasově odlišné páry (afroamerický pacient s nízkým příjmem a asijský lékař) učily při léčbě spolupráci, která měla posílit

⁴⁶ John F. DOVIDIO, Samuel L. GAERTNER, Tamar SAGUY (2007), s. 323.

⁴⁷ Tamtéž, s. 320.

vnímání „jsme na jedné lodi“.⁴⁸ Obě strany v tomto výzkumu měly dost vnějších vodítek pro povšimnutí, že jeden ani druhý není bílý. Sbližovalo je to, byli od počátku na jedné lodi tvořené menšinovou příslušností. Trvalo nějaký čas, než začala působit týmová pravidla a vytvořilo se „*nové my*“ dané společným závazkem vůči společnému úkolu. Experimentální skupina se od kontrolní začala lišit až po čase. Rozdíl spočíval v míře důvěry.

Vypůjčují si toto zjištění spíše jako metaforu. Třídění, zařazování, stereotypy, předsudky lidé používají pro *rychlou orientaci* ve světě jiných lidí. Vytýčování hranic mohou používat pro *rychlé prosazení* nebo *rychlou obranu* ve světě jiných lidí.

Co může pomoci rozmanitým lidem se nejen orientovat, prosadit a bránit, ale také rovně (nezahanbovaně) spolupracovat na úkolech, které jsou jedním člověkem či jedním oborem neřešitelné?

Vybírám z inspirací, které se vynořovaly cestou za „novými my“. Dotýkají se střídavě dvou základních podmínek pro vznik proměnlivých uskupení určených úkolem: způsobilosti překračovat hranice v našich hlavách a způsobilosti překračovat hranice v našem společenském prostředí.

Usuzovat a vyjadřovat se situačně a procesně, nikoli kategoriálně

Základem třídění jsou kategorie, tedy „nálepky“, které zobecňují části skutečnosti. Skutečnost tím pomáhají uchopit s rizikem, že ji zakonzervují – vytvoří její neměnný obraz. Přiblížit současné vědy o člověku složené a složité realitě znamená mj. přijmout perspektivu *pohybu* a *změny*.⁴⁹ Víme, že též odolnost je dnes nazírána spíše jako proces než jako systémová danost.

Požadavek nahradit kategorie procesními nebo situačními charakteristikami zaznívá z řady disciplín, aniž nutně mluví o transdisciplinaritě. Příkladem může být nový model poruch osobnosti v psychopatologii nebo rozdíl mezi situační a kategoriální empatií ve zkoumáních společenského mozku. Psychologií zobecněný člověk, který „nějaký je“ (například „je“ introvert), nedává téměř žádný smysl pro situace reálného žití. Člověk jedná, myslí, prožívá – rozhoduje se. Odpovídá tím na požadavky přítomné situace (člověk v akci) a vytváří tím návaznost vlastního života (člověk na cestě).

V Diakonice nepoužíváme tradiční ani nově vznikající kategorie/nálepky typu „chudoba“, „sociálně vyloučená lokalita“, „věřící“ či „nevěřící“ atp. Máme zkušenost, že se bez nich lze snadno obejít: nevypovídají nic

⁴⁸ Louis A. PENNER, Samuel L. GAERTNER, John F. DOVIDIO et al. (2013).

⁴⁹ Pro téma sociálních kategorií a neměnnosti nabízené esencialismem viz např. Yoshihisa KASHIMA, Boyka BRATANOVA, Kim PETERS (2018). Social transmission and shared reality in cultural dynamics. *Current Opinion in Psychology*, 23: 15–19. S. 16.

o úkolu, který má být řešen, a konzervují nejen obraz reality, ale též moc toho, kdo je používá.

Myslet při rovnovážném spolužití na všechny a vzájemně solidarizovat

Nápady, jak řešit společenské potíže současnosti, vznikaly v sedmdesátých letech minulého století. Aspoň tak se zdá z putování za „novými my“.

Pojmem *conviviality* (rovnovážné spolužití) označil Ivan Illich v roce 1973⁵⁰ „pojetí vícerozměrné rovnováhy lidského života, které může sloužit jako rámec pro vyhodnocování vztahu člověka k jeho nástrojům“. Rovnováha souvisí s omezeními a zodpovědností za ně.

V soudobé praxi se Illichovo pojetí úspěšnosti jako ctnosti potkává s politikou „snížení“⁵¹, která chce omezit spotřebu a *posílit vztahy*. Znamená to inovovat (výrobky, prostory atp.) tak, aby se „překonalý kapitalistické modely“ a „design mířil na *společenskou solidaritu*, založenou na přátelství a vzájemném dávání“.⁵² „Myšlení na snížení“ se prolíná s „myšlením na všechny“⁵³, jenž v konkrétních výrobcích, prostorech, postupech zohledňuje rozmanitost lidí, kteří je chtějí využívat.

Uvedená pojetí míří především na *přístupnost prostředí* a jeho snadné a úspěšné využití různými lidmi a skupinami lidí. Někdo se v daném prostředí pohybuje snáz, a někdo s obtížemi, protože naráží na překážky. Překážkou mohou být schody nebo třeba nesrozumitelnost textu. Překážky lze odstranit nebo obejít, pokud myslíme na všechny. Znamená to, že člověk si může vybrat – např. mezi schody a výtahem. A výtah je na-

⁵⁰ „Po mnoha pochybnostech a navzdory radám přátel, kterých si vážím, jsem zvolil *convivial* jako technický termín pro označení moderní společnosti zodpovědně omezených nástrojů.“ (IVAN ILLICH /1973/. *Tools for conviviality*. New York: Harper & Row. Introduction, s. xxiv.) Anglické *conviviality* znamená společenskost, podle Illiche mírně přiopilou rozjařenost. Illich odkazuje spíše na španělský význam pojmu, tedy „žít spolu“ (podobně francouzské „convivance“); v duchu jeho výkladu jde o to „žít ve vědomém kontaktu se společenským prostředím jednoduše“, úspěšně.

⁵¹ *Degrowth*, překládá se též jako „nerozvoj“. „Snížení“ je myšleno, „jako když se řeka po katastrofické povodni vrací ke svému obvyklému toku“ (viz www.degrowth.info). Lizarralde a Tyl (2018, s. 1766) vymezují s pomocí dalších autorů „degrowth“ jako snižování výroby a spotřeby s cílem snížit dopad na životní prostředí a zvýšit blaho lidí. Srovnej: IBAN LIZARRALDE, BENJAMIN TYL (2018). Framework for the integration of the conviviality concept in the design process. *Journal of Cleaner Production*, 197: 1766–1777.

⁵² IBAN LIZARRALDE, BENJAMIN TYL (2018), s. 1767. Zvýrazněno BB.

⁵³ Jiná označení téhož jsou „univerzální“ nebo „začleňující“ design; určený je pro „lidskou rozmanitost, společenské začlenění a rovnost“. Vyvinul se z hnutí za práva lidí s postižením v souvislostech sociálně ekologického paradigmatu. Srovnej: CHARLOTTE BATES (2018). Conviviality, disability and design in the city. *The Sociological Review*, 66 (5): 984–999. S. 985–6.

vržen tak, aby myslel na všechny, kteří si ho mohou vybrat: na vozíčkáře, rodiče s kočárkem pro dvojčata, cyklisty s kolem. Pokud je výtah pro dané prostředí již příliš náročným technologickým řešením, hledají se jednodušší alternativy – opět s myšlením na všechny.

Do souvislosti rovnovážného spoluzítí, snižování spotřeby a myšlení na všechny se tvorba „nových my“ hodí mj. proto, že má minimální náklady, neboť využívá toho, co již stejně je. Při neštěstí si lidé vzájemně pomáhají spontánně a zdarma. Řízený vznik nových my také téměř nic nestojí. Není třeba podávat projekt a omezovat myšlení penězi, když se lidé mají sejít a na něčem se dohodnout. Každý má nějaké zdroje, jimiž může přispět – třeba čas, trpělivost nebo vlastní příklad.

Netřeba bojovat a netřeba (vždy) souhlasit, učme se vyjednávat

Všeobecná vize „žít společně s rozdíly“⁵⁴ se promítá do *kultury rovnovážného spoluzítí*, která se projevuje ve vztazích, v zacházení s prostorem a fyzickým světem a zahrnuje jak chvíle pospolitosti a patření, tak chvíle konfliktů, neshod a vyjednávání.⁵⁵ Představu o chvílích pohody a chvílích neshod, kdy se východisko hledá vyjednáváním, sděluje autorka jazykem procesní proměnlivosti. Naopak jazyk struktur použije autor základního textu o komunitní práci, když připomene, že ke komunitě patří též všemožné typy soupeřících podskupin a boj o moc mezi jejími částmi.⁵⁶

„Boj“ za něco nebo proti něčemu tvoří dnes jeden ze základních postojů sociální práce. Antiopresivní důrazy však zároveň mohou problém vytvářet či ho udržovat. Boj za „práva utlačovaných“ znamená, že nejprve je třeba někoho zařadit do kategorie „utlačovaný“. A potom ho použít jako argument (sociální) práce, která sama o sobě představuje (státní) výkon moci. Mocenská pozice sociální práce umožní bojovat s jinými mocnými za práva někoho jiného – bezmocného. Boj a moc v tomto kontextu stereotypně dělí lidi na utlačované a mocné. „Pro mnohé uživatele služeb je součástí problému sama sociální práce.“⁵⁷ Pokud sytý hladovému nevěří,

⁵⁴ Charlotte BATES (2018), s. 986.

⁵⁵ Charlotte BATES (2018), s. 985. Autorka popisuje architektonicky podpořenou proměnu londýnské čtvrti Woolwich z místa proslulého spíše násilím do prostoru solidarity a spoluzítí. Tématem při přestavbě hlavního náměstí například je, jak zakomponovat možnost k posezení a pobytí různých osob a zájmových skupin (starší dámy, které si povídají, vs. hluční mladí lidé na skateboardech) přímo do prvků veřejného prostoru, nikoli jen přídatnými lavičkami a sedátky (s. 988).

⁵⁶ Alan TWELVETREES (2008). *Community Work*. 4th. ed. Houndmills: Palgrave Macmillan. S. 1.

⁵⁷ Anne WILSON, Peter BERESFORD (2000). „Anti-Oppressive Practice“: Emancipation or Appropriation? *British Journal of Social Work*, 30: 553–573. S. 567.

mají si navzájem říct, čemu kdo věří. Nikoli aby sytý vymýšlel hladovému řešení.

Bojová rétorika byla svého času silnější než Železná opona. Žila jsem v československém komunismu a řečech o třídním boji ve stejné době, v níž severoamerický komunitní aktivista a zakladatel komunitního organizování Saul Alinsky vydával *Pravidla pro radikály*. Psal se rok 1971 a Alinsky radil, jak na „nepřítele“. V téže době se zformovala jihoamerická levicová teologie osvobození. Vliv na ni měly mj. myšlenky Ivana Illicha.

O půl století později mluví Illichovi následovníci o solidaritě, přátelství a vzájemném dávání. Ráda bych uvěřila únavě z boje, představě – vesměs s esoterickými kořeny – že „minulá doba byla obdobím rozporů, konfrontace a rozdělení. Nová éra, říká se jí i Zlatý věk, má být ve znamení nalézání východisek, sjednocování a harmonie.“⁵⁸ Harmonie či únava z boje však nemá znamenat rychlý souhlas a vyhnutí se konfliktu. Ve jménu sdílené skutečnosti (patření, příslušnosti) jsou lidé totiž schopni se zřítci vlastní hodnotové integrity⁵⁹, což může oslabit obrany proti spolupráci ve jménu zla.

Ve veřejném prostoru rozmanitého světa se proto jako kýžené nejeví nastolení pohody mrtvého klidu či postoje „vždyť je to stejně jedno“, který má někdy podobu tvrzení „já to respektuji“. Spíše snad jde o přijetí představy, že rovnovážné spoluzítí znamená proces, mj. proces vyjednávání. A že respekt, který (za) něco stojí, se projevuje právě vyjednáváním.

Preskupovat se v cestě za úkolem jak améba

Rovnovážné spoluzítí může znamenat sdílení společného ekoprostoru stylem „každý chvilku tahá pilku“. Různí lidé v různých časech mají spolu co do činění, jejich zájmy i spotřeba se mění, stejně jako se mění jejich moc a chuť moc uplatňovat. Améba⁶⁰ „stálého v pohyblivém“ možná více odpovídá současné povaze lidských setkávání než „pohyblivé ve stálém“ představované pojetím komunity, které sugeruje jasné hranice.

⁵⁸ Z osvětových materiálů internisty Tomáše Kiliana (2018, nepublikováno). „Bible je v pohledu na lidské možnosti v těchto věcech podstatně skeptičtější. Utopie jsou nebezpečné a vystřízlivění z nich bolestné. Bojím se pojetí inkluze jako ideologie (mocenského nástroje), která bude perzekuovat ty, kdo si chtějí udržet jasně ohraničené my.“ (Karel Šimr, 2019, e-mailový komentář)

⁵⁹ Chadly STERN, Peter ONDISH (2018). Political aspects of shared reality. *Current Opinion in Psychology*, 23: 11–14. S. 12.

⁶⁰ Viz např. Růžena PETŘÍKOVÁ a kol. (2002). *Lidé – zdroj kvality, znalostí a podnikových výkonů. (Znalostní dimenze jakosti.)* Ostrava: Dům techniky Ostrava. S. 178.

Vymezujeme-li rozhraní jako „sdílenou hranici mezi dvěma komunikačními systémy“⁶¹, pak jde Diakonice o tvorbu (nových) dostatečně prostorných rozhraní. Anebo o uznání alternativních diskursů – tedy o povšimnutí, že se už nový společný prostor vytvořil. Vždyť přece odpovídá „povaze kultury a jazyka, že se v čase vyvíjejí bez ohledu na hranice, které si lidé uměle vytvářejí a brání“.⁶²

Představa přeskupování týmů a jejich proměňování s ohledem na společný úkol přináší jiný pohled na hranice mezi uskupeními a tudíž též na *meziskupinové vztahy*. Amébovitá uskupení by šla sama proti sobě, kdyby vznikala nebo byla udržována představou společného nepřítele. Vzhledem k úkolu se může kdokoli ze zájmových skupin stát potřebným pro jeho řešení.

Ve *Standardech psychosociální krizové pomoci a spolupráce* (2010)⁶³ jsme ještě neměli představu améb. Uvědomovali jsme si jen důležitost důvěry. V koordinačním standardu *Týmová spolupráce* jsme stanovili, že koordinátor má umět „pěstovat postoje, které napomáhají spolupráci s ostatními týmy a se společenstvím zasažené obce či organizace a prospívají i původním vztahům pomáhající/ho“. Znamená to jednat s ostatními týmy podobně jako s jedinci v rozmanitém světě: Představit se. – Ptát se. – Nepomlouvat a nepředpokládat. – Pěstovat komunikační otevřenost pro vztah partnerství.

Řeč je to ušlechtilá a kýženeho směru, stále však zachází s představou ostrých a poměrně neměnných hranic mezi „my“ a „ti druzí“.

Z jiných pozic, a s podobnými otazníky, uvažují nad meziskupinovými vztahy Dovidio a kol.: „Zlepšovat vztahy mezi skupinami a vytvářet férovější a spravedlivější společnosti není nutně totéž.“⁶⁴ Sami načrtávají ostrou meziskupinovou hranici, když předpokládají zásadní rozpor mezi spokojenou většinou, která nechce nic měnit, a potřebou společenské změny, kterou vnímá menšina. Co to znamená pro společenské postoje a společenské činy nejen v bezprostředním kontaktu obou skupin, ale též v jejich dlouhodobém spojení, zůstává pro autory otázkou.

⁶¹ Tuto definici přebírám z doprovodného textu pro výstavu fotografií Michala POSPÍŠILA *Nejasná rozhraní*. Konala se 14. 6. – 7. 7. 2018 v Galerii Novoměstské radnice v Praze.

⁶² Marjorie F. ORELLANA (2017), s. 210.

⁶³ *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010). Praha: MV-Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR. S. 28.

⁶⁴ John F. DOVIDIO, Samuel L. GAERTNER, Tamar SAGUY (2007), s. 325.

Krátkodobá monopolní řešení spojená s tvorbou ostrých hranic vs. dlouhodobé podílení se na podobě společného světa

Otázka na krátkodobá řešení vs. dlouhodobá spolužití se pro nás (zde lidi z PITu) vynořila (nejen) v kontextu českých povodní. Peníze rozdělované neziskovými organizacemi a individuálními dárci⁶⁵ (rychlá úleva) byly v některých obcích možným spouštěčem pro poškození sousedských vazeb (dlouhodobá obtíž).

Nepříznivé dopady snadných řešení vedou zpět k Illichovi a jeho představě rovnováhy, která souvisí s omezeními a zodpovědností za ně. Za jednu z hrozeb považoval Illich radikální monopolizaci, kdy lidé odevzdávají příliš velkou část své „autentické činnosti“ centralizované instituci založené na odbornosti a vlastnictví nástrojů. Instituce je poté učiní závislými na standardních produktech své činnosti.⁶⁶ Ilustrací tohoto vývoje mohou být povzdechy hasičů na téma občana, který zlenivěl: „Dřív, když hořel odpadkový koš, tak ho lidi uhasili. Dnes volají hasiče.“

Když Josef Lada vytvářel v roce 1937 cyklus obrázků *Bez vody není života*, zajímaly ho nové technologie – v souvislostech požáru hydrant. Nevím, jestli měl též v úmyslu zachytit, jak technologie udělá z občanů schopných společné akce četníkem ukázněvanou pasivní „čumily“⁶⁷.

Nepříznivé dopady radikální monopolizace jsou známy. Pokusy vrátit se k rovnováze rovněž. V souvislostech neštěstí jde například o docenování místní znalosti, kterou složky integrovaného záchranného systému povolane na místo nemusí mít. Vzpomínám na kolegu z Ministerstva vnitra, který se před časem (kolem roku 2010) vrátil ze zahraniční konference s užaslým poznáním, že „oni ty čumily už neodhánějí“. Dnes složky IZS rutinně užívají označení „přihlízející“ a učí se rozpoznávat, že jde o zdroje znalostí a dovedností s využitím pro účelnou a dlouhodobou pomoc.

⁶⁵ „Přijedou lidi, že by něco chtěli dát přímo, že veřejným sbírkám nevěří. A ptají se na nejvíc postiženou rodinu. – Tu adresu jsem dával jenom na začátku. Teď říkám Najděte si je sami. – Protože ta nejvíc postižená rodina by si dnes už asi mohla nechat pozlatit kliky.“ (z výpovědi starosty na povodních 2002)

⁶⁶ Iban LIZARRALDE, Benjamin TYL (2018), s. 1768. Viz též příspěvek Ondřeje Fischera o profesionalismu.

⁶⁷ *Rybník vyschlý, vody není, pak se dejte do hašení!*

Hydrant prostřed návsi zrovna – lepší je než pojišťovna.

Viz <http://databaze.joseflada.cz/cs/ilustrace/60230001-bez-vody-neni-zivota-1937-hydrant-prostred-navsi-zrovna-lepsi-je-nez-pojistovna>.

II.2.5. „Nová my“ jako vize i cesta k ní

Cílem mého příspěvku bylo přiblížit pojetí „nových my“ v souvislostech psychosociální krizové spolupráce a komunitní krizové a pastorační práce. A také sledovat (jazykové) podmínky pro tvorbu „nových my“ v týmech a společenstvích současnosti. Cíle jsem naplňovala upozorněním na:

- Rovnovážné *spolužití* rozmanitých lidí s různými zájmy ve společném prostoru a v čase, kde chvíle porozumění střídají chvíle konfliktů a kde se vyjednává; *spolužití*, které je spíše procesem než strukturou stejně jako odolnost a které závisí na společensko-kulturním *prostředí*.
- *Hranice a rozhraní*: Hranice umožňují existenci struktur; *spoluurčovány* jsou strukturami *jazyka* a jejich překračování či udržování se vyjednává mj. na základě *metaprávidel* provázaných s označováním kontextu⁶⁸. Amébovitá uskupení určovaná úkolem vyžadují předpoklad širšího rozhraní – zájmových skupin, které se mohou k řešení připojit. Zároveň mohou využít postupů, kterými se vytváří společná vnitroskupinová identita.
- *Moc*, jejíž užití se též může proměňovat a která nemusí vždy předpokládat boj; *jazyk*, kterým se moc a její užití vytváří a sděluje.
- *Jazyk*, který má sílu začleňovat i vyčleňovat. Transdisciplinární překračování všemožných hranic (osobních, týmových, oborových, generačních atd.) potřebuje *společné přeshraniční dohody* (metaprávidla) též o jazyku.
- *Vzájemnost*, která je pravděpodobně ústředním slovem při tvorbě „nových my“.
- (Společensko-kulturní a mezilidské) *prostředí* a jeho význam v sociálně-ekologickém paradigmatu, kde základní podmínkou a zdrojem dobrého zdraví je např. mír, sociální spravedlnost a rovnost. (Což jsou mimochodem slova vstupující snadno i do paradigmatu spirituálního.⁶⁹) „Nová my“ mohou k prostředí spravedlnosti a rovnosti přispět a zároveň ho potřebují pro svůj vznik.

Tyto body by měly též zachycovat rozdílné důrazy mezi pastoračním vedením jednotlivce a komunitní pastoračí (pastoračí *spolužití/m*), o níž v Diakonice usilujeme. Komunitní pastorače znamená všimnout si procesů *spolužití* a vzniku pružných uskupení ve změnách včetně změn nechtěných, a neopomíjet přitom význam struktur a stability. Znamená též hledat

⁶⁸ Fritz B. SIMON, Helm STIERLIN (1995). *Slovník rodinné terapie*. Hradec Králové: Konfrontace. S. 68–69.

⁶⁹ „Vlk bude pobývat s beránkem, levhart s kůzlem odpočívát.“ Bible, *Kniha Izajáš, 11, 6*, s. 878.

a pěstovat přirozený začleňující jazyk, který lze používat při domluvě s a mezi „já – ty – my – vy“, aniž by bylo třeba vytvářet představu „oni“ a několik verzí mluvených či psaných projevů. Jazyk je nástrojem vyjednávání a nástrojem pro interpretaci a tvorbu prostředí. Je-li důležité vážít si plurality, jazyk může být prostředkem, jak pro přemýšlení a vyjadřování nabízet více než dvojkovou soustavu.

Cesta k pochopení a tvorbě „nových my“ je samozřejmě vroubena otázkami. Naše (zde lidí z PITu) poznání vychází z kontextu neštěstí a je na něj omezeno. Rozsáhlé hromadné neštěstí či katastrofa nastolí silný úkol, který umí dát lidi dohromady a krátkodobě smazat hranice.⁷⁰ Napomáhá tomu *sdílená zasaženost*, kdy se u různých zájmových skupin s různými typy moci (např. přími zasažení, jejich blízcí, ale též hasiči, pracovníci médií atp.) projevují shodné potřeby.

Ke smazání mezilidských hranic však paradoxně přispívají hranice – zda se, že z oblasti duchovní: neštěstí vyhraňuje obraz světa černobíle. Zvýrazní hranice mezi dobrem a zlem, životem a smrtí, tím, co je důležité, a tím, co nestojí za řeč. Chvilí se může zdát, že riziko nemá duální povahu.⁷¹

Život se poté normalizuje⁷², opojení zážitkem vzájemnosti mizí. K normalizaci patří opětné rozmlžení hranic mezi důležitým a nedůležitým a zvýraznění hranic mezi lidmi. Hlavní výzvou pro nás (lidi z PITu) nyní je *udržitelnost* přínosů neštěstí na komunitní úrovni.⁷³ Ptáme se proto, co dnes představuje *společenský tmel*, kterým dříve bylo v naší kultuře křesťanství, a zda něco takového dnes vůbec existuje. A také, zda je to zapotřebí. Nebo zda stačí opakovaně vkládat a obnovovat důvěru při setkáních důležitých pro vzájemnost a řešení téměř neřešitelného úkolu. Psycholog, filozof a též spolupracovník Illichův Erich Fromm před šedesáti lety doufal, že by mohly zmizet války, kdyby byli lidé schopni pojmout jako

⁷⁰ Psychologové Marek Preiss, Marie Sotolářová a Markéta Holubová zkoumali dopady povodní u romských obyvatel. Při použití dotazníku zaměřeného na posttraumatické příznaky trpěla řada lidí poruchou; při použití kvalitativní metody ohniskových skupin mnoho lidí nostalgicky vzpomínalo na solidaritu, která překonala i etnické rozdíly. Srovnej: Marek PREISS, Marie SOTOLÁŘOVÁ, Markéta HOLUBOVÁ (2011). Trauma a stres u Romů 6 let po povodních roku 2002 – zkušenosti z fokusových skupin. *Psychiatrie*, 15 (2): 64–70.

⁷¹ V realitě spíše platí, že „často realizace nebezpečí, která je pro určitou Osobu nepříznivá, je současně pro jinou Osobu příznivá“. Milík TICHÝ (2006). *Ovládnání rizika. Analýza a management*. Praha: C. H. Beck. S. 17.

⁷² Teorii normalizace pro tuto chvíli ponechávám stranou stejně jako fázování katastrof, kdy po období tzv. líbánek přichází rozčarování.

⁷³ Na úrovni osobní se přínosy neštěstí z hlediska psychologie zabývá představa posttraumatického růstu.

svůj domov zeměkouli a vnímat jeho ohrožení, o což dnes usiluje například ekologický diskurs. Opět však jde o použití tmelu v podobě společného nepřítel, kterého v souvislostech životního prostředí představují celosvětoví znečišťovatelé. Těž (křesťanské) náboženství jako ideologie postupně přineslo a vytvořilo (společné) vnější i vnitřní nepřátele. Současné ukročení do osobních spiritualit se zdá být jednou z možností, jak nenapadat druhé a jejich víry.

Teorie společné skupinové identity a transdisciplinarity nabízejí strategie včetně metapavidel, jak postupovat při spolupráci rozmanitých lidí a skupin. Cestou za novými my jsem našla jednu literární zmínku o tvorbě *prostředí* vhodném pro spolupráci ve smyslu hodnot, poslání a vize dané kultury⁷⁴. V kultuře, která si váží plurality⁷⁵, by se lidem rozmanitým mělo spolupracovat snadněji. Zároveň i tam platí hodnotové metapavidlo lidských práv, které jejich rozmanitost může oprávněně omezit. Společenský tmel lidských práv je pro některé ze západních kultur možná již samozřejmostí.⁷⁶

Důvodů pro tvorbu „nových my“ (ve smyslu „situačních my“) je v praxi řada. Teorie by těmto společenským potřebám pravděpodobně pomohla vyjasněním témat „začlenění vs. vzájemnost“, „patření a identita vs. politiky příslušnosti a identit“, „dvojitá identita jako stabilizující odpověď na rozmanitost vs. dvojitá identita jako riziko pro stabilitu společnosti“. Zůstává též výzva ke zkoumání hranic (tedy i vlastnictví /moci/) a povahy rozhraní mezi živými systémy včetně hranic a rozhraní v našich vlastních hlavách.

Uvědomuji si, že moje citlivost na vytyčování hranic mezi „my vs. oni“ vznikala za totality, v mocenské paranoidní rétorice typu „jsou mezi námi tací, kteří...“. Volila jsem tehdy únik do individualistické cesty osobní zodpovědnosti a důrazu na „já“. Teprve katastrofy, jimiž se zabývám od roku 1997, mně spravily chuť a dovolily znovu říkat „my“ s doceňováním síly toho slova. A s novým zážitkem svobody a radosti, když nutným doprovodem „my“ není „oni“.

⁷⁴ Tím není myšlena jen kultura národní, pro organizace zřejmě platí totéž. V současnosti můžeme pozorovat, jak se o chybějící sdílené vizi mluví na všemožných kulturních úrovních – včetně úrovně států.

⁷⁵ JOHN F. DOVIDIO, SAMUEL L. GAERTNER, TAMAR SAGUY (2007), s. 320.

⁷⁶ Po skončení přednášky „How shall we all live together?“ se kanadského řečníka uvyklého pluralitě zeptali, jak je to ale s kulturním ohledem na genderovou rozmanitost? „Multikulturalita má jasná omezení daná občanskými a lidskými právy spolu s odpovídajícím právním prostředím. Když afghánská rodina zabila tři dcery z důvodů ospravedlnitelných zvyků jejich původní kultury, byli členové rodiny velice rychle obžalováni z vraždy“, odpověděl řečník, pro něhož „integrace“ znamenala strategii, nikoli cíl. (JOHN W. BERRY keynote lecture, July 4, 2019. XVI. European Psychological Congress, Moscow.)

Nejsem nestranná. Je pro mě důležitá rovnost a sociální spravedlnost. A také svoboda. Mám proto radost, když se objeví naléhavé sdělení pro tvorbu společného prostředí, které se přeskupuje mezi „já – my – vy“, aniž k tomu potřebuje totalitní moc nebo „ty lidi“. V transdisciplinární logice je potom jedno, zda jde o přednášku Johna W. Berryho na téma „Jak spolu všichni budeme žít?“⁷⁷ nebo o píseň Cizí zeď, v níž se spojili čeští a slovenští interpreti pop rocku⁷⁸:

*Rádi píšem na cizí zeď,
a další jed plodí další jed.
A to, že každý může mít svůj hlas,
neznamená, že musíš soudit nás.*

/.../

*To ti poviem brácho, rešpektuj aj svojho hatera.
Predurčené milovať je každému, kto nenávidel.
A naši bili sa o slobodu ešte včera
Tak pre pár nevedomých nepopíraj jej zmysel.*

Použitá literatura

- BARRETT, Louise, DUNBAR, Robin, LYCETT, John (2007). *Evoluční psychologie člověka*. Praha: Portál.
- BERRY, John W. (2019). “How shall we all live together?” John W. BERRY keynote lecture, July 4, 2019. XVI. *European Psychological Congress*, Moscow.
- BATES, Charlotte (2018). Conviviality, disability and design in the city. *The Sociological Review*, 66 (5): 984–999.
- BERNSTEIN, Jay H. (2015). Transdisciplinarity: A review of its origins, development, and current issues. *Journal of Research Practice*, 11 (1): Article R1.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. (2001). Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost.
- BOLLIG, Michael (2014). Resilience – Analytical Tool, Bridging Concept or Development Goal? Anthropological Perspectives on the Use of a Border Object. *Zeitschrift für Ethnologie*, 139: 253–279.
- CICCARELLI, Mary R., GLADSTONE, Erin B., ARMSTRONG RICHARDSON, Eprise A. J. (2015). Implementation of a Transdisciplinary Team for

⁷⁷ “How shall we all live together?” John W. BERRY keynote lecture, July 4, 2019. XVI. *European Psychological Congress*, Moscow.

⁷⁸ ONEMANSHOW Foundation. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=fTy_ykJRIXw.

- the Transition Support of Medically and Socially Complex Youth. *Journal of Pediatric Nursing*, 30: 661–667.
- ČERNÁ, Monika (2018). *Mladiství muži ve výkonu trestu odnětí svobody a podpora sebeúcty*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova – Evangelická teologická fakulta.
- DOVIDIO, John F., GAERTNER, Samuel L., SAGUY, Tamar (2007). Another view of “we”: Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity. *European Review of Social Psychology*, 18: 296–330.
- GAERTNER, Samuel L., DOVIDIO, John F., ANASTASIO, Phyllis A., BACHMAN, Betty A., RUST, Mary C. (1993). The Common Ingroup Identity Model: Recategorization and the Reduction of Intergroup Bias. *European Review of Social Psychology*, 4 (1): 1–26.
- GORDON, Robert M., CORCORAN, John R. et al. (2014). A Transdisciplinary Team Approach to Pain Management in Inpatient Health Care Settings. *Pain Management Nursing*, 15 (1): 426–435.
- ILLICH, Ivan (1973): *Tools for conviviality*. New York: Harper & Row.
- KASHIMA, Yoshihisa, BRATANOVA, Boyka, PETERS, Kim (2018). Social transmission and shared reality in cultural dynamics. *Current Opinion in Psychology*, 23: 15–19.
- LALONDE, Marc (1981). *A new perspective on the health of Canadians. A working document*. Ottawa, April 1974. Government of Canada, Minister of Supply and Services, 1981.
- LENNEIS, Verena, AGERGAARD, Sine (2018). Enacting and resisting the politics of belonging through leisure. The debate about gender-segregated swimming sessions targeting Muslim women in Denmark. *Leisure Studies*, 37 (6): 706–720.
- LIBERATI, Elisa Giulia, GORLI, Mara, SCARATTI, Giuseppe (2016). Invisible walls within multidisciplinary teams: Disciplinary boundaries and their effects on integrated care. *Social Science & Medicine*, 150: 31–39.
- LIZARRALDE, Iban, TYL, Benjamin (2018). Framework for the integration of the conviviality concept in the design process. *Journal of Cleaner Production*, 197: 1766–1777.
- MARKHAM, Stephen K., LEE, Hyunjung (2014). Marriage and Family Therapy in NPD Teams: Effects of We-ness on Knowledge Sharing and Product Performance. *Journal of Product Innovation Management*, 31 (6): 1291–1311.
- MURPHY, Angela, McDONALD, John (2004). Power, status and marginalisation: Rural social workers and evidence-based practice in multidisciplinary teams. *Australian Social Work*, 57 (2): 127–136.

- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2019). *Strengthening the connection between health professions education and practice: Proceedings of a joint workshop*. Washington, DC: The National Academies Press.
- National Research Council (2012). *Disaster Resilience: A National Imperative*. Washington, DC: The National Academies Press.
- ORELLANA, Marjorie F. (2017). Solidarity, Transculturality, Educational Anthropology, and (the Modest Goal of) Transforming the World. *Anthropology and Education Quarterly*, 48 (3): 210–220.
- Ottawa Charter for Health Promotion* (1986). First International Conference on Health Promotion, Ottawa, 21 November 1986. World Health Organization. Dostupné z: who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/
- PENNER, LOUIS A., GAERTNER, Samuel, DOVIDIO, John et al. (2013). A Social Psychological Approach to Improving the Outcomes of Racially Discordant Medical Interactions. *Journal of General Internal Medicine*, 28 (9): 1143–1149.
- PETŘÍKOVÁ, Růžena a kol. (2002): *Lidé – zdroj kvality, znalostí a podnikových výkonů. (Znalostní dimenze jakosti.)* Ostrava: Dům techniky Ostrava.
- PREISS, Marek, SOTOLÁŘOVÁ, Marie, HOLUBOVÁ, Markéta (2011). Trauma a stres u Romů 6 let po povodních roku 2002 – zkušenosti z fokusových skupin. *Psychiatrie*, 15 (2): 64–70.
- RACEDO AFRICANO, Carlos J., GALLO De MORAES, Alice, SMISCHNEY, Nathan J. (2015). Perspectives on a Multidisciplinary Team Approach to Implementation of Planned Emergent Use Research. *Medical Science Monitor*, 21: 2794–2800.
- RAINE, Rosalind, NIC A' BHÁIRD, Caoimhe et al. (2015). Use of a formal consensus development technique to produce recommendations for improving the effectiveness of adult mental health multidisciplinary team meetings. *BMC Psychiatry*, 15: 143–155.
- ROENSDAL S. Kaia (2018): *Calling Bodies in Lived Space. Spatial Explorations on the Concept of Calling in a Public Urban Space*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- SHEEHAN, Dale, ROBERTSON, Linda, ORMOND, Tica (2007). Comparison of language used and patterns of communication in interprofessional and multidisciplinary teams. *Journal of Interprofessional Care*, 21 (1): 17–30.
- SIMON, Fritz B., STIERLIN, Helm (1995): *Slovník rodinné terapie*. Hradec Králové: Konfrontace. Německý originál z 1984.

- SKINNER, Emily, MASUDA, Jeffrey R. (2013). Right to a healthy city? Examining the relationship between urban space and health inequity by Aboriginal youth artist-activists in Winnipeg. *Social Science & Medicine*, 91: 210–218.
- Sphere Association (2018). *The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response*. 4th edition. Geneva, Switzerland. Dostupné z: www.spherestandards.org/handbook
- Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek* (2010). Ved.: Bohumila Baštecká. Praha: MV-Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR. Dostupné např. z: www.hzscr.cz/soubor/standardy-pskps-prosinec2010-pdf
- STERN, Chadly, ONDISH, Peter (2018). Political aspects of shared reality. *Current Opinion in Psychology*, 23: 11–14.
- THORÉN, Henrik (2014). Resilience as a Unifying Concept. *International Studies in the Philosophy of Science*, 28 (3): 303–324.
- TICHÝ, Milík (2006). *Ovládání rizika. Analýza a management*. Praha: C. H. Beck.
- TWELVETREES, Alan (2008). *Community Work*. 4th ed. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- VAN BEWER, Vanessa (2017). Transdisciplinarity in Health Care: A Concept Analysis. *Nursing Forum*, 52 (4): 339–347.
- VAN DICK, Rolf, CIAMPA, Valeria, LIANG, Shuang (2018). Shared identity in organizational stress and change. *Current Opinion in Psychology*, 23: 20–25.
- WHITE, Bobbie Ann A., EKLUND, Angela et al. (2018). Facilitators and barriers to ad hoc team performance. *PROC (Baylor University Medical Center)*, 31 (3): 380–384.
- WILSON, Anne, BERESFORD, Peter (2000). „Anti-Oppressive Practice“: Emancipation or Appropriation? *British Journal of Social Work*, 30: 553–573.
- WINTON, Francis E., ROBINSON, Robert (2005). The multidisciplinary team and the non-pharmacological treatment of schizophrenia. *Psychiatry*, 4 (11): 43–45.
- YUVAL-DAVIS, Nira (2006): Belonging and the politics of belonging. *Patterns of Prejudice*, 40 (3): 197–214.

Internetové zdroje

databaze.joseflada.cz/cs/ilustrace/bez-vody-neni-zivota-1937degrowth.info

Bohumila Baštecká

pitcr.cz/files/.../1253735769_Manual_Standardy_PsKP_tisk.doc
spherestandards.org
who.int/healthpromotion/
https://www.youtube.com/watch?v=fTy_ykJRIXw

II.3. Rodinná odolnost z pohledu sanace rodiny¹

Alena Rousková²

Souhrn

Předporozumění: Na samém počátku spolupráce s ohroženými rodinami jsem si uvědomila, že způsob života, jakým tyto rodiny žijí, je velmi odlišný od způsobu života střední vrstvy, tedy i od toho mého. Přemýšlela jsem nad tím, jak účelně poskytovat těmto rodinám pomoc a podporu a zároveň neztrácet naději, pokud se rozhodnou žít jinak, než já považuji za dobré. Toto mé přemýšlení se odehrávalo v době, kdy jsem se zabývala tématem ke svojí diplomové práci. Chtěla jsem psát o sanaci rodiny, proto jsem začala studovat odbornou literaturu a všimati si toho, co mě v jednotlivých rodinách zaujalo. Vedla jsem si terénní poznámky a zapisovala si zdánlivě obyčejné věci. Při následné reflexi jsem si povšimla, že u ohrožených rodin vidím nejen funkční mezilidské vztahy, ale také odolnost. Téma rodinné odolnosti mne natolik oslovilo, že jsem se mu začala věnovat podrobněji.

Téma a jeho zakotvení: Pojem odolnost se v různých oborech začal užívat a postupně prosazovat od poloviny sedmdesátých let minulého století. V psychologických souvislostech se zájem od odolnosti jedince přesunul časem k odolnosti rodin a komunit. Na přelomu nového tisíciletí dochází ke změně pohledu na rodiny. Přestávají být vnímány jako zdroj problému, zvyrazňovány jsou zdroje a silné stránky a proces odolnosti. Přibližně v téže době se u nás objevuje sanace rodiny jako nástroj podpory rodiny a nový způsob sociální práce s rodinou.

Cíle příspěvku: Zachytit a ukázat proces rodinné odolnosti na skutečném příběhu rodiny, která vyhledala pomoc v sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi, v sanaci rodiny.

Metodologie: Kazuistika vznikla na základě rozboru dokumentů včetně karty klienta, ve které jsou obsaženy základní informace o rodině, smlouva mezi rodinou a poskytovatelem sociální služby, terénní deník, individuální plány, zápisy ze

¹ Příspěvek vznikl v rámci stejnojmenné diplomové práce na ETF UK ve studijním programu Křesťanská krizová a pastorační práce – diakonika. Přednesen byl 10. 11. 2017 na konferenci ETF UK Odolnost jako rozhodnutí.

² Mgr. Alena Rousková, DiS. (nar. 1976) vystudovala na Evangelikálním teologickém semináři a Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze obory Sociální práce a sociální pedagogika, Pastorační a sociální práce, Diakonika – Křesťanská krizová a pastorační práce. Ve výcviku Integrované psychoterapie dosáhla stupně koterapeut. Před čtyřmi lety začala v rámci sanace rodiny spolupracovat s ohroženými rodinami. Při následné reflexi vlastní práce spatřila odolnost těchto rodin a rozhodla se, že se tomuto tématu chce věnovat a spojit ho se psaním diplomové práce. Nyní pracuje jako vedoucí přímé péče v Domě pokojného stáří a nadále jako vyučující na Evangelikálním teologickém semináři. Kontakt: alena.rousakova@nadeje.cz.

schůzek, z případových setkání, případové konference a vlastní poznámky z pozorování. Data byla zpracována pomocí dynamického porozumění rodině v její situaci. Zachycuje hodnoty této rodiny, její potřeby, síly, zdroje a strategie zvládnání v několika situacích v průběhu několika let z pozice pracovnice sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.

Hlavní myšlenky příspěvku: Odolnost – včetně odolnosti rodinné – lze nahlížet jako proces obnovy sil a zdrojů navzdory nepříznivé zátěži. Perspektiva odolnosti vyžaduje odpovídající přístup k diagnostice rodiny – z pohledu procesu a z pohledu sil a zdrojů.

Kritická reflexe: Na začátku předkládaného příběhu stojí jedna sociální pracovnice OSPOD, a na konci příběhu několik organizací (SAS, OSPOD, SVP, doprovázející organizace pěstounských rodin), které se snaží napravit její rozhodnutí. Můžeme se díky tomu zamýšlet nad českou situací v sanaci rodin: přepečováváme mocensky rodiny odlišného životního stylu, nebo partnersky doprovázíme rodiny, které žijí v mnoha nepříznivých zátěžích, na jejich ztížené životní cestě? Je „klientem“ sanace skutečně rodina ve svém prostředí a se svými specifickými silami a zdroji? Reflektujeme dostatečně naše rozhodovací procesy, které ovlivňují osudy druhých lidí?

Klíčová slova

rodina – rodinná odolnost – sanace rodiny

Summary

Family resilience in family crisis remediation perspective

Presupposition: At the beginning of my work with families at risk, I realized that the life style of these families was very different from the life style of the middle class that means also of my own. I was thinking about how to effectively provide these families with help and support, while not losing hope when they decided to live differently, not correspondingly to their best interest according to my perspective. I was choosing the topic of my diploma thesis at that time and I was attracted by family crisis remediation. I began to study literature and to observe families more attentively. I put down field notes and recorded “ordinary” things and phenomena. In subsequent reflection, I could see functional interpersonal relationships and resilience in so called vulnerable families.

Context of the theme: The concept of resilience emerged in different disciplines in the half of seventies of the last century. In psychological context we can see shifting interest from individual resilience to the resilience of families and communities. In the turn of millennium, families ceased to be labeled as problematic, their resources, strengths and resilience process are emphasized. Family crisis remediation has developed since that time in the CZ.

The aims of the article: To illustrate the process of family resilience by means of the case study of one family that was seeking help in the family crisis remediation service.

Methodology: The case study is based on the analysis of documents including the file of the client with basic information about the family, the contract between the family and the provider of the social service, field notes, individual plans, records of meetings and case conferences, observation notes. Data were processed according to the dynamic understanding of the family in its particular situations. Family's needs, values, strengths, resources, and coping strategies are depicted during several years using the perspective of social worker in the family crisis remediation service.

Highlights: Resilience including family resilience can be viewed as a process of restoration of strengths and resources despite adversity. The resilience perspective demands corresponding tool of family diagnostics – depicting strengths and resources with regard to process.

Critical reflection: There is a decision of one social worker of the authority of social and legal protection of children in the beginning of the story. In the end there are several organizations and services (family crisis remediation, authority of social and legal protection of children, ambulant educational care center, accompanying organization of foster families) trying to remedy this decision. We can ask what we really do in family remediation services: Do we care excessively and powerfully for families with different life style, or do we assist families, that face up to multiple adversities, through their hard life trajectories? Do we really focus on families in their environment and with their specific resources and strengths? Do we reflect enough our decision making process that influences destiny of other people?

Keywords

family – family resilience – family crisis remediation

Úvod

Příběh uvedu stručnou zmínkou o sanaci rodiny a o rodinné odolnosti. Další teoretické souvislosti vplétám přímo do textu kazuistiky.

II.3.1. Sanace rodiny a sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Veřejnosti je známý význam slova sanace spíše ve spojitosti s technickými obory např. ve stavebnictví. Přesto je tento pojem využíván i ve spojení se sociální prací. Sanace rodiny³, jako nástroj podpory rodiny a nový způsob sociální práce s rodinou, se začíná objevovat ke konci dvacátého století.

³ Lenka GULOVÁ (2011). *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada. S. 60.

Slovo sanace vychází z latinského sanare, v překladu znamená uzdravit⁴. Ministerstvo práce a sociálních věcí vnímá sanaci rodiny jako nástroj podpory rodičů, kteří obtížně zvládají pečovat o své dítě, a to pak v rodině neprospívá. „Jde o rodiny, které se často ocitají v situaci nejrůznějších starostí – nejistota, strach ze ztráty bydlení, nestabilní a nejisté vztahy v rámci užší i širší rodiny, sociální pozice outsidersa na okraji společnosti.“⁵ Sanace rodiny je preventivní metoda sociální práce s rodinou. Jejím cílem je podpora fungování a zachování biologické rodiny. Práce s rodinou je velmi široká, věnuje se všem potřebám rodiny, „od financí přes bydlení až po řešení osobních těžkostí, vnitrorodinných vztahů, vztahů rodiny v okolí“⁶, případně po znovuzískání dítěte z ústavní výchovy zpět do vlastní biologické rodiny.

Zákonem o sociálních službách č. 108/2006 Sb. je sanace rodiny řazena jako Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi (dále SAS) a patří do služeb sociální prevence. Cílem SAS je „zabránit sociálnímu vyloučení osob, jež jsou ohroženy z důvodu krizové sociální situace, životními návyky a způsobem života vedoucím ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňujícím prostředím a ohrožením práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby“⁷. SAS bývají nejčastěji poskytovány terénní formou, a jsou určeny rodině s dítětem, „u kterého je vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje“⁸. K naplnění těchto cílů směřují konkrétní činnosti, jež jsou uvedeny v prováděcí vyhlášce č. 505⁹ zákona o sociálních službách. Jedná se o výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti; o zprostředkování kontaktu se společenským prostředím; o sociálně terapeutické činnosti a také o pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

⁴ Oldřich MATOUŠEK (2014). Co je podpora rodiny? In: Oldřich MATOUŠEK, Hana PAZLAROVÁ a kol. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál. S. 13.

⁵ Sanace rodiny. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5587>

⁶ Oldřich MATOUŠEK (2007). Typologie sociálních služeb podle cílových skupin. In: Oldřich MATOUŠEK a kol. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál. S. 84.

⁷ Věra BECHYŇOVÁ (2011). Právní rámec sanace rodiny. In: Věra BECHYŇOVÁ, Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál. S. 33.

⁸ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

⁹ Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů*. Praha, 2006, ročník 2006, číslo 505. Dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>

V odborné literatuře lze nalézt mnoho různých termínů pro rodiny využívající služby sanace rodiny. V současnosti se upřednostňuje termín ohrožené, rizikové nebo zranitelné rodiny¹⁰. Do popředí se nestaví patologie a ani v podtextu nezaznívá obviňující přístup. Pojem „ohrožená rodina“ volí např. Navrátilová. Dle ní se jedná o rodinu, u níž dochází k určité „nerovnováze v sociálním fungování, přičemž tato nerovnováha je výsledkem interakcí mezi jednotlivými členy rodiny či mezi rodinou a subjekty v jejím sociálním okolí“¹¹.

II.3.2. Odolnost rodiny

Pojem odolnost se v různých oborech začal užívat a postupně prosazovat od poloviny sedmdesátých let minulého století. V psychologických souvislostech se zájem od odolnosti jedince přesunul časem k odolnosti rodin a komunit. Zkoumání se nejprve zaměřovalo na tzv. nezranitelné děti, „které prospívaly i v rodinách tradičně považovaných za rizikové (rodiče trpěli psychotickým onemocněním)“¹².

V minulosti byly též odolné rodiny¹³ označovány jako nezranitelné rodiny. Postupem času se toto označení z tzv. „super“ rodin zmírnilo a v současnosti je za odolnou rodinu považována taková rodina, která zakouší výrazné těžkosti a zápasí s nimi.¹⁴ Je však zároveň schopna shromáždit prostředky k přežití a smysluplně začlenit problémy, kterým čelí, do struktury svého života. Totožně se vyjadřuje i Paulík: „za odolnou rodinu nepovažujeme tu, jež nemá závažnější problémy, ale spíše tu, která je dokáže efektivně řešit“.¹⁵

Hawley¹⁶ shrnuje pojetí různých definic rodinné odolnosti. Někteří autoři pojem rodinné odolnosti vidí jako synonymum pro silné stránky rodiny. Jinými je rodinná odolnost vnímána jako vývojová cesta rodiny, kterou lze pozorovat až po nějaké době. Nejodolnější rodiny se vůbec

¹⁰ Irena SOBOTKOVÁ (2011). Rodina jako místo bezpečí i násilí. In: Drahomír ŠEVČÍK, Naděžda ŠPATENKOVÁ s kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika, intervence*. Praha: Portál. S. 19.

¹¹ Jitka NAVRÁTILOVÁ (2013). Ohrožená rodina. In: Oldřich MATOUŠEK a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál. S. 359.

¹² Bohumila BAŠTECKÁ (2001). Resilience (pružnost, nezlomnost). In: Bohumila BAŠTECKÁ, Petr GOLDMANN. *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál. S. 294.

¹³ Dale R. HAWLEY (2013). The Ramifications for Clinical Practice of a Focus on Family Resilience. In: Dorothy S. BECVAR (Ed.) *Handbook of family resilience*. New York: Springer. S. 31.

¹⁴ Dale R. HAWLEY, (2013), s. 31.

¹⁵ Karel PAULÍK (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Portál. S. 133.

¹⁶ Dale R. HAWLEY, (2013), s. 46.

nemusejí zdát odolné. Existují příklady rodin, které čelily neuvěřitelné nepřízní osudu, a přesto se udržely. Klopýtaly ale, a jejich síly nemusely být navenek snadno patrné. Hawley upozorňuje, že žádná jednoznačná definice rodinné odolnosti prozatím neexistuje. Pojem je přitom při práci s rodinami běžně užíván.

II.3.3. Příběh rodinné odolnosti

Rodinnou odolnost dokumentuji na příběhu skutečné rodiny, která byla tři roky klientem sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi (SAS). Já jsem se s touto rodinou poprvé osobně setkala, když jsem nastoupila do SAS na pozici sociální pracovníce. Stala jsem se jejich klíčovou pracovnící. V té době rodina už téměř rok se SAS spolupracovala.

Jména členů rodiny jsou smyšlená. Věk rodičů a dětí uvádím v době navázání spolupráce s rodinou. Mezi mnou a rodinou je vybudovaný vztah důvěry a respektu. Od rodiny jsem získala ústní souhlas se zveřejněním jejich životního příběhu.

Zvolená metodologie pro zpracování příběhu

Na proces rodinné odolnosti budu nahlížet pomocí dynamického porozumění rodině v její situaci¹⁷. Tímto nástrojem mohu zachytit a popsat hodnoty rodiny, její potřeby, síly, zdroje a strategie zvládnání ohrožující záležitosti. Uvádět je v textu budu *kurzívou*.

V metodologii dynamického porozumění jsou hodnoty a potřeby vnímány jako motivační síly poskytující část odpovědi na otázku „Proč děláme to, co děláme?“¹⁸. Potřeba napomáhá k dosažení změny z neuspokojivé situace, ve které se člověk nachází, a zároveň ho nutí „jednat směrem k tomu, co považuje za důležité, co je pro něj hodnotou“¹⁹. Hodnota vyjadřuje něco dobrého, cenného, co má význam a pro co má cenu bojovat – „slouží jako směrovka pro proaktivitu“²⁰. Zdrojem je, co máme k dispozici z okolního prostředí, především mezilidského. Síla je vnímána spíše jako vlastnost –

¹⁷ Bohumila BAŠTECKÁ (2015). Dynamické porozumění člověku v dané situaci. In: Bohumila BAŠTECKÁ, Jan MACH a kol. *Klinická psychologie*. Praha: Portál. S. 426–442.

¹⁸ Bohumila BAŠTECKÁ (2015). Osobnost. In: Bohumila BAŠTECKÁ, Jan MACH a kol. *Klinická psychologie*. Praha: Portál. S. 431.

¹⁹ Bohumila BAŠTECKÁ (2005). Rámec pomáhání. In: Bohumila BAŠTECKÁ a kol. *Terénní krizová práce*. Praha: Grada. S. 78.

²⁰ Bohumila BAŠTECKÁ (2013). Psychosociální krizová pomoc a spolupráce aneb pomoc lidem, rodinám, organizacím a obcím zasaženým (hromadnými) neštěstími. In: Bohumila BAŠTECKÁ a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada. S. 167.

cnost nebo stav, který pomáhá k uskutečnění změny. Strategie zvládnání²¹ odpovídají situaci a potřebám a tvarují se podle hodnot a podle zdrojů a sil, které má rodina v dané situaci k dispozici.

Dynamické porozumění se využívá především pro bližší porozumění člověku/rodině/obci na životní cestě a v životní situaci, ve které se právě nachází. Jedná se o porozumění situační a procesní, nikoli statické.

Jde též o praktický nástroj „diagnostiky“, nepoužívá se však pro hledání patologie, nýbrž pro porozumění protějšku (tedy i rodině) z pohledu odolnosti. Odolnost se opírá o vědomí sil a zdrojů, které jsou v dané situaci využívány pro zvládnutí nároků právě této konkrétní situace.

Můžeme si tedy představit, že rodina se dostane do situace, která probudí určité potřeby (případně situace vyvolá starosti a obavy, které probudí potřeby). Na tyto potřeby odpovídají strategie, jimiž je (ohrožující) situace zvládána. Strategie jsou voleny v souladu s hodnotami a podle toho, jaké má rodina v danou chvíli dostupné síly a zdroje.

Podoba rodiny, její vývoj a souvislosti, které předcházely žádosti o pomoc

Na naši SAS se obrátila mladá žena Eva. Prála si znovu navázat kontakt se svým polorodným bratrem Adamem, který byl již devět let v pěstounské péči u svých prarodičů a se svou původní rodinou nežil.

V té době již měla Eva za sebou úctyhodnou cestu, aby kontaktu s bratrem dosáhla. Nejdříve vyhledala jeho pěstouny sama a snažila se s nimi domluvit pravidelná setkávání s Adamem. Po neúspěšném jednání s nimi oslovila odbor sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD), kde získala kontakt na organizaci doprovázející pěstouny. Následně Eva vyvolala soudní řízení o umožnění kontaktu se svým bratrem. Evin právník tehdy jejím rodičům doporučil, aby se připojili k Evině žádosti o nařízení kontaktu s Adamem, jejich synem.

Právníkovo doporučení se stalo pro Annu (Adamovu matku) a Františka (Adamova otce) novým podnětem. Rodina chtěla obnovit vztah s Adamem.

Od organizace doprovázející pěstouny získala Eva doporučení na nejbližší SAS, tedy na nás. Cílem spolupráce mezi Evou, posléze též Adamovými biologickými rodiči a SAS, byla pomoc a podpora rodině nejprve v kontaktech s Adamem, později i s jeho návratem zpět domů.

V Adamově původní rodině je matka Anna (50 let), která má ze třech manželství celkem pět dětí. Dvě – již dospělé děti – z prvního manželství

²¹ Bohumila BAŠTECKÁ (2015). Osobnost, s. 439.

vyrůstaly u babičky z manželovy strany. S oběma byla Anna v pravidelném kontaktu. Ve druhém manželství Anna porodila dvě dcery – Evu (20 let) a Emu (16 let). Obě dcery s matkou od narození vyrůstaly. Ve třetím (současném) manželství má Anna s manželem Františkem (43 let) syna Adama (13 let). Adam vyrůstal od čtyř let v pěstounské péči u svých prarodičů (rodičů Františka) a od této doby s ním rodina Anny a Františka neměla již žádný kontakt.

Anna má diagnostikovanou osteoporózu. Adam je dítě s mentálním i s fyzickým postižením. Narodil se se zkrácenými vazy na obou dolních končetinách. První operaci nohou prodělal v sedmi a druhou v devíti měsících. Anna s ním před operací dvakrát denně cvičila Vojtovu reflexní lokomoci, rehabilitační metodu, při které se přesně opakovanými podněty v různých tělesných polohách u dítěte vyvolávají nevědomé pohybové reakce trupu a končetin.

V Adamových dvou letech se rodiče s prarodiči z otcovy strany dohodli, že babička zůstane s Adamem do jeho tří let věku doma na rodičovské dovolené. Otec, matka i dcery se chtěli odstěhovat za prací do krajského města. Podle Adamových rodičů byla tato dohoda pro obě strany výhodná. Babičce zbýval jeden rok k nástupu do starobního důchodu. Anna s Františkem zase uvítali možnost vydělat si peníze. Během tohoto roku rodiče i sestry pravidelně Adama u babičky navštěvovali. Po uplynutí roku se rodina vrátila zpět na vesnici. Oba rodiče přišli ve městě o svá zaměstnání. Prarodiče však odmítli rodičům Adama vrátit a začali jim bránit v kontaktu.

Babička si zažádala o pěstounskou péči a Adam jí byl do péče svěřen. Rodičům bylo dítě odebráno, ačkoli jeho starší sestry s nimi zůstat mohly. Z pohledu matky to bylo z důvodu nevyhovujících bytových podmínek, což komentovala slovy: „Nelíbilo se jí (myšleno sociální pracovníci OSPOD) naše bydlení a zdálo se jí být nevyhovující, protože jsme všichni žili ve dvou malých místnostech... a babička s dědou měli sami pro sebe dvoupatrový dům.“ Rodina tehdy žila ve stejném domě jako nyní, ale v jeho jiné části.

Po svěření Adama do pěstounské péče se s ním prarodiče odstěhovali do obce vzdálené asi třicet pět kilometrů. Anna se nejprve kontaktu s Adamem u prarodičů dožadovala a snažila se za ním jezdit na návštěvy. Tchán s tchyní jí však neotevírali, ačkoli věděla, že jsou doma. Anna dle svých slov nesla velmi těžce, že se s Adamem nemohla vídat. Hovořila o tom, že ji její muž František uklidňoval slovy, že je Adamovi s babičkou a s dědou určitě lépe než s nimi. František byl přesvědčen, že prarodiče Adama finančně zajistí, koupí mu to, co by oni nemohli. Dalším jeho argumentem

bylo, že na své rodiče nechtěl volat policii a ani se s nimi soudně o Adama přít.

Anna se po nějaké době nechala Františkem přemluvit a nepodnikla již žádné kroky, které by vedly k žalobě vůči Adamovým prarodičům – pěstounům. Adama od jeho čtyř let přestala jeho původní rodina zcela vídat.

Po dalších čtyřech letech spáchal Annin bratr sebevraždu. Rodina se přestěhovala do přední části statku, do místností, které před smrtí obýval on. Anna se svěřila sociální pracovníci SAS, že jí trvalo půl roku, než se ze smrti bratra trochu vzpamatovala. Hovořila o tom, že jí tehdy pomáhalo pít tvrdého alkoholu. „Tu dobu jsem propila a nevím, co přesně se dělo... Přišla jsem o řidičák, protože jsem řídila opilá. Bylo to hrozně těžký... Měla jsem pocit, že se na mě brácha vykašlal. Musela jsem k tomu všemu přijmout i to dědictví po něm, protože bych jinak přišla i o tenhle barák, který jsme spolu měli napůl.“

Podle kritérií Caldwellové a Senterové²² se rodina nacházela v několika závažných situacích najednou. Patřily mezi ně finanční problémy (nízký socioekonomický status rodiny), nemoc matky i dítěte, sebevražda bratra (traumatizující zážitek).

V době, kdy rodina oslovila SAS, byly již Anniny děti z prvního manželství dospělé a žily samostatně. Měly ukončené středoškolské a střední odborné vzdělání. Eva, dcera z druhého manželství, nedokončila studium střední školy, již pracovala a osamostatňovala se. Ema byla studentkou středního odborného učiliště, oboru cukrář. Adam navštěvoval šestou třídu základní školy. Anna byla vyučená a František měl základní vzdělání. Oba Adamovi rodiče byli dlouhodobě zařazeni v evidenci Úřadu práce. Anna pobírala invalidní důchod prvního stupně. Rodina žila z dávek státní sociální podpory a z příležitostných brigád. Měla také dluhy. Některé z dluhů rodina získala dědictvím po Annině bratru.

Při sledování rodiny a jejího vývoje vidíme jednak změny²³ náhlé a nechtěné (např. bratrova sebevražda), jednak změny nevyhnutelné (Evinu dospění do let, kdy může rozhodovat za sebe a vyvolat právní proces), které zde přinesou možnost změn chtěných (znovu se setkat s Adamem).

²² Karen CALDWELL, Karolyn SENTER (2013). Strengthening Family Resilience Through Spiritual and Religious Resources. In: Dorothy S. BECVAR (Ed.) *Handbook of family resilience*. New York: Springer. S. 444.

²³ Bohumila BAŠTECKÁ (2013). Událost a reakce na ni: názvosloví a vymezení v jednotlivých resortech a souvislostech. In: Bohumila BAŠTECKÁ a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada. S. 115–123.

Evinou **potřebou** bylo navázat a obnovit kontakt s bratrem. Myslím si, že důvodem, proč se Eva s Adamem chtěla setkat, mohl být stesk po něm. Toužila s Adamem navázat vztah. Vidět ho, dozvědět se o něm, co má rád, jak se mu daří, prostě více se s ním poznat. Vazba s blízkými lidmi, jakými je vztah mezi sourozenci, je považována za přirozený zdroj²⁴ odolnosti.

Anna hovořila o tom, že při vzpomínkách na Adama se trápila a plakala, čehož byla Eva svědkem. Možná, že toto matčino prožívání mohlo být pro Evu podnětem, proč se rozhodla ke změně. Její další **potřebou** se stala matčina spokojenost. Věděla, že matka ani otec by sami Adama nekontaktovali. Rozhodla se, že tento krok učiní sama. Převzala zodpovědnost za své rozhodnutí a dá se říci, že i zodpovědnost za rodiče. Z mého pohledu se u Evy projevila **síla** v podobě odvahy – „emocionální silné stránky, zahrnující uplatnění vlastní vůle k dosažení cíle navzdory vnějšímu či vnitřnímu odporu“²⁵. Prokázala statečnost (neuhnula před výzvou ani obtížemi), vytrvalost (houževnatě šla za svým vytyčeným cílem), nadšení (byla aktivní, nedělala věci jen napůl).

Právě Eviná odvaha a nadšení následně vzbudilo touhu po změně situace u mladší sestry Emy a posléze i u obou rodičů. V uvedeném lze spatřovat ochranné (protektivní) faktory rodinné odolnosti, jakými jsou pružnost rodinných vztahů, ochota a schopnost řešit zátěžovou situaci.²⁶

Domnívám se, že **hodnotou** Evy i rodičů se stala rodinná sounděžitost. Eva zvolila **strategii** zaměřenou na řešení problému²⁷. Ve svém snažení našla smysl a její úsilí spočívalo v sestavení plánu a v aktivním samostatném jednání. **Zdrojem** se stali pracovníci z organizace doprovázející pěstouny, kteří podali Evě informaci, kdo jí dál může pomoci. Pracovníci dané organizace vnímali kontakt dítěte s jeho biologickou rodinou jako důležitý. Z jejich pohledu šlo pravděpodobně o nejlepší zájem dítěte. Zajímavé je, jak se orientovali v konfliktu zájmů: organizace doprovázející pěstouny pomáhá původní rodině proti zájmu rodiny pěstounské.

²⁴ Froma WALSH (2013). Community-Based Practice Applications of a Family Resilience Framework. In: Dorothy S. BECVAR (Ed.) *Handbook of family resilience*. New York: Springer. S. 66.

²⁵ Alena SLEZÁČKOVÁ (2012). *Průvodce pozitivní psychologií: nové přístupy, aktuální poznatky, praktické aplikace*. Praha: Grada. S. 92–93. – V jiných pramenech najdeme tuto sílu popsanou jako „sílu vůle“.

²⁶ Václav BŘICHÁČEK (2009). Resilience rodiny. In: Iva ŠOLCOVÁ. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada. S. 68.

²⁷ Viz dělení Lazaruse a Folkmanové, cit. v Bohumila BAŠTECKÁ (2015). Dynamické porozumění člověku v dané situaci. In: Bohumila BAŠTECKÁ, Jan MACH a kol. *Klinická psychologie*. Praha: Portál. S. 438.

Eva s rodiči následně využila i další zdroje, které jí byly doporučeny, tzn. právní pomoc a spolupráci se SAS.

Scelování původní rodiny s využitím obecní, organizační a instituční pomoci

Do rodiny jsem vstoupila jako sociální pracovnice SAS. Následující popis je výsledkem mého zúčastněného pozorování²⁸ a vedení terénních poznámek. Do terénních poznámek zaznamenávám vše, co považuji při mé spolupráci s rodinou za důležité nebo co mne osloví, překvapí, ne/potěší atp. při společném setkání.

Pomocí následné reflexe spatřuji nejen rozdílnosti v životě střední vrstvy a ohrožené rodiny, ale také význam vlivu prostředí, funkčnost a důležitost mezilidských vztahů aj. Využívám perspektivu odolnosti, uvědomuji si a pojmenovávám například to, co má rodina k dispozici, z čeho může vycházet a na čem může stavět.

Rodina z našeho příběhu žije ve velkém a zchátralém domě (bývalý statek), který je však obyvatelný. Topí se tuhými palivy, uhlím a dřevem. Domácnost je udržovaná a vybavená starším funkčním nábytkem. V přízemí, kde rodina žije, se nacházejí dvě velké místnosti – kuchyň a obývací pokoj, který je rozdělen na tři části. V první části pokoje je umístěna ložnice, která je oddělená stupínkem, na němž je manželská postel. V druhé části místnosti stojí jídelní stůl se židlemi a se skříní. Ve zbývající části pokoje je umístěna obývací stěna, gauč, křesla, konferenční stolek a pracovní stůl s počítačem. Na stěně visí velká plochá televize, malované obrazy a také obraz z poskládaného puzzle od dcery. Za sklem v obývací stěně jsou vystavené fotografie jednotlivých dětí. Pokoj dcery Emy je v patře. Vrchní patro není nijak zatepleno, v zimním období chodívá Ema spát k rodičům do obývacího pokoje na gauč.

V době, kdy rodina usilovala o to, aby se Adam mohl vrátit zpátky domů, začala pro něho vytvářet v kuchyni samostatný dětský kout. Proběhla výměna oken a výmalba. Otec sehnal použitá okna a vyměnil je za původní, která byla ve špatném stavu. Okna získal zdarma od kamaráda, který přestavoval dům a oken se zbavoval. Matka vybrala a zakoupila tyrkysovou barvu, kterou rodina uhradila ze svých peněz. Společně pak s otcem i s dcerami místnost vymalovali. Kuchyň rodiče přepažili kredencí na dvě části, každá má vlastní okno. V zadní části této místnosti má Adam svoji postel, psací stůl, židli a skřín. Na stěnách jsou rozmístěné poličky s pohádkovými

²⁸ Roman ŠVAŘÍČEK (2014). Metody sběru dat. In: Roman ŠVAŘÍČEK, Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. S. 144–159.

knížkami a s hračkami, dále obrázky i fotografie Adama. Před Adamovým příchodem rodiče přestali v obytných místnostech domu kouřit a ke kouření začali využívat podle počasí chodbu nebo dvorek.

*V té době přetrvávala **hodnota** rodinné soudržnosti. **Potřebou** rodiny bylo přesvědčit OSPOD o možnosti Adamova návratu a zajistit dětský koutek pro syna. Naděje na Adamův návrat, zodpovědnost, vynalézavost, tvořivost, schopnost spolupráce v rámci rodiny a vytrvalost byly její **síly**. **Strategie zvládnání** rodina zaměřila na řešení. Tíživá finanční situace rodinu v jejím snažení neomezila, naopak. Vznikl prostor pro tvořivost – použít to, co je funkční, a jiný to již nepotřebuje. Rodina využila mezi/lidské **zdroje**. Díky kamarádovi získala okna. Dobré vztahy mezi členy rodiny umožnily, aby každý udělal to, co mohl a na co měl sílu. Otec zajistil výměnu oken, matka barvu, společně s dcerami vymalovala a přestavěla pokoj.*

Rodina žije v obci s celkovým počtem obyvatel něco málo přes dvě stě. V obci mají Anna s Františkem navázané přátelské vztahy. Anna je shrnuje takto: „Nejsou to všichni sousedi, s některýma to je více a s některýma méně. Třeba s jednou sousedkou, co bydlí támhle, se jen pozdravíme, protože dělá drby a je strašně zvědavá. Ale pozdravím všechny. S některými se ráda pobavím a s jinýma se jen pozdravím. S těma, kteří mi jsou milí, se pobavím, a kteří jsou zlí a divní, tak ne. Takový lidi nemám ráda... S většinou ale vycházíme dobře.“

Místní obyvatelé si vzájemně pomáhají, když onemocní nebo odjedou na dovolenou. Navzájem si venčí psy, zalévají zahradu či krmí dobytek aj. Zcela přirozeně se spolu setkávají při různých společenských akcích (např. v hospodě, na karnevalu, při hasičských soutěžích aj.). Anna udržuje dobré vztahy i v rámci širší rodiny ze své strany. Je v pravidelném kontaktu se svojí matkou a se svými sestrami, společně si telefonují a navštěvují se.

*Ve vztazích s rodinou, se sousedy a s ostatními místními obyvateli lze spatřit přirozený **zdroj** odolnosti²⁹. Vzájemně si spolu v případě potřeby pomáhají.*

V rámci spolupráce se SAS se nejprve plánovalo první setkání rodiny s pěstouny i s Adamem. Pěstouni se společného setkání odmítli účastnit. Adamovi setkání umožnili s podmínkou, že Eva s rodiči stáhnou u soudu podanou žádost o stanovení kontaktu. Rodiče s Evou byli ochotni požadavku pěstounů vyhovět (žádost u soudu stáhnout) a prarodiče chtěli Evě i Adamovým rodičům nabídnout mimosoudní dohodu o kontaktech.

---

²⁹ Karel PAULÍK, (2010), s. 133.

Z mého pohledu se prarodiče společného setkání s Evou a s Adamovými rodiči odmítli účastnit proto, že vztahy byly pravděpodobně již dlouhodobě narušené. Adamovi setkání umožnili z obav, aby nedošlo k soudnímu řízení. Adamovi rodiče nebyli nikdy zbaveni rodičovských práv, a přesto po celou dobu trvání pěstounské péče jim bylo jejich právo stýkat se s dítětem ze strany pěstounů upíráno.

Při kontaktu Adama s rodiči a se sestrami byly účastny také sociální pracovnice ze SAS, sociální pracovnice z doprovázející organizace pěstounů a psychologka, kterou Adam v té době navštěvoval. K dětské psychologce Adam docházel na základě doporučení z pedagogicko-psychologické poradny. Cílem bylo zvýšit jeho klid a zlepšit přístup ke škole.

Důvod, proč bylo při prvním kontaktu účastno tolik odborníků, není jasný. Možná, že každá strana chtěla mít u sebe svoji podporu (Adam psychologku, biologická rodina SAS a na místě pěstounů byla účastna jejich doprovázející organizace). Nebo šlo o „přepečování“, kdy se namísto z potřeb vychází ze zdrojů – a každý z odborníků se domnívá, že má být podporou.

V závěru prvního setkání se Adam Františka zeptal, proč za ním tenkrát nepřišel, když mu to slíbil. František mu odpověděl: „Moji rodiče neprijali tvoji matku a nechtěli, aby k nim chodila, a proto jsem nechodil ani já.“ Adam na otcovu odpověď již slovně nereagoval.

Hned po prvním společném setkání vyslovili zúčastnění (Adam, otec, matka, sestry) přání se znovu setkat. Pěstouni však s dalším Adamovým setkáním s rodinou již nesouhlasili. Nechtěli už spolupracovat a vytvářet původně jimi navrhovanou dohodu. Začali si klást podmínky, například, že dítě se smí vídat pouze s otcem, a to jen jednou za půl roku. Odmítli Adamovi umožnit další kontakt s matkou i s jeho sestrami. Třetí den po setkání s rodinou Adam přestal chodit do školy. Ze strany OSPOD a doprovázející organizace pěstounů se objevilo podezření, že začalo být s Adamem ze strany prarodičů manipulováno.

Oba rodiče, povzbuzováni dcerami, se rozhodli nadále usilovat o návrat Adama zpět domů. Tím se změnil i cíl spolupráce se SAS. Nově se jím stala pomoc a podpora biologické rodině s Adamovým návratem domů. Snažení rodiny vyústilo v to, že pěstouni nakonec podali návrh na zrušení pěstounské péče, kterému soud vyhověl.

Pěstouni pravděpodobně nestáli o to, aby se někdo zabýval tím, že při Adamově výchově babička používala fyzické tresty. Věděli, že pokud nepodají návrh oni, podají ho Adamovi rodiče. A že když návrh na zrušení pěstounské péče podají oni sami, nikdo již nebude zkoumat důvod podání, což by nastalo, kdyby návrh podal někdo jiný.

Adam se na své přání na začátku letních prázdnin vrátil k rodičům i k sestřám. Soud nad rodinou ustanovil soudní dohled nad výchovou nezletilého.

Dohled nad výchovu nezletilého byl soudkyní navrhnut pravděpodobně z důvodu, že dítě nebylo dlouhou dobu v kontaktu se svojí biologickou rodinou, a soudkyně potřebovala mít ještě kontrolu nad tím, jak dítě bude v rodině prospívat. Otázka je, zda by postupovala stejně, kdyby rodina měla vysoký ekonomický status.

Rodičům bylo doporučeno, aby s Adamem i nadále pokračovali v návštěvách u dětské psycholožky, rodiče však toto doporučení odmítli. Anna hovořila o tom, že vůči dětské psycholožce nepocítovala důvěru. Vzpomínala na první setkání s ní, kdy měla pocit, že se na ně (myšleno rodiče) dívá skrz prsty a nevěří jim. Posléze se Anna od Adama dozvěděla, že ho babička bila, což u Anny prohloubilo nedůvěru vůči psycholožce. Vyčítala jí, že nerozpoznala, jak se měl Adam u prarodičů špatně.

*Situaci kolem návrhu na zrušení pěstounské péče považují za jeden z důležitých mezníků v procesu odolnosti rodiny. Domnívám se, že rodiče odmítli znovu zažít to, co před devíti lety, tj. ztratit kontakt se synem. Rozhodli se pro změnu a pojali zodpovědnost za svoji rodičovskou roli. Z mého pohledu **hodnotou** zůstala nadále rodinná soudržnost a přidala se péče o Adama, motivovaná strachem o něj. **Potřebou** bylo zajistit Adamovi prostředí bez pěstounů (ochránit ho od manipulace). **Silou** rodičů se stala zkušenost s prarodiči získaná v minulosti, kterou již nechtěli zopakovat. Povzbuzení se jim dostalo od dcer. Dalším **zdrojem** bylo, že věděli, že ve svém snažení nebudou sami, měli za sebou podporu právníka i SAS. Myslím si, že jejich **silou** bylo vědomí, že Adam chtěl žít s nimi, ale také zlost a naštvání vůči prarodičům za to, jak se k Adamovi chovali. Zároveň i zklamání (nedůvěra) vůči psycholožce. Další silou mohl být jejich vzájemný vztah v souvislosti opouštěného hnízda staršími dětmi. Rodina použila **strategii** zaměřenou na řešení problému, vytvořila si plán, jak bude postupovat (podat návrh na zrušení pěstounské péče aj.). Rodiče usilovali o společnou budoucnost s Adamem.*

Po Adamově příchodu domů ho rodiče seznámili s Anninou matkou, jejími sestrami a se svými přáteli. Od počátku však Anna v jeho chování pozorovala určitou agresivitu. Například Adam několikrát za den uhodil své sestry nebo proti nim naznačil úder. Často mluvil o střelení (měl dětskou pistolku a chtěl s ní zastřelit babičku), což Annu vyděsilo. Uvědomila si, že Adam o zabíjení mluví hodně často, říkal, že se mu líbí. Jednou ubližoval kocourovi. Sociální pracovnice SAS Anně znovu nabídla docházet k dětské psycholožce nebo k terapeutovi do Střediska výchovné péče (dále

již jen SVP), což Anna odmítla. Po čase toto Adamovo chování vymizelo. Anna přišla na to, že Adamovi pomáhalo, když mu věnovala pozornost a pomazlila se s ním.

Podle klasifikace silných stránek charakteru a ctností Petersona a Seligmana³⁰ se domnívám, že Aninou ctností je její lidskost, která sestává z charakterových sil lásky, laskavosti a sociální inteligence. Skrze ni navazuje a udržuje vztahy s lidmi. Anna je vnímavá vůči pocitům a motivacím druhých lidí. Přirozeně dokáže rozpoznat, co ostatní může motivovat.

Rodina se synem čelí nárokům běžného žití; na důležitosti nabývají obecní zdroje

Po několika měsících došlo k zátěžové situaci, která souvisela se změnou školy. V nové třídě se Adam stal obětí šikany, podobně jako v předcházející škole. Nezapadl do třídního kolektivu, měl nízké sebevědomí, neuměl komunikovat se svými spolužáky a vrstevníky vůbec. Z tohoto důvodu Adam přestoupil v rámci stejné školy do jiné třídy, kde se cítil o trochu lépe. Když rodiče viděli, jaké velké problémy Adam ve škole má, začali usilovat o to, aby přešel do speciální základní školy, což se podařilo. V nové škole se Adam za pomoci učitelů dobře zapojil do školního kolektivu. Občas se i zde vyskytly problémy se spolužáky, ale vzhledem k tomu, že se jednalo o školu rodinného typu, problémy učitelé zvládali řešit. Výsledkem bylo, že se Adam cítil v nové škole spokojený a dosahoval velmi dobrých studijních výsledků.

S Adamovým návratem domů souviselo i to, že oba rodiče začali aktivně hledat zaměstnání a později do něj nastoupili. František si nejprve udělal řidičský průkaz, aby se mu rozšířila nabídka možností a mohl pracovat i o víkendech a svátcích. Z obce, kde žije, nemá o víkendech žádná autobusová spojení. Po absolvování několika výběrových řízení získal přes agenturu dělnické místo. Po roce přešel do jiného zaměstnání. Pracoval v restauraci jako údržbář a pomocná pracovní síla v kuchyni. Anna se také snažila získat zaměstnání. Chtěla práci na zkrácený úvazek ze zdravotních důvodů a také proto, aby byla doma, když Adam přijde ze školy. Zaměstnání byla na dohodu v trvání jednoho roku, doma montovala elektronické součástky.

V létě o rok později Adam, za přítomnosti i pobízení svých kamarádů, kterým se chtěl zavděčit, porozbíjel okna, pomaloval domy i dopravní značky vulgárními výrazy. Za několik dalších dní zapálil kontejner. Cel-

³⁰ Peterson, Seligman cit. v Alena SLEZÁČKOVÁ (2012). *Průvodce pozitivní psychologií*. Praha: Grada. S. 92.

ková škoda přesáhla několik tisíc korun a byla řešena Policií ČR jako přešupek. Soud udělil Adamovi výchovné opatření – napomenutí s výstrahou. Rodiče přijali doporučení OSPOD a SAS ambulantně docházejí do SVP, kam oba (později již jen Anna) s Adamem pravidelně dojíždějí.

V souvislosti s tím, co Adam udělal, začali rodiče pochybovat o tom, že ho zvládnou vychovat.

Myslím si, že pochybnosti rodičů pramenily především z toho, že jim Adam doma lhal. Nebyli si jisti tím, co je pravda, a ztráceli ve vztahu k němu důvěru. Na policii u výslechů Adam často měnil výpovědi. Navíc rodiče dvou chlapců, kteří Adama k přestupku navedli, Annu s Františkem obviňovali, že je to jejich vina, že ho neumějí vychovat.

Rodičům se však dostalo povzbuzení, aby vydrželi, především od dcer Evy a Emy a od přátel. V obci se všichni znali a věděli o těžké situaci rodiny – nejen finanční.

Anna s Františkem čelili slovním útokům ze strany rodičů chlapců, kteří byli účastní přestupku. Ti jim vyhrožovali, že se postarají o to, aby vina padla jen na Adama (jeden z chlapců byl synem movitého podnikatele). Anně s Františkem se ale dostalo podpory od starosty obce, sousedů, a dokonce od některých poškozených spoluobčanů (od těch, kterým Adam porozbíjel okna).

Například se starostou a místními zastupiteli se bylo možné domluvit na jiné nežli finanční náhradě škody způsobené na majetku obce. Rodině byla přidělena práce vyřezání a úklid roští na přístupové cestě k rybníku. Adam práci pro obec s výraznou pomocí své rodiny vykonal. Někteří poškození spoluobčané dokonce utěšovali rodiče, že se jednalo o klukovinu, a byli ochotni se také domluvit na alternativní náhradě škody. Po tomto incidentu rodina začala intenzivně vést Adama k domácím pracím, například k pomoci při mytí nádobí, vaření, nošení dřeva na otop aj. Adam matce začal pomáhat i s montováním elektronických součástek.

*Situace Adamova přestupku a její řešení mapují proces odolnosti. Rodičům se dostalo po události podpory především od přirozených zdrojů³¹ odolnosti, tj. neformálních zdrojů sociální opory (dcery, přátelé, starosta, sousedi). Vedení obce umožnilo rodině, aby způsobenou škodu vyrovnala prací. Z mého pohledu v této situaci **hodnotou** rodiny byla naděje a také lidská důstojnost. Soudržnost rodiny byla nejspíš otřesenou hodnotou – neboť byla otřesena víra v člena rodiny. **Potřebou** bylo se vzpamatovat z události a vyřešit její dopady. **Silou** schopnost přijímat pomoc, víra ve spravedlnost a víra v to, že situaci s Adamem společně rodina zvládne řešit.*

---

³¹ Karel PAULÍK (2010), s. 133.

Dcery nejprve zaměřily strategie zvládání na zlepšení emoční bilance³² rodičů (kteří pesimisticky nahlíželi do budoucnosti), následně pak spolu s rodiči na řešení problému.

Mezi Adamem a otcem docházelo k občasným konfliktům.

Vnímala jsem, že je pro Františka těžké přijmout Adama s postižením, jaké má. František uznával především fyzickou práci, kterou Adam zvládal vzhledem ke svému postižení obtížně. František Adama hodně kritizoval, málo oceňoval a věnoval mu méně pozornosti, než by asi Adam potřeboval. Například Adam nanosil jen trochu dřeva na otop a dlouho mu to trvalo, což František kritizoval. Naopak, když Adam nanosil dřeva více, František ho nepochválil. Navíc přestupek, který Adam udělal, rodinu finančně zatížil, neboť některé věci musel František uhradit penězi (vyrovnat se s technickými službami aj.).

Téma vztahu mezi Františkem a Adamem bylo řešeno s terapeutem v rámci SVP. Anna popisovala situace, jak se Adam snažil negativním způsobem upoutávat Františkovu pozornost. Schválně otce dráždil tím, že se loudal s jídlem, i když věděl, že to otec nemá rád a bude se na něho zlobit. Konflikty mezi Adamem a Františkem se postupem času zmírňovaly. Otec tvrdil, že je to díky tomu, že nastoupil do zaměstnání a vše komentoval slovy: „Mám málo času Adama pozorovat, a tím pádem taky všechno nevidím a nedráždí mě to.“ Anna zase hovořila o tom, že Františkovi zdůraznila, že do SVP jezdí jenom kvůli němu. Trápilo ji, že tam stále musí řešit jeho vztah s Adamem. Sdělila mu, že pokud se vůči Adamovi jeho chování nezlepší, tak do SVP bude jezdit sám, bez ní.

SVP navrhlo Adamovi celodenní pobyt, aby si během něj prožil zkušenost se sebou v rámci vrstevnické skupiny. Proti celodennímu pobytu v SVP se vymezila škola a nedoporučila ho. Sdělila rodičům, že Adam ve škole funguje velmi dobře. Vzhledem k tomu, že Adamova třída měla jet za několik měsíců na pobyt k moři, potřebovali se učitelé zabývat vztahy v rámci třídy. Neviděli jako prospěšné, aby byl Adam dlouhodobě ve škole nepřítomen. Poté SVP navrhlo Adamovi zařazení do programu odpoledních aktivit (rozsah jednou týdně). Jednalo se o tříměsíční výcvik určený dětem k nábviku sociálních dovedností skupinovou formou s prvky zážitkové pedagogiky. Adamovu účast na tomto programu podpořil OSPOD i SAS. Cílem bylo, aby se Adam učil komunikovat s vrstevníky, získal s nimi dobré zkušenosti a posílil si sebevědomí. Adam se programu pravidelně zúčastňoval a líbil se mu.

³² Viz dělení Lazaruse a Folkmanové v Bohumila BAŠTECKÁ, Jan MACH a kol. (2015), s. 438.

Rodiče začali přemýšlet, co bude s Adamem, až ukončí základní školu. Na jaké další škole se bude moci uplatnit a co by mohl dělat v budoucnosti. František díky svému zaměstnání navázal i nové vztahy s kolegy. *Vztahy se spolupracovníky jsou dalším přirozeným zdrojem odolnosti.*³³ Jeden z nich mu doporučil speciálně pedagogické centrum (dále SPC), kam docházel se svým synem. Anna s Františkem se do SPC objednali na konzultaci a přijeli domů s nadšením i s vizí, co dál. Získali představu, kam mohou Adama směřovat. *Vnímala jsem, že zvláště pro otce byla tato osobní zkušenost důležitá. Sám sehnal a posléze i zabezpečil to, co pro Adama potřeboval.*

II.3.4. Odolnost konkrétní rodiny z pohledu konkrétní pracovnice sanace rodiny/sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi

Jako sociální pracovnice SAS jsem viděla a zažívala schopnosti této rodiny, které spočívaly především ve způsobu vztahování se k druhým a sobě navzájem. Otázkou je, jakou roli hrála v jejich systému převážně neformální opory sociální služba (konkrétně SAS).

Odolnost rodiny jako zakotvenost v sousedských a přátelských vztazích

Anna s Františkem dokážou mít a udržovat dobré vztahy se svými sousedy i se svými přáteli. Například Anna vypěstovala kopr, který nosila do zemědělského družstva zemědělcům na dílnu. Ti jí na oplátku vyhověli, když potřebovala něco opravit.

Rodina žije ve starém domě, který má dobrý sklep. Ten využívali přátelé rodiny k uskladnění brambor, ze kterých si rodina mohla brát pro vlastní spotřebu.

Anna mi – jako sociální pracovníci – nabízela prodej vykrmené domácí husy. Bylo to v době, kdy rodiče ještě neměli trvalý příjem ze svého zaměstnání. Anna hovořila o tom, že husy chová kamarádka, která je hodně chudá a přivydělává si tak ke svému živobytí. František ji opravil, že chudí jsou přeci oni, když pobírají dávky a nemají zaměstnání. Anna mu začala vysvětlovat, co vnímá jako chudobu. Z jejich společného rozhovoru vyplynulo, že kamarádka to má v životě těžší, protože je odkázaná jen sama na sebe, kdežto jich je hodně a mohou si vzájemně pomoci. Z toho důvodu si Anna od kamarádky husu na nedělní oběd koupila a nabízí je i jiným, aby jí mohla tímto způsobem pomoci.

---

³³ Karel PAULÍK, (2010), s. 133.

Popisuji situaci, při které jsem byla svědkem, že ohrožená rodina pomohla druhým. Anniny hodnoty vnímám podle Schwartzova³⁴ dělení jako hodnoty sebe překračující. Spatřovala jsem to i při jiných situacích, kdy Anna myslela na druhé více než na sebe a těšilo ji to. Například Annina sestra vážně onemocněla a ona přemýšlela nad tím, jakým způsobem jí může dodat sílu i chuť do života, zda několikadenním pobytem u ní doma či společnou vycházkou v lese. V Annině chování bylo možné spatřovat, jak si váží osobních a blízkých vztahů s druhými lidmi. Pomáhá jim a pečuje o ně.

Odolnost rodiny jako rodinná soudržnost v průběhu času

Původně se zdálo, že kontakt mezi dřívějšími pěstouny (Adamovými prarodiči) a Adamovou původní rodinou bude nenávratně přerušeno. S postupem času bylo možné sledovat, že prarodiče s Adamem znovu navazovali kontakt (poprvé ho přijeli navštívit asi po devíti měsících). Adamovi rodiče tuto návštěvu prarodičům umožnili a díky tomu se návštěvy již v kratších intervalech začaly opakovat. Dva roky poté, co se vrátil Adam domů, strávil u prarodičů i část letních prázdnin, celkem asi tři týdny. S prarodiči jezdil po výletech a měl možnost navštívit zajímavá místa v České republice (hrady, zámky, výstavy květin aj.).

Odolnost rodiny a pomoc rodině ze strany sociálně aktivizační služby

Při spolupráci s rodinou jsem využívala činnosti a metody, které sociální práce nabízí. V tomto konkrétním případě se jednalo o vedení rozhovorů, pozorování v přirozeném prostředí, studium dokumentů³⁵ a intervize s kolegy. Zároveň jsem měla na mysli i význam pracovníkovy angažovanosti vůči klientovi, jak o ní hovoří Kopřiva. Úkolem angažovaného pracovníka je „každého klienta pochopit, zajímat se o něj, vcítit se do něj, přijímat ho, jaký je, držet mu palce – prostě mít ho rád, vidět v něm ty dobré stránky, které v něm většinou ostatním unikají“³⁶. Ačkoli má Kopřiva na mysli klienta jako jednotlivce, připomínám, že klientem sanace rodiny je rodina jako celek a na spolupráci s ní lze jeho tvrzení také použít.

Zamyšlení nad otázkou „V čem spočívala moje pomoc dané rodině v roli sociální pracovníce?“ mne vedlo k formulování těchto odpovědí:

³⁴ Shalom H. Schwartz, cit. v Bohumila BAŠTECKÁ (2015). Dynamické porozumění člověku v dané situaci. In: Bohumila BAŠTECKÁ, Jan MACH a kol. *Klinická psychologie*. Praha: Portál. S. 435.

³⁵ Jiří REICHEL (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. S. 124.

³⁶ Karel KOPŘIVA (2006). *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál. S. 21.

- S rodinou jsem budovala vztah důvěry např. tím, že jsem jí slíbila jen to, co jsem mohla splnit. Rodiče jsem seznamovala se zprávami, které byly mnou poskytovány dalším spolupracujícím organizacím (např. OSPODu a jiným).
- Všimla jsem si toho pozitivního, co bylo v rodině možné vidět (např. aktivita rodiny, houževnatost, lidskost aj.).
- V zátěžových situacích jsem rodině připomínala její minulé úspěchy.
- Potvrzovala jsem rodině její silné stránky, např. smysl pro humor.
- Věřila jsem tomu, že své těžkosti rodina zvládne řešit.
- Společně jsme hledali a pojmenovávali možnosti i zdroje, které rodina měla k dispozici.
- Přiznala jsem, když jsem něco nevěděla.
- Předávala jsem rodině myšlenku, kterou se i sama učím, že zátěžová situace nebo tzv. nepřízeň osudu může být vhodnou příležitostí ke změně i k růstu.

Myslím si, že tento přístup, popsáný jako proces, obsahující respekt, víru a naději rodinu vedl k posílení vědomí vlastních schopností a dovedností.

Charakteristickým znakem sanace rodiny je spolupráce. Spolupráce bývá nezbytnou v multidisciplinárním týmu i s rodinou, příbuznými, přáteli, sousedy a s místní komunitou. Jedním z nástrojů v rámci sociálně právní ochrany dětí (a tedy též sanace rodiny) jsou případové konference a případová setkání.

Již na samém počátku domlouvání spolupráce mezi rodinou a SAS proběhlo společné případové setkání s organizací doprovázející pěstouny a s OSPOD. Případová konference byla OSPOD svolána v době, kdy se rodiče, povzbuzováni dcerami, rozhodli usilovat o návrat Adama zpět domů. Této konferenci se účastnili rodiče, pěstouni, SAS, pracovnice doprovázející pěstouny, Adamova psycholožka, soudce a právník rodiny. Jejím cílem bylo zřehlednit situaci a zajistit pro Adama nové stabilní prostředí, což se povedlo. Následovala další setkání, na kterých se řešilo a domlouvalo, kdo co bude dělat a za co bude mít zodpovědnost. V době, kdy Adam měnil školu a stal se obětí šikany, byla ke spolupráci přizvána také základní škola a později i speciální základní škola, do které Adam přestoupil. Po Adamově přestupku (rozbití oken, pomalování domů a dopravních značek vulgárními výrazy, zapálení kontejneru) rodiče přijali doporučení OSPOD a SAS, aby navázali další spolupráci, tentokrát se SVP. Rodina také začala spolupracovat se starostou a s místními zastupiteli obce.

II.3.5. Závěr a diskuse

Na příběhu Anniny rodiny byl zachycen proces rodinné odolnosti. Její rodina se dokázala vypořádat se zátěžovou situací, kdy jí bylo odebráno nejmladší dítě. Na počátku procesu byly nejvíce aktivní dcery, především Eva. Její touha, odhodlání a nadšení dodalo potřebnou odvahu rodičům. Rodina se v průběhu času dostávala do dalších potíží. Potkávaly ji finanční problémy (zadluženost), fyzické zdravotní potíže (Anna, Adam), traumatizující události (sebevražda bratra), školní i výchovné obtíže (Adam). Přesto bylo v rodině možné pozorovat dobré vztahy a soudržnost. Patrné bylo i to, jak negativní zkušenost rodičů z minulosti později ovlivnila jejich budoucí počínání. Jakmile se například začalo ukazovat, že matka a dcery by se znovu nesměly vídat s Adamem, oba rodiče se vzepřeli a docílili změny. Bylo patrné, že rodina našla smysl ve svém počínání, převzala zodpovědnost sama za sebe a dokázala využít toho, co měla k dispozici. Domnívám se, že z pohledu odolnosti rodina prokázala, že má dovednosti, schopnosti, ochotu řešit a zdolávat konflikty i zátěžové situace.

Podle Anny k odebrání dítěte došlo pro nevyhovující bytové podmínky. Z mého pohledu by však bytové podmínky neměly být důvodem k odebrání dítěte. Je zvláštní, že v rodině, kde mohly vyrůstat dvě starší děti, nesmělo zůstat dítě třetí a zrovna to, o které jako jedině projeví zájem prarodiče. Jistě, nabízí se myšlenka, že se jednalo o dítě vyžadující pro svůj zdravotní stav zvýšenou péči, což pravděpodobně OSPOD tehdy i tak vyhodnotil. Připomenu jen, že matka absolvovala už v kojeneckém věku s Adamem dvě jeho operace a zvládla s ním cvičit Vojtovu reflexní lokomoci. Z vlastní zkušenosti vím, že cvičení Vojtovy reflexní lokomoce s kojencem je velmi náročné. Náročnost nespočívá jen v osvojení si správné techniky cviku, ale také ve zvládnání situací, kdy kojenec u prováděných cviků pláče, s čímž následně souvisí jeho únava a vyčerpání, což způsobuje například problémy s krmením.

Na základě informací, které mi jsou známy, se domnívám, že důvod k odebrání dítěte nebyl oprávněný. V tomto příběhu jsme byli svědky skutečnosti, jak významně ovlivnil zásah státu skrze jednání jedné sociálně pracovníce OSPOD život Anniny rodiny. Teprve až po devíti letech prostřednictvím několika dalších organizací (SAS, OSPOD, SVP, doprovázející organizace pěstounských rodin) stát vynaložil nemalé finanční prostředky k tomu, aby dodatečně poskytl pomoc a podporu biologické rodině, ze které dítě nejprve odebral.

V příběhu Anniny rodiny se objevuje také velké etické dilema, jež řeší sociální pracovníci OSPOD: *Kdy ne/podat návrh k odebrání dítěte z jeho*

rodiny? Moje zkušenost odpovídá spíše literatuře o rodinné odolnosti³⁷. Spolu s ní jsem přesvědčena, že ohrožené rodiny mají potenciál proměnit svůj život, staví-li na vlastních silných stránkách a okolních zdrojích, mezi něž patří obec a do jisté míry též sociální a další služby.

Zabývala jsem se rodinnou odolností z pohledu sanace rodiny. Perspektiva odolnosti vyžaduje odpovídající přístup k diagnostice rodiny – z pohledu procesu a z pohledu sil a zdrojů. V předkládané kazuistice jsem využila dynamického porozumění rodině v její situaci. Zachytila jsem hodnoty této rodiny, její potřeby, síly, zdroje a strategie zvládnání v několika situacích v průběhu několika let z pozice pracovnice SAS.

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou definovány různými způsoby, tedy i moje pozice odpovídá jen některému z pojetí, která uvedu. Ve Slovníku sociální práce Matoušek definuje sanaci rodiny jako „postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně proto, že je sám někým z rodiny ohrožen“³⁸. Janebová³⁹ uvádí, že v nejšířším smyslu je sanací rodiny myšlena jakákoli sociální práce s rodinou, v nejužším smyslu bývá za sanaci rodiny považována práce s rodinou ze strany odborů sociálně-právní ochrany dětí. Úzkému pojetí odpovídá vymezení Bechyňové, která za sanaci rodiny považuje „soubor opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytovány nebo ukládány převážně rodičům dítěte a dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen“⁴⁰. V podstatě jde o nejlepší zájem dítěte.

SAS v našem pojetí odpovídal spíše Matouškově definici, kdy klientem sanace je celá rodina, což považujeme za nejlepší cestu, jak pomoci dítěti. Uvědomuji si však, že v uváděné kazuistice Adam nikoho neohrožoval, ani nebyl výrazně svými pěstouny ohrožován, pokud za ohrožení nepovažujeme bránění v kontaktu s biologickou rodinou. Nechávám se v širším pojetí sanace rodiny inspirovat prací Kim Bergové, která představuje službu založenou na rodině⁴¹, kde jsou rodiče vnímáni jako partneři při rozhodování a určování cílů. Tato služba respektuje, hledá a využívá

³⁷ Dorothy S. BECVAR (Ed.) (2013). *Handbook of family resilience*. New York: Springer.

³⁸ Oldřich MATOUŠEK (2008). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. S. 185.

³⁹ Radka JANEBOVÁ (2011). Spolupráce organizací z oblastí sanace rodiny. *Sociální práce/Sociální práce*, 2: 17–19.

⁴⁰ Věra BECHYŇOVÁ (2011). Co je sanace rodiny. In: Věra BECHYŇOVÁ, Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál. S. 18.

⁴¹ Family based service (FBS) v Insoo Kim BERG (2014). *Posílení rodiny: krátká terapie zaměřená na řešení*. Praha: Portál. S. 17.

přednosti i zdroje, které má rodina k dispozici. Pomáhá rodinám spatřovat vlastní kompetence a také možnosti, jak řídit svůj život.

Seznam zkratk

OŠPOD – odbor sociálně právní ochrany dětí
SAS – sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi
SPC – speciálně pedagogické centrum
SVP – středisko výchovné péče

Použitá literatura

- BAŠTECKÁ, Bohumila (Ed.) (2009). *Psychologická encyklopedie: aplikovaná psychologie*. Praha: Portál.
- BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. (2013). *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada.
- BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. (2005). *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada.
- BAŠTECKÁ, Bohumila, GOLDMANN, Petr (2001). *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál.
- BAŠTECKÁ, Bohumila, MACH, Jan a kol. (2015). *Klinická psychologie*. Praha: Portál.
- BECVAR, Dorothy S. (Ed.) (2013). *Handbook of family resilience*. New York: Springer.
- BECHYŇOVÁ, Věra, KONVIČKOVÁ, Marta (2011). *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2. vyd. Praha: Portál.
- BERG, Insoo Kim (2014). *Posílení rodiny: krátká terapie zaměřená na řešení*. Praha: Portál.
- BŘICHÁČEK, Václav (2009). Resilience rodiny. In: ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada.
- CALDWELL, Karen, SENTER, Karolyn (2013). Strengthening Family Resilience Through Spiritual and Religious Resources. In: BECVAR, Dorothy S. (Ed.) *Handbook of family resilience*. New York: Springer.
- GULOVÁ, Lenka (2011). *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada.
- HAWLEY, Dale R. (2013). The Ramifications for Clinical Practice of a Focus on Family Resilience. In: BECVAR, Dorothy S. (Ed.) *Handbook of family resilience*. New York: Springer.
- JANEBOVÁ, Radka. Spolupráce organizací z oblastí sanace rodiny. *Sociální práce/Sociální práce*, 2: 17–19.
- KOPŘIVA, Karel (2006). *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál.

- MATOUŠEK, Oldřich a kol. (2007). *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, Oldřich, PAZLAROVÁ, Hana a kol. (2014). *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- NAVRÁTILOVÁ, Jitka (2013). Ohrožená rodina. In: MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál.
- PAULÍK, Karel (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada.
- REICHEL, Jiří (2009). *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- SLEZÁČKOVÁ, Alena (2012). *Průvodce pozitivní psychologií: nové přístupy, aktuální poznatky, praktické aplikace*. Praha: Grada.
- SOBOTKOVÁ, Irena (2011). Rodina jako místo bezpečí i násilí. In: ŠEVČÍK, Drahomír, ŠPATENKOVÁ, Naděžda a kol. *Domácí násilí: kontext, dynamika, intervence*. Praha: Portál.
- SZOTÁKOVÁ, Markéta (2014). Case management: aktivní zapojení klienta i pracovníka do spolupráce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 3: 61–80.
- ŠVAŘÍČEK, Roman (2014). Metody sběru dat. In: ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- WALSH, Froma (2013). Community-Based Practice Applications of a Family Resilience Framework. In: BECVAR, Dorothy. S. (Ed.) *Handbook of family resilience*. New York: Springer.
- WALSH, Froma (2016). Applying a Family Resilience Framework in Training, Practice, and Research: Mastering the Art of the Possible. *Family Process*, 55 (4): 616–632.

Internetové zdroje

- Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Dostupné mj. z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dostupné mj. z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>
- Sanace rodiny MPSV ČR, dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5587>

III. Můj soused zabiják: znovu u/věřit

Úvodní slovo

Události a jejich dopady mají vždy podobu jednotlivých případů – kauzistik. V učebnicích katastrof a rozsáhlých hromadných neštěstí najdeme velké zobecňující bloky, například průmyslové havárie, dopravní neštěstí atp. Jednotlivé kapitoly však nesou názvy, které pro zasažené znamenají i po letech živé vzpomínky a někdy biografické rozlomení, kdy je život označený a vnímaný jinak před událostí a jinak po ní. V České republice by kapitoly z novější doby tvořily například povodně 1997 a 2002, havárie autobusu u Nažidel 2003, železniční neštěstí u Studénky 2008 atd. Každá událost nese jedinečné charakteristiky způsobu, jak nastala, včetně času, kdy nastala, skupin zasažených lidí, vzbuzených potřeb, zastávaných hodnot, přítomných zdrojů a sil a postupů zvládnání.

Některé události se do učebnic nedostanou. Ze společensko-legislativního hlediska jejich rozsah nepřekročil kritickou mez a jejich dopady jsou tudíž zvladatelné běžnou činností integrovaného záchranného systému a státní správy a samosprávy. Jsou soukromé jako většina vražd.

Tematický blok Můj soused zabiják uvádí recenzovaný příspěvek teologa Ondřeje Koláře o důvěře. Navazují příběhy sousedských vražd: v severoosetinském Beslanu pravděpodobně vraždily sousední národy; ve Frenštátě soused v domě; a v třetím případě člen rodiny. O svých zkušenostech s dopady vraždění vypráví příslušník zasaženého národa Oleg Alborov, humanitární pracovník Vítězslav Vurst, terénní krizoví pracovníci Bohumila Baštecká a David Tichý, matka vraha R. O. a vůdčí osobnost obnovující justice Andrea Matoušková.

U velkých průmyslových a dopravních havárií či katastrof působených přírodou máme v rozvinutých zemích téměř jistotu, že v důsledku události se něco zlepší. Například technické zabezpečení či infrastruktura, znalosti a dovednosti a leckdy též sebedůvěra a vztahy mezi lidmi, aspoň mezi těmi, kteří sdílejí stejné zájmy. Jak je to u vražd, nevím/e.

Předpokládáme, že základní úkol a současně otázka po událostech, v nichž blízcí či sousedi zabijejí, se nevyhne pravděpodobně nikomu ze zasažených, potažmo nikomu: Jak znovu uvěřit? Jak obnovit vzájemnou důvěru? V tomto vydání SATu se znepokojivě ptá žena, která se stala matkou vraha. Odpověď hledají teologové i probační a mediační služba. A zkusme si představit, že na tuto otázku cílí též stát: „Základním prvkem systému ochrany obyvatelstva musí být informovaný a sebevzdělaný

občan, který bude umět reagovat na přijímaná opatření, chránit sebe a poskytovat pomoc ostatním osobám.“²

---

² *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2013 s výhledem do roku 2020* schválená usnesením vlády č. 165 ze dne 25. února 2008, s. 6. Dostupné na: <https://www.hzscr.cz/clanek/koncepce-ochrany-obyvatelstva-do-roku-2013-s-vyhledem-do-roku-2020-503181.aspx>

III.1. Může víra v Boha zdůvodnit důvěru v člověka?¹

Ondřej Kolář²

Souhrn

Téma a jeho zakotvení: Důvěra v člověka (či obecně důvěra ve svět) nemá své pevné místo ani v dogmatice, ani v teologické etice. Přestože v mezilidských vztazích hraje zásadní roli, teologicky je „bezdomovcem“. Reformace nově zdůraznila víru v Boha jakožto osobní důvěru a toto rozpoznání později potvrdila také analýza příslušných výrazů v Bibli, avšak důvěra vůči člověku bývá v teologii traktována spíš okrajově, nahodile a nesystematicky. Rozpor mezi důležitou úlohou důvěry v lidském životě a její absencí v kánonu teologických témat signalizuje jistý deficit teologie v reflexi každodenní lidské zkušenosti ve světle křesťanské víry.

Předporozumění: Současná krize důvěry volá po teologickém zpracování. Je důvěra v člověka vůbec něco žádoucího? Není dnes naopak „na pořadu dne“ zvýšená ostrážitost?

Cíl příspěvku: Sdílet přesvědčení, že důvěra ve svět nevychází z inherentní důvěryhodnosti člověka. Vyplývá z víry, že jsme navzdory hříchu nevypadli z Božích rukou a že Kristus zvítězil nad mocnostmi zla.

Hlavní myšlenky: V Bibli je důvěra ambivalentním pojmem. Na jedné straně bibličtí pisatelé varují před spoléháním na člověka a jeho schopnosti a Boha pokládají za toho jediného důvěryhodného. Na druhé straně Ježíš zve k lásce a odpuštění, k němuž jistě patří také obnova důvěry, ujišťuje o Boží dobrotě nesoucí svět a zdůvodňuje důvěru v něj. Ve světě porušeném lidským hříchem nelze hlásat bezmeznou důvěru, ale je možné a nutné ji trpělivě budovat.

Kritická reflexe: Článek zůstává spíš náčrtem komplexní problematiky, která by vyžadovala podrobnější pojednání.

Klíčová slova

důvěra – teologická antropologie – víra v Boha – strach

¹ Článek je přepracovanou a rozšířenou verzí přednášky, která zazněla na konferenci Můj soused zabíják na půdě Evangelické teologické fakulty UK dne 20. 11. 2015. Práce byla podpořena výzkumným programem Univerzity Karlovy – Univerzitní výzkumná centra UK č. 204052 (UNCE).

² Ondřej Kolář, Th.D. (nar. 1978) působí na katedře systematické teologie Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy. Je farářem ve sboru Českobratrské církve evangelické v Praze-Kobylisích a spolupracuje se Středoevropským centrem misijních studií. Ve své akademické práci se zaměřuje především na eschatologii, teologickou antropologii a systematicko-teologické otázky misiologie. Kontakt: kolar@etf.cuni.cz

Summary

May trust in God give reason for the trust in human?

Context of the theme: Trust in a human (or general trust in the world) has no firm place in dogmatics or in theological ethics. Although it plays a crucial role in interpersonal relationships, it is a „homeless“ concept theologically. The Reformation newly emphasized belief in God as a personal trust, and this recognition was later confirmed by the analysis of the respective terms in the Bible. However, the trust in man is discussed rather marginally, randomly and unsystematically in the theology. The contradiction between the important role of trust in human life and its absence in the canon of theological themes signals a certain deficit of theology in the reflection of everyday human experience in the light of the Christian faith.

Presuppositions: The current crisis of trust calls for theological reflection. Is trust in a human as such desirable at all? Is it not rather watchfulness what is important today?

The aims of the article: To explain that trust in the world does not come from the inherent credibility of human. It results from the belief that, despite sin, we have not fallen out of God's hands and that Christ has overcome the powers of evil.

Highlights: Trust is an ambivalent concept in the Bible. On the one hand, biblical authors warn against relying on man and his abilities, and they regard God as the only credible one. On the other hand, Jesus invites for love and forgiveness, which certainly includes a renewal of trust, assures God's goodness bearing the world and justifies the trust in it. In a world infringed by human sin, an unlimited confidence cannot be proclaimed, but it is possible and necessary to build it patiently.

Critical reflection: The article remains a sketch of a complex issue that would require more detailed discussion.

Keywords

Trust – Theological Anthropology – Faith in God – Fear

III.1.1. Krize důvěry

Zkušenosti s násilím, které nečekaně a nepředvídatelně způsobují naši bližní, nás pokaždé zaskočí a šokují. Ve svých každodenních životech zpravidla vycházíme z toho, že nás naši sousedé nebudou na potkání zabíjet. Navzdory tomuto trvalému předpokladu však můžeme kolem sebe pozorovat pocit ohrožení, který navíc někdy bývá účelově přiživován.³

³ To je zjevné zejména v případě strachu z uprchlíků, kteří do České republiky přicházejí v porovnání se zeměmi západní Evropy v mnohem menším množství. Podle šetření Centra pro výzkum veřejného mínění z prosince 2017 označilo uprchlíky 54 % respondentů za velkou hrozbu, dalších 35 % procent jako malou hrozbu. 64 % res-

Krise důvěry jistě není žádným novým tématem, avšak v posledních letech je opět v kurzu, a to zdaleka nejen kvůli teroristickým útokům v Evropě. Českou paniku v souvislosti s uprchlickou vlnou⁴ je možné označit za projev nedůvěry, která migrantům podsouvá nedobré úmysly.

V oblasti hospodářské se o nedůvěře intenzivně hovoří od velké finanční krize v roce 2008, která mimo jiné ukázala, že nelze bezmezně důvěřovat velkým finančním institucím – což je určitý paradox, uvědomíme-li si, kolik slov souvisejících s důvěrou se právě v tomto sektoru vyskytuje (např. věřitel, úvěr, kreditní karta).

Nedůvěra v politiky i v politiku vůbec se stala skoro banální samozřejmostí, nad níž se už nikdo nepozastavuje. Nové politické strany často vznikají jako reakce na poptávku po důvěryhodné politice, ale po jisté době důvěru opět ztrácejí a cyklus se opakuje, jen s jinými názvy a hesly.

Samozřejmě ani církev není nedůvěře ušetřena. Různé výzkumy ukazují, že takzvaný český ateismus z velké části není absencí víry v Boha, ale spíše dalekosáhlou ztrátou důvěry v církev.⁵

Krise důvěry se projevuje tendencí k všelijakému pojišťování, zajišťování a prověřování. Stále více jsme ochotni se vzdát části své svobody ve prospěch bezpečnosti. Na druhé straně naše běžné chování ztrátu důvěry příliš neprozrazuje: dál čteme noviny, i když nedůvěřujeme médiím, dál ukládáme peníze do banky, i když nedůvěřujeme finančnímu systému.⁶ Navenek proklamujeme vlastní nedůvěru nebo k ní dokonce druhé vyzýváme, ale naše jednání tomu (alespoň zatím) neodpovídá. Ukazuje se, že důvěra je cosi mnohem hlubšího, elementárního a nereflektovaného.

---

pondentů pokládá terorismus za velkou hrozbu (v roce 2010 jich bylo 52 %). Srv. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4502/f9/ob180122.pdf.

⁴ Strach z uprchlíků kulminoval podle CVVM v roce 2015 (65 % respondentů je označilo za velkou hrozbu), poté částečně klesl, avšak prozatím nedosáhl úrovně z počátku tohoto desetiletí (54 % oproti 24 %).

⁵ Malá nebo žádná důvěra k církvím a náboženským organizacím je v české společnosti setrvalým nebo dokonce rostoucím jevem. Podle šetření Centra pro výzkum veřejného mínění z roku 2018 církvím spíše či rozhodně nedůvěřuje 66 % dotazovaných. Srv. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4580/f9/po180405.pdf.

⁶ Podle výše uvedeného šetření CVVM tisku spíše či rozhodně nedůvěřuje 57 % dotázaných, v případě televize je to 54 %; v dlouhodobé perspektivě se jedná o trvalý pokles důvěry. Důvěra v banky stále mírně převažuje nad nedůvěrou (54 % oproti 42 %).

III.1.2. Pojem důvěry v teologii v kontextu společenských věd

Jaké místo má důvěra v člověka či v instituce v teologické reflexi? Překvapivě zcela okrajové, na rozdíl od jejího značného významu ve společenských vědách, který můžeme sledovat přinejmenším od 50. let minulého století.

Dětský psychoanalytik Erik H. Erikson⁷ v té době vyzdvihl ve svém stadiálním modelu lidského vývoje klíčovou úlohu důvěry. „Základní důvěra“ oproti základní nedůvěře je hlavním vývojovým úkolem a vývojovou křižovatkou do roku dítěte, v Eriksonově chápání tedy tvoří základnu zdravého vývoje.

Pro sociologii objevil důvěru Niklas Luhmann⁸, který zdůraznil, že důvěra umožňuje člověku jednat v komplexním světě, v němž nikdy nemáme k dispozici dostatek informací nezbytných pro kvalifikované rozhodování. Důvěra je v tomto pohledu nezbytný kompenzační mechanismus.

Ve filosofii se pokusil Otto Friedrich Bollnow⁹ rehabilitovat důvěru jako ctnost, která v sobě spojuje moment darovanosti i odvahy.

V teologii (zejména v evangelické) je pojem důvěry rezervován pro víru v Boha. Martin Luther pojímal víru především jako důvěru, jako existenciální akt spolehnutí na Boha, nikoli předně jako souhlas s věroučnými obsahy. Ve svém výkladu Desatera definuje víru v jediného Boha takto: „Takže mít Boha neznamena nic jiného než na Boha ze srdce spoléhat, důvěřovat mu a věřit mu.“¹⁰ Důvěra, která se obrací na někoho jiného než na Boha, nachází jen falešné zajištění, *securitas*, které nezbytně vyústí v modloslužbu. Pravou, avšak nevynutitelnou, nemanipulovatelnou a samozřejmě také nezaslouženou jistotu, *certitudo*, máme jen v Bohu.¹¹ V nauce o Bohu má tedy důvěra ústřední postavení, avšak v teologické etice, kde by mohla mít své místo jako součást mezilidských vztahů, se s ní setkáváme jen sporadicky.

⁷ Erik H. ERIKSON (1959). *Identity and the Life-Cycle*. New York: International Universities Press.

⁸ Niklas LUHMANN (1968). *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart: F. Enke.

⁹ Otto Friedrich BOLLNOW (1958). *Wesen und Wandel der Tugenden*. Frankfurt am Main: Ullstein.

¹⁰ Srv. Martin WERNISCH (Ed.) (2006). *Kniha svornosti*. Praha: Kalich. S. 377; Otto Hermann PESCH (1999). *Cesty k Lutherovi*. Brno: CDK. S. 116n.

¹¹ Reiner STRUNK (2003). *Vertrauen I: Ethisch*. In: *Theologische Realenzyklopädie, Bd. 35*. Berlin: Walter de Gruyter. S. 71–73.

III.1.3. Nedůvěra v Bibli

Protiklad mezi exkluzivní důvěrou v Boha a falešnou důvěrou v člověka najdeme už v Bibli. Právě na pozadí vyznání Boha jako toho jediného důvěryhodného, věrného a pevného se důvěra v člověka jeví jako pošetilost, spoléhající se na cosi vratkého, ba dokonce jako modloslužba, která ze srdce vytlačuje jediného Pána a nahrazuje ho jinými vládci. Pregnantně je tato principiální nedůvěra v člověka vyjádřena v žalmu 118: „Lépe utíkat se k Hospodinu, než doufat v člověka. Lépe utíkat se k Hospodinu, než doufat v knížata.“¹² Ještě více nekompromisní je prorok Jeremjáš: „Toto praví Hospodin: Proklet buď muž, který doufá v člověka, opírá se o pouhé tělo a srdcem se odvrací od Hospodina.“¹³ Nezapomeňme ovšem, že nedůvěryhodný není pro biblické autory jen můj bližní, ale také já sám: ani sám na sebe se nemohu plně spolehnout.¹⁴

Dostává-li se důvěra v člověka do konkurence s vírou v Hospodina, je její odmítnutí pochopitelné. Stejně nebezpečná je důvěra v cokoli, co se tváří jako opora a pomoc člověka, ale ve skutečnosti je to klam, jako třeba cizí bohové, nebo bohatství a násilí. Je ale otázkou, zda tento odsudek zahrnuje také běžné mezilidské vztahy důvěry, které nemají podobu totálního odevzdání vyhrazeného pouze Bohu. Když mudroslovná tradice konstatuje, že „prostoduchý kdečemu důvěřuje, kdežto chytrý promyšlí své kroky“¹⁵, jistě tomu nemáme rozumět tak, že nelze důvěřovat vůbec ničemu a nikomu. Spíše je nutné se smířit s tím, že důvěra – právě důvěra v naše nejbližší – může být také zklamána.¹⁶ Nedůvěra je v Bibli především kritickým postojem, který bourá falešné opory, odhaluje klamné sliby spásy a demaskuje zlo vydávající se za dobro.

¹² Bible. *Žalm 118*, 8–9. Srv. Frank-Lothar HOSSFELD, Erich ZENGER (2008). *Psalmen 101–150*. Freiburg: Herder. S. 323n.

¹³ Bible. *Jeremjáš 17*, 5. G. Fischer připouští, že takový postoj je šokující a nelze ho v běžném životě uplatňovat absolutně. Srv. Georg FISCHER (2005). *Jeremia 1–25*. Freiburg: Herder. S. 551.

¹⁴ Srv. např. následující diktum: „Důvěřuj Hospodinu celým srdcem, na svoji rozumnost nespolehej.“ (Bible. *Příslaví 3*, 5.) Srv. k tomu: Michael V. FOX (2000). *Proverbs 1–9 (The Anchor Bible)*. New York: Yale University Press. S. 551.

¹⁵ Bible. *Příslaví 14,15*.

¹⁶ Tak o tom svědčí například *Žalm 41*, 10. verš: „I ten, s nímž jsem žil v pokoji a jemuž jsem důvěřoval, ten, jenž můj chléb jedl, vypíná se nade mne a zvedá patu.“ Srv. k tomu Hans-Joachim KRAUS (1978). *Psalmen 1–59*. Neukirchen: Neukirchener. S. 468.

III.1.4. Teologické cesty k důvěře

Kritický či prorocký postoj biblické nedůvěry je sice nezbytný, ale těžko může být jediným životním programem. Důvěra skutečně je základním předpokladem lidského spoluzití. Jedině v očekávání, že mě druzí ihned nezabijí, ale budou ke mně v zásadě přivětiví, je možné beze strachu žít ve společnosti a vstupovat do vztahů. Bez důvěry by člověk ráno ani nemohl opustit postel. Zároveň je ale důvěra vždy spojena s rizikem: nikdy nemáme stoprocentní jistotu, že nám náš bližní neublíží. Důvěra nějaké jednání očekává, ale nemůže je předpovědět ani kontrolovat.¹⁷

Také v teologii se ojediněle objevuje zhodnocení důvěry pro lidský život. Knud Løgstrup pokládá důvěru za přirozený, spontánní projev lidského bytí, který s sebou nese nevyřčený etický požadavek směřující k druhému. V každém setkání a v každém rozhovoru vystupujeme ze sebe sama a vydáváme se druhému s očekáváním, že nebudeme zklamáni.¹⁸ Důvěra vyjadřuje vzájemnou odkázanost lidí na sebe. Podle Trutze Rendtorffa tak můžeme celou morálku chápat jak způsob odpovědi na důvěru.¹⁹

Nelze si nepovšimnout, že důvěra v člověka strukturálně vykazuje podobnost s křesťanským pojetím víry v Boha. Víra v Boha přece nikdy není viděním či neochvějně jistým věděním, a proto si vždy uchovává prvek odvahy a rizika. Ani křesťan nemůže vyloučit, že jeho víra nebude zklamána. Proto nechybějí v teologii pokusy uvést (vertikální) víru v Boha a (horizontální) důvěru do souvislosti.

Zvláštní atraktivitu má pro teologii zejména Eriksonova základní důvěra, protože je popisována jako univerzálně lidský fenomén, a tak se jeví jako vhodný navazovací bod pro křesťanskou víru. Podle Wolfharta Pannenberg je v každém aktu důvěry implicitně ve hře to, co je explicitně obsahem náboženského vědomí. Dalo by se říci, že Bůh je vlastním předmětem základní důvěry.²⁰ Odkázanost člověka na Boha se konkretizuje v bezmeznosti základní důvěry. Tím Pannenberg nechce podat důkaz Boží existence, pouze poukazuje na konstitutivní vztah lidského bytí k náboženské tematice. Úkolem náboženství (či přesněji: náboženské výchovy)

¹⁷ Martin HARTMANN (2004). Vertrauen. In: Gerhard GÖHLER, Mattias ISER, Ina KERNER (Eds.). *Politische Theorie. 22 umkämpfte Begriffe zur Einführung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 387.

¹⁸ Knud LØGSTRUP (1989). *Die ethische Forderung*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Zejména s. 7–18.

¹⁹ Trutz RENDTORFF (1990). *Ethik. Grundelemente, Methodologie und Konkretion einer ethischen Theologie, Bd. I*. Stuttgart: Kohlhammer. S. 79n.

²⁰ Wolfhart PANNENBERG (1983). *Anthropologie in theologischer Perspektive*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. S. 69.

je podle Pannenbergova napomoci člověku v tom, aby odloučil důvěru od její počáteční vazby na matku, která pro dítě v první životní fázi zastupuje Boží lásku.²¹ Skrze náboženství se člověk během dospívání učí uvědomit si konečnost a omezenost všech instancí světa (včetně nejbližších lidí), a přece v důvěře setrvat a nepropadnout strachu.²² Náboženská kultivace základní důvěry umožňuje, aby se člověk otevřel světu a jeho požadavkům, místo aby před nimi utíkal, a aby zvládal různé negativní zkušenosti, včetně zklamání důvěry bližních.²³ Náboženství v tomto smyslu není infantilní regresí či únikem před skutečností, ale naopak nástrojem zvládnání její mnohoznačnosti.

Podobně i pro Hanse Künga je základní důvěra přítakáním skutečnosti v celé její problematičnosti a uznáním, že navzdory všemu má skutečnost smysl a hodnotu. Küng připomíná, že tato důvěra není racionálně zdůvodnitelná, nicméně se vždy znovu osvědčuje v samotném aktu důvěry, v němž poznávám její odůvodněnost. Opakem základní důvěry je nihilismus, který je pro Künga posledním důsledkem ateismu. Reálně však může také ateista žít v základní důvěře.²⁴

III.1.5. Nedůvěra, strach a ostražitost z pohledu teologie

Jaké místo v původně psychoanalytickém pojetí této základní důvěry zaujímá nedůvěra? Eriksonova teorie je vystavěna na vývojových křižovatkách, tudíž „základní nedůvěra“ je pro autora doprovodem a protipólem základní důvěry jako obdobná vývojová možnost.

U Pannenbergova a Künga zůstává její úloha do značné míry nevyjasněná. Løgstrup spatřuje v nedůvěře pouhou negaci důvěry, která proto principiálně není důvěře rovnocenná a nepatří k základní výbavě lidské existence.²⁵ Máme tedy nedůvěru pokládat prostě za něco negativního, co v posledu ochromuje život, nebo ho rovnou nihilisticky popírá? Je žádoucí „pěstovat“ také nedůvěru, anebo ji máme ve svých životech pouze vždy znovu překonávat?

V biblické výzvě k nedůvěře a ostražitosti vůči lidským instancím, jež si pro sebe nárokují důvěryhodnost a spolehlivost, můžeme spatřovat nejen

²¹ Wolfhart PANNENBERG (1983), s. 224.

²² Tamtéž, s. 221.

²³ Tamtéž, s. 220.

²⁴ Hans KÜNG (1978). *Existiert Gott? Antwort auf die Gottesfrage der Neuzeit*. München: Piper. S. 498.

²⁵ Knud LØGSTRUP (1989). *Die ethische Forderung*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). S. 18.

důsledek exkluzivního monoteismu, který vedle sebe nesnese žádné další zdroje důvěry, ale také odraz běžné lidské zkušenosti či moudrosti. Nedůvěra sama o sobě nepotřebuje teologické zdůvodnění, protože k lidskému bytí principiálně patří nejen jeho odkázanost na druhé, která volá po důvěře, ale také ohroženost druhými, která přirozeně vyvolává ostražitost a strach. Například podle Thomase Hobbesa (1588–1679) je přirozeným stavem lidí spíše vzájemná nedůvěra a z ní plynoucí válečný stav, který může být překonán teprve uzavíráním smluv spojených se sankcemi při jejich porušování.²⁶

Hovoří-li teologie o důvěře a nedůvěře, musí nejprve vyjasnit, v jakém antropologickém kontextu tak činí. S jistým zjednodušením můžeme rozlišit tři kontexty teologie důvěry: supralapsární („před pádem“, tedy popisující Boží původní určení člověka a jeho vztahů, zatím nezatížených hříchem), infralapsární („po pádu“, tedy popisující reálný stav člověka poznamenaný odcizením od Boha) a eschatologický (odpovídající přicházejícímu Božímu království, tedy dovršenému a obnovenému světu).

První kapitoly Bible v narativní formě ukazují, že nedůvěra nepatří ke stvořitelskému určení člověka, ale byla do lidského srdce zasetá teprve ďáblem. Ztráta důvěry v Boha vedla k postupnému rozvratu důvěry ve vztahu člověka k bližním (i k sobě samotnému). V situaci infralapsární je ovšem nedůvěra nejen projevem narušených vztahů mezi lidmi, ale také nutným způsobem ochrany před zlem.²⁷ Za jistých okolností je odsouzeníhodná, třeba když vede až k nenávisti (například vůči lidem z jiného kulturního okruhu), ale za jiných okolností se jedná o pochopitelnou obrannou reakci, například v kontaktu s internetovými médii, v nichž se nezdědky setkáváme se lží, polopravdami a manipulací.

Je-li tedy nedůvěra ambivalentní, pak ani důvěru nelze chápat jako něco za všech okolností žádoucího, či dokonce jako ctnost. Jsou chvíle, kdy na místě není důvěra, ale spíš kalkulující nedůvěra. Důvěra bez připravenosti projevit nedůvěru vůči těm, kdo mají nedobré úmysly, je naivitou. Nelze se vzdát základního varování Bible, že ne každý, kdo vystupuje s nárokem na důvěryhodnost a spolehlivost, si naši důvěru také zaslouží. Ke zralosti a dospělosti patří nejen důvěra a přitakání světu, ale stejně tak ostražitost a kritičnost. V současné komplexní společnosti, v níž čelíme přívalu informací i různých „nabídek spásy“, je dokonce nezbytné se nedůvěře učit či

²⁶ Alexander SCHWAN (1986). Thomas Hobbes. In: *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 15. Berlin: Walter de Gruyter. S. 404–412.

²⁷ Obdobnou úlohu v lidském životě hraje například násilí, které je vždy důsledkem lidského hříchu, ale za jistých okolností může zabránit ještě většímu zlu, a proto ho nelze mravně kvalifikovat vždy jako něco negativního.

vybudovat kompetenci k reflektující a pochybující nedůvěře, protože ohrožení často nejsou ihned rozpoznatelná a vyžadují kritické rozlišování.

III.1.6. Důvěra stále obnovovaná

Jaké místo má důvěra v eschatologické perspektivě, tedy z hlediska zachraňující Boží moci, překonávající lidský hřích a tvořící nového člověka? Jinými slovy: Může víra v Boha zdůvodnit důvěru v člověka? Náboženství bývá považováno za zdroj jistoty a důvěry v nejisté době. Víra ale spíš začíná tam, kde se vzdáme touhy po absolutním zajištění, protože je vykročením do nejistoty v očekávání Boží přítomnosti. Zdrojem důvěry v Bibli je Bůh sám, Stvořitel a Pán světa, který své stvoření opatruje a v Ježíši Kristu vysvobozuje.

Důvěra ve svět a bližního se sytí vírou, že jsme navzdory hříchu a jeho katastrofálním následkům nevypadli z Božích rukou. Jedině proto – a ne kvůli inherentní důvěryhodnosti člověka – je možno světu a člověku přitakat. Důvěra ve svět nevrůstá z popření nebo ignorování zla kolem nás a v nás, ale z víry, že Kristus zvítězil nad všemi mocnostmi zla. Křesťan věří, že jej nic nemůže oddělit od Boží lásky.²⁸ Tato víra rozhájí strach o vlastní já.

Ježíš přikazuje: miluj svého bližního jako sám sebe²⁹, nikoli: důvěřuj svému bližnímu. Zahrnuje láska automaticky také důvěru? Láska k bližnímu, dokonce k vlastním nepřátelům, nevyklučuje opatrnost a „hadí“ obezřetnost ve světě, který může být ohrožující.³⁰ Ježíš realisticky varuje své učedníky, že na svých cestách narazí na odpor. Zcela jistě ale láska zahrnuje odpuštění, jehož míra má být podle Ježíšova přikázání prakticky neomezená: máme odpouštět třeba sedmdesátkrát sedmkrát³¹, tedy i poté, co náš bližní naši důvěru nesčetněkrát zklamal.

Postoj nedůvěry nemá mít poslední slovo. Důvěru jistě nelze nařídit ani vynutit. Jsou chvíle, kdy je nedůvěra dokonce na místě. Ale pro zdar lidského spolužití je nutné se o obnovení důvěry vždy znovu pokoušet. Prvním krokem v tomto směru je položit si otázku, co sám mohu udělat pro to, abych přestal být nedůvěryhodný.

²⁸ Bible. *Římanům* 8,38–39.

²⁹ Bible. *Marek* 12,31.

³⁰ Bible. *Matouš* 10,16. Opatrnost až podezřavost je zcela na místě například v situaci pronásledování, kterou má Matoušův Ježíš na uvedeném místě na mysli. Jeho slovo má zcela jednoznačné vyústění: „Mějte se na pozoru před lidmi; neboť vás budou vydávat soudům, ve svých synagogách vás budou bičovat.“ (*Matouš* 10,17).

³¹ Bible. *Matouš* 18,22.

Dokladem procesu obnovování důvěry v Bibli mohou být třeba listy apoštola Pavla. Opakovaně ujišťuje své adresáty, že k nim má důvěru a může se na ně ve všem spolehnout³² – a přitom z týchž listů vyplývá, že s těmito lidmi Pavel zažil nejedno zklamání. Jenže už samotné vyjádření důvěry může změnit vztah mezi dvěma lidmi: je to performativní slovo, tedy slovo, které má něco udělat, které pouze nereferuje o nějakém stavu, ale tento stav mění. Nastoluje novou situaci, stejně jako třeba vyznání lásky.

Lidský zápas o důvěru můžeme teologicky interpretovat jako napodobování Boží – vždy znovu obnovované – důvěry k nám. Bůh důvěruje člověku, dává mu svobodu i prostor pro její uplatnění a svěruje mu různé úkoly. Odpovědí člověka však je nedůvěra ve Stvořitele a důvěra v ďábla, který to s člověkem nemyslí dobře.³³

Také Ježíšův příběh můžeme číst jako příběh zklamané důvěry: Ježíšovi učedníci v rozhodující hodině svého mistra opouštějí³⁴ a dokonce zapírají.³⁵ A přece Ježíš ani poté nad nimi neláme hůl a po Velikonocích přichází nový začátek.

Použitá literatura

BOLLNOW, Otto Friedrich (1958). *Wesen und Wandel der Tugenden*. Frankfurt am Main: Ullstein.

ERIKSON, Erik H. (1959). *Identity and the Life-Cycle*. New York: International Universities Press.

FISCHER, Georg (2005). *Jeremia 1–25*. Freiburg: Herder.

FOX, Michael V. (2000). *Proverbs 1–9 (The Anchor Bible)*. New York: Yale University Press.

HARTMANN, Martin (2004). Vertrauen. In: GÖHLER, Gerhard, ISER, Matthias, KERNER, Ina (Eds.). *Politische Theorie. 22 umkämpfte Begriffe zur Einführung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. S. 385–402.

HOSSFELD, Frank-Lothar, ZENGER, Erich (2008). *Psalmen 101–150*. Freiburg: Herder.

KRAUS, Hans-Joachim (1978). *Psalmen 1–59*. Neukirchen: Neukirchener.

KÜNG, Hans (1978). *Existiert Gott? Antwort auf die Gottesfrage der Neuzeit*. München: Piper.

³² Bible. 2. dopis Korintským 7, verše 4, 16; Bible. Galatským 5,10.

³³ Bible. Genesis 3.

³⁴ Bible. Marek 14, 50.

³⁵ Bible. Marek 14, 66–72.

- LØGSTRUP, Knud (1989). *Die ethische Forderung*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- LUHMANN, Niklas (1968). *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Stuttgart: F. Enke.
- PANNENBERG, Wolfhart (1983). *Anthropologie in theologischer Perspektive*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- PESCH, Otto Hermann (1999). *Cesty k Lutherovi*. Brno: CDK.
- RENDTORFF, Trutz (1990). *Ethik. Grundelemente, Methodologie und Konkretion einer ethischen Theologie, Bd. I*. Stuttgart: Kohlhammer.
- SCHWAN, Alexander (1986). Thomas Hobbes. In: *Theologische Realenzyklopädie, Bd. 15*. Berlin: Walter de Gruyter. S. 404–412.
- STRUNK, Reiner (2003). Vertrauen I: Ethisch. In: *Theologische Realenzyklopädie, Bd. 35*. Berlin: Walter de Gruyter. S. 71–73.
- WERNISCH, Martin (Ed.) (2006). *Kniha svornosti*. Praha: Kalich.

Internetové zdroje:

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4502/f9/ob180122.pdf

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4580/f9/po180405.pdf

III.2. Beslan 2004

V roce 2019 uplynulo patnáct let od beslanské tragédie. Zařazujeme proto tři „beslanské“ příspěvky, které ilustrují některé z množství možných perspektiv. Dva byly prosloveny na semináři k Ceně Michala Velíška při desetiletém výročí od teroristického útoku: Oleg Alborov je severoosetinský novinář, který v době útoku již trvale žil v České republice; Vítězslav Vurst byl tehdy předsedou nadace ADRA pověřeným k uskutečnění projektu české rozvojové pomoci pro Beslan. Třetí příspěvek – zpráva z tohoto projektu – vznikl v roce 2007.

Jako teroristický útok na beslanskou školu je označována situace mezi 1. a 3. září 2004, kdy se školní budovy ve městě Beslan v Severní Osetii na jihu Ruské federace zmocnili čečenští separatisté. Bylo zadržováno 1200 rukojmích – žáků a jejich rodičů. Situace vyústila ve výbuch bomby a následné dění, při němž přišlo o život přes 300 lidí, z toho 186 dětí. Podrobnosti útoku nejsou dodnes známé a není jasné, kdo výbuch způsobil.¹

III.2.1. Beslan 2014: deset let od teraktu²

*Oleg Alborov*³

Beslan je jediné město v Rusku, kde školní rok začíná 5. září. Ode dne teroristického útoku v první beslanské škole uplynulo 10 let. Říká se, že čas léčí, ale zdá se, že pro Beslan to neplatí. Nejenom Beslan, ale celá republika Severní Osetie-Alanie jako by stále prožívala zármutek nad tím, co se stalo.

I dnes nikdo nemůže bez emocí zavzpomínat na události září roku 2004 – je to příliš citlivé téma. Nedospěli zde ke společnému mínění o tom, co se konkrétně odehrálo během těch tří děsivých dnů ve škole číslo 1.

Vyšetřování tragédie i doteď není ukončeno. Stále existuje spousta otázek bez odpovědí. Ale každý má právo hledat pravdu, proto jsou všichni zajedno v tom, že se na Beslan nesmí zapomenout.

---

¹ Zdroj: Wikipedie

² Příspěvek byl přednesen na semináři Jak čelit nejednoznačnosti (školy a násilná smrt) konanému k Ceně Michala Velíška 3. prosince 2014.

³ Oleg Alborov (nar. 1962 v Beslanu) vystudoval žurnalistiku na Moskevské státní univerzitě. Pracoval v regionálních novinách v Osetii, roku 1997 se přestěhoval do ČR a řadu let podnikal v oboru. Od roku 2009 změnil povolání a nyní pracuje v realitách. V r. 2004 byl svědkem tragických událostí v Beslanu, spolupracoval s nadací ADRA, která po teroristickém útoku přijela do Beslanu s humanitární pomocí. Kontakt: redaktor.g@seznam.cz.

Tragédie lidí, kteří přišli o své děti a své blízké během těchto tragických událostí, přetrvává v čase.

Stojí za to připomenout, že v zajetí teroristů se ocitlo 1127 lidí, mezi kterými byly děti, školáci, rodiče a učitelé.

V důsledku teroristického útoku zahynulo 334 lidí, z nichž bylo 186 dětí, 10 příslušníků speciálních jednotek, dva záchranáři a jeden hasič. Bylo zraněno 760 lidí.

Budova první beslanské školy, chránící na svém těle památku lidského utrpení, bolesti a děsu, i dnes připomíná lidem to, co se stalo. Sportovní hala, kde byla držena většina zajatců, a kde se odehrálo skutečné peklo, se stala Památkovým komplexem, který byl upraven na návrh německých projektantů. Vedle budovy školy se staví Chrám beslanských dětí.

Beslan ještě jednou ukázal, že je mezi námi velké množství lidí, kteří jsou připraveni riskovat své zdraví a obětovat svůj život kvůli druhému člověku, jenž se ocitl v nebezpečí. Příkladů hrdinských skutků v Beslanu během těchto tří dnů bylo hodně.

V Severní Osetii je zvykem pomáhat si navzájem v těžkých životních situacích. Obyvatelé Beslanu jsou i dnes velmi vděční lidem z různých měst po celém světě, kteří s nimi soucítili a podali pomocnou ruku.

Chtěl bych poděkovat i celé České republice, která v čísle prvních nabídkla svoji pomoc a nadaci Adra za všechno dobré, co pro obyvatele Beslanu udělala.

Uplynulo 10 let, ale obyvatelé města přes veškerá antiteroristická opatření si dnes nejsou jisti, zda jsou v bezpečí.

Před památkou 10letého výročí tragédie spolek Matky Beslanu uspořádal tiskovou konferenci. V průběhu tohoto setkání předsedkyně spolku Susana Dudieva, která přišla během tragických událostí o syna, mluvila i o tom, že během uplynulých deseti let Matky Beslanu hledaly pravdu a stále shromažďovaly informace.

Vyšetřování běží již 10 let a nikdo neví, jak dlouho ještě potrvá. Odpověď na otázku, jak se to mohlo stát a kdo je za to zodpovědný, pořád není známá. Nedávno se Matky Beslanu rozhodly obrátit k Evropskému soudu pro lidská práva ve Štrasburku.

Dá se říct, že tragédie poznamenala každého obyvatele Beslanu. To už není město, které jsem kdysi znal. Původní Beslan už neexistuje. Zdá se, že po malém provinciálním městě projel obrovský tank, který rozdrtil pod svými pásy všechny hezké vzpomínky na minulost. Místo té původní se objevila minulost jiná, která stále napovídá o tom, jak krutá je realita.

Mnozí obyvatelé města by byli rádi, kdyby se mohli zbavit této minulosti a těchto vzpomínek. Ale je to bolest, která bohužel bude součástí našeho života až do konce.

Spolu s myšlenkami o tom, proč se to stalo, přichází i uvědomění, že určitá část viny leží na nás. Musíme se naučit zodpovědnosti za všechno, co se děje kolem nás, musíme víc naslouchat jeden druhému, umět žít spolu, cítit cizí bolest a snažit se pomoci, i když občas se to zdá být nemožné. Pravda je taková, že cizí válka neexistuje. Do té doby, dokud si budeme myslet, že nás se to netýká, války a teroristické útoky budou pokračovat.

Co se za uplynulých deset let změnilo?

Děti, které měly štěstí zůstat naživu, jsou již dospělé. Některé z nich opustily Beslan, vystudovaly a žijí v jiných regionech Ruska. Některé odjely do zahraničí.

Nejoblíbenější profese bývalých zajatců je právník, voják z povolání, doktor, psycholog.

Ve městě postavili novou porodnici a novou školu. V současné době se tady rodí stále více dětí. Jen během roku 2013 se v Beslanu narodilo 700 nových občanů.

Spolek Matky Beslanu pokračuje ve svém boji za práva obětí teroristického útoku. Mluví se i o založení sdružení mládeže jako odvětví organizace. Členy sdružení by se měly stát děti, které byly v zajetí. Jejich činnost by se také měla soustředit na pomoc bývalým zajatcům.

Spolku Matky Beslanu se podařilo vyjednat výjimku v legislativě, která umožňuje dosažení vysokoškolského vzdělání za zvýhodněných podmínek dětem, které byly v zajetí útočníků.

Příští rok absolvují školu ti, kteří se v roce 2004 učili v první třídě. Mezi absolventy dalších let bude i skupina přibližně z 50 dětí, které tenkrát ještě nebyly školáky, ale ocitly se v zajetí.

Na popud spolku vydalo vedení města rozhodnutí o poskytnutí 50% slevy obětem na výdaje spojené s bydlením. Podnikají se kroky orientované na pomoc při hledání zaměstnání. Pomoc je určena také zájemcům o rekvalifikaci.

Ve městě Alagir vzniklo rehabilitační centrum pro Děti Beslanu, kde jsou obětem útoku zajištěny rehabilitační pobyty zdarma.

V Beslanu bylo také vybudováno Severokavkazské medicínské centrum, kam se jezdí léčit lidé z různých republik Severního Kavkazu. Centrum má 8 chirurgických a 4 terapeutická oddělení, konzultační polikliniku a diagnostickou službu.

V tomto roce výdaje z federálního rozpočtu Ruské federace na zlepšení bytových podmínek obětí teroristického útoku dosáhly částky 327 milionů rublů, výdaje minulého roku dosáhly částky 400 milionů rublů.

Chtěl bych tady uvést slova zástupkyně spolku Matky Beslanu Mariny Pak, která přišla během tragédie o svou jedinou dceru:

„Nové rehabilitační centrum nám hodně pomohlo, děti jsou více v klidu a mají více možností se radovat. Snažíme se naučit děti žít v této realitě. Nic se ale nezměnilo, my jsme si myslely, že po této tragédii ve státě začne proces očištění. Myslely jsme, že narkoman už si nevezme do ruky jehlu – bude se za to stydět. Alkoholici přestanou pít... Chápu, že jsou to naivní myšlenky. Ale byla jsem přesvědčena, že – po tolika obětech – lidé musí projít vnitřní očištěním. Nestalo se.“

Skoro každý, kdo přicestuje do Severní Osetie-Alanie letadlem, se po cestě z letiště zastaví ve Městě andělů – tak v Beslanu nazývají hřbitov, kde je pohřbeno 226 obětí teroristického útoku.

Hlavním architekturním monumentem komplexu je devítimetrová socha Strom smutku, která je vyrobena z bronzu. Každý si přijde na své myšlenky, když se dívá na tento monument. Přesto, že je to Strom smutku, pro mě symbolizuje život. Vždyť právě mateřství je podmínkou začátku nové existence a láska matky a dítěte je Boží dar. Ukazuje cestu ke skutečné Lásce, která jediná může zachránit tento svět.

Každý z nás má právo rozhodovat, jakým směrem se vydá. Obyvatelé Beslanu, podobně jako miliony dalších lidí, si zvolili cestu dobra.

III.2.2. Beslan jako učebnice křesťanské víry: Dobrý život nechrání před utrpením⁴

Vítězslav Vurst⁵

1. září 2004 se den slavnostního začátku školního roku v severoosetinském Beslanu (Rusko) proměnil v den utrpení, strachu, bolesti a nezodpovězených otázek. Dobře zamaskovaní teroristé pronikli do prostor školy a většinu žáků společně s jejich učiteli uzavřeli v prostorách tělocvičny. Tři dny bez jídla a pití, ve strachu ze zamaskovaných lidí, v pohledu na spínač, který mohl odpálit bombu a všechny zabít.

Tři dny utrpení a strachu i těch venku. Rodičů, příbuzných, blízkých.

Po třech dnech došlo k osvobození. Více než 320 lidí, převážně dětí, tuto tragédii nepřežila.

Díky projektu humanitární organizace ADRA ČR a ADRA Rusko jsem, spolu s některými dalšími, mohl v tomto městě v následujících měsících několikrát být. Setkání s těmi, kteří „tam“ někoho ztratili, ale i setkání s těmi, kteří byli osvobozeni, bylo vždy spojeno s vyslovenou i nevyslovenou otázkou PROČ?

Na jedno setkání nezapomenu nikdy. V potměšilé ulici jsme hledali nějaký dům. Nebylo koho se zeptat. V jednom domě se svítilo. Zabouchal jsem na dveře a přišel mi otevřít muž. Byl nedůvěřivý. Pak mne pozval dovnitř. V kuchyni, kam mne zavedl, byl velký stůl. V koutě seděla žena s prázdným pohledem. Aniž bylo třeba cokoli říct, pochopil jsem. Jsem v domku místního baptistického kazatele, jehož všech pět dětí zahynulo v Beslanské škole. Ve škole, kam sám jako duchovní docházel, aby tam vedl náboženskou výchovu. Jednalo se o největší počet mrtvých z jedné rodiny.

Několikrát jsem pak o tomto setkání mluvil na různých setkání věřících lidí. Jak se s tím vypořádát?

⁴ Příspěvek byl přednesen na semináři Jak čelit nejednoznačnosti (školy a násilná smrt) konanému k Ceně Michala Velíška 3. prosince 2014.

⁵ Vítězslav Vurst, B.Th. (nar. 1950) vystudoval teologii v krátkém období svobody šedesátých let. Po roce 1989 působil ve správě Církve adventistů sedmého dne na Moravě a při moravských povodních (1997) se zapojil do práce humanitární organizace ADRA. V ní následně působil v pozici předsedy správní rady dvanáct let. Zúčastnil se projektů obnovy po tsunami v oblasti jihovýchodní Asie, v období válečného konfliktu a po jeho skončení na Balkáně, po teroristickém útoku na školu v kavkazském Beslanu a jinde. Spolupracoval a stále aktivně spolupracuje s lidmi ze složek integrovaného záchranného systému. Spolupodnikl vznik Ceny Michala Velíška, jejímž je čestným předsedou. Od roku 2009 působí jako nemocničním kaplan a od roku 2019 jako kaplan v mobilním hospici *Nejste sami* v Olomouci. Kontakt: slavek.vurst@gmail.com.

Svět našich představ

Téměř všichni lidé mají utkvělé představy, jak by to na světě „mělo být“. Daly by se shrnout do následujících vět:

- Budeme-li žít alespoň trochu „spravedlivě“, nemělo by se nám nic stát.
Říkáme: *vždyt já se snažím, a...*
- Jsme-li věřící, měl by nás Bůh (nebo „Někdo“) chránit. A tak slyšíme: *modlil se, chodil do kostela/modlitebny, a stejně...*
- Konáme-li dobro, měli bychom se dočkat zvláštní přízně Boha, Někoho, osudu, atd. Jedna z reakcí na to, že tomu tak není, bývá: *tohle jsem si nezasloužil...*
- Zlo je trestem za něco – od Boha, „Božích mlýnů“, osudu, atd.: *za co mne Pán Bůh trestá...; Bůh ho potrestal; nepřeu mu nic zlého, ale...*

Náš reálný svět

Žijeme ve světě, kde ve vztahu ke zlu platí, že:

- Lidé nejsou figurkami, které někdo ovládá. Naše konání (konání jiných) je důsledkem našich (jejich) rozhodnutí.
- Některé špatné činy mohou být důsledkem lidské porušenosti (nemoc, podlehnutí manipulaci, atd.).
- Ke svobodné volbě patří také možnost páchat zlo, v jehož důsledku trpí i nevinní lidé.
- Řada nemocí a úrazů (těla i ducha) je způsobena naší nebo cizí nezodpovědností.
- „Spravedlivý život“ není zárukou klidného života.
- Nejsme schopni vytvořit naprosto bezpečný svět.
- Atd.

Žijeme ve světě, kde ve vztahu k nemocem a smrti platí:

- Jsme smrtelní a pomíjiví.
- K naší pomíjivosti patří i možnost onemocnět.
- Existují nemoci, se kterými si ani dnes neví medicína rady.
- Pro některá onemocnění si sami vytváříme ideální podmínky (jdeme jim „naproti“) a některá jsou způsobena nezodpovědností jiných.
- Zdravý životní styl není všelékem a nezaručí nesmrtelnost.
- Atd.

V čem je problém?

Racionálně jsme schopni ke všem předchozím tvrzením přitakat. Jenže vyrovnávání s těžkými životními situacemi není o tom, nakolik to jsme

schopni rozumem přijmout. V našem nitru se střetává několik zájmů: **Naše přání**, ve kterém přejeme sobě, druhým, světu a zvláště těm, na kterých nám záleží, všechno dobré a hlavně – nic zlého!

Čím hlubší **vztah** (to, co cítí naše „srdce“) máme k těm, kterých se zlá událost týká, tím těžší je přijmout, že věci mohou být jinak, než si přejeme. Toužíme také po tom, aby platil nějaký **řád**, aby nebyly nemocné děti, aby mladí lidé neumírali dřív než jejich rodiče, atd.

Mnoha lidem do toho vstupuje vlastní představa, jak působí **Bůh**, jak **víra** (ve spojení s modlitbou) může věci ovlivnit, jak interpretovat zaslíbení z Bible, atd.

A v neposlední řadě je třeba připomenout, že ve chvíli konfrontace s realitou se často ukáže, že sami **nemáme vyjasněné otázky** vlastní pomíjivosti, smrtelnosti atd.

A pak je tu **realita**, ve které stojíme s prázdnýma rukama, s neschopností pochopit, najít důvod, přijmout.

A velmi často až tato vnitřní prázdnota se může stát pro budoucnost východiskem pro hledání nové cesty. Prázdnno, které nám pomůže k osvobození od našich představ, jak by to mělo být. K poznání, že na řadu otázek nenajdu odpověď ani jako křesťan. K prožití naděje, že ani tak se to Bohu „nevymklo“ z rukou, a navzdory všemu, v těchto „jeho rukách“ zůstávám.

A jsem-li ten, kdo má možnost stát druhému „po boku“, pak jen moje přítomnost spojená s empatickým mlčením, bez nutnosti hledat důvody, proč se to či ono stalo, může být skutečnou podporou.

Doporučená literatura

- BADENAS, Roberto (2016). *Jak čelit utrpení. Odvaha a naděje ve světě plném problémů*. Praha: Advent-Orion.
- KUSHNER, Harold S. (2000). *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*. Praha: Portál.
- KUSHNER, Harold S. (2010). *Překonat strach: Jak se radovat ze života ve světě plném hrozeb*. Praha: Vyšehrad.
- LEWIS, Clive S. (2016). *Svědectví o zármutku. Jaký vlastně máme důvod věřit tomu, že Bůh je „dobrý“?* Praha: Návrat domů.
- NOUWEN, Henri J. M. (2008). *Proměň můj nářek v tanec. Kráčet v těžkých časech s nadějí*. Olomouc: Matice cyrilometodějská.
- KÜBLER-ROSSOVÁ, Elisabeth, KESSLER, David (2013). *Lekce života. O tajemstvích lidského bytí*. Brno: Jota.

III.2.3. Beslan jako učebnice (chyb) humanitární pomoci: Zpráva o projektu Smíření pro Beslan – Smíření pro Osetiji⁶

Bohumila Baštecká⁷

Motto:

Nebyli jsme schopni ubránit se pomoci.

metodická vedoucí beslanských učitelek osm měsíců po události

Cíle projektu

Projekt byl reakcí českého Ministerstva zahraničních věcí na události, které se odehrály 1.–3. září 2004 v městě Beslan v ruské kavkazské republice Severní Osetije. Vykonavatelem projektu se stala ADRA⁸ ČR ve spolupráci se sesterskou organizací ADRA Rusko.

Projekt byl zaměřen na využívání místních zdrojů v podpoře celé komunity. Cíle jsou vyjádřeny ve třech bodech:

- Podpora pomáhajících
- Podpora dobrovolnictví a dobrovolníků
- Vytváření kulturních a intelektuálních mostů

Všechny aktivity se zaměřovaly na zapojení místních lidí do procesu údravy a obnovy vztahů a života v Beslanu a okolí.

---

⁶ Za tým Vítězslav Vurst (tehdy v pozici předsedy správní rady nadace ADRA), psycholožka Blanka Čepická, psycholožka Bohumila Baštecká jsem tuto zprávu psala pro ruské zastoupení britské organizace CAF (*Charities Aid Foundation*) v listopadu 2007. CAF se postupně stával neformálním koordinátorem zahraniční pomoci. (Blíže viz např. <https://fundraising.co.uk/2004/09/06/beslan-lifeline-appeal-set-charities-aid-foundation/>). Zprávu jsem od počátku psala s vědomím, že se máme a můžeme učit z chyb. V roce 2019 ji doplňuji poznámkami, prameníci z odstupu od události a z vývoje oboru, v němž působím. Pozn. BB.

⁷ Bohumila Baštecká se zabývá neštěstími individuálními od svého působení v krizových službách na počátku devadesátých let minulého století, kdy vedla Linku důvěry v Liberci a SOS centrum Diakonie v Praze. Neštěstím hromadným a katastrofám se začala věnovat po moravských povodních roku 1997. Svou původní profesi psycholožky v těchto souvislostech opouštěla ve prospěch role terénní krizové pracovnice. Beslanská zkušenost byla jedním z důvodů, proč se zasazovala o to, aby se v Diakonice učila krizová spolupráce, nikoli humanitární pomoc.

⁸ ADRA – Adventist Development and Relief Agency (Adventistická agentura pro rozvoj a pomoc) – je celosvětově působící humanitární organizace založená Církví adventistů sedmého dne ve Spojených státech roku 1986. Zdroj: Wikipedie

Uskutečňování projektu

Severní Osetiji jsme v průběhu prvního roku po události navštívili pětkrát. Projekt MZV byl poté ukončen a jeho pokračování převzala ADRA ČR.

a) Podpora pomáhajících

Při první návštěvě (říjen 2004) jsme vezli do ruštiny přeloženou *Terénní příručku pro pomáhající* jako dárek České republiky zasaženým; rozdávali jsme ji při přednáškách. Snažili jsme se vybudovat prostřednictvím kolegů z ruské Adry kontakty. To se zčásti podařilo. Navázané vztahy nesly naši pomoc a přetrvávají dodnes.

Nepodařilo se, abychom měli koordinátora v místě. Snaha o to, aby se koordinátorkou stala jedna ze spolupracujících učitelek, vyústila v její politickou perzekuci.

Přesto se uskutečnil v březnu 2005 vícedenní výjezd asi 20členné skupiny učitelek z šesté školy (a jedné učitelky ze školy první) do hor. Cílem byly „pozitivní zážitky a sdílení“ tak, jak si učitelky samy přály. Mj. hledaly odpovědi na otázky: co můžeme udělat pro sebe; co můžeme udělat pro město a druhé lidi; v čem potřebujeme pomoc.

Při každém pobytu v Osetiji jsme též navštívily Pedagogický institut ve Vladikavkazu; při poslední návštěvě jsme při skupinovém sezení podpořily studentky – dobrovolnice, které chodily na beslanský hřbitov vyjadřovat spoluúčast přímým zasaženým.

b) Podpora dobrovolnictví a dobrovolníků

Naše představa dobrovolnictví byla místnímu společenství cizí; teprve později jsme si povšimli, že dobrovolnictví v místě spontánně existuje v řadě forem – od sousedské výpomoci po solidární návštěvy studentek (viz výše).

O podporu dobrovolnictví jsme usilovali i při setkáních s lidmi z křesťanských církví, kde jsme se mj. zabývali rozlišováním a oddělováním evangelizační motivace k pomáhání od prosté a chápající pomoci občanské.

Nepodařilo se nám v tomto směru oslovit a podpořit celé společenství, v průběhu návštěv jsme mohli pozorovat narůstající únavu a pocit beznaděje. Podařilo se však povzbudit několik jednotlivců a ve spolupráci s nimi a s našimi slovenskými kolegy připravit rok nebo dva roky po události pří- městský dětský tábor.

c) Vytváření kulturních a intelektuálních mostů

- Akademické přednášky na Pedagogickém institutu (PhDr. Bohumila Baštecká a PhDr. Blanka Čepická)
- Dva koncerty českého kytaristy Štěpána Raka (Beslan, Vladikavkaz)
- K 1. výročí tragédie: *Dny pro Osetiji v ČR*
  - září 2005: výstava obrázků dětí a fotografií ze Severní Osetije a Beslanu na zámku v Dobříšci, v muzeu v Lidicích (městě, které bylo vyhlazeno nacisty za 2. světové války) a Ostravě
  - 26. září 2005: konference v Senátu ČR *Terorismus překračuje hranice* za účasti náměstka ministra zahraničí ČR, ruského velvyslance, senátorů a osetinských přátel; cílem bylo uctít památku obětí a co možno se připravit na podobné události
  - září 2005: koncerty *Hudba překračuje hranice*
  - společný koncert severoosetinského harmonikáře Bulata Gazdanova, českého kytaristy Štěpána Raka a českého recitátora Alfréda Strejčka v budově Senátu
  - koncerty Bulata Gazdanova v Liberci, Čáslavi a v Praze
  - září 2005: Severoosetinští hosté navštívili organizace poskytující psychosociální pomoc; došlo k výměně zkušeností a inspiraci pro podobné projekty na Kavkaze (například vedoucí vladikavkazské Linky důvěry navštívila pražské pracoviště Linky důvěry).
- září 2006: Měsíční studijní pobyt šesti studentek vladikavkazského Pedagogického institutu v ČR; studentky se seznamovaly s prací integrovaných škol a dalších zařízení, neboť se v té době již ukazovala nutnost vzdělávat osetinské učitele v otázkách integrace dětí s různými postiženími mezi děti zdravé.

Vytváření mostů bylo pro nás původně nouzovou a poněkud opomíjenou součástí projektu. Jak čas plynul, ukazovalo se, že lidé se z demoralizujících a rozvracejících dopadů teroru vždy dostávali díky umění a vědám, díky solidaritě, díky kráse a ideálům upřeným do budoucnosti. Postupně se pro nás „mosty“ staly skutečnou oporou; nesly i nás, když jsme naráželi na překážky a ztráceli dojem, že se nám práce daří.

Shrnutí o projektu Smíření pro Beslan – Smíření pro Osetiji

Ceníme si, že se nám podařilo:

- projekt po celou dobu vylaďovat vzhledem k proměňujícím se potřebám severoosetinských lidí a organizací;
- vycházet z potřeb místních, nikoli z našich;
- udržet dlouhodobou na vztazích založenou partnerskou spolupráci; návraty působily věrohodně – vidíme, že vám na nás záleží, když se vracíte.

Nepodařilo se nám:

- uskutečnit další zamýšlené pobyty s učitelkami;
- dostatečně se propojit s ostatními působícími organizacemi.

Pomáhala nám blízkost jazyků ruského a českého a možnost dlouhodobého působení. Překážek byla řada.

Překážky vnější:

- naše pobyty byly krátkodobé; pro dlouhá mezidobí se nám nepodařilo zajistit místního koordinátora našich aktivit
- politizace události⁹
- nedostatek koordinace

Překážky vnitřní:

- při některých návštěvách nepříznivé složení týmu
- nedostatek průběžné údržby našeho týmu (setkání s člověkem zvenku, kterému jsme předložili svoje týmová napětí, jsme měli až po roce)

Poznámky k účinnosti a kvalitě pomoci Beslanu obecně¹⁰

Severoosetinská tragédie přinesla řadu podnětů k úvahám nad etikou pomáhání a otazníků nad smyslem a cíli pomoci.

a) Západní vývoz časných intervencí

Půl roku po události už učitelky, psychoedukované řadou organizací, deklamovaly: „Ano, víme, teď máme fragmentované ego, a po čase se bude defragmentovat.“¹¹

Nejsme si jisti, zda „psychoedukace“ byla kulturně přiměřená a zajímalo by nás, zda někdo vyhodnotil její účinnost.

⁹ Politizace nebo ideologizace se netýkala jen události, nýbrž též (našeho) pomáhání. ADRA jako adventistická agentura nebyla v Osetiji pokaždé považována za neutrální. Pro společenství osetinských adventistů jsme byli málo misijní a přítomnost dvou psycholožek – nečlenek církve v pomáhajícím týmu budila nedůvěru. Zažily jsme též opak: Na veřejné přednášce jsme musely obhajovat původem severoamerickou „světskou“ Terénní příručku pro pomáhající jako materiál, který není misijní a může sloužit všem bez rozdílu. Zdrojem nedůvěry se stalo logo Adry uvedené mezi vydavateli překladu příručky do ruštiny.

¹⁰ Dnes bychom řekli „účelnost a účinnost projektu ve vztahu k vytčeným hodnotám“.

¹¹ Učitelky tedy podporovány byly, neboť jim byla věnována pozornost. Byly však školeny jako jednotlivci, psychoedukovány. V té době však již v literatuře zazníval názor, že neštěstí a jeho dopady se nemají individualizovat, psychologizovat, patologizovat. Komunitní intervence, které by více odpovídaly ideálu pomáhání, povaze události, jejím dopadům i místní kultuře, však není snadné dělat bez návaznosti, síťování, propojování, pěstování důvěry – tedy bez dlouhodobého vztahu pěstovaného v místě události.

b) Přílišné množství výletů dětí do různých zemí

Bezprostředně po tragédii, ale i v průběhu roku poté přicházely nabídky s pozváním od vlád a organizací různých zemí k pobytům dětí, popř. rodičů v jejich zemi. Záměr byl dobrý, konečný důsledek spíše negativní.

Některé děti v průběhu školního roku nechodily do školy a „jezdily po výletech“.

Nabídek bylo tolik, až se staly přítěží pro děti i rodiče.

Malá země se stala neočekávaně středem pozornosti světa a mnozí zodpovědní činitelé tuto skutečnost neunesli. Ne vždy jezdili ti, kterým byly nabídky určeny.

Nebralo se v úvahu, že po „vytržení z reality“ se do ní účastníci zájezdů zase musí vrátit. Vytvářela se falešná představa o životě „na Západě“. Na místech pobytu byli účastníci středem pozornosti, pohybovali se mnohdy v podmínkách luxusních (někdy i pro obyvatele hostitelské země); mnozí dospělí získali zkreslenou představu o životě v zemích, které navštívili, což jim ztěžovalo návrat domů.

c) Způsoby pomoci, které město a zemi dále rozdělovaly

Uvědomujeme si, že problematické způsoby pomoci uváděné zde odpovídají našim zkušenostem i s jinými krizovými situacemi (v České republice typicky povodně).

Peníze

Zkušenosti z humanitární pomoci upozorňují na sporný přínos přímé pomoci finanční.

Velké finanční prostředky od ruské vlády v podobě „odškodného“ udělaly z některých lidí boháče. Tito lidé však dostali zapláceno za smrt svých dětí. Kromě etického dopadu mělo toto „zbohatnutí“ za následek zdražení bytů, které dopadlo na ty, kteří o nikoho nepřišli.

Humanitární pomoc se soustředila na přímé „oběti“ a jejich původní „znevýhodnění“ se obracelo v myšlení lidí stále více na „zvýhodnění“.

Výlučné zaměření na oběti přímé

Zatímco dětské oběti měly mnoho různých příležitostí k psychickému zotavení, učitelé (a např. školní psychologové) pracovali po celou dobu v dvojnásobném zatížení; museli zajišťovat „normální“ výuku v nenormálních podmínkách, doprovázet děti na výletech atp., pro ně samotné oddech jako by nebyl. (Např. koordinátorka pomoci při Ministerstvu vzdělávání se rok činila, jak mohla. Po roce byla bez uznání odstavena za chyby, které dělali v té době všichni.)

Původně jednoduší a solidarizující, na rodinných vazbách založená společnost, která se cítila zasažena celá, začala být rozkládána vylučností a bohatstvím přímých zasažených.

Nedostatek koordinace

Koordinace vyžaduje sebezapření a pokoru a její nedostatek patří k běžným průvodním jevům velkých neštěstí (ačkoli je po ní vždy znovu voláno).

Zde se nedostatek koordinace projevoval na všech úrovních:

- Ministerstvo vzdělávání nespolupracovalo s Ministerstvem zdravotnictví; zároveň se oba resorty z tradice zaměřovaly na situaci dětí, nikoli vyšších celků (rodin, třídních kolektivů a dalších společenství);
- moskevská specializovaná pracoviště nespolupracovala s místním děním; Moskva je daleko;
- dlouho trvalo, než se ke spolupráci odhodlaly nevládní organizace; zčásti byly opatrné kvůli politizování pomoci, zčásti se navykle schovávaly za kulturu předstírání¹²; počáteční chaos umocňovala skutečnost, že řada cizích organizací působila v Beslanu a Osetiji jen krátkodobě a jejich působení by se dalo přirovnat k „hození kamene do vody“.

Závěry

Neštěstí, které dopadá na celou společnost, vyžaduje pomoc zaměřenou na celou společnost.

Beslanská tragédie nás naučila, že

- pobyty v cizině pro traumatizované lidi plní odlehčovací (respitivní) funkci: lze se na chvíli nadechnout, než se člověk znovu vrátí do tísně reality;
- masivní zahraniční nekoordinovaná pomoc může destabilizovat společenství a řád podobně jako samotný terakt;
- zasažení lidé dobře vědí, co potřebují, a je možné se jich na to zeptat a dohodnout se s nimi na tom (vyžaduje to lidi schopné pracovat se skupinami);

¹² Naše trojice – Slávek Vurst, Blanka Čepická, Bohumila Baštecká – byla věkově vyrovnaná, narodili jsme se mezi lety 1949 a 1955, tedy v socialismu. Socialistická minulost pravděpodobně působila naši zvýšenou citlivost vůči situacím, které jsme znali z komunismu a které nám pobyt v Rusku zpřítomnil. Patřilo mezi ně obtížné naplnitelné zadání pro neziskové organizace: jak pomáhat (např. dětem ulice), když nepříznivé sociální jevy (např. nezaopatřené děti) oficiálně neexistují.

- velká část západní pomoci se zaměřovala na individuální traumatizaci; hlavní síla Osetinců spočívala ve společném truchlení, rituálech a dlouhodobém zvládnání žalu;
- je užitečné zaměřit se na podporu pomáhajících: v Rusku je sovětská tradice ozdravných pobytů a většina zasažených dětí bezprostředně po události rehabilitační pobyty v Soči pod dohledem učitelek absolvovala; pro učitelky to však odpočinek nebyl;
- je třeba myslet na dlouhodobé dopady: některé z těžce zraněných dětí se vracely z nemocnic a rehabilitačních zařízení až po roce, kdy zahraniční nabídka pomoci již zeslábla; v této souvislosti byl ceněn pobyt dětí s rodinami v lázních Darkov, který proběhl zhruba po roce a zaměřil se na rehabilitaci tělesných důsledků události;
- jeden z hlavních pilířů psychosociální krizové pomoci – podpora práv a zájmů zasažených lidí – ve zpolitizované atmosféře téměř nelze vybudovat;
- je třeba nalézat rovnováhu přiměřeného uznání zasaženému společenství a vyvarovat se přehlížení a popření na straně jedné a invalidizaci a vylučnosti na straně druhé.

Vztahy, které jsme v Severní Osetiji navázali, trvají dodnes a jsou pro nás povzbuzením svou výpovědí o síle společenství a lidského ducha.

Doufáme, že i my jsme k těmto silám přispěli.

III.3. Civilní ochrana a Frenštát po výbuchu¹

David Tichý²

V neděli 17. února 2013 přesně ve 3:45 hodin rozmetaly výbuchy plynu bytový dům na ulici 6. května ve Frenštátě pod Radhoštěm na Novojičínsku. V troskách zahynuli tři dospělí a tři děti, další se zachraňovali skokem z okna, mnozí utrpěli vážné popáleniny.

„Nejprve zamkl oba vchody a zalomil v zámku klíče. Pak pustil plyn u sebe a poté ve sklepě, kde odstranil kuželový ventil plynového potrubí,“ řekl ostravský kriminalista.

Jak kriminalista uvedl, zatímco byl Blažek ve sklepě, vyrušil ho Vilém Špaček, soused z protějšího bytu.

„Blažku, co tady děláš?“ ptal se ho. A Blažek odvětil: „To máte za to.“ Pak otevřel dveře do svého bytu a následoval výbuch.

Večer před výbuchem si všechny své věci odváželi syn s dcerou a až do druhé hodiny ranní Blažkova manželka převážela věci ke své matce.

„Blažkovi měli nařizeno exekuční vystěhování a on měl vše velmi dobře naplánováno. V rodině udělal takovou atmosféru, aby si všichni před stěhováním odvezli své věci. Podle svědectví byl klidný, ještě prý vtipkoval a bavil se o rodinných věcech. Vůbec prý na sobě nedal znát, co chystá,“ popsali ostravští kriminalisté.

Policie zdokumentovala všechny stížnosti, které Blažek poslal na různé úřady. Byly jich stohy, protože jak Blažek, tak i další nájemníci vedli dlouholeté spory. Někteří uváděli, že určitá část viny je na obou stranách. Blažek třeba odmítal platit do společného fondu, což v konečném důsledku vedlo k exekuci na byt.

Blažek podle znalců netrpěl psychickou nemocí, ale paranoiou spojenou s kverulanstvím a sudičstvím, měl tedy stálý pocit křivdy.

¹ Příspěvek byl přednesen na konferenci ETF UK Můj soused zabiják dne 20. 11. 2015.

² Bc. David Tichý, DiS. (nar. 1976) pracuje v Krizovém centru Ostrava jako krizový intervent a koordinátor terénní krizové pomoci. Spolupracoval na všech velkých událostech v Moravskoslezském kraji po roce 2008. Koordinoval psychosociální pomoci po úmyslném výbuchu plynu ve Frenštátě pod Radhoštěm v roce 2013. Je koordinátorem panelu humanitární a psychosociální pomoci v MSK. Spolupracuje se složkami integrovaného záchranného systému a krizového řízení v kraji. Lektor ochrany obyvatelstva. Kontakt: dtichy@gmail.com.

„Ačkoliv byl přesvědčen, že má pravdu, přišel o majetek a měl opustit byt,“ uvedl šéf ostravských kriminalistů Řezníček.³

Takový čin a jeho dopady vzbudí naléhavé otázky.

III.3.1. Šlo činu předejít?

Umíme pak vše prověřovat, zkoumat, hledat viníka i jinde než v činu spoluobčana, souseda, manželky.

Nikdo nepochybil, nešlo nic preventivně dělat. Policie ČR argumentuje, že může konat, až se něco stane, Městský úřad vše v lhůtách splnil. Občané hlásili. Takže nic více nešlo udělat?

III.3.2. Co jsme zažili

Ve Frenštátě pod Radhoštěm jsem působil jako koordinátor psychosociální pomoci za Krizové centrum Ostrava. Poprvé jsem byl na místě 20. 2. 2013 a naposled rok poté na vzpomínkové bohoslužbě. Spolupracoval jsem s představiteli a pracovníky městského úřadu, neziskovými organizacemi, školou, občany vedlejších zasažených domů aj.

Podobně jako u jiných událostí jsem zažíval spolehlivou součinnost základních a ostatních složek integrovaného záchranného systému a dalších složek. A také solidaritu a závist lidí, výraznou roli médií (například při vystoupení v České televizi, kdy redaktoři jasně věděli, co kdo potřebuje a nepotřebuje) a otazníky nad neschopností všemu předejít.

Zaujala mě obrovská vlna solidarity (ve sbírce se vybralo hodně peněz), ale také schopnost využít událost jako výhrůžku ke svému prospěchu. Někteří obyvatelé chodili na městský úřad, a když jim nebylo vyhověno, mluvili o tom, že to taky mohou udělat jako Blažek.

Mohl jsem pozorovat, jak se starostce dařilo skloubit roli politika a roli člověka – zasaženého občana. V dalších volbách ji lidé opět zvolili. Ona sama prohlásila, že chce, aby jméno města nebylo spojováno jen s touto událostí a abychom se rychle posunuli dál. Dalo se na ni spolehnout. Co jsme si řekli v rámci spolupráce, splnila.

Po čase se mi v hlavě usídlila myšlenka: V rámci ochrany obyvatelstva máme kdeco zpracované, ale kam zapadá úmyslný čin souseda, jde to do ochrany, zaměřené na prevenci a připravenost, zapracovat?

³ Výňatky z článku *Šilenec z Frenštátu chtěl zabít více lidí. Policie případ odložila* z 24. října 2013. Zdroj: https://www.idnes.cz/ostrava/zpravy/policie-potvrdila-vinika-frenstatskeho-vybuchu.A131024_093346_ostrava-zpravy_jog.

III.3.3. Jak toto vše zapadá do ochrany obyvatelstva? Je tam někde vůbec myšleno na souseda zabijáka?

Ze zdroje Metodický manuál pro přípravu specialistů ochrany obyvatelstva⁴ uvádím některé informace k ochraně obyvatelstva – k předcházení mimořádných událostí a připravenosti na ně.

Současnost ochrany obyvatelstva, legislativní předpisy a základní pojmy

Ochrana obyvatelstva má vytvořeny nezbytné předpoklady pro svoje zabezpečení a další rozvoj: jsou stanoveny právní normy; organizační struktury pro řízení jsou stabilizovány a funkční, popř. jsou vytvářeny podmínky pro zabezpečení jejich fungování, zejména na nejnižších stupních řízení; výkonné složky pro realizaci opatření ochrany obyvatelstva jsou stanoveny právními předpisy, jsou vytvořeny předpoklady pro jejich přípravu na řešení konkrétních úkolů ochrany obyvatelstva; jsou stanoveny směry dalšího rozvoje ochrany obyvatelstva.

Legislativní předpisy a základní pojmy

Zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému vymezuje působnost a pravomoc státních orgánů a orgánů územních samosprávných celků, práva a povinnosti právnických a fyzických osob při ochraně obyvatelstva

Definuje ochranu obyvatelstva jako *plnění některých úkolů civilní ochrany, zejména varování, evakuace, ukrytí a nouzové přežití obyvatelstva a plnění dalších opatření k zabezpečení jeho života, zdraví a majetku.*⁵

⁴ Vilém ADAMEC (2013). *Metodický manuál pro přípravu specialistů ochrany obyvatelstva*. SH ČMS: Ústřední hasičská škola Jánské Koupele. Dostupné z: <https://www.dh.cz/images/Dokumenty/ochrana-obyvatelstva/metodicke-manualy/Met-manual-pro- SOO.pdf>.

⁵ To již přestává stačit: „Ochrana obyvatelstva je širokou, multiresortní disciplínou, kterou není možné vysvětlovat a řešit jen jako plnění úkolů civilní ochrany, zejména varování, evakuaci, ukrytí a nouzové přežití obyvatelstva (ve vazbě na Ženevské úmluvy z 12. srpna 1949), ale jako soubor činností a úkolů odpovědných orgánů veřejné správy, právnických a podnikajících fyzických osob a také občanů, které vedou k zabezpečení ochrany života, zdraví, majetku a životního prostředí, v souladu s platnými právními předpisy.“ *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030* (2013). Praha: Ministerstvo vnitra – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky. S. 4. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/Koncepce-ochrany-obyvatelstva-2020-2030_1_.pdf.

Vyhláška č. 380/2002 Sb., k přípravě a provádění úkolů ochrany obyvatelstva

Zřizování zařízení civilní ochrany, informování osob, zabezpečení systému varování, provádění plošné evakuace, poskytování úkrytů a rozsah individuální ochrany, požadavky ochrany obyvatelstva v územním plánování atd.

Zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, ukládá jednotkám požární ochrany *plnit úkoly na úseku civilní ochrany a ochrany obyvatelstva*.

Vyhláška č. 247/2001 Sb., o organizaci a činnosti jednotek požární ochrany

Jednotky požární ochrany na úseku civilní ochrany a ochrany obyvatelstva zdolávají požáry; provádějí záchranné a likvidační práce; podílejí se na evakuaci obyvatel, na označení oblastí s výskytem nebezpečných látek, na varování obyvatel, na dekontaminaci postižených obyvatel nebo majetku, na humanitární pomoci obyvatelstvu a zajištění podmínek pro nouzové přežití.

Organizace a řízení ochrany obyvatelstva, výkonné složky

Na plnění opatření ochrany obyvatelstva se podílejí orgány státní správy, orgány územních samosprávných celků, právnické osoby, podnikající fyzické osoby a fyzické osoby.

Rozhodující řídicí a koordinační roli má Hasičský záchranný sbor České republiky, který plní úkoly stanovené ministerstvu vnitra a úkoly stanovené orgánům krajů a obcí s rozšířenou působností.

Z organizace ochrany obyvatelstva zdůrazňují část pro obce a právnické osoby.

- Na úrovni obcí starosta obce a obecní úřad zejména zajišťuje varování, evakuaci a ukrytí osob před hrozícím nebezpečím; organizuje činnost obce v podmínkách nouzového přežití; seznamuje právnické a fyzické osoby v obci s charakterem možného ohrožení obyvatel, s připravenými záchrannými a likvidačními pracemi a ochranou obyvatelstva. K plnění úkolů ochrany obyvatelstva je obec oprávněna zřizovat zařízení civilní ochrany. Z hlediska ochrany obyvatelstva je obec považována za dotčený orgán ve stavebním a územním řízení.
- Na úrovni právnických osob a podnikajících fyzických osob zahrnutých do havarijních plánů je zabezpečováno: informování zaměstnanců o hrozících mimořádných událostech a plánovaných opatřeních; varování, evakuace, popřípadě ukrytí; organizování záchranných prací;

organizování přípravy k sebeochraně a vzájemné pomoci.⁶

K plnění úkolů ochrany obyvatelstva mohou zřizovat zařízení civilní ochrany.

Budoucnost ochrany obyvatelstva

Další rozvoj ochrany obyvatelstva vychází z Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030⁷. Jde o základní strategický dokument pro orgány veřejné správy a složky IZS, které se na ochraně obyvatelstva podílejí.

V koncepci je stanoveno 5 strategických priorit: občan; soukromé subjekty; ochrana kritické infrastruktury; věda, výzkum a inovace; definování nových úkolů a přístupů.

Na úrovni občana je důležité vědět, že bezpečnostní systém ČR nemůže v jednom okamžiku ochránit všechny občany (možnosti daných sil a prostředků, časový faktor).

Cílem je vytvořit funkční systém výchovy a vzdělávání veřejné správy, soukromého sektoru i obyvatelstva, aby se zvýšily schopnosti v oblasti sebeochrany a aktivního zapojení občanů do řešení mimořádných událostí.

Cílovými skupinami jsou zvláště žáci, studenti a pedagogové základních a středních škol; senioři, osoby tělesně postižené; ostatní populace (např. je možné rozšířit školení bezpečnosti a ochrany zdraví při práci o problematiku ochrany obyvatelstva).

Příklady některých koncepčních záměrů

Současná právní úprava je v oblasti využití nevládních neziskových organizací a dobrovolníků považována za nedostatečnou. Důraz je třeba položit na vytvoření podmínek pro zapojení těchto organizací a lidí do přípravy na mimořádné události.

Současná definice ochrany obyvatelstva neodráží všechny úkoly, které jsou v běžné praxi při řešení mimořádných událostí a krizových situací uskutečňovány. Jedná se například o problematiku informování obyvatelstva o vzniku mimořádné události nebo preventivně výchovnou činnost. Řešením je vytvoření nové definice.

⁶ Můžeme v rámci tohoto bodu mluvit i o povinnosti připravit se na souseda zabijáka?

⁷ *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030* (2013). Praha: Ministerstvo vnitra – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru České republiky. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/Koncepce-ochrany-obyvatelstva-2020-2030_1_.pdf.

III.3.4. Slovo závěrem: jsme sousedé

Ochrana obyvatelstva znamená především se na události připravit a – když nastanou – reagovat. Čin souseda zabijáka ochrana obyvatelstva zařadí a podle toho reaguje: zda jde o terorismus či náhodný výbuch plynu atp.

Podle mého názoru jsme na dobu po činu připraveni a konáme vše k záchraně životů, zdraví, majetku. Rezervu máme ve spolupráci se zasaženou komunitou a její aktivizací. Ukazuje se, že některé reakce v průběhu následků události se v něčem podobají – ať jde o střelbu spoluobčana v Uherském Brodě nebo o spoluobčanem řízený výbuch ve Frenštátě pod Radhoštěm. Zaměření na tyto podobnosti by mohlo pomoci ve fázi učení se.

Zaměřit bychom se měli i na část před činem. Připravovat obyvatelstvo na to, že může spáchat čin kdokoliv, i soused, a nejde to vyloučit. Je potřeba zacházet v koncepci ochrany obyvatelstva i v rámci běžného žití s tím, že se tyto události budou dít i v budoucnu a jak se s tímto naučit žít.

Ukazuje se, že je velice obtížné sousedovi zabijákovi překazit zcela čin, ale je možné pak spolupomáhat zasaženým sousedům. Po teroristických útocích v Paříži v listopadu 2015 se vyrojilo hodně článků, rad, jak se zachovat při cílené střelbě v davu lidí. Ale nezaregistroval jsem skoro žádný článek, jak spolupracovat se sousedy, okolím a dalšími lidmi – s komunitou – poté.

III.4. Vrah, matka a obnova vztahů

Snad každá událost uvede do pohybu řadu následných dějů, které se v síťovém světě volně prolínají a řetězí. Patří mezi ně i spontánní pomáhání. Události typu vraždy však vytvoří světy dva, oddělí pachatele a oběti. Není divu, hranice je ostrá, vražda je nerelativizované jasné zlo. Vražda zůstává vraždou.

Kým se skutkem svého člena stanou rodiny vrahů, jejich rodiče, sourozenci, partneři, prarodiče, děti? Jsou to pachatelé, jsou to oběti? I vrazi mají matky.

Matka sedmadvacetiletého Stefana W., který je obviněn z vraždy gdaňského primátora Pawła Adamowicze, se za svého syna omluvila. A pro sebe požádala o odpuštění. „Ať nás někdo pochopí, on ublížil taky nám,“ řekla v rozhovoru pro polský list Gazeta Wyborcza. Tvrdí, že ještě před Stefanovým propuštěním z věznice a vražedným útokem varovala policii, že ji znepokojují synovy nálady a že je schopen provést něco nepředvídatelného.¹

Střelce Ctirada Vitáska, který v úterý zabil v nemocnici v Ostravě šest lidí, policisté dopadli několik hodin po tragédii. Klíčovou roli v pátrání přitom sehrála pachatelova matka. Syna, jenž se jí ke svému činu přiznal, policistům oznámila. MF DNES to potvrdily dva na sobě nezávislé zdroje.²

Některá pomáhání znamenají konflikt a je třeba se pro ně rozhodnout. Zde se matky rozhodly pomoci druhým lidem proti svým synům.

Kdo solidarizuje s nimi? Ukazuje se, že okolí to může zvládnout. A dá se předpokládat, že rozumět budou ti, kdo prošli něčím podobným. S vděčností za odvahu autorky přinášíme v této části podrobnou zprávu o tom, jak se z matky stane matka vraha. Od doby sepsání jsme měli již dvakrát příležitost tento text nabídnout jako oporu či počáteční útěchu pro ženy, které se dostaly do obdobné situace.

Autobiografické vyprávění doplňuje pohled obnovující justice, zaměřující se mj. na obnovu vztahů narušených trestným činem.

¹ Článek *Víte, jak je těžké udat vlastní dítě? Ale udělala jsem to. Matka útočnicka z Gdaňsku požádala o odpuštění*. Zdroj: iRozhlas, 21. ledna 2019, https://www.irozhlas.cz/zpravysvet/gdansk-utocnik-odpuzeni-polsko_1901211253_pj.

² Článek *Na stopu střelce přivedla policii jeho matka. Její informace byly klíčové*. Zdroj: iDNES.cz 12. prosince 2019, https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ostava-strelba-utocnik-nemocnice-tragicka-udalost.A191211_194120_domaci_lesa.a

Trestný čin naruší či změní i vztah k sobě. „Matka vraha“ není záviděníhodná identita. Podobně možná ani „Děti Beslanu“ jimi nechtějí zůstat celoživotně. Pomáhání se ale k identitě či nálepce váže.

„Vyrovnávat se s událostí“ znamená od počátku jejího dopadu zažívat též milosrdné chvílky zapomnění, kdy nad nově získanou tíživou identitou převáží radost přítomného okamžiku. Připomínání události si obvykle lidé dávkují podle toho, co kdy snesou. Soukromě i veřejně ho ritualizují, „trénují“ novou identitu.

Tíže zeslábně, stane se z ní zkušenost. A někdy lze opustit i událostí získané zařazení. Například přeživší železničního neštěstí ve Studénce 2008 po deseti letech oznámili, že už se nechtějí ve výroční den tragédie scházet u pomníku za přítomnosti médií. Vracejí událost do svého soukromí mezi své – událostí nově získané – vztahy.

III.4.1. Náš syn je vrah a psychopat, nikdy ale nepřestane být naším synem³

Matka⁴

Je mi 48 let, jsem 25 let vdaná a jsem matkou čtyř dětí. Až do roku 2012 jsme byli šťastní, ale nevěděli jsme o tom – to jsem si pořádně uvědomila, až když se staly věci, které způsobily, že náš život už nikdy nebude normální.

V dubnu 2013 nás potkala tragédie, která z minuty na minutu navždy změnila životy celé naší rodiny. Náš druhorozený syn se dopustil vraždy, téhož dne byl zadržen policií a po několikaměsíční vazbě byl odsouzen ke čtrnácti letům ve věznici se zvýšenou ostrahou.

Přítom ale už předchozí půlrok jsme prožívali období, které jsme tehdy považovali za nejtěžší dobu svého života. Netušili jsme, že přijdou ještě mnohem horší časy.

Pokus o sebevraždu

V říjnu 2012 se tento můj syn (tehdy dvacetiletý začínající student VŠ) téměř úspěšně pokusil o sebevraždu. Nikdo z nás to nečekal, ale na druhé straně musím říct, že jsem o něj měla odmalička nejasnou obavu. Když byl malý kluk, měl plno kamarádů, chodil do skautu, byl zapáleným fotbalis-

³ Příspěvek původně vznikl pro konferenci ETF UK Oběti podle z/Zákona v roce 2014. Byl opakovaně v průběhu času autorizován a dopisován.

⁴ Z pochopitelných důvodů ochrany cti a soukromí zde se souhlasem autorky vynecháváme její jméno. Pozn. editorky.

tou. S příchodem puberty začaly všelijaké problémy, ve škole byly stížnosti na vyrušování a drzosti, párkrát se s někým popral – ale v zásadě se vše dalo brát jako projevy „blbého věku“, z něhož vyroste. Jak více dospíval, skutečně se zdálo, že se zklidnil, že takzvané přišel k rozumu – jenomže on se čím dál víc stahoval do sebe, postupně zpřetrhal vztahy s kamarády i sourozenci, přestávaly ho zajímat věci, které ho dřív bavily, nakonec už skoro s nikým nemluvil a kromě školy a posilovny nikam nechodil, o nikoho nestál, jen celé hodiny vydržel u počítače. Svůj život žil víc v on-line virtuálním světě než v realitě.

Byla jsem z něj docela nešťastná a bezradná. Ale tenkrát mě hodně zasáhla nešťastná událost, když tragicky zemřel jeden jeho spolužák – srazil ho vlak. Říkala jsem si, ať už je můj syn jaký je, hlavně že je živý a zdravý. Od té doby jsem se vždycky snažila dívat na všechno z lepší stránky – že syn sice s námi moc nekomunikuje, ale nechodí za školu, nekouří, nepije, nezkouší drogy, nevyhledává špatné party; byla jsem ráda, že se věnuje sportu. Potrpěl si na pořádek a na spravedlnost, a když bylo třeba, dovedl se postavit k práci, jezdil pomáhat i dědovi s různými činnostmi kolem domu. A ačkoli na gymnáziu míval trojky a z matematiky i čtyřky, v maturitním ročníku se od začátku školního roku tak pilně učil a připravoval, že nakonec odmaturoval se samými jedničkami.

Možná byla chyba, že jsme ho tenkrát přesvědčovali, aby šel na vysokou školu, ačkoli jemu se nechtělo. Byla chyba, že jsme mu vysvětlovali, že jen s gymnáziem by neměl pořádné uplatnění, že by to byla strašná škoda, kdyby dál nestudoval. Možná proto později došel k závěru, že je k ničemu a že jeho život nemá smysl.

Myslel si, že na studium nemá, ačkoli učitelé z gymnázia tvrdili opak. Byl překvapený, když byl u přijímaček na VŠ mezi nejlepšími. Měl na to ale vysvětlení: je to důkaz, že testy jsou špatně sestaveny. Měl vždycky sklon se podceňovat a nevěřit si. Začal studovat historii, ale nedokončil ani jeden semestr. Chtěl vstoupit do armády, ale neprošel psychologickými testy – o tom nám nikdy moc neřekl, jen to, že mu psychologka řekla, že špatně zvládá zátěžové situace. Možná tohle je důvod, proč považuje psychology za nepřátele.

Po odchodu ze školy vystřídal několik krátkodobých nekvalifikovaných zaměstnání. Rozhodl se potom, že se přihlásí k novému studiu. Sám si vybral obor a já doufala, že tohle ho bude bavit a že už nastanou jen dobré časy.

Po pouhých 14 dnech mi ale řekl, že už vidí, že udělal zase stejnou chybu a že studium nezvládne. Přesvědčovala jsem ho, že se toho nemá bát, že se s tím musí trochu poprat, ale že na tu školu určitě má.

Tehdy už mi připadalo, že má asi depresi, protože o všechno ztrácel zájem a z ničeho neměl radost, ale nechtěl o ničem mluvit a už vůbec nechtěl slyšet o nějaké návštěvě psychologa.

A pak jsem jednou přijela z práce a dověděla jsem se, že ho odvezla záchranka, že se pokusil o sebevraždu. Nikdy nezapomenu na noc, kdy jsme nad ním stáli, napojeným na spoustu hadiček a přístrojů, a lékařka nám říkala, že se nedá odhadnout, jestli se vůbec probudí – a pokud se probudí, jestli a jak bude mít poškozený mozek.

Syn se ale další den probral a zdálo se, že nebude mít žádné viditelné následky. Nechtěl však s nikým mluvit a byl zklamaný, že žije.

Potom ho převezli na uzavřené oddělení psychiatrické léčebny.

Pobyt na psychiatrii: hledám někoho, komu by syn věřil

Strávil tam dva měsíce, během nichž jsme za ním já a můj muž 2–3krát v týdnu chodili a snažili jsme se s ním mluvit a přesvědčovat ho, aby chtěl žít. Ale on byl přesvědčený, že jeho život smysl nemá. Nejprve nás úplně odmítal a říkal, ať na něj zapomeneme, že to bude pro nás nejlepší, a „racionálně“ vypočítával, jak by bylo pro nás výhodné, kdyby zemřel: měli bychom víc místa, víc peněz, nebyl by nám na obtíž, až by nedostudoval a neměl uplatnění. Nechtěl uvěřit, že by z jeho smrti byl někdo nešťastný. A také nechtěl uvěřit, že by mohl najít nějakou životní náplň, která by ho těšila. Nestál o žádné vztahy a přátelství. Měla jsem pocit, že vnitřně vůbec nechápe, že mezi lidmi můžou nějaké pozitivní vztahy existovat.

Na psychiatrii strávil dva měsíce, ale lékaře i ostatní personál považoval za nepřátele a nikomu nedůvěřoval.

Ošetřující lékařka nám řekla, že když on nespolupracuje, tak se nedá nic dělat, a že oni tam mají dost takových, kteří se léčit chtějí. Čekala bych, že někdo bude pracovat s námi, s celou rodinou, pomůže nám najít způsob, jak syna zachránit, my bychom udělali cokoli! Nepomohl nám nikdo. Na nějakou komplexní rodinnou terapii asi nejsou lidé, peníze ani čas. Já bych za to ráda zaplatila, ale nevěděla jsem, na koho bych se mohla obrátit. Kdo by neřekl, pacient nespolupracuje, tak se nedá nic dělat, ale zkoušel by vytrvale hledat způsob, jak se k němu přiblížit a jak mu pomoci. Možná ale takoví psychoterapeuti jsou jen ve filmech a románech.

Čekala bych, že lékařka bude nějak soucítit – vždyť když se dvacetiletý kluk rozhodne umřít, tak je evidentně nešťastný. Ale pro ni to byl jen obtížný pacient, který odmítá léky. Nebo bych čekala, že doktorka bude soucítit aspoň s námi jako rodiči. – My tady nemáme kouzelné tabletky, po kterých by byl šťastný, řekla mi jíživě. Proč se píše, že se člověk má obrátit na odborníky, že to sám nezvládne, ale oni že pomohou? Kdyby

řekla, my lékaři jsme bohužel na to krátkí a nedokážeme takovému člověku pomoci. Ona jen, že „sám musí chtít“, a přitom jí přece musí být jasné, že on jednoduše nemá schopnost nahlédnout, že by měl chtít se léčit.

Setkali jsme se pak ještě s primářem, vzpomínám si jen, že nám radil, abychom se synem mluvili jen o neutrálních věcech, jako je třeba počasí. Jenomže to byla rada k ničemu, syna nezajímalo nic než on sám a to, že sebevražda je nejlepší nápad, jaký kdy měl. Kdyby tam tak tehdy býval byl někdo, kdo by si dal tu práci a získal si jeho důvěru, někdo, kdo by s ním o smyslu života a o smrti mluvil, kdo by se vyznal ve filozofii a dokázal mu předložit přesvědčivé argumenty – já si myslím, že od někoho jiného než od rodičů by to přijal spíš.

Naděje: je doma, kde ho lidi mají rádi

Já jsem začala docházet k psycholožce, kterou jsem si sama vyhledala – s tím, že se potřebuji vyrovnat se skutečností, že se nám možná přes všechno úsilí nepodaří zabránit, aby se syn zabil. Ale ve skutečnosti jsem ve skrytu stále doufala, že mi pomůže přijít na to, jak mu pomoci, jak k němu najít cestu, jenže takhle na dálku, aniž by se s ním setkala, to nebylo reálné. A myslím, že ona se sebevrahy zkušenost neměla. Vlastně jsem se jen měla komu vypovídat... i to je ale důležité, protože doma se to už rozebírat nedalo.

Největší oporou mi bylo několik dlouholetých kamarádek – společně jsme se scházely k modlitbě za syna každý týden po dobu půl roku.

Po dvou měsících byl syn na vlastní žádost z psychiatrie propuštěn. S tím, že v tuto chvíli není akutně nebezpečný sobě ani druhým, takže ho tam už proti jeho vůli nemůžou držet. Psychiatři konstatovali, že u něj pravděpodobně nejde o depresi, ale o poruchu osobnosti, a protože odmítá spolupracovat, nemohou nic dělat. Syn byl pořád přesvědčen, že jeho život nemá smysl a že by nám i společnosti byl jen přítěží. Psychiatrům ale formálně řekl, že aktuálně nemá sebevraždu v úmyslu – jen proto, aby ho museli propustit.

Vlastně i já jsem byla ráda, že bude doma, kde ho aspoň máme rádi, na rozdíl od doktorů, kterým jsem přestala věřit, že umějí a chtějí pomoci. Snažili jsme se ho ze všech sil všemožně povzbuzovat a podporovat. Ke studiu se už nechtěl vrátit, ale začal zase pracovat. Můj muž mu pomohl najít celkem dobré zaměstnání a zařídil mu i možnost rekvalifikačního kurzu. Syn se navíc přihlásil do autoškoly a úspěšně složil zkoušku. Další týden si měl jít vyzvednout řidičák. Doufali jsme, že zlé časy jsou za námi a že syn časem najde aspoň trochu radosti ze života.

Vražda

Jenomže „další týden“ nepřišel. Stala se strašná věc, která zničila všechno. Po půl roce, kdy jsme ze všech sil prosili za to, aby syn našel smysl života, se stala osudová tragédie a náš syn se stal vrahem. Nejhorší na tom je, že on se domníval, že právě v tom ten svůj smysl života našel – že pomůže svému strýci, když ho zbaví zlé švagrové – sestry jeho ženy, o které strýc byl přesvědčen, že je příčinou rozvratu jeho manželství.

Syn byl přítomen u mého zoufalého rozhovoru s jeho strýcem, kterému jsem se snažila poradit a pomoci mu nahlédnout, že problém je spíš mezi ním a jeho ženou, než že na vině byla jeho švagrová. Moje rady synovi ale připadaly neúčinné – a rozhodl se, že „odstraní tyraniku“ a zachrání tak strýcovo manželství. Následujícího dne odjel do města, koupil si vojenský nůž, počkal na tuto sestru své tety před domem, až půjde z práce, a zabil ji.

O následcích podle vlastních slov vůbec nepřemýšlel, aby neztratil odvahy. Počítal s tím, že bude uvězněn. To viděl zároveň jako řešení svého života, se kterým si nevěděl rady. Anebo možná původně počítal s tím, že se hned potom zabije on.

Jak to bylo, když jsme se dověděli, co se stalo? Já jsem ten den měla od rána divný pocit, že se včerejší rozhovor se synovým strýcem obrátí proti nám, že mě jeho žena bude nenávidět za to, že jsem jejímu muži radila, aby od ní odešel.

Když syn odpoledne nebyl doma, nebylo mi to dlouho nijak divné, však mu bylo dvacet let.

Ale potom kolem půl sedmé večer zazvonil telefon a vzal to můj muž. Od svého otce se dozvěděl, že švagrovou jeho bratra někdo ubodal před jejich domem.

A my oba jsme najednou věděli, že to byl náš syn. Nevím, jak to vysvětlit, ale věděli jsme to. Zapadalo to do jeho pojetí spravedlnosti, která se na nic neohlíží. Anebo že tak, jak si vyhodnotil v říjnu, že zabít sebe je nejlepší řešení pro všechny, teď si vyhodnotil, že zabít strýcovu švagrovou je nejlepší řešení pro strýcovu situaci.

Když ho zadržela policie, syn se ke všemu doznal a s hrdostí prohlásil, že „vražda na tyranu není zločinem“.

Bylo to naprosto šílené. Pořád jsem doufala, že je to jenom strašný sen a že se probudím. Ale byla to skutečnost. Byla to strašně těžká zkouška víry. Tohle má být odpověď na všechny naše modlitby? Proč ho Bůh nenechal tehdy raději zemřít? Přežil jen proto, aby se stal vrahem? Jaký tohle má smysl? A JE vůbec Bůh?

Ač určitě nedokonale, oba jsme se s manželem snažili vychovat z našich dětí především dobré a slušné lidi – a přesto se náš syn dopustil činu, který

je prostě nekonečně zlý. Měla jsem chuť umřít, bylo to k neunesení. Proč právě nás muselo potkat takové neštěstí, vždyť jsou na světě mnohem horší rodiče než my, a z jejich dětí se nestanou vrazi.

Vyšetřování a vazba: jsem matka vraha

Druhý den nás předvolali na policii k „podání vysvětlení“. Nechali mě čekat několik hodin na chodbě u vrátnice, kudy chodili lidé, kteří se vesele bavili o všedních věcech. Bylo to hrozné čekání. Nejhorší bylo vědomí, že nám se zhroutil celý život, a svět se bez povšimnutí točí dál a my jsme jen bezvýznamná kapka v moři.

Celou dobu jsem uvažovala o tom, že mám přece dlouhou šálu a mohla bych se na ní na záchodě oběsit. Bylo mi úplně jedno v tu chvíli, že mám přece ještě tři děti. Ale slíbila jsem v práci kolegyni, že jí dodám to, co je mým úkolem, a nechtěla jsem ten slib porušit. Zabiju se až potom, řekla jsem si, a to mě zachránilo. Je to paradoxní. Ale chybělo jen málo. Myslím, že by mi tehdy moc pomohlo, kdyby se mě někdo ujal, kdyby se mnou někdo mluvil, abych tam nebyla takhle sama takovou dobu.

Když jsem konečně přišla do té policejní kanceláře, visely tam úplně všude plakáty s nahými ženskými. Vůbec jsem nevěděla, kam s očima, a připadalo mi to strašně urážlivé a ponižující. Cítila jsem se takhle: teď jsem největší spodina, jsem matka vraha, kdo by na mě bral jaké ohledy?

Usilovně jsem se pak snažila hledat malé cíle, ke kterým bych se mohla upínat. Myslela jsem na to, že bych chtěla ještě vidět malé lední medvídky v brněnské zoo. A kvůli tomu jsem vydržela. Chtěla jsem si ještě přečíst novou knihu od Rowlingové, která tenkrát na jaře 2013 vyšla. I to mi na nějakou dobu vydrželo, protože měla asi šest set stránek. Pak jsem chtěla vidět kvetoucí koniklece v Brně na Kamenném vrchu, jenomže už byly odkvetlé, než jsme se tam šli podívat. Já tak ale měla důvod dožít se dalšího jara. Tohle mi vždycky pomáhalo ze všeho nejvíc – na něco se těšit anebo splnit nějaký úkol.

Všechno to pořád bylo úplně neuvěřitelné. Připadala jsem si jako nějaká postava z románu od Dostojevského. A právě tohle mi také pomáhalo: dívat se na svůj život jako na dobrý materiál pro knihu, kterou o tom všem jednou napíšu. Díky tomuhle pohledu jakoby zvenčí to bylo snesitelnější.

Syn byl ve vazbě a přesvědčoval nás, že pro nás bude nejprospěšnější, když s ním ukončíme všechny kontakty a zapomeneme na něj. Opakoval stále, že k nám nic necítí a že na nás už nechce parazitovat.

Viděli jsme ho jen jednou, pak už o návštěvy nežádal. Přesto nám v té době psal dlouhé dopisy, klidně deset stran A4. Vlastně ale nebyly

doopravdy pro nás. Mnohé sdělení bylo určeno cíleně zaměstnancům věznic, o nichž věděl, že dopisy kontrolují.

Po několika měsících se ale syn dostal na celu s novým spoluvězněm, a ten ho přesvědčil, že na to nemá právo, aby rodině upíral setkání. Kdo by si pomyslel, že to bude albánský vrah, kdo přivede našeho syna k tomu, aby poprosil rodinu o usmíření. Aby si přes mříže podal ruku se starším bratrem, se kterým šest let nepromluvil. Neznamenalo to ale, že by se chtěl s námi sblížit. Chtěl se s námi jen rozejít v dobrém.

Soud: pomoc pro mě není a podle znalkyně je náš syn beznadějný případ

Synův soud se konal přesně v den, kdy jsme měli s mým mužem výročí svatby. To už byla jen taková třešnička na dortu. Měla jsem dvě možnosti. Buď u soudu vystoupit jako svědek, to bych ale nemohla být přítomna jednání, které by předcházelo mému výslechu. Anebo tam být od začátku, ale nepromluvit tam. Soud měl k dispozici zápis mé výpovědi z přípravného řízení a já jsem ani neměla odvalu na místě mluvit. Rozhodla jsem se, že tam raději budu po celou dobu jen sedět, abych všechno slyšela a abych byla synovi nablízku (ačkoli jsem věděla, že on o to nestojí).

U soudu jsem předtím nikdy nebyla. Hledala jsem předem nějaké informace, jak to všechno probíhá, a dostala jsem se na stránky Bílého kruhu bezpečí. Vrahova máma ale evidentně nepatří do cílové skupiny téhle pomáhající organizace. Poškození a pozůstalí mohou od Bílého kruhu získat doprovod k hlavnímu líčení před soudem, který jim tam poskytuje morální a psychickou podporu. Oběť trestného činu v pozici svědka „má právo žádat oddělenou čekárnu, aby se nemusela potkat s rodinnými příslušníky obžalovaného“. Vrahovi rodiče ale nemají právo na nic.

Na stránkách Bílého kruhu bezpečí na mě vyskočil titulěk „Vrazi nemají právo vrátit se do života“. To mě moc nepovzbudilo. Vyprávění rodičů, jejichž dceru zavraždili tři její spolužáci – o nenávisti, o touze po pomstě. Byla tam věta: Hrůzný čin rázem změnil osudy čtyř rodin. Ale co se stalo s rodiči těch vrahů, o tom se nepíše už nic. Jsou i oni vinni? Udělali nějakou zásadní chybu ve výchově? Co když to byli normální a hodní lidé, kteří se snažili své syny vychovat tak dobře, jak jen byli schopni... jak oni to unesli? Odsoudili je sousedé? Museli se přestěhovat? Mají ještě další děti? A jak to dopadlo na ně? O tom se nemluví, o to se nikdo nezajímá. A přece, i kdyby se dalo říct, že rodiče vraha nesou vinu, že ho špatně vychovali, co jeho sourozenci? Za co mohou oni? A co bude s našimi ostatními dětmi? Jak je to poznamená? Nebudou k nim mít lidé přece jen určitou nedůvěru,

když mají takového bratra? Budou mít jednou vlastní rodiny, budou mít normální život?

Moje švagrová, sestra zavražděné, chodila prý k psychologce do Bílého kruhu bezpečí. To vím z její výpovědi. Mně by tenkrát bylo pomohlo, kdyby ji nějaký mediátor přivedl k odpuštění naší rodině, kdyby zprostředkoval, abychom se setkaly. Chápu, že neodpustí našemu synovi, ale my jsme jí sestru nezabili. Napsala jsem jí tři dopisy, nikdy mi neodpověděla.

Ale to bylo později. Teď jak to bylo u soudu. Vypovídali znalci o výsledcích pitvy, svědci z místa činu (za mnou seděly nějaké jejich kamarádky a bavily se vesele, byla to pro ně asi taková zajímavá atrakce, soud s vrahem). Vypovídal náš syn, podrobně a s ledovým klidem, vůbec se na mě nepodíval. Novináři si pilně dělali poznámky, ale v novinách to pak celé úplně překroutili. Aspoň člověk vidí, jak vážně se dají novinové zprávy brát. Není ale divu, protože vyznat se v těch rodinných vztazích a jak to všechno bylo, ani skoro nejde. Naštěstí nikoho nenapadlo dělat se mnou nějaký rozhovor, asi nevěděli, kdo jsem.

Soudní znalkyně z oboru psychologie konstatovala, že obžalovaný má těžkou kombinovanou poruchu osobnosti, tedy je takzvaný psychopat. Že je to vrozené a v podstatě spíše nezměnitelné nastavení osobnosti a on v podstatě nemůže za to, že vyhodnocuje situace úplně jinak než normální lidi – avšak za své činy je plně odpovědný. Je extrémně depresivní, extrémně introvertní až s autistickými rysy, vykazuje schizoidní a paranoidní rysy – ale není to podle znalkyně nemoc, je psychicky zdravý a schopen ovládat své jednání. I soudkyně se nad tím pozastavovala, jak se tedy určí hranice, kdy už člověk JE psychicky nemocný se všemi důsledky (jako že není trestně zodpovědný nebo je sníženeň odpovědný). Znalkyně řekla, že testy vyhodnocuje počítač, takže je to naprosto objektivní. Pro mě byla tak strašně nelidská!

Kdybych já byla na synově místě, také bych neviděla jinou možnost než se zabít, s takovou diagnózou.

Na otázku, jaká byla motivace činu, prohlásila, že motivace byla psychopatická.

A že žádnou ochrannou léčbu nemá smysl nařizovat, porucha není léčitelná, dá se jen do určité míry kompenzovat. Podle ní jediná možnost byla dlouhodobá psychoanalýza, třeba deset let. Výsledek je nejistý, stejně se osobnost dá změnit jen málo, je to drahé a pojišťovna to nehradí. Obžalovaný by musel mít velkou vnitřní motivaci, na takové lidi žádná vnější motivace neplatí a vlastní motivaci nemívají, a pokud se o změnu pokusí, většinou u toho nevydrží.

Možnost resocializace nevidí znalkyně u našeho syna příznivě, nanejvýš že očekávat „spíše povrchní, dílčí či méně trvalé efekty“.

Jinak řečeno, vysvětlila, že náš syn je naprosto beznadějný případ. Po asi dvouhodinovém rozhovoru a několika testech ho navždy odepsala. Bylo vidět, že se jí to ani nepatrně nedotýká, že nemá ani špetku soucitu – ne-li s naším synem, který je pro ni prostě psychopatický vrah, tak aspoň se mnou. A hlavně si myslím, že se měla chtít setkat i s námi, že by se měla zajímat o rodinné zázemí, že se měla snažit pochopit, jaký byl syn člověk předtím, než vraždil. Že byl doopravdy slušný člověk, že se snažil žít co nejlíp správně. Že nechtěl žít banální život, že toužil po něčem velkém. A že to, co udělal, udělal proto, že chtěl svému strýci pomoci, jakkoli je to šílené.

Mluvila o tom, jak je bezcitný, a přitom sama to všechno odvykládala s takovou bezcitností! Já tam seděla se slzami v očích, ale nikdo se mnou žádný soucit neměl a nikdo se o mě nezajímal.

Náš syn je tak strašně poctivý a pravdomluvný, že nechtěl získávat žádné výhody a polehčující okolnosti tím, že by řekl slůvko nepravdy, a tak podle pravdy řekl, že svého činu nelituje a stojí si za ním. Že je mu ale líto toho, že ublížil nám, že si neuvědomoval, co všechno způsobí. Myslel si, že jediným následkem bude jeho uvěznění, o dopadech na ostatní členy rodiny naprosto nepřemýšlel – prý záměrně, aby „neztratil odvahu“.

Čekal, že mu strýc poděkuje. Představoval si dokonce, že i strýcova žena mu jednou bude vděčná, až si uvědomí, že její sestra stála v cestě jejímu štěstí a že on zachránil její manželství.

Ve skutečnosti je situace mého švagra samozřejmě ještě daleko horší než předtím. Předtím jím jeho žena pohrdala, teď ho nenávidí. Pro ni je viníkem smrti její sestry.

Vězení: Je to ještě náš syn?

Náš syn si pořád myslí, že udělal správnou věc. Cítí se jako hrdina, který se obětoval. Cítí se jako Nietzscheho nadčlověk. Jenže my ubozí a zbabělí smrtelníci nedokážeme velikost jeho činu pochopit.

Myslím, že tohle opravdu není uvažování normálního člověka. Nemyslím si, že by neměl být za svůj čin trestně odpovědný, to ne – ale podle mě nemá žádný smysl zavřít ho do vězení. On svoji vinu nechápe.

Po roce a půl, co ve výkonu trestu už strávil, je patrné, že se ve svých patologických postojích jen utvrzuje a upevňuje. Snad kdyby byl zařazen do detenčního ústavu, kde by s ním někdo nějak pracoval, mohl by dojít jednou k nějakému prozíření a náhledu na sebe a své činy.

Je to ještě vůbec náš syn? Možná že tenkrát před dvěma lety náš syn opravdu umřel a tohle už není on, ale jen zombie s jeho tváří? Možná, že se s ním něco zlého stalo tehdy, když se pokusil o sebevraždu – zdálo se, že je bez následků, ale asi přece jen nebyl. Když pak s námi mluvil, jako by to byl někdo jiný, cizí, neschopný citů. Může to být tím, že se s jeho mozkiem něco fyzicky stalo, ale také to může být, že se něco stalo s jeho duší, prostě tím, že se rozhodl se zabít, že překročil tabu. A také to může být, že tím činem vpustil do své duše Zlo, a to ho pak přivedlo k činu ještě mnohem horšímu, k vraždě, o které si navíc ještě myslel, že je to vlastně dobro.

Jak je možné, že psychiatři za dva měsíce nepoznali, že by mohl být takhle nebezpečný? Když soudní znalkyně ten závěr udělala po dvou hodinách. Jak to, že ho pustili na revers (takže nikdo za nic nenese odpovědnost)? Jediný, kdo si vyčítá, že mohl něco vytušit, že mohl zabránit tomu, co se stalo, jsem já.

A zároveň vím, že jsem to prostě předvídat nemohla. A oni? Ve světle nedávného případu vraždící schizofreničky u našeho syna nemohl předvídat nikdo nic.

Náš syn je VRAH. A je hrozné jen napsat tahle pouhá čtyři písmena. Já stále věřím, že NENÍ zločinec.

Spíš je podle mě šílenec. Šílenec není ten, kdo ztratil rozum, ale ten, kdo ztratil všechno kromě rozumu. To řekl Chesterton, na našeho syna to sedí přesně.

Ve své pomýlené mysli je přesvědčen, že udělal správnou věc. Ve svém svědomí věří, že tak to bylo spravedlivé: obětoval svůj život, který považoval za bezcenný a jehož smysl nenacházel, aby dal šanci strýci.

Tenkrát před soudem už to skoro vypadalo, že něco pochopil, jenomže pak tam slyšel strýcovu ženu a její nenávisť a pohrdání vůči strýci a pomstychtivost namířenou i vůči těm, kteří jí nic neudělali – a bylo po lítosti. Hlavně poté, co prohlásila, že chce odškodné milion.

Je to fakt nešťastné, oni si navzájem brání pochopit svou vinu. Ona si asi už nikdy nepřipustí, že se ona i její sestra chovaly ke švagrovi hrozně. Synovým činem se z její sestry stala mučednice.

Nevím, jestli náš syn někdy prožře. Je to pro mě strašně moc těžké. I pro celou rodinu.

Trvá to už rok a půl a my žijeme dál

Přesto jsme stále zde a jaksi se snažíme fungovat. Žijeme, chodíme do práce. Sama se tomu divím. Náš život už nikdy nebude „normální“, ale přece jen žijeme dál. Nakonec už jen to, že jsme to dokázali nějak přežít, je asi Boží odpovědí na naše modlitby. Máme veliké štěstí v neštěstí,

že nás okolí neodsoudilo. (Bydlíme v městečku, kde se skoro všichni znají, takže jsem z toho měla strach.) Naopak, máme okolo sebe skupinu dobrých přátel, kteří nás celou dobu podporují a modlí se s námi.

Zní to praštně, ale nemůžu se ubránit myšlence, že zima tenkrát v roce 2013 byla tak příšerně dlouhá jen kvůli mně: abych právě v těch dnech, když jsem to nejvíc potřebovala, mohla prožívat trochu radosti a naděje z příchodu jara.

Začátkem dubna byl ještě sníh. A za týden kvetly kytky. Kdyby bývalo jaro začalo před měsícem, bylo by pro mě už něčím všedním a nepřekvapivým, ale takhle se stalo pro mě obrazem naděje.

Faktem je, že sice se synem je všechno čím dál horší, ale kolik jsem já za tu dobu poznala úžasných lidí, které bych jinak vůbec nepotkala. Co všechno jsem prožila. Kolik knih jsem přečetla. Že podobně asi jako lidé, kteří vědí, že jim zbývá jen krátký čas života, chtějí ten čas prožít co nejintenzivněji. Podobně já si daleko víc uvědomuju věci, které byly pro mě dřív samozřejmé, daleko víc si cením všeho pěkného, co v životě potkávám. A myslím, že nás jako rodinu to přimělo víc žít spolu než vedle sebe, jak to už docela bylo. Začali jsme mnohem víc chodit do divadla, do kina. A vlastně, pokud jde o mě jako takovou, jsem v mnoha ohledech opravdu šťastná. Ale zároveň při pomýšlení na našeho syna také velmi nešťastná.

Když vím, že jeho vrstevníci vystudují a budou mít své rodiny a jejich děti půjdou už do školy, a náš syn bude pořád ještě ve vězení. Když vím, že zahodil svůj život. Že je čím dál méně lidský. Že teď měl prožívat nejkrásnější léta života, a on je tráví koukáním do zdi ve vězeňské cele.

I po půldruhém roce tvrdí, že toho, co udělal, nelituje a považuje to za správné. Uvěznění považoval také za vhodné řešení svého života, se kterým si nevěděl rady, když jsme ho „přinutili žít“. Říká, že je to od nás sobecké. S rodinou chtěl ukončit všechny vztahy a kontakty. Je absurdní, že zvolil takovou extrémní cestu, aby se „vyvázal z pout rodiny“.

Jeho představy o vězení byly naivní. Myslel si, že bude na cele sám a bude si stále číst. Naplánoval si, že přečte všechna významná díla světové beletrie a že bude studovat spisy slavných filozofů.

Místo toho si musel zvyknout, že je nucen trávit 24 hodin denně s lidmi, které by si nikdy za společníky nevybral. V cele celé dny hrála televize a on se na čtení nemohl soustředit.

Zpočátku nám psal o tom, jak pobyt za mřížemi prožívá. Ale teď už nám několik měsíců o sobě nepíše nic.

Prý je mu tak líp. Nechce vzpomínat na minulost a přemítat, že to mohlo být jinak, napsal v posledním dopise. Už téměř rok jsme ho neviděli. Vůbec

nevíme, co se s ním děje, jak to tam zvládá a co celé dny dělá. Mezi jakými lidmi tráví všechny čas, a jak s nimi vychází. Jestli ještě někdy dostane zaměstnání. Víme jen, že ho nemá.

Pomohlo by mi, kdybych mohla o synovi mluvit s vychovateli nebo s vězeňskou psychologkou. Ale bez jeho svolení, které on samozřejmě nedá, se se mnou nikdo nebude bavit. To jsme už zkoušeli.

Ostatní sourozenci už o bratrovi ani nemluví, můj muž ztratil veškerou naději. Já asi jediná to pořád odmítám vzdát. Ale jediné, co mohu pro našeho syna dělat, je modlit se za něj.

Naděje: Nikdy neříkám, že se nedá nic dělat. Nikdy to nevzdám.

Hledala jsem pomoc u psychologů, u vězeňských kaplanů, ve svépomocné skupině, kde se setkávají ti, kteří mají někoho blízkého ve vězení.

Ale i tam jsem se cítila podobně vyčleněná jako mezi „normálními lidmi“. Myslím si, že smyslem skupiny je podpora rodin takových uvězněných lidí, kteří o novou šanci stojí a jejich propuštění není tak vzdálené. Cítím, že náš příběh je příliš depresivní. Já pak na sebe strhávám nevhodně moc pozornosti, myslím, že hlavně na ty nově příchozí to musí působit odrazujícím dojmem. Především pro ně by přítom skupina měla fungovat. A tak jsem tam přestala chodit.

Sice je skvěle vidět, že možnosti existují, že existují lidé a sdružení s ochotou pomáhat, ale to vše se týká těch, kdo mají za sebou méně závažné činy a kratší tresty. Tam jde spíše o praktické řešení, hlavně třeba o nepřítomnost manžela, otce, živitele a o finanční tíseň. A také o nasměrování těch čerstvě propuštěných, kam je možné se obrátit a jak začít nový život.

Nic z toho se naší rodiny netýká. Naše situace je specifická. Příběhy těch, kteří dokázali správnou cestu najít, mě postupně tím více rozesmutňují.

Přesto pro mě tohle setkání bylo důležité, protože prostřednictvím svépomocné skupiny jsem získala kontakt na úžasnou paní resocializační terapeutku. Jinak bych se o ní asi nikdy nedověděla. Pracuje s vězni, kteří mají dlouhé tresty. Pomáhá jim začít nový život. A pomáhá jim najít cestu k rodině, s kterou se třeba rozešli. A prý je jediná, kdo něco takového v Česku dělá. Proč není takových lidí mnohem víc? Jezdím za ní jednou měsíčně z Moravy do Prahy a díky tomu se také častěji než kdy dřív vídám se svými rodiči a sestrou.

Resocializační terapeutka jako jediná mi řekla: Já nikdy neříkám, že se nedá nic dělat. Budeme hledat způsoby a možná to bude trvat roky, ale já s vámi tou cestou půjdu. To mi slíbila a já doufám, že jednou se něco stane a ona se třeba s našim synem osobně setká... a třeba... nevím a nechci si

žádné konkrétní představy dělat. Ale nevzdám to nikdy. Je to pořád můj syn, i když on sám si myslí, že ne.

Pomohlo by mi, kdybych mohla poznat někoho, kdo je také rodičem vraha. Kdyby existovala svépomocná skupina rodin těch, kteří vraždili. Ale chápu, že asi takoví lidé zůstávají raději ve skrytosti a anonymitě, než že by se chtěli setkávat s podobnými nešťastníky. Kdyby se založení takové podpůrné skupiny ujal nějaký profesionál, mohlo by to pomoci nejen mně. Vždyť snad každý den se o nějaké vraždě píše. Může být, že se jedná o nějakou asociální narušenou rodinu a taková se asi do žádné skupiny nezapojí. Ale vím, že se to může stát i v rodině, která byla do té doby „slušná a normální“. Jako my.

To, že je náš syn ve vězení, na tom všem není to nejtěžší. Nejtěžší je, že se z něj stal cizí člověk, který k nikomu nic necítí. Že nelituje toho, že zničil lidský život.

Strašně bych mu chtěla pomoci. Ale on o žádnou pomoc nestojí. Nestojí o nás a nestojí o vlastní život. Je to na jednu stranu těžší, než kdyby byl tenkrát před dvěma lety umřel. Ztratili bychom ho, ale nestal by se vrahem. Mohli bychom na něj s láskou vzpomínat, že byl hodný kluk, že byl nešťastný a trápil se a že je ho hrozná škoda. Ale teď zanechal naprostou spoušť a rozvrat v celé rodině.

Ale přece jen, dokud žije, stále existuje naděje, že jednou nějak prozře. U Boha není nic nemožného a já za to prosím každý den. Možná bude můj syn vždy nebezpečný a bude muset celý život být izolován od společnosti. Ale přála bych si, aby našel smysl svého života. Jednu dobu jsem si myslela, že by se mohl stát třeba spisovatelem. Psát by mohl i ve vězení nebo v detenčním ústavu. Bylo by skvělé, kdyby se tam našel někdo, kdo by ho ve psaní podpořil. Myslím, že má na psaní talent. Ale možná to má být něco úplně jiného.

To neví nikdo. A tak zbývá jen jediné, modlitba. Naši přátelé se s námi scházejí k modlitbě za syna po celou tu dobu, celé dva roky.

Zázraky se někdy dějí.

Po dalším půl roce: Přecenila jsem se.

Před půl rokem jsem vystoupila na konferenci Evangelické teologické fakulty. Dnes už bych to neudělala. Tehdy jsem si myslela, že třeba jednou budu sama pomáhat někomu, koho potkalo něco podobného. Ale myslím, že k tomu mám zatím nekonečně daleko. Vůbec s tím vším nejsem srovnaná. Vůbec nejsem silná. Přecenila jsem se.

Před pár dny jsme po půl roce dostali od syna dopis. Vrátil mi knížku, kterou jsem mu poslala k Vánocům, s tím, že za ni nebude děkovat, protože

„tím by ten dar posvětil“. On ale od nás nic nepotřebuje a nic od nás už nikdy potřebovat nechce, vůbec s námi nechce nic mít. Vraždy ani dnes nelituje, naopak si myslí, že ho povznesla. A navíc to pro něj byla „záminka, jak uniknout z vězení domova“.

Asi je opravdu čas přiznat si, že náš syn se už pravděpodobně nevrátí nikdy. Je to pro mě – stručně řečeno – k neunesení. Nejde jen o to, že se mi stalo neštěstí, to by bylo nezaviněné, „když se zlé věci stávají dobrým lidem“ – ale že můj syn není dobrý člověk a ani já nejsem dobrý člověk. Nikdy si nepřestanu klást za vinu, že jsem jako máma k ničemu. A i jako manželka jsem k ničemu. Byla jsem na mého muže hnusná, protože jsem nešťastná. Chtěla bych od všeho utéct, jenže není kam. Musím jít dál.

Po dalších třech letech: Ztratila jsem naději.

Našeho syna jsme už víc než čtyři roky neviděli. Jedinou možností setkání by totiž bylo, kdyby on podal žádost o návštěvu, což neudělá. Syn s námi vůbec nekomunikuje a já si ho ani nedokážu představit. Je to už někdo úplně neznámý. Myslím, že jsem ztratila tu naději, ke které jsem se dlouho upínala. Tolikrát mi zopakoval, tedy tenkrát, kdy ještě domů psal, že o žádné vztahy s námi nestojí a naše psaní ho jen obtěžuje a *nutí ho být zlý*, že jsem se rozhodla, že ani já mu již psát nebudu. Aby měl možnost ozvat se sám, kdyby snad někdy pochopil.

Doufám, že za svůj vstřícný krok, potvrzení přijetí dopisů, nebudu potrestán dopisem s omluvou, se snahou o polemiku, o bohu – či vůbec nějakým dopisem. Takové „bláboly“ ve mně vyvolávají znechucení, odpor a pohrdání. To jsou poslední slova, co mi napsal můj syn před více než třemi lety. Můj muž ani ostatní děti mu už ani předtím nepsali, takže jsem jim nemusela nic vymlouvat, ale dědu jsem přesvědčovala, aby to nedělal. Přesto loni před Vánoci vnukovi napsal dopis – a ten mu kupodivu v únoru odpověděl. Ovšem pouze aby ho opět ujistil, že se kvůli vraždě *nikterak nezatrácuje a tento svůj čin nepovažuje za fatální omyl*. A že nestojí o žádné dopisování a už vůbec ne o osobní styky.

Zvykám si na myšlenku, že syna již nikdy nevidím... a že se z něho stal někdo vysloveně zlý, možná už vlastně ani ne člověk, a neumím si představit, že by mohla existovat nějaká možnost jeho návratu do „normálního“ světa.

Nejsem v kontaktu už ani s tou zázračnou paní resocializační terapeutkou. I ona poznala, že nelze nic změnit a já dospěla k závěru, že to nemá cenu zbytečně plýtvat jejím časem a vlastně ji zraňovat vědomím, že mi nijak pomoci nemůže.

Ale přes to všechno si tak nějak šťastně žiju, před pár dny se ženil náš nejstarší syn a já si to úžasně užila.

Ze všech sil se snažím žít co nejšťastněji, zabývám se tolika zálibami a aktivitami, že vlastně nemám mnoho času se trápit. Chodím do pěveckého sboru, na angličtinu, dokonce jsem se přidala do kroužku folklorních tanečků, chodím také cvičit do Sokola a v tomto roce jsem se zúčastnila všesokolského sletu v Praze. Je toho ještě víc, co si dopřávám, protože jsem se rozhodla, že si radost ze života nenechám vzít.

Nezapomněli jsme a nevymazali tě, napsala jsem synovi v posledním dopise před více než rokem, *ale asi by se dalo říct, že jsme si zvykli, naučili jsme se žít s tím, jak to je. Snadné to fakt nebylo, ale nezabilo nás to, takže možná že i posílilo. A myslím, že nakonec žijeme docela fajn život. Všichni jsme zdraví, i děda se zatím celkem drží. Tvoje sestra má už po maturitě a je prvním rokem na vysoké, starší bratr školu pomalu dokončuje, i z nejmladšího je už skoro dospělý mladý muž. Mám z nich radost, a mám radost i ze spousty věcí, co dělám.*

Jenomže to není celá pravda. Všechno celkem krásně jde, dokud nepomyslím na našeho druhorozeného. Když si na něj vzpomenu, tak se otevře cela ta nekonečná temnota a já se rychle snažím nějak ho vytěsnit... protože jen tak se to dá přežívat.

Každou neděli večer se setkávám s přáteli, kteří se se mnou za něj modlí. Už pět a půl roku, od toho jeho pokusu o sebevraždu. Já už nevěřím, že to k něčemu je, ale nemůžu je zklamat, když oni se tak obětují, tak tam dál chodím.

Ve skutečnosti, i když už téměř pět let navštěvuji psycholožku, která trpělivě poslouchá mé nekonečné rozbory a ujišťuje mě, že to všechno není moje vina – já ačkoli si mohu stokrát rozumově opakovat, že jsem to předvídat nemohla, stejně si budu vždy vyčítat, že jsem mohla něco udělat jinak. I když jsem vyzkoušela tolik věcí a hledala pomoc na všech možných i nemožných místech, stejně to bylo všechno málo. Zklamala jsem sama sebe, že jsem to vzdala, že jsem ztratila naději. Jak jsem se kasala, že se nikdy nevzdám... co jsem to ale za matku, že z mého syna se stalo nelidské monstrum?

Nechci na to myslet. S ostatními třemi dětmi mám, řekla bych, moc hezké a srdečné vztahy. A možná i lepší než před tím vším. Bohužel s manželem jsme se hodně odcizili, asi pro neschopnost prožívat tu bolest spolu. On se hodně uzavřel do sebe. Případá mi, že nedokáže mít z ničeho radost. I on má mnoho zájmů a činností, ale zdá se mi, že ho nic doopravdy netěší.

Se švagrem se vidáme zřídka a já se setkání spíš snažím vyhybat. Jeho ženu jsem neviděla od soudu už nikdy a jejich malého synka také ne, tak rozhodla ona.

Nechci na to myslet. Vlastně většinu času žiju, jako bych byla normální. Někteří lidi v okolí o našem synovi vědí, ale mnozí nevědí nic. Kolegyně, se kterými sedím v kanceláři, nic netuší. A já se cítím trochu jako podvodník, ale zároveň by opravdu nedávalo smysl se každému zpovídat.

Málokdo by si uměl představit, jak traumatizující pro mě bylo nevinné téma „My family“ v hodinách angličtiny. A vlastně každá otázka na to, kolik že mám dětí. Musím se značnou dávkou studu přiznat, že jsem začala říkat, že mám tři děti, dva syny a dceru. Je to jednodušší, ale cítím to jako svou velkou prohru, zbabělost a zradu sebe sama. Jenomže copak můžu v rámci „společenské konverzace“ vyslovit tu děsivou pravdu?

Můj muž mi před časem řekl, že to bere, jako by náš druhorozený syn umřel. Což, jak už jsem dříve o tom psala, je svým způsobem pravda, protože tohle už není on, jak jsme ho kdysi znali. Jenomže on neumřel. A od teď za devět let ho z toho vězení budou muset propustit, jakkoli bude všem zřejmé, že normálního života nebude schopen. Žádný psychiatr ani psycholog s ním nijak pracovat nebude, protože soud to tenkrát na základě znaleckého posudku nenařídil a on dobrovolně samozřejmě žádného nevyhledá. No a pokud prý nespáchá ve vedení nějaký další trestný čin, tak nikdo nový psychiatrický posudek dělat nebude. To je přece úplně šílené.

Já sice vím, že dokud můj syn žije, pořád je nějaká šance, že se může něco změnit – ale právě o to je strašnější ten pocit bezmoci, že ve skutečnosti nemůžu dělat vůbec nic. Ani já a ani nikdo jiný. Na jedné straně mu chci dát prostor, aby mohl třeba něco pochopit, splnit mu to, co si přeje – být úplně sám. Co když je to ale hrozná chyba, že mu nepíšu? Co když je teď spokojen, že se nás konečně zbavil, že jsme na něj zapomněli, jak nám celou dobu radil – a že se tedy může zabít, protože nám to líto nebude? Bojím se, že může umřít takhle zatvrzelý a nesmířený a skončit ve věčném zatracení. Ale zas kdybych mu psala, tak se bude jen o to více zatvrzovat (*Připadám vám zlý? To vy mě k tomu nutíte!*). A upřímně – stejně nevím, existuje skutečně nebe a peklo? Je skutečně po smrti něco? Anebo není dál nic a je to vysvobození z toho všeho?

A samozřejmě, mám i další obavy a černé scénáře. Co když se nakonec po tom všem náš syn po propuštění rozhodne zavraždit ještě někoho dalšího? A máme se ho bát my sami?

Je úplně šílené, že o svém synovi uvažuji takto. Bohužel jsou ale tyto obavy zřejmě důvodné.

Jediné co můžu, je za syna se modlit a pokouším se o to, ale je to čím dál těžší, nic se nemění a já už ani nevím, jestli vůbec věřím, že Bůh JE... a pokud i je, co jsem pro něj já a můj syn? Jen nepatrná kapička mezi miliardami lidí.

Pokouším se na to nemyslet, protože jen tak se dá žít dál. Ale fakt je ten, že můj syn je časovaná bomba a nikdo neví, co se stane za devět let. Jenomže má cenu se tím zabývat, když nikdo neví ani, co se stane za týden či za měsíc? A tak se snažím prožívat každý den co nejlíp, jako by měl být poslední... někdy se mi to daří a někdy mi připadá, že všechno je marnost.

III.4.2. Postoje obnovující justice a vztahy narušené trestným činem⁵

Andrea Matoušková⁶

Vážené čtenářky a vážení čtenáři, před delší dobou jsem byla požádána o poskytnutí komentáře k osobní výpovědi ženy, která ji formulovala pod názvem *Náš syn je vrah a psychopat, nikdy ale nepřestane být naším synem*. Až na konci čtení jsem si částečně vybavila její vyprávění z konference, které jsme se obě účastnily. Nemýlími-li se příliš, mohlo to být z pohledu dneška před čtyřmi lety. Tehdy jsem nebyla nejvíce oslovena jejím vyprávěním o tom, jaké je to být matkou muže odsouzeného za vraždu, jakkoli je to silně oslovující příběh, ale spíše její osobní statečností vystoupit a mluvit o tom před účastníky konference.

Změna pohledu

V polovině 90. let dvacátého století jsem absolvovala vysokou školu a vydala jsem se na profesní dráhu člověka pracujícího s pachateli a oběťmi trestných činů. V této práci jsem nacházela smysl tehdy a nacházím ho i dnes. Jako začínající praktici jsme byli osloveni teorií formulovanou Ame-

⁵ Příspěvek byl přednesen na konferenci ETF UK Oběti podle z/Zákona 21. listopadu 2014.

⁶ PhDr. Andrea Matoušková (nar. 1971) vystudovala obor sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde v současné době přednáší o sociální práci v trestní justici. Od vzniku Probační a mediační služby v roce 2001 v této instituci pracuje, od 2017 v ní působí jako její ředitelka. Svou prací usiluje o širší uplatnění restorativního přístupu při řešení následků trestného činu v praxi ČR. Po vzoru zahraničních parolových rad iniciovala v r. 2008 projekty, které ověřovaly možnost jejich využití u nás. Komise pro podmíněné propuštění v současné době fungují v 18 věznicích ČR. Prověřují připravenost odsouzeného na možnost podmíněného propuštění a v tomto rámci dávají obětem trestné činnosti příležitost vyjádřit se k dopadům činu na jejich život, přednést svá přání, zájmy, obavy. Některých jednání se účastní oběti nebo jejich blízcí osobně, s doprovodem specializovaných poradců – asistentů obětí. Kontakt: amatouskova@pms.justice.cz

ričanem Howardem Zehrem v knize z roku 1990 nazvané *Changing lenses: A new focus for Crime and Justice*. Zehr v ní vyzývá k tomu, abychom si při svém vidění světa zločinu a způsobu jeho řešení obrazně řečeno vyměnili čočky, přes které se doposud díváme. Jde o úvahu nad tím, zda náš tradiční pohled na způsob dosažení spravedlnosti při řešení zločinu postavený na principu „chytit, dokázat a potrestat“ je dostačující a zda nám přináší očekávané výsledky. Zehr vedle tradičně postavené, tj. trestající (retributivní) justice nabízí koncept obnovující (restorativní) justice. Toto pojetí justice není výdobytkem moderní společnosti, ale návratem k postupům, které prováděli naši předci již v dobách, kdy rozhodovali o nápravě zločinu spáchaného příslušníkem jejich komunity. Zehr svoji úvahu uzavírá tím, že stávající, tj. tradiční způsob řešení kriminality trestáním, nepřináší dostatečnou spokojenost a užitek ani obětem, tím méně široké společnosti. V neposlední řadě nevede ani k nápravě pachatelů. Proto přišel s novým pojetím spravedlnosti, ve které zdůraznil potřebnost tří následujících skutečností:

1. Mají-li být skutečně a konkrétně napraveny škody a újmy způsobené pachatelem, pachatel musí být veden k přijetí odpovědnosti a plnění závazků vůči oběti.

2. Justice má ve svých rozhodnutích o potrestání pachatele zohlednit potřeby a zájmy obětí a poskytnout jim potřebnou morální satisfakci.

3. Jestliže má být ve společnosti obnovena důvěra ve spravedlnost, musí se na jejím výkonu podílet i osoby, které byly trestným činem dotčeny (přímo a nepřímo), tedy jeho oběti.

Změna praxe

Po celou dobu, kdy profesně působím, nespátřuji problém v tom, že bychom se na výše uvedených třech tezích ve většině neshodovali, ať už v diskusích vedených s odbornou nebo širokou veřejností. Problémy přicházejí většinou až v momentech, kdy se snažíme těmto tezím vdechnout konkrétní podobu přímo v naší práci. Jak nově rozšířit stávající tradiční přístup spočívající v tom, že pachatele je třeba od obětí oddělit, odsoudit a potrestat a oběti je potřeba od pachatelů oddělit, ochránit a ošetřit?

Probační a mediační služba to v době svého vzniku v roce 2001 měla jednoduché v tom, že se k principům restorativní justice přihlásila a deklarovala je jako východisko pro svoji práci. Vznikla tak státní instituce, která pod jednou střechou od začátku spojuje a nabízí různé způsoby práce a podpory jak pachatelům a obětem trestné činnosti, tak i dalším osobám dotčeným trestným činem (např. osobám blízkým jak oběti, tak i pachateli). Z pohledu pojetí probace a mediace v Evropě je náš český model

považován za unikátní a to právě výkonem „probace a mediacce pod jednou střechou“. Nejde o to, abychom k pachatelům a obětem přistupovali v naší práci stejně, ale o to, abychom se na řešení dopadů trestného činu vždy dívali ze tří možných úhlů pohledu: očima pachatele, očima oběti a očima lidí, kterých se kriminální čin dotkl a jejichž životy ovlivnil (v této souvislosti budu používat pojem osoby dotčené trestným činem).

Vrátím se zpět k příběhu ženy, který zmiňuji na začátku. Díky jejímu rozhodnutí hovořit a psát o své zkušenosti matky syna odsouzeného za vraždu a nyní již vykonávajícího trest ve vězení, se mohou ti, jež to zajímá, zamyslet nad mnoha otázkami. Já si vyberu jen několik z možných a udělám to proto, abych přispěla do diskuse o limitech tradičního pojetí justice, která je postavena na principu odplaty (trestající – retributivní justice), a připojila k tomu vysvětlení, jak je dokáže překonat přístup založený na principu obnovy (obnovující – restorativní justice). Považuji však za nezbytné zdůraznit, že obě pojetí spravedlnosti při řešení trestných činů nejsou protichůdná. Nelze ani jednoduše říct, že retributivní pojetí justice je špatné a je potřeba ho vyměnit za to druhé. Jste to vy, vážení čtenáři, kteří se můžete na popisovaný příběh matky podívat novým pohledem a nalézt tak možné odpovědi na vaše otázky a inovativní podněty pro váš život a vaši práci.

Oběti trestného činu

Nad zdánlivě jednoduchou otázkou „kdo všechno je obětí trestného činu“ proběhlo a jistě proběhne řada odborných a laických diskusí. Pro mne jsou v těchto diskusích přítomny vždy dva možné pohledy – právní, tj. užší pojetí, a neprávní, tj. širší pojetí.

Právní pohled se zpravidla opírá o právní předpisy, které tuto problematiku řeší. V ČR do doby, než v srpnu 2013 nabyl účinnost Zákon o obětech trestných činů (45/2013 Sb.), pracovníci justice hovořili o lidech, kterým pachatel trestným činem způsobil škodu, jako o poškozených. Pracovníci různých služeb, kteří se práci s těmito osobami věnovali, používali spíše pojem „oběť“, který ale tehdejší trestněprávní předpisy nezahrnovaly. Aby byla osobě, která se cítila být trestným činem poškozenou, přiřknuta procesní práva, včetně např. práva na odškodnění, musela být naplněna příslušná ustanovení zákona. Toto úzké pojetí zaměřovalo pozornost justice pouze na osoby, které splňovaly definici „poškozeného“. Zákon o obětech trestných činů do praxe zavedl pojem „oběť“, čímž se rozšířila pozornost justice na fyzické osoby, kterým bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel obohatil. Zákon do okruhu

obětí zahrnuje i osoby, které měly příbuzenský vztah k osobě oběti, jež v důsledku trestného činu zemřela. Zákon dále rozšířil okruhy možné újmy o újmu druhotnou, tedy nezpůsobenou přímo trestným činem, ale např. přístupem policie, orgánů činných v trestním řízení a dalšími subjekty, včetně např. poskytovatelů zdravotních a dalších služeb. Významné je také ustanovení zákona o obětech trestného činu, který jako jednu ze svých základních zásad stanovuje, že za oběť je považována každá osoba, která se cítí být obětí spáchaného trestného činu, nevyjde-li najevo opak nebo nejde-li zcela zjevně o zneužití postavení oběti podle tohoto zákona.

Druhý, neprávní pohled přiřazuje k obětem trestného činu další okruh osob, které nejsou přímo oběťmi trestných činů, ale které byly trestným činem nepřímou dotčeny. Mohou to být např. přátelé, sousedé, spolupracovníci přímé oběti. A zbývá jen krůček k tomu, abychom si položili otázku, zda mohou být trestným činem dotčeny i osoby tvořící rodinu a okolí pachatele, zejména jeho blízcí a přátelé. Pokud vaše odpověď zní Ano, mohou, pak jste se přiklonili k tezí obnovující (restorativní) justice. Ta pojem „osoba dotčená trestným činem“ používá v souvislosti s oběťmi trestného činu, jeho pachateli a v neposlední řadě též s komunitou (kam patří např. sousedé – obyvatelé domu, města atd.). V rodinách pachatelů nacházím velmi často obdobné potřeby, které pociťují jak přímé oběti trestného činu, tak jejich rodinní příslušníci.

Vztahy narušené trestným činem

Ačkoli se mnou můžete polemizovat a nesouhlasit, zkuste se podívat prostřednictvím příběhu matky odsouzeného vraha a mého komentáře na to, co rodina pachatele prožívá a zda přitom najdeme či nikoli určité podobnosti toho, jak se s trestným činem vyrovnává oběť a její blízcí. Ani v nejmenším tak nečiním proto, abych porovnávala rozměry újmy, míru dopadů a tragičnost případů, kdy nezvratnost ztráty lidského života je zřejmá. Důvodem je má snaha podpořit obnovující pojetí justice a prospěšnost širšího pohledu na dopady trestného činu.

Jsem přesvědčena o tom, že náprava trestným činem narušených vztahů mezi lidmi je účinná jen v případě, kdy při řešení dopadů trestného činu bereme v potaz jak pohled oběti, tak pachatele a rovněž dalších osob dotčených tím, co pachatel udělal. Tento dialog o možnostech nápravy mezi oběťmi, pachatelem a dalšími trestným činem dotčenými osobami má v zahraničí různou podobu, která se dá shrnout pod pojem „restorativní programy“. U nás je nejznámějším programem tohoto typu mediace. K ní před dvěma lety přibyl další program – rodinné

skupinové konference/restorativní konference. Základní zásadou při provádění obnovujících programů je dobrovolnost účasti, která se týká všech zúčastněných osob. Mediaci a restorativní konferenci provádějí vyškolení pracovníci středisek Probační a mediační služby, na které se lze v případě zájmu o zprostředkování účasti v restorativním programu obrátit.

Mnoho společného

Po přečtení řádků psaných ženou, která se vyrovnává s faktem, že její syn spáchal vraždu, se vracím k rozhovorům, které jsem vedla s oběťmi trestných činů v době, kdy se vyrovnávaly s dopady trestného činu na jejich život. Ačkoli tyto dvě situace nelze srovnávat, podobnost témat, kterými se tyto osoby zabývají, je zřejmá. V tom, jak se vyrovnávají s dopady trestného činu na svůj život, můžeme stejně tak najít i individuální odlišnosti. Různé oběti jednoho typově stejného trestného činu nemusí prožívat dopad činu na jejich život shodným způsobem, záleží na mnoha proměnných (na osobnosti, životní situaci, dosavadní zkušenosti atd.).

Vždy přítomný je podle mých zkušeností s oběťmi moment nepřijemně prožívaného překvapení. Oběť, stejně jako osoba dotčená trestným činem, není na tento moment nikdy připravena. Je to situace, na kterou nás škola, rodina ani další příležitosti připravit ani nemohou. Trestný čin může kohokoli z nás zasáhnout zcela nečekaně, proto budeme v tomto případě zpravidla všichni zaskočení, překvapeni, znejistění. Pachatel se předem nepátá, svůj kriminální skutek koná.

Je pro mne proto pochopitelné, že matka odsouzeného vraha líčí to, co popisuje také řada obětí – skutečnost, že se vrací zpět do minulosti a hledá v ní odpovědi na otázky, zda nepřehlédla něco, co ji mohlo na synův záměr upozornit, zda nepromeškala něco, čím mohla synovo chování ovlivnit a jeho plán zastavit, zda mohla a neudělala to či ono ... Zažívá osobní prožitky ztráty kontroly nad vlastním životem a životem její rodiny. Moment, kdy matka na svém životě a životě svých blízkých pocítila dopad trestného činu jejího syna, nastal zcela nepředvídatelně mimo její životní plán – dá se mluvit o tom, že od momentu zadržení syna a podle jejích slov pak řadu dalších let vyvíjí snahu o to, aby obnovila zavedený způsob života svého a své rodiny, dala mu znovu smysl a vyrovnala se s tím, čemu oběti říkají „ztráta budoucnosti, kterou si přály a plánovaly“.

Matka odsouzeného syna, stejně jako některé oběti, se obviňuje. Zabývá se úvahou, zda svým chováním spáchání trestného činu mohla vyvolat, zda za něho nějakým způsobem nemůže. Zpětně probírá proběhlé skutečnosti, kterým může přisuzovat i nové významy. Například, když si klade otázku, zda mohla ovlivnit synovu postupnou izolaci od přátel, stažení se

do sebe a virtuálního světa u počítače, zda neudělali chybu, když přiměli syna k vysokoškolskému studiu, co zamýšlel Bůh, když nechal syna přežít pokus o sebevraždu. Zpětně se také zabývá obdobím, kdy syn absolvoval léčbu na psychiatrii a vrátil se domů, kdy se snažila sama i s pomocí druhých zjistit, jak synovi pomoci.

Podobnost s tím, co mohou oběti trestných činů zažívat jako druhou újmu (sekundární viktimizaci) např. vlivem přístupu orgánů činných v trestním řízení, médií ale i dalších osob, můžeme najít i v líčení matky odsouzeného vraha. Její popis toho, co prožívala jako nepříjemné a zraňující v době výslechu na policii a během soudního projednávání, o tom svědčí. Nechci ve svém komentáři hodnotit správnost či oprávněnost postupu pracovníků vůči matce tehdy obviněného syna, neboť k tomu mohli mít v jednotlivých fázích vyšetřování své důvody. Pro nás je však důležité rozumět tomu, že i osoby dotčené trestným činem si mohou přát v průběhu vyšetřování s někým o své situaci mluvit, že mají potřebu vzniklé situaci porozumět, že je zajímá, zda a co mohou pro svého blízkého dělat. V tom, jak se oběti a osoby dotčené trestným činem vyrovnávají s dopady trestného činu na svůj život, je možné najít podobnosti. Zároveň to nepopírá skutečnost, že tento proces je stejně tak individuální a obsah pomoci a podpory je potřeba uzpůsobit situaci, prožitku a aktuálním potřebám.

Příkladem může být část příběhu, ve kterém matka líčí svůj prožitek při soudním projednávání trestního případu jejího syna. Osoba blízká – jak na straně oběti, tak pachatele (nevystupuje-li jako svědek) – by měla být předem na tuto situaci připravena: měla by znát, jak bude proces vypadat, jaké jsou role jednotlivých přítomných osob a jaká témata, včetně detailů mohou být před soudem projednávána. Moje zkušenost z práce s oběťmi ukazuje, že je-li oběť nebo osoba dotčená trestným činem předem dobře poučena a na možné situace u soudu v základní možné míře připravena, úspěšně zvládne i situace, které jsou samy o sobě obtížné – např. nepříznivé hodnocení soudního znalce nebo absenci upřímné lítosti činu ze strany pachatele.

Cesta vyrovnávání

V části, kde matka odsouzeného líčí svoji snahu najít někoho, kdo by jí v delší časové perspektivě rozuměl a poradil, jak synovi ve vězení i nadále pomáhat, je vidět, jak je pro osoby dotčené trestným činem důležitá přítomnost osoby, se kterou by své potřeby sdílely. I toto je obdobné tomu, co mohou potřebovat nejen osoby dotčené trestným činem, ale i některé oběti trestných činů. S prodlužováním doby od spáchání trestného činu

totiž roste v okolí snaha na tuto skutečnost zapomenout, neboť potenciál pomoci a podpory rodiny může být vyčerpán.

Žena v náznacích líčí, jak se se situací vyrovnává její manžel a sourozenci odsouzeného, jak se mění její vlastní pohled na syna, jak posléze respektuje jeho rozhodnutí izolovat se od rodiny. Z mé dosavadní zkušenosti z práce s oběťmi trestného činu vím, že se lidé v těchto situacích mohou stát pasivními, propadnout se do vztahové izolace a – obrazně řečeno – zaseknout se v tomto bodu svého života. Nebo se aktivují a např. hledají pomoc – např. u přátel, profesionálů, svépomocné skupiny, o které se žena zmiňuje. Říkáme tomu, že oběť se snaží integrovat svoji zkušenost, byť neblahou a nepříjemnou, do svého života a díky tomu si vytvořit způsob, jak s touto zkušeností žít dál, aniž by musela zároveň zapomenout.

Jak dlouho bude oběti nebo osobě dotčené trestným činem proces vyrovnávání se s dopadem trestného činu trvat, je individuální. Pro řadu lidí, kteří se cítí být trestným činem jakkoli dotčeni, to může být proces stejně tak kratší, jako delší. Je to cesta, na které tyto osoby mají právo klást otázky a hledat na ně odpovědi – ať už samy nebo s pomocí. Matka vězněného muže otázek formuluje řadu. Není na ně jednoduchá odpověď. Pro ni, stejně jako pro nás, pracovníky, je přitom zásadní, jaký úhel pohledu na řešení dopadů trestného činu zvolíme a jak budeme k pachatelům, obětem a osobám, které byly trestným činem v různé míře dotčeny, přistupovat.

Doslov

Pročetli jsme tematické dvojčíslo Studíí a textů *Profese a spolužití za nepříznivých okolností* k desetiletí oboru Komunitní, krizová a pastorační práce – diakonika.

V rozmanitém a síťově propojeném světě jsme zaujímali perspektivu lidských práv a lidské důstojnosti, zkoumali ctnosti, ne/jistotu, ne/spravedlnost, ne/důvěru, službu a vzájemnost. Četli z příběhů odolnost. A došli ke světu propojenému neštěstími. K lidské víře. K naději a ujištění, že na to a v tom nejsme sami.

Bohumila Baštecká
prosinec 2019